

รายงานการวิจัย

เรื่อง

ศักยภาพประชาสังคมภาคสตรีในการแก้ปัญหาเอดส์

โดย

รศ.ดร.บุบผา วัฒนาพันธุ์

ผศ.ดร.ศิวรักษ์ ศิวารมย์

เสนอ

สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข

2544

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยเรื่อง ศักยภาพประชาสังคมภาคสตรีในการแก้ไขปัญหาเอดส์นี้ สำเร็จได้ด้วยความสนับสนุนจากบุคคลต่าง ๆ ตลอดจนหน่วยงานที่คณะผู้วิจัยขอขอบคุณไว้ ณ ที่นี้

1. สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข ให้การสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินการวิจัยตลอดจนจัดหาผู้รู้เพื่อให้ความเห็นและข้อเสนอแนะอันเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาคุณภาพของการวิจัย

2. ผู้ให้ข้อมูลหลักและมีส่วนร่วมในการสร้างคำตอบและความเข้าใจเกี่ยวกับศักยภาพของผู้หญิงในการขับเคลื่อนประชาสังคม ตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัยนี้ คือ กลุ่มผู้หญิงที่มีบทบาทมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนประชาสังคมการแก้ไขปัญหาเอดส์ใน 6 พื้นที่ ได้แก่ กลุ่มอำพัน จากอำเภอแม่วง กลุ่มประสานใจทุ่งสะโตก จากอำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ คุณศรีนวล เป็งคำตา ผู้นำสตรีจังหวัดลำพูน คุณศิริพร ปัญญาเสน ผู้นำสตรีจังหวัดลำปาง คุณศรีนวล สุภาวัฒน์ สมาชิก อบต. สารภี อำเภอสารภี และ คุณปทุมพร จักรแก้ว คุณอำพร จิตต์สุภา และคุณกัลปนา ไชยแก่น ทั้ง 3 ท่านเป็นสมาชิก อบต. ลำราญราษฎร์ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

3. สมาชิกในกลุ่มผู้หญิงติดเชื้อ ผู้นำสตรี และสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ตลอดจนเจ้าหน้าที่จากองค์กรพัฒนาเอกชนด้านเอดส์ที่เกี่ยวข้องในการมีส่วนร่วมให้ข้อมูลอันเป็นประโยชน์ต่องานวิจัยนี้

4. คุณรจนา ศรีจันทร์ มิตรผู้อุทิศเวลาและแรงใจให้อย่างไม่มีเงื่อนไขในการจัดพิมพ์ต้นฉบับจนสำเร็จจุล่งไปด้วยดี

บทคัดย่อ

การแพร่ระบาดของโรคเอดส์ในสังคมไทยเป็นวิกฤตการณ์ของสังคมที่ส่งผลกระทบโดยตรงต่อผู้ติดเชื้อทำให้อยู่ในสถานการณ์ที่เสียเปรียบจากการถูกสังคมรังเกียจถูกกีดกันไม่ได้รับสิทธิผลประโยชน์และความเป็นธรรม ครอบครัวล่มสลาย วิกฤตการณ์โรคเอดส์แสดงให้เห็นถึงความอ่อนแอต่อศักยภาพของประชาชนในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเอง ขณะเดียวกันก็สะท้อนภาพความไร้ประสิทธิภาพขององค์กรภาครัฐที่ไม่สามารถแก้ไขปัญหาให้กับผู้ติดเชื้อและครอบครัวได้ ท่ามกลางวิกฤตการณ์จากการแพร่ระบาดของโรคเอดส์นี้ ประตูดอกของประชาสังคมเริ่มเปิดกว้างขึ้นเมื่อมีความเคลื่อนไหวทางสังคม เป็นการรวมตัวของผู้ติดเชื้อเพื่อตอบโต้หาทางออกกับปัญหาที่เกิดขึ้นและที่น่าสนใจอย่างยิ่งสำหรับสังคมไทยคือ มีการเคลื่อนไหวในกลุ่มผู้หญิงชาวบ้านในการทำงานพัฒนารวมทั้งการรวมตัวของผู้หญิงติดเชื้อ ทั้งนี้เนื่องจากโดยค่านิยมของสังคมไทยแล้ว ผู้หญิงจะถูกปลูกฝังให้รับผิดชอบงานในครัวเรือนเป็นส่วนใหญ่ การออกมามีส่วนร่วมแก้ไขปัญหของสังคม จึงนับเป็นการเคลื่อนไหวทางสังคมในระดับท้องถิ่น ในทิศทางของการเคลื่อนไหวเข้าสู่กระบวนการประชาสังคมซึ่งเป็นที่ยอมรับของนักคิดในปัจจุบันว่าเป็นปัจจัยกำหนดคุณภาพและประสิทธิภาพของสังคม การวิจัยต้องการศึกษาศักยภาพของผู้หญิงในการขับเคลื่อนประชาสังคมใน 2 ประเด็นคือ 1) การก่อตัวและพัฒนาการของการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาเอดส์ของผู้หญิงชาวบ้านภาคเหนือทั้งในรูปของกลุ่มหรือคณะทำงาน และ 2) ศักยภาพในการทำงานพัฒนาในประเด็นการแก้ไขปัญหเอดส์ของผู้หญิงชาวบ้านภาคเหนือ ตลอดจนปัญหาและอุปสรรคในการทำงานภายใต้สภาวะความเป็นหญิง

เพื่อให้เห็นความหลากหลายของการก่อตัวและพัฒนาการประชาสังคมภาคสตรีในการมีส่วนร่วมแก้ไขปัญหเอดส์ งานวิจัยนี้ได้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพศึกษาผู้หญิงชาวบ้านที่มีส่วนร่วมแก้ไขปัญหเอดส์ใน 3 พื้นที่ในเขตภาคเหนือ คือ 1) กลุ่มผู้หญิงติดเชื้อ เอช ไอ วี 2 กลุ่ม 2) กลุ่มผู้หญิงชาวบ้านนักพัฒนา 2 กลุ่ม และ 3) สตรีที่เป็นสมาชิกองค์กรบริหารส่วนตำบล 2 พื้นที่

ศักยภาพในการขับเคลื่อนประชาสังคมของผู้หญิงชาวบ้านภาคเหนือในการมีส่วนร่วมแก้ไขปัญหเอดส์มีระดับแตกต่างกันเมื่อพิจารณาตามองค์ประกอบประชาสังคมด้วย 1) จิตสำนึกประชาสังคม (civic consciousness) ที่แรงกล้าส่งผลเป็นการรวมกลุ่มของผู้หญิงติดเชื้อมีพัฒนาการมาจากการมีประวัติศาสตร์ร่วมในการเผชิญความกดดันจากวิกฤตปัญหาและการไม่ยอมจำนนต่อปัญหา ส่วนผู้หญิงชาวบ้านนักพัฒนานั้นจิตสำนึกประชาสังคมได้รับการพัฒนามาจากการเรียนรู้วิกฤตการณ์ปัญหาและตระหนักในผลกระทบที่เกิดต่อสังคม แม้ที่มาของจิตสำนึกประชาสังคมของผู้หญิงทั้ง 2 กลุ่มจะมีที่มาแตกต่างกัน แต่ความตระหนักในปัญหาและผลเสียที่เกิดขึ้นได้ผลักดันให้ผู้หญิงทั้ง 2 กลุ่มเห็น

คุณค่าและพลังของการลุกขึ้นมามีส่วนร่วมแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง (active civilian) 2) การมีศักยภาพและความสามารถในการดำเนินกิจกรรมแก้ไขปัญหาได้ด้วยตนเองอย่างเป็นอิสระ ซึ่งต้องอาศัยทรัพยากร (resources) และอำนาจ (autonomy) ในการบริหารจัดการ ซึ่งพบว่าในกลุ่มผู้ติดเชื่อมีศักยภาพด้านความรู้และทักษะในการให้ความช่วยเหลือแก้ไขปัญหาสุขภาพของผู้ติดเชื่อจนเป็นที่ยอมรับของด้วยกัน สำหรับศักยภาพในการบริหารจัดการทรัพยากรและการดำเนินงานของกลุ่มนั้น ผู้ติดเชื่อทั้ง 2 กลุ่มได้รับการส่งเสริมจากองค์กรพัฒนาเอกชนมากกว่าการส่งเสริมจากภาครัฐ แต่ยังคงอิสระในการดำเนินการและการบริหารจัดการกิจการของกลุ่มด้วยตนเอง เนื่องจากยังต้องพึ่งพิงการอุปถัมภ์ขององค์กรเครือข่ายที่บางองค์กรมีวิสัยทัศน์ที่ไม่ไว้วางใจในศักยภาพของผู้ติดเชื่อโดยเฉพาะเครือข่ายที่มาจากภาครัฐ ดังนั้นการสนับสนุนจึงอยู่ในลักษณะของการควบคุมในหลายๆ ด้าน ส่วนในกลุ่มผู้หญิงชาวบ้านนักพัฒนา พบว่าเครือข่ายที่ให้การสนับสนุนเริ่มต้นจากกระบวนการเตรียมความพร้อมในการทำงานพัฒนาให้ คือ สร้างความตระหนักในวิกฤตการณ์ปัญหาสังคมและผลกระทบที่ตามมา แล้วจึงพัฒนาศักยภาพการทำงานพัฒนาและที่สำคัญคือให้ทรัพยากรในการดำเนินงานรวมทั้งให้อิสระในการดำเนินงานด้วยตนเอง ซึ่งส่งผลให้ผู้หญิงนักพัฒนากลุ่มนี้มีศักยภาพในการมีส่วนร่วมแก้ไขปัญหาเอชไอวี โดยสามารถวางแผนดำเนินการแก้ไขปัญหาและสามารถติดต่อกับแหล่งทุนต่าง ๆ เพื่อจัดหาทรัพยากรมาดำเนินงานได้โดยตรงด้วยตนเอง 3) องค์กรประกอบด้านการบริหารจัดการองค์กรที่นำไปสู่การเรียนรู้และพัฒนาศักยภาพการทำงานร่วมกันซึ่งเป็นการบริหารจัดการในแนวนอนนั้นพบว่าทั้งกลุ่มผู้หญิงติดเชื่อและผู้หญิงนักพัฒนาต้องเผชิญปัญหาการขาดเพื่อนร่วมคิดร่วมปรึกษารหรือเนื่องจากเหตุผลหลักคือ ความจำเป็นทางเศรษฐกิจและเหตุผลจากความเป็นหญิง ในกลุ่มผู้หญิงติดเชื่อซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนยากจนนั้น ปัญหาเศรษฐกิจบีบคั้นจนยากที่จะหาผู้หญิงติดเชื่อที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการทำงานกลุ่ม ด้วยการทำงานกลุ่มผู้ติดเชื่อเป็นงานอาสาสมัครไม่สามารถก่อให้เกิดรายได้ที่เพียงพอต่อการยังชีพ นอกจากนี้มาตรฐานเชิงซ้อนของค่านิยมการแบ่งบทบาทหญิงชายในสังคมไทยไม่เอื้อต่อการหาความรู้และการออกมาทำงานเพื่อส่วนรวมของผู้หญิงชาวบ้านทำให้ผู้หญิงขาดความเชื่อมั่นในตนเองในการมีบทบาทเพื่อส่วนรวม

ศักยภาพในการขับเคลื่อนประชาสังคมการแก้ไขปัญหาเอชไอวีในพื้นที่ของการเมืองส่วนท้องถิ่นหรือองค์การบริหารส่วนตำบลนั้น อุปสรรคสำคัญอยู่ที่การขาดจิตสำนึกต่อส่วนรวมของบุคคลที่ได้รับเลือกเข้ามาเป็นสมาชิก ทำให้ขาดวิสัยทัศน์ในการจัดลำดับความสำคัญของการดำเนินการแก้ไขปัญหาวิกฤตการณ์ทางสังคมของชุมชนและให้ความสำคัญกับการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานมากกว่า ทำให้ยากต่อการผลักดันให้เกิดการจัดสรรทรัพยากรเพื่อมาทำงานด้านนี้ได้ แม้ว่าผู้หญิงในพื้นที่ที่ศึกษาจะมีศักยภาพในหลาย ๆ ด้านเพียงพอต่อการดำเนินงานแก้ไขปัญหาเอชไอวีให้ต้องหาทางออกโดยการขอความสนับสนุนจากเครือข่ายนอกระบบราชการมาดำเนินงาน แตกต่างจาก อบต. ที่สมาชิกมีความพร้อมมีความตระหนักในวิกฤตการณ์ปัญหาเอชไอวี และมีจิตสำนึกเพื่อส่วนรวม จะสามารถเชื่อม

โยงภาคีต่าง ๆ ในชุมชนเข้ามาร่วมมือกันแก้ไขปัญหาลักษณะของประชาสังคมมากขึ้น บรรยากาศ
ในลักษณะนี้เอื้อต่อการมีส่วนร่วมและมีบทบาทผลักดันการทำงานเพื่อชุมชนของผู้หญิงมากขึ้น

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ก
บทคัดย่อ	ข
บทที่ 1 บทนำ	1
ความเป็นมา	1
วัตถุประสงค์	4
วิธีการศึกษาและขอบข่ายการวิจัย	4
คำจำกัดความ	6
บทที่ 2 กรอบความเข้าใจเรื่องการสร้างประชาสังคม การรวมกลุ่มและการมีส่วนร่วมของผู้หญิงในประชาสังคม	7
บทที่ 3 บทบาทของกลุ่มผู้หญิงที่คิดเชื่อในการแก้ไขปัญหาเอดส์	25
กลุ่มอำพัน	35
กลุ่มประสานใจทุ่งสะโตก	40
ศักยภาพประชาสังคมผู้หญิงที่คิดเชื่อในการมีส่วนร่วมแก้ไขปัญหาเอดส์	48
บทที่ 4 ผู้หญิงในองค์การบริหารส่วนตำบล	56
งานแก้ไขปัญหาเอดส์ของผู้หญิงในองค์การบริหารส่วนตำบลสำราญราษฎร์	56
บริหารส่วนตำบลสารภี	68
ความเหมือนและความต่างของความเข้มแข็งของสตรีใน อบต.	72
บทที่ 5 บทบาทของผู้หญิงชาวบ้านนักพัฒนาในการแก้ไขปัญหาเอดส์	75
กลุ่มประสานงานเพื่อพัฒนาสตรีและเยาวชนลำปาง :	75
กรณีคุณณิพร ปัญญาแสน	
โครงการพัฒนาสตรีและเยาวชนลำพูน : กรณีคุณศรีนวล เป็งคำตา	85
ศักยภาพประชาสังคมผู้หญิงชาวบ้านนักพัฒนาในการมีส่วนร่วมแก้ไขปัญหาเอดส์	90

บทที่ 6 จากระดับธรรมสู่ภาพรวมของความเป็นประชาสังคม	93
การก่อเกิดหรือการก่อรูป	94
ฐานทางวัฒนธรรมและธรรมชาติที่ถูกสร้างขึ้นของความเป็นผู้หญิง	101
ศักยภาพของผู้หญิงชาวบ้านในการร่วมสร้างความเป็นประชาสังคม	103
ข้อคิดส่งท้าย	110
 ข้อเสนอแนะ	 112
 เอกสารอ้างอิง	 114

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมา

การพัฒนากระแสหลักของสังคมไทยตลอดช่วงเวลา 4 ทศวรรษที่ผ่านมา เป็นการพัฒนาที่เปิดพื้นที่ให้ภาครัฐและเอกชนภาคธุรกิจมีบทบาทสำคัญมาโดยตลอด ทั้งนี้โดยโครงสร้างของประเทศไทยที่แบ่งส่วนความรับผิดชอบการบริหารประเทศเป็นกระทรวง ทบวง หรือหน่วยงานต่าง ๆ ตลอดจนการนำแผนพัฒนาเศรษฐกิจเป็นเครื่องมือในการพัฒนาประเทศ จวบจนราว 1 ทศวรรษที่ผ่านมา สังคมไทยเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงที่เห็นชัดขึ้นในกระบวนการเคลื่อนไหวของภาคประชาชนคนธรรมดา (People Sector) ในเวทีของการพัฒนาชุมชนและสังคม ทั้งนี้ไม่นับรวมการเกิดขึ้นขององค์กรพัฒนาเอกชนสาธารณประโยชน์ (Non-governmental Organization or Non-profit Organization) ที่มีเป้าหมาย มีภาระกิจด้านการพัฒนาโดยเฉพาะและมีความเคลื่อนไหวมาก่อนหน้านั้นแล้ว

กระบวนการเคลื่อนไหวของภาคประชาชนที่ปรากฏในช่วง 10 ปีที่ผ่านมาดังกล่าว อยู่ในลักษณะที่น่าสนใจคือ ส่วนใหญ่จะอยู่ในรูปของการรวมตัวเพื่อตอบโต้กับความไม่เป็นธรรม การไม่ได้รับการปกป้องพิทักษ์สิทธิและผลประโยชน์ให้โดยเฉพาะการถูกกระทำจากภาครัฐ ดังเช่น การรวมตัวของสมัชชาคนจนภาคอีสาน เพื่อตอบโต้ต่อการสูญเสียพื้นที่ทำกินและที่อยู่อาศัยจากการสร้างเขื่อนศรีนครินทร์ จนถึงการรวมตัวของผู้ติดเชื้อเอชไอวีในภาคเหนือเพื่อตอบโต้กับการถูกจำกัดสิทธิทางเลือกในการรักษาด้วยสมุนไพร การเกิดขึ้นของปรากฏการณ์การรวมตัวดังกล่าวสะท้อนปัญหาการย่อหย่อนประสิทธิภาพของภาครัฐที่ไม่สามารถตอบสนองแก้ไขปัญหของประชาชนที่ขยายตัวมากขึ้นตามการเปลี่ยนแปลงของสังคม ขณะเดียวกันปรากฏการณ์ดังกล่าวทำให้สังคมประจักษ์มากขึ้นถึงพลังของศักยภาพการรวมตัวกันเป็นกลุ่มของคนในชุมชนที่เผชิญปัญหาเดียวกันและต่างร่วมใจผนึกกำลังเชื่อมเป็นเครือข่ายภาคีความร่วมมือ ส่งผลเป็นความหวังและทางออกที่สำคัญและมีประสิทธิภาพในการเผชิญและแก้ไขปัญหาดังกล่าว ที่ชุมชนประสบ โดยเฉพาะในงานด้านเอดส์ที่ปรากฏการณ์การรวมตัวกันของผู้ติดเชื้อเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ซึ่งกันและกัน และร่วมช่วยกันแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่ตนเองและสมาชิกอื่น ๆ เผชิญ ได้รับผลสำเร็จด้วยดีในหลาย ๆ ด้าน

เหตุที่ต้องอาศัยการผนึกกำลังของชุมชนในการแก้ปัญหานี้ ในกรณีของการแพร่ระบาดของโรคเอดส์ พบว่าปัญหาที่ผู้ติดเชื้อเอช ไอ วี เผชิญมิใช่ปัญหาเฉพาะความเจ็บป่วยทางร่างกายอันเนื่องมาจากอาการของโรคเท่านั้น แต่บุคคลเหล่านี้ต้องเผชิญกับปัญหาสังคมอันเกิดจากการรังเกียจของเพื่อนร่วมชุมชนเดียวกัน ดังนั้นการรับมือกับปัญหาโดยการดำเนินงานของภาครัฐในด้านการบริการสาธารณสุขจึงไม่บังเกิดผล ทั้งนี้เพราะนอกจากจำนวนผู้ติดเชื้อและผู้ป่วยเอดส์ในปัจจุบันมีมากเกินกว่าที่โรงพยาบาลจะให้บริการได้แล้ว ปัญหาด้านอื่น ๆ เช่น เศรษฐกิจของครอบครัว ความสัมพันธ์และการะับผิดชอบภายในครอบครัว ตลอดจนปัญหาเด็กกำพร้าต่าง ๆ เหล่านี้เป็นปัญหาที่ไม่ถูกกำหนดให้อยู่ในขอบข่ายการรับผิดชอบของงานสาธารณสุขแต่เป็นภาระของหน่วยงานอื่น ๆ ที่จะต้องยื่นมือเข้ามาช่วยเหลือ ซึ่งในทางปฏิบัติพบว่าประสบปัญหาจากการขาดการเชื่อมประสานร่วมมือกันทำงานระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเหล่านี้ ดังนั้นจำเป็นที่จะต้องอาศัยความร่วมมือจากชุมชนจึงจะสามารถรับมือกับปัญหาดังกล่าวได้

ในพื้นที่ภาคเหนือนั้น นอกจากจะพบการเคลื่อนไหวของภาคประชาชนที่เป็นการรวมกลุ่มของผู้ติดเชื้อเอชไอวีและผู้ป่วยเอดส์ ดังเช่นกลุ่มแม่ม่ายดอยสะเก็ด ซึ่งเป็นการรวมตัวของผู้หญิงติดเชื้อที่สามเษชีวิตด้วยโรคเอดส์ เพื่อให้ความช่วยเหลือในหมู่ผู้ติดเชื้อด้วยกันแล้ว ในช่วงเวลาก่อนที่จะเกิดปรากฏการณ์รวมตัวกันของผู้หญิงติดเชื้อมีอยู่ ยังพบการเคลื่อนไหวของผู้หญิงชาวบ้านหรือนักวิชาการเรียก “ผู้หญิงรากหญ้า” (grassroot women) ปรากฏขึ้นในพื้นที่ภาคเหนือมีความเคลื่อนไหวของกลุ่ม/องค์กรชุมชนสตรีในหลายพื้นที่ กลุ่มสตรีเหล่านี้มีบทบาทและความสนใจในการทำงานเพื่อชุมชนในด้านต่าง ๆ นอกจากการพัฒนาอาชีพแก่สมาชิกสตรีด้วยกันเองแล้ว กลุ่ม/องค์กรชุมชนสตรีเหล่านี้บางองค์กรยังให้ความสนใจในการส่งเสริมสตรีให้เข้าไปมีส่วนร่วมในระดับการตัดสินใจในการเมืองท้องถิ่น การหาโอกาสทำงานด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตและแก้ไขปัญหาดังกล่าว เช่น การแก้ไขปัญหามารยาทการบริการทางเพศของเด็กสาวในภาคเหนือโดยจัดทำโครงการส่งเสริมเด็กและเยาวชนซึ่งพบว่าประมาณปี พ.ศ. 2530 เป็นต้นมามีโครงการดังกล่าวเกิดขึ้นทั้งในจังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง เช่น “โครงการเพื่อสตรีและเยาวชนเชียงใหม่” “โครงการสตรีและเยาวชนลำพูน และหลังจากการกระจายอำนาจการปกครองสู่ท้องถิ่นในปี พ.ศ. 2537 ก็มีการก่อตั้งชมรมกำนันผู้ใหญ่บ้านหญิงภาคเหนือ ชมรมอบต.หญิงจังหวัดลำปาง และเครือข่ายแม่หญิงล้านนา เป็นต้น กลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้มีการดำเนินงานในลักษณะที่มีปฏิสัมพันธ์กับภาคอื่น ๆ เพื่อนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายในงานหลักเฉพาะด้านที่สนใจตามชื่อของกลุ่ม และมีแนวโน้มของการขยายงานที่ครอบคลุมไปสู่งานด้านอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตมากยิ่งขึ้น แต่การเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาเด็กและเยาวชนของผู้นำสตรีเหล่านี้ แม้จะมีที่มิแตกต่างจากการรวมกลุ่มของผู้หญิงติดเชื้อ แต่ในท้ายที่สุดพบว่ากลุ่มสตรีบางกลุ่มได้ขยายกิจกรรมครอบคลุมการแก้ปัญหา HIV/AIDS ด้วยเช่นกัน

นอกจากนี้ในพื้นที่ของการปกครองส่วนท้องถิ่นที่ภาครัฐส่วนกลางกระจายอำนาจมาให้ตั้งแต่ พ.ศ. 2537 แล้วนั้น ยังพบความเคลื่อนไหวของผู้หญิงชาวบ้านที่ได้รับการเลือกตั้งให้เข้าไปมีบทบาท

ในองค์กรบริหารส่วนตำบล (อบต.) ซึ่งเป็นช่องทางการพัฒนาท้องถิ่นที่ได้รับทรัพยากรมาบริหารจัดการโดยตรง แม้ว่าจำนวนผู้หญิงที่ได้รับเลือกเข้ามาในพื้นที่การปกครองระดับนี้จะมีจำนวนไม่มากดังตัวอย่างในปี 2539 ที่ผู้หญิงได้รับการคัดเลือกเข้ามาเป็นสมาชิก อบต. ประมาณ 10% ของผู้ที่ได้รับการคัดเลือกทั้งหมดก็ตาม แต่นับว่าเป็นความเคลื่อนไหวของบทบาทในการพัฒนาของผู้หญิงที่น่าในใจศึกษาเช่นเดียวกันเนื่องจากหน้าที่ขององค์กรการปกครองระดับนี้ ครอบคลุมมิติการพัฒนาทุก ๆ ด้าน

จากความเคลื่อนไหวของผู้หญิงชาวบ้านใน 3 ลักษณะที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นปรากฏการณ์ที่มีนัยยะมีความหมายสำคัญต่อทิศทางการเคลื่อนไหวตัวของสังคมไทยที่ต้องอาศัยพลังของภาคประชาชนทุกกลุ่มไม่ว่าหญิงหรือชาย ทั้งคนที่มีสุขภาพดีและแม้แต่ผู้เจ็บป่วยที่ต้องได้รับการส่งเสริมพัฒนาศักยภาพเพียงพอต่อการมีบทบาทมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของส่วนรวมร่วมกัน ซึ่งหมายความว่า ถึงเวลาแล้วที่ภาครัฐโดยหน่วยงานต่าง ๆ ต้องปฏิรูปบทบาทของตนเองให้มีประสิทธิภาพในการดำเนินงานให้สอดคล้องกับการเคลื่อนไหวตัวของสังคมในภาคประชาชนดังกล่าว

งานวิจัยนี้ให้ความสนใจไปยังกระบวนการเคลื่อนไหวของผู้หญิงชาวบ้านภาคเหนือที่มีบทบาทในการพัฒนาชุมชนและสังคม 3 ลักษณะดังกล่าว ว่าได้ใช้พื้นที่หรือช่องทางเฉพาะตนหรือกลุ่มในการมีส่วนร่วมแก้ไขปัญหาเอชไอวีอย่างไร มีศักยภาพมากน้อยเพียงใดในบทบาทที่ทำตลอดจนต้องเผชิญอุปสรรค ปัญหาอย่างไร จากความเป็นหญิงที่ออกมาทำบทบาทในพื้นที่สาธารณะที่ไม่เคยทำมาก่อน ตามมาตรฐานของค่านิยมการแบ่งบทบาททางเพศในสังคมไทย ทั้งนี้เพื่อให้คำตอบต่อความเป็นไปได้ในการเคลื่อนไหวของสังคมไทยสู่การสร้างความเข้มแข็งของภาคประชาชน อันเป็นฐานพลังสำคัญของภาคประชาสังคม (Civil society) ที่สามารถถ่วงดุลอำนาจระหว่างภาครัฐ (State) กับภาคธุรกิจ (market) เพื่อเข้าสู่การเป็นสังคมที่ดีที่เข้มแข็งได้ (Ruben Cesar Fernances, 1994. ในวิพุธ พูลเจริญ และคณะ, 2543)

จากการที่สตรีส่วนใหญ่มีประสบการณ์ ความถนัดชำนาญและความเข้าใจในการให้บริการสุขภาพแก่สมาชิกในครอบครัวตามบทบาททางวัฒนธรรมอยู่แล้ว ทำให้ความเป็นไปได้ในศักยภาพความร่วมมือกันทำงานของกลุ่มสตรีในลักษณะของประชาคมที่ประสานความร่วมมือกับองค์กรอื่น ๆ ในชุมชน เพื่อนำไปสู่การแก้ปัญหาเอชไอวีในชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพครอบคลุมและได้ผล นอกจากนั้นการพัฒนาประชาสังคมภาคสตรีในการทำงานเพื่อแก้ไขปัญหาชุมชนด้านเอชไอวี เป็นช่องทางที่เปรียบเสมือนการสร้างเวทีให้สตรีมีบทบาทในชุมชนเพื่อพัฒนาศักยภาพในการทำงานเพื่อส่วนรวมจนเป็นที่ยอมรับของชุมชนอันเป็นหนทางนำไปสู่การสร้างความเสมอภาคระหว่างหญิงและชายในระดับต่าง ๆ ตามที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญในที่สุด

วัตถุประสงค์

- 1) ศึกษาการก่อตัวและพัฒนาการของการมีส่วนร่วมในงานพัฒนาโดยเฉพาะการแก้ไข ปัญหาเอดส์ของผู้หญิงชาวบ้านภาคเหนือทั้งในรูปของกลุ่มหรือคณะทำงาน
- 2) ศึกษาศักยภาพในการทำงานพัฒนาในประเด็นการแก้ไขปัญหาเอดส์ของผู้หญิงชาวบ้าน ภาคเหนือ ตลอดจนปัญหาและอุปสรรคในการทำงานภายใต้สภาวะความเป็นหญิง

วิธีการศึกษาและขอบข่ายการวิจัย:

ใช้วิธีการเชิงคุณภาพและการรวบรวมข้อมูลหลากหลายในการหาคำตอบ โดย 1) เริ่มจาก ศึกษาเอกสารรายงานการวิจัย รายงานประจำปีผลการดำเนินงาน รายงานผลการประชุมสัมมนา บทความ หนังสือที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนสนทนากับบุคลากรของหน่วยงานที่ทำงานด้านเอดส์และการส่งเสริมสตรีจากภาครัฐและเอกชน ทั้งนี้เพื่อทำความเข้าใจประวัติความเป็นมาของการเคลื่อนไหวในภาค สาธารณะของสตรีในภาคเหนือ และ 2) นำผลการศึกษาเบื้องต้นจากขั้นตอนที่ 1 เป็นพื้นฐานในการ สร้างประเด็นคำถามและคัดเลือกกลุ่มสตรีในการศึกษาภาคสนามเป็นรายกรณี (Case study) ซึ่งได้ รวบรวมข้อมูลด้วยวิธีสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (Indepth interview) และ 3) จัดการสนทนากลุ่มย่อย (Focus Group Discussion) รวมทั้ง 4 จัดเวทีประชุมเชิงปฏิบัติการ (Workshop) เพื่อระดมความคิด ในระดับมหภาคโดยผู้ที่ทำงานด้านเอดส์ ทั้งนี้เพื่อเป็นการตรวจสอบผลการศึกษาเบื้องต้น และรวบรวม ข้อมูลเพิ่มเติม

สตรีที่มีส่วนร่วมในการทำงานด้านเอดส์ในภาคเหนือ ที่อยู่ในขอบข่ายของการศึกษาวิจัยครั้งนี้ จำแนกได้เป็น 3 ลักษณะ คือ

- 1) กลุ่มผู้ติดเชื้อเอช ไอ วี ในจังหวัดเชียงใหม่ที่จัดตั้งขึ้นโดยมีผู้หญิงเป็นแกนนำ ในกลุ่มนี้ ได้เลือกมาศึกษาจำนวน 2 กลุ่ม คือ
 - 1.1 กลุ่มอำพัน จากอำเภอแม่วาง เป็นกลุ่มที่แตกตัวมาจากกลุ่มมิตรภาพหญิงซึ่งเป็น กลุ่มผู้หญิงติดเชื้อกลุ่มแรกที่เกิดขึ้นแต่ปัจจุบันได้สลายตัวไปแล้ว
 - 1.2 กลุ่มประสานใจทุ่งสะโตก จากอำเภอสันป่าตอง ซึ่งหัวหน้ากลุ่มแยกตัวมาจาก กลุ่มอำพัน

ในการศึกษานี้ผู้วิจัยได้เลือกกลุ่มผู้ติดเชื้อที่ก่อตั้งและดำเนินงานโดยผู้หญิงด้วยเหตุผล 2 ประการ ประการแรก ในการศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาศักยภาพของกลุ่มสตรี ดังนั้นเพื่อให้ได้ คำตอบในประเด็นที่ต้องการศึกษา งานวิจัยนี้จึงได้เลือกกลุ่มผู้หญิงติดเชื้อที่มีลักษณะโดดเด่น บ่ง

บอกถึงการเป็นกลุ่มที่มีศักยภาพและมีความเข้มแข็งในระดับหนึ่ง นั่นคือเป็นกลุ่มผู้ติดเชื้อที่ก่อตั้งขึ้นตั้งแต่ระยะแรก ๆ ที่เอช ไอ วีเริ่มแพร่ระบาดเข้ามาสู่กลุ่มแม่บ้าน (พ.ศ.2537-2538) และยังคงดำเนินกิจกรรมและมีบทบาทร่วมกับเครือข่ายผู้ติดเชื้ออื่น ๆ มาจนถึงปัจจุบัน และประการที่สองเป็นเหตุผลที่มาจากความเชื่อเบื้องต้นของคณะผู้วิจัยว่าการรวมตัวกันของผู้หญิงที่ติดเชื้อ น่าจะมีเหตุผลสำคัญและที่แตกต่างจากผู้ติดเชื้อทั่วไปหรือผู้ติดเชื้อที่เป็นชาย ทั้งนี้เนื่องจากโดยค่านิยมของสังคมไทยแล้ว ผู้ชายจะทำหน้าที่เป็นผู้นำ และในกรณีของการแพร่ระบาดของเชื้อเอช ไอ วี พบว่ากลุ่มผู้ติดเชื้อกลุ่มแรกที่ก่อตั้งขึ้น มีผู้ชายเป็นผู้นำ แต่ในระยะเวลาใกล้เคียงกัน ได้มีปรากฏการณ์ที่น่าในใจยิ่งขึ้นเมื่อพบว่าผู้หญิงติดเชื้อรวมตัวกันก่อตั้งกลุ่มขึ้นมา และมีลักษณะของการดำเนินกิจกรรมกลุ่มที่โดดเด่น คือ การรวมกลุ่มทำอาชีพ¹ และให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันในด้านอื่น ๆ ที่เป็นปัญหาด้วย ซึ่งการรวมตัวกันของผู้หญิงติดเชื้อที่อยู่ในระดับชาวบ้านที่มีการศึกษาไม่สูงนักและลุกขึ้นมาทำกิจกรรมกลุ่มนี้เอง ที่ผู้วิจัยคิดว่ามีความน่าสนใจศึกษาวิธีคิดและการดำเนินงานแก้ไขปัญหายของผู้หญิงติดเชื้อเหล่านี้ ตลอดจนปัญหา อุปสรรคที่อ่านพบเนื่องจากไม่ใช่เป็นปรากฏการณ์ที่จะพบได้ทั่วไป ในสังคมที่มีผู้ชายเป็นใหญ่ (Patriarchy) เช่นสังคมไทย

อย่างไรก็ตามจากกลุ่มผู้ติดเชื้อเอช ไอ วี ใน 6 จังหวัดภาคเหนือตอนบนทั้งสิ้น 186 กลุ่ม² พบว่าส่วนใหญ่เป็นกลุ่มที่รวมตัวกันโดยมีผู้ติดเชื้อชายเป็นผู้นำกลุ่ม สำหรับกลุ่มที่ก่อตั้งและดำเนินการโดยผู้หญิงมีจำนวนน้อยมาก แต่ในปัจจุบันทั้งผู้ติดเชื้อและเจ้าหน้าที่ที่ทำงานด้านเอดส์ให้ข้อสังเกตสอดคล้องกันว่า แม้หัวหน้ากลุ่มจะเป็นชาย แต่ผู้ปฏิบัติงานจริงส่วนใหญ่จะเป็นหญิง เนื่องจากในปัจจุบันหัวหน้ากลุ่มที่เป็นชายได้เสียชีวิตไปมากแล้ว

2) กลุ่มผู้นำสตรีชาวบ้าน เป็นกลุ่มผู้หญิงชาวบ้านที่ไม่ติดเชื้อเอช ไอ วี แต่มีบทบาท มีส่วนร่วมในการทำงานพัฒนาด้วยความสนใจและกิจกรรมที่ทำมิได้เริ่มจากประเด็นเอดส์แต่มาผนวกงานเอดส์ในภายหลัง สำหรับกลุ่มที่เลือกมาศึกษามีจำนวน 2 กลุ่มเช่นกัน คือ

- 2.1 กลุ่มประสานงานเพื่อพัฒนาสตรีและเยาวชนลำปาง เริ่มต้นด้วยการทำโครงการให้ความรู้แก่เยาวชนสตรีเพื่อป้องกันการถูกล่วงละเมิด สิทธิเด็ก ผู้หญิงกับการเมืองเข้าถึงแหล่งทุนทั้งในและต่างประเทศ ปัจจุบันทำโครงการอาสาสมัครชุมชนบำบัดเอดส์
- 2.2 กลุ่มโครงการสตรีและเยาวชนลำพูน เริ่มต้นงานชุมชนในลักษณะที่ถูกจัดตั้งมาจากพัฒนาชุมชน จากนั้นพัฒนาสู่งานอาชีพ ป้องกันการล่วงละเมิดสตรี เด็กหญิง และงานการเมือง เข้าถึงแหล่งทุนทั้งในและต่างประเทศเช่นกัน และมีประสบการณ์ในการทำงานเกี่ยวกับผู้ติดเชื้อในชุมชน

¹ ซึ่งมีมติการรวมตัวกันทำอาชีพไม่ปรากฏเด่นชัดในผู้ชายที่ติดเชื้อ

² ข้อมูลจากเครือข่ายผู้ติดเชื้อภาคเหนือ สถิติ พ.ศ. 2541

3) สตรีที่เป็นสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) สตรีเหล่านี้อยู่ในสถานะหรือบทบาทในการวางแผนและจัดสรรทรัพยากรเพื่อพัฒนาท้องถิ่น ซึ่งโดยหน้าที่รับผิดชอบ แล้วจะอยู่ในสถานะที่มีโอกาสผลักดันให้เกิดการปฏิบัติงานด้านเอดส์ในชุมชนได้โดยตรง ซึ่งได้เลือกมาศึกษา 2 อบต. ดังนี้

- 3.1 อบต. สารภี อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ เป็นอบต.ที่สมาชิก อบต. สตรีสามารถผลักดันโครงการเอดส์เข้าสู่แผน อบต. ได้ และมีส่วนในการก่อตั้งกลุ่มผู้ติดเชื้อในพื้นที่เดียวกัน
- 3.2 อบต. ลำราญราษฎร์ พื้นที่ที่ผู้ติดเชื้อสตรีเคยมีประสบการณ์ของกลุ่มร่วมตัวและอยู่ในเครือข่ายของกลุ่มม่ายดอยสะเก็ด และสมาชิก อบต. สตรีร่วมมือกับสมาชิกท่านอื่น ๆ ผลักดันงานเอดส์ให้เป็นงานของ อบต.

คำจำกัดความ:

ประชาสังคมภาคสตรี หมายถึง การมีส่วนร่วม (participation) ของสตรีหรือกลุ่มสตรีในการทำกิจกรรมในเวทีสาธารณะ (public sphere) หรือเปิดพื้นที่สาธารณะของบทบาทสตรีหรืออีกนัยหนึ่งคือการมีส่วนร่วมของสตรีในกิจกรรมเพื่อส่วนรวม การมีส่วนร่วมทำงานเพื่อส่วนรวมดังกล่าวอาศัยการเชื่อมโยงเครือข่ายช่วยเหลือซึ่งกันและกันเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ทั้งนี้เพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาของกลุ่ม ชุมชน และสังคมในที่สุด

บทที่ 2

กรอบความเข้าใจเรื่องการสร้างประชาสังคม การรวมกลุ่มและการมีส่วนร่วมของผู้หญิงในประชาสังคม

แนวคิดที่ว่าด้วย “การพัฒนา” ของประเทศไทยในระยะแรก มุ่งเน้นไปที่การสร้างความสำเร็จเติบโตทางด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก เนื่องจากมีฐานการคิดที่ว่าหากประเทศไทยมีความมั่งคั่งจะสามารถนำความสุขสมบูรณ์มาสู่ประชาชนภายในประเทศได้ แต่จากการใช้แผนพัฒนาประเทศที่มีเศรษฐกิจเป็นตัวนำมานานกว่า 35 ปี กลับพบว่า คนไทยมีคุณภาพชีวิตที่เสื่อมโทรมลง สังคมไทยประสบปัญหานานาประการ เช่น ครอบครัวล่มสลาย การแพร่ระบาดของโรคเอดส์และยาเสพติด แรงงานถูกเอารัดเอาเปรียบ ตลอดจนสิ่งแวดล้อมถูกทำลาย เป็นต้น ดังนั้นแนวคิดใหม่ของการพัฒนาได้ถูกหยิบยกมาพูดถึงมากขึ้น นั่นคือการสร้างกระบวนทัศน์ใหม่แห่งการพัฒนา (new development paradigm) (อนุชาติ พวงสำลี, 2542) แนวคิดนี้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนทั้งในระดับปัจเจกและระดับชุมชน ที่นำไปสู่ความเป็นอยู่ที่ดีและอยู่อย่างมีความสุขในสังคม และพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนให้มีศักยภาพในการพึ่งพาตนเองได้ ตลอดจนการเสริมสร้างพันธมิตรเพื่อนำการเปลี่ยนแปลงที่ดีสู่สังคม (เรื่องเดียวกัน: 2)

การเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้นจะต้องเกิดมาจากการที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาในลักษณะที่มีใช้ผ่านตัวแทน นอกจากนั้นการทำให้ชุมชนร่วมรู้สึกถึงการหวงแหนและเป็นเจ้าข้าวเจ้าของชุมชนตน การเข้าไปมีส่วนร่วมในส่วนได้ส่วนเสียในผลประโยชน์ชุมชนและชาติ และร่วมกันปกป้องจะทำให้แก้ข้อบกพร่องของการพัฒนาที่ผ่านในหลายทศวรรษได้ ปัจเจกบุคคลมีความหมายไม่ว่าจะอยู่ในชนชั้น เชื้อชาติ วัฒนธรรม เพศใด ก็ตามที่ นี่เป็นกระแสของสังคมที่เรียกร้องให้เกิดขึ้นในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา ทั้งหมดที่กล่าวมา คือประชาสังคม

ในบทนี้จะทบทวนแนวคิดการสร้างประชาสังคม การเคลื่อนไหวทางสังคม กลุ่มกับการสร้างประชาสังคม และบทบาทผู้หญิง เพื่อเป็นกรอบของการศึกษาวิจัย

1. แนวคิดการสร้างประชาสังคม

ในช่วงระยะหนึ่งทศวรรษที่ผ่านมา ประชาชนในระดับรากหญ้าของสังคมไทยพยายามที่จะเข้ามาจับบทบาทอย่างชัดเจนในการแก้ไขปัญหาของชุมชนตนเองโดยไม่ต้องรอการพึ่งพิง/ช่วยเหลือจากรัฐ และต้องการมีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาและพัฒนาชุมชนตนเอง ทั้งนี้บทเรียนที่ผ่านมาประชาชนระดับรากหญ้ามองว่ารัฐไม่สามารถที่จะแก้ไขช่วยเหลือประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพและไม่ตรงกับประเด็นปัญหา และเห็นว่าการพัฒนาของรัฐมักจะสร้างความไม่เท่าเทียมให้มากขึ้นและมีปัญหามากขึ้น ดังนั้นการสร้างเสริมความเข้มแข็งให้กับกลุ่มหรือชุมชนที่ตนเองอยู่ด้วยตัวเองหรือด้วยการร่วมมือกัน ประสานความช่วยเหลือผ่านองค์กรต่างๆ ในลักษณะที่ชุมชนตนเองเป็นคนจัดการ จะทำให้ปัญหาต่างๆ คลี่คลายดีขึ้นและตรงประเด็นมากที่สุด พร้อมๆ กับที่ชุมชนตระหนักชัดมากขึ้นถึงความเป็นเจ้าของและสิทธิในการดูแลตนเองและแสดงพลังศักยภาพของตนเอง

ประชาสังคมเป็นการกระทำร่วม (collective action) รูปแบบหนึ่ง การกระทำร่วมนี้นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงการเมืองในความหมายใหม่ ในความหมายที่ภาคประชาชนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง มิใช่เพียงผ่านตัวแทนที่เรียกว่าผู้แทนราษฎรอย่างที่ผ่านมา การมีส่วนร่วมคือการเข้ามาจับบทบาทในการจัดการปัญหา การเข้าถึงทรัพยากรทางสังคมอย่างเท่าเทียม การทวงสิทธิที่ควรจะได้ ร่วมกันตรวจสอบภาครัฐ ลักษณะเช่นนี้เป็นรูปแบบการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ ที่การเคลื่อนไหวนี้มีใช้รูปแบบเดิมที่เต็มไปด้วยความรุนแรง (radical/riot/mob) แต่เป็นการทำให้สังคมหรือประเทศเป็นของประชาชนในทางปฏิบัตินั่นเอง

ประชาสังคมกลายเป็นกระแสหนึ่งของการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่และมีแนวคิดและคำอธิบายมากมาย งานศึกษาของนายแพทย์ชูชัย ศุภวงศ์ (2541) ได้นำเสนอแนวคิดเรื่องประชาสังคมของนักคิดทางสังคมที่สำคัญไว้ 4 ท่านคือแนวคิดของ นายแพทย์ประเวศ วะสี อาจารย์ธีรยุทธ บุญมี อาจารย์ชัยอนันต์ สมุทรวณิช และอาจารย์เอนก เหล่าธรรมทัศน์ นักคิดทั้ง 4 ท่าน นิยามความหมายของคำคำนี้ไปตามฐานการคิดและปฏิบัติการ ที่มีพื้นที่หลากหลายระดับ โดยนายแพทย์ประเวศ เรียกว่าความเป็นชุมชนที่คนมีวัตถุประสงค์ อุดมคติและความเชื่อร่วมกัน มีความรัก การเรียนรู้ มีการสื่อสารในบริบทพื้นที่ทางกายภาพหรือทางสังคมก็ได้ ในขณะที่ อาจารย์ธีรยุทธ เรียกว่าสังคมเข้มแข็ง ที่คนหลากหลายอาชีพ ทุกระดับ ทุกส่วนของประเทศ ต่างทำให้องค์กรหรือกลุ่มตนเข้มแข็ง ไม่จำเป็นต้องมาร่วมกันทางการเมือง ส่วนอาจารย์ชัยอนันต์ เน้น Civil society แบบไทยคือเป็นทุกๆ ส่วนของสังคม รวมทั้งภาครัฐด้วย ที่ต่างก็เข้ามาเป็นหุ้นส่วนกัน (partnership participation) ที่ไม่ใช่เรื่องของ leadership representation และสุดท้ายอาจารย์เอนก เสนอความเป็นชุมชน ที่พื้นที่จะอยู่ที่ชนบท ขณะเดียวกันก็มีคนชั้นกลาง คนชั้นสูงมาร่วมในลักษณะ participate และ active รวมทั้งยังอยากจะให้บทบาทของรัฐถอยห่างออกไป

ความคิดที่กล่าวมาข้างต้นมีความแตกต่างกัน ในประเด็นดังนี้

- เรื่องบทบาทรัฐว่าจะมีหรือไม่มีรัฐเข้ามาเกี่ยวข้องและมากน้อย อย่างไร
- พื้นที่ที่เกิดประชาสังคมจะอยู่ในพื้นที่ที่เป็นพื้นที่รัฐหรือไม่อย่างไร
- เน้นที่กิจกรรมหรือเน้นที่พื้นที่

ในขณะที่ความเหมือนกันคือแนวทางในการสร้างให้เกิดประชาสังคมหรือสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการจัดการให้เกิดประสิทธิภาพ มีการเรียนรู้ร่วมกัน หรือการมีส่วนร่วมในระดับต่างๆ กัน มีลักษณะ active สุดท้ายต้องมีความกลมเกลียวกัน

สรุปรวมๆ ว่าเป็นพื้นที่ที่คนมารวมกลุ่มกัน พื้นที่นี้ไม่จำเป็นต้องเป็นพื้นที่ทางกายภาพเท่านั้น แต่คนที่มารวมกันก็เพื่อเป้าหมายของกิจกรรมบางอย่าง สร้างให้เป็นเครือข่าย ผูกพันกันด้วยความรู้สึกของเพื่อนมนุษย์และรู้สึกว่าเป็นคนกลุ่มเดียวกัน แบ่งปันกัน ซึ่งไม่จำเป็นต้องสัมพันธ์กันแบบเผชิญหน้าเสมอไป บางทีอาจจะไม่รู้จักกันก็ได้ ข้อคิดต่อมาที่พูดกันมากคือความเป็นสาธารณะในเชิงทฤษฎีแนวคิดนี้อาจจะเข้าใจได้ถ้าอยู่ในสังคมตะวันตก แต่ในมิติสังคมไทย มีการพูดถึงกันมากและสรุปว่าน่าจะเป็นเรื่องส่วนรวม ที่ไม่ใช่รัฐเป็นเจ้าของฝ่ายเดียว (โปรดอ่าน ชูชัย ศุภวงศ์, 2541)

สังคมไทยอาจจะใหม่กับคำๆ นี้ แต่ปฏิบัติการต่างๆ ในสังคม กันับรวมได้ว่ามีแนวคิดประชาสังคมเกิดขึ้นประมาณทศวรรษกว่าๆ การเกิดขึ้นนี้ก็เพราะการพัฒนาประเทศที่ก่อให้เกิดปัญหาสังคมที่ยากจะแก้ไขด้วยรัฐบาลเองหรือด้วยปัจเจกบุคคล หรือแม้กระทั่งในชุมชนที่เผชิญปัญหานั้นๆ เท่านั้น ทั้งนี้เนื่องจากปัญหาทางสังคมและเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นมีความซับซ้อนและเกี่ยวโยงกันทั้งประเทศและทั่วโลก การทำตัวให้หลุดจากปัญหาหนึ่งเพียงคนเดียวหรือประเทศเดียวย่อมเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ยาก และการจะพึ่งพิงแต่รัฐบาลแบบเดิมก็ไม่ได้ผล เพราะที่ผ่านมา รัฐบาลไทยไม่สามารถแก้ปัญหาได้ทันกาล และบางครั้งไม่ได้ผลหรือไม่ตรงกับความจริงเพราะติดอยู่ในโครงสร้างของระบบราชการและการบริหาร ดังนั้นการที่ประชาชนหรือกลุ่มประชาชนเข้ามาแก้ปัญหาด้วยตัวเองในระดับหนึ่งก็มีใช้ไม่ไว้วางใจรัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง แต่บางปัญหารอการแก้ไขไม่ได้ ต้องจัดการเองหรือทันที นอกจากนั้นบทบาทของผู้หญิงและผู้ชายก็มีคุณค่าเท่ากันมากขึ้น

ก่อนที่กระแสการเคลื่อนไหวเรื่องประชาสังคมจะได้รับการยอมรับ การเผชิญหน้ากันระหว่างรัฐกับประชาชนมักจะเป็นไปในลักษณะที่ต้องต่อสู้เรียกร้อง ยืนกันคนละขั้ว หรือโจมตีกันอยู่ตลอดเวลา เพราะต่างก็คิดว่ารัฐและประชาชนเป็นขั้วของความขัดแย้งที่จะต้องมีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเท่านั้นที่จะชนะ ลักษณะเช่นนี้ไม่เว้นแม้แต่เรื่องสุขภาพ ประชาชนรอรับการบริการและวินิจฉัยจากตัวแทนรัฐ วิธีการดูแลสุขภาพแบบของรัฐจะเป็นวิธีการที่ถูกสร้างให้เห็นว่าถูกต้องที่สุดในทางทฤษฎีและทางปฏิบัติเมื่อรัฐบริการได้ไม่ทั่วถึง ประชาชนก็ต้องพึ่งตนเองด้วยวิธีการที่ตนเองเห็นว่าจะช่วยได้ การต่อสู้กันในเรื่องการดูแลสุขภาพโรคร้ายระหว่างประชาชน (บางกลุ่ม) กับรัฐก็เกิดขึ้น กล่าวคือฝ่ายประชาชน (บางกลุ่ม) เชื่อเรื่องการดูแลสุขภาพตนเองตามวิถีธรรมชาติ วิถีพื้นบ้านและไสยศาสตร์ที่มองจากจิตภายใน ส่วนฝ่ายรัฐเชื่อเรื่องการดูแลสุขภาพแบบวิทยาศาสตร์ที่เน้นเหตุและสาเหตุของโรค การต่อสู้กันใน

วิธีการดูแลก็เกิดขึ้น โดยที่ฝ่ายรัฐมักจะเป็นฝ่ายชนะเสมอ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าประชาชนจะละเลิกวิถีทางดูแลสุขภาพตามวิถีตนเอง

เมื่อโรคเอดส์แพร่ระบาดขึ้น โรคที่หน่วยงานของรัฐเพียงอย่างเดียวหรือองค์กรเดียวไม่อาจจะจัดการได้ เนื่องจากเอดส์ได้ส่งผลกระทบต่อทั้งระบบของสังคม ลุกกลอย่างรวดเร็ว ทำให้หลายหน่วยงานตระหนักถึงความสัมพันธ์แบบเป็นองค์รวม ประชาชนกับรัฐต้องร่วมมือกันในการป้องกัน แต่กระนั้น การต่อสู้ในเรื่องวิธีการดูแลสุขภาพระหว่างรัฐกับประชาชนก็ยังมียุทธวิธี และประทุขึ้นอย่างชัดเจน ก็กรณีหมอเทวดาที่เชียงใหม่ในปี พ.ศ. 2537 ที่สะท้อนว่าประชาชน (ผู้ติดเชื้อ) ยืนยันในวิธีการดูแลสุขภาพของพวกเขาและเป็นปรากฏการณ์ที่ชี้ว่ารัฐไม่สามารถดูแลอย่างทั่วถึง นอกจากนั้นรัฐเริ่มตระหนักถึงความหมายของวิธีการดูแลสุขภาพของประชาชนว่าเป็นทางเลือกหนึ่งที่สำคัญที่รัฐจะต้องเปิดพื้นที่ให้กับพวกเขาและยอมรับการมีวิถีนี้อยู่ในสังคม

เพ็ญจันทร์ ประดับมุข (2539) สรุปการเคลื่อนไหวของประชาคมต้านเอดส์ได้ครอบคลุมว่ามีทั้งที่เป็นองค์กรเอกชนสาธารณะประโยชน์ เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนต้านเอดส์ องค์กรประชาชน และประชาคมนักวิชาการ กลุ่มผู้ติดเชื้อทั้งที่จัดตั้งเองและถูกจัดตั้งจากองค์กรพัฒนาเอกชนและรัฐ โดยงานชิ้นนี้สรุปว่าประชาสังคมต้านเอดส์เป็นเหมือนพลังทางสังคมที่ทวนกระแสจิตสำนึกของสังคมโดยรวม สะท้อนถึงความคิดที่อิสระของบุคคล กลุ่มองค์กร มีการเรียนรู้ ถ้อยทอดความคิดจนสามารถเสริมสร้างความเข้มแข็ง (เพ็ญจันทร์, 2539:127) ประชาชนพลิกบทบาทจากฝ่ายถูกกระทำมาเป็นฝ่ายกระทำ สร้างและยืนยันแนวคิดเรื่องการดูแลสุขภาพและจัดการปัญหาเรื่องสุขภาพของตนเองอย่างมีพลังและมีความต่อเนื่อง

ในงานศึกษาของเพ็ญจันทร์ชี้ถึงประชาชนในภาพรวมในการสร้างประชาสังคม ยังไม่ได้ย้าให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรมว่า ในประเด็นโรคเอดส์หรือการดูแลผู้ติดเชื้อเอชไอวีนั้น ผู้หญิงในชุมชนชนบทมีบทบาทอย่างมากและชัดเจนในดูแลเรื่องสุขภาพนี้ ซึ่งในการศึกษาอย่างเป็นรูปธรรมในกรณีภาคเหนือจะชี้ว่าผู้หญิงหรือกลุ่มผู้หญิงมีบทบาทในการขับเคลื่อนหรือร่วมสร้างประชาสังคมในประเด็นเอดส์ ในงานวิจัยนี้จะศึกษาถึงประชาสังคมสตรีกับการแก้ปัญหาเอดส์ เพื่อจะเติมเต็มพื้นที่ของการเคลื่อนไหวประชาสังคม ที่การศึกษาส่วนใหญ่จะไม่พูดถึงสตรี (หรือมีบทบาทหญิงชาย) การกล่าวถึงในภาพรวมไม่ใช่ไม่เห็นความสำคัญ แต่ภาพของสตรีดูจะเลื่อนลงมากในการเคลื่อนไหวดังกล่าว ทั้งๆ ที่มีการพูดว่าสตรีได้รับผลกระทบมากเช่นกัน และเป็นกลไกหลักในการเคลื่อนไหวของสังคมกลุ่มผู้ติดเชื้อ

2. การเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่กับการสร้างประชาสังคม

การเคลื่อนไหวทางสังคมเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา เพียงแต่ว่าการอธิบายที่ผ่านมาไปยึดติดอยู่กับกรอบนักคิดทางสังคมศาสตร์สายมาร์กซิสต์มากเกินไป จนทำให้เห็นว่า การเคลื่อนไหวที่จะสร้าง

การเปลี่ยนแปลงควรจะเป็นการเคลื่อนไหวทางการเมืองหรือทางชนชั้น มากกว่าจะเป็นการเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรม หรือกลุ่มคนเล็กๆ และมักจะมองว่ากลุ่มวัฒนธรรมหรือกลุ่มทางสังคมเล็กๆ ดังกล่าวไม่สร้างผลสะท้อน (Lyman, 1995: 1-6) อย่างไรก็ตาม ในงานวิจัยนี้ที่ตั้งประเด็นการเคลื่อนไหวทางสังคมก็เพราะพิจารณาเห็นว่า กลุ่มคนเล็กๆ ที่ร่วมกันทำกิจกรรมเพื่อชุมชน หรือ อยู่ในองค์กรต่างๆ ล้วนสร้างหรือขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงและสร้างประชาสังคมได้ และพิจารณาว่า คนหรือกลุ่มคนในระดับจุลภาคมีบทบาทมากกว่าในการสร้างประชาสังคม โดยเฉพาะผู้หญิง ซึ่งทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ในช่วงทศวรรษก่อนหน้านี้นี้ละเลยที่จะมองเห็น หรือ ถูกบดบังด้วยทฤษฎีทางชนชั้น

การทบทวนแนวคิดเรื่องการเคลื่อนไหวทางสังคมจะทำให้เข้าใจถึงบทบาทของปัจเจกบุคคลหรือบทบาทของกลุ่มคนในระดับจุลภาคว่ามีความสำคัญอย่างมากในการสร้างประชาสังคม และปัจเจกบุคคลถ้าไม่มีแรงใจเรื่องเจตจำนงหรือเรื่องศีลธรรม ก็ไม่สามารถจะมารวมกลุ่มกันเพื่อทำกิจกรรมทางสังคมจนบรรลุวัตถุประสงค์ได้

ในบทความชื่อ “What’s so new about new social movement” ของ David Plotke ในหนังสือชื่อ Social Movements: Critiques, Concepts, case-studies. ที่มี Stanford M. Lyman (1995) เป็นบรรณาธิการ บทความดังกล่าวชี้ให้เห็นความแตกต่างระหว่างสิ่งที่เรียกว่าการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวเก่ากับแนวใหม่ ว่า แนวเก่าจะพิจารณาเรื่องการเมืองและเศรษฐกิจที่อิงบนความขัดแย้งและประเด็นชนชั้น เป็นสำคัญ ในขณะที่แนวใหม่ ที่เริ่มก่อตัวในช่วงทศวรรษ ที่ 60 เป็นต้นมา เป็นการเคลื่อนไหวเรื่องสิทธิมนุษยชน การต่อต้านสงครามเวียดนาม กลุ่มเฟมินิสต์ และอื่นๆ ที่เป็นประเด็นทางการเมืองและวัฒนธรรม การเคลื่อนไหวดังกล่าวอาจจะไม่ได้รับชัยชนะเหมือนกับการเคลื่อนไหวแบบรุนแรงแต่ก็บรรลุเป้าหมายของกลุ่มเคลื่อนไหวที่มีการมีส่วนร่วมและการเข้าอกเข้าใจกันเกิดขึ้น (Plotke ใน Lyman, 1995: 114-115) นับจากทศวรรษ 1970 การเคลื่อนไหวแนวใหม่รวมเอาการเคลื่อนไหวของกลุ่มรักร่วมเพศ เฟมินิสต์ สิ่งแวดล้อม การต่อต้านการเหยียดผิว และการต่อต้านอาวุธนิวเคลียร์ เป็นต้น โดยที่ไม่เอาเรื่องการเคลื่อนไหวคนงานเข้ามารวมด้วยกับคำว่า “ใหม่” นี้ การเคลื่อนไหวทางสังคมหมายถึงการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิต บรรทัดฐาน

Plotke เสนอแนวคิดเรื่องการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ 2 แนวคิด คือแนวคิดของ M. Foucault ที่เน้นเรื่องการปฏิบัติการของอำนาจมากกว่าจะดูเรื่องรูปแบบของการต่อต้าน กล่าวคือปัจเจกบุคคลตกอยู่ในปฏิบัติการของอำนาจหรือวาทกรรม (เรื่องเดียวกัน:116) อีกแนวคิดคือ Claus Offe โดยที่ Offe พูดเรื่องกระบวนการทัศน์เก่าและใหม่ในการเคลื่อนไหวทางการเมือง โดยที่กระบวนการทัศน์เก่าดูประเด็น “การเจริญเติบโตและการขยายตัวของเศรษฐกิจ การทหารและความมั่นคง และการควบคุมทางสังคม” ส่วนกระบวนการทัศน์ใหม่มุ่งไปที่ “การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม สิทธิมนุษยชน สันติภาพ รูปแบบที่ไม่แปลกแยกของการทำงาน” แบบเก่าทำให้คุณค่าของเสรีภาพและความมั่นคงในการบริโภคและความก้าวหน้าทางวัตถุกลายเป็นประเด็นที่สำคัญมาก ส่วนแนวใหม่ชื่นชมความเป็นอิสระและอัตลักษณ์ของปัจเจกที่ต่อต้านการควบคุมแบบรวมศูนย์ (เรื่องเดียวกัน:117)

ยิ่งกว่านั้นแนวเก่าเน้นที่ความเป็นทางการ การรวมกลุ่มแบบสมาคมแบบใหญ่ที่เป็นลักษณะตัวแทน สื่อสารทางผลประโยชน์แบบพหุและแบบสมาชิก เน้นการแข่งขันแบบพรรคการเมืองและกฎของเสียงส่วนมาก ส่วนแนวใหม่เน้นการรวมกลุ่มแบบไม่เป็นทางการ หลวม ลดความแตกต่างความสัมพันธ์ทั้งในระดับแนวตั้งและแนวนอนให้มากที่สุดต่อต้านการเมืองที่ตั้งอยู่บนฐานความต้องการที่เป็นไปในด้านลบ ส่วนในประเด็นของตัวผู้กระทำแล้วทั้งสองยังต่างกัน กล่าวคือ แนวเก่าเน้นกลุ่มทางเศรษฐกิจสังคมที่กระทำในลักษณะกลุ่ม(ผลประโยชน์กลุ่ม) และเข้ามาเกี่ยวข้องในความขัดแย้ง ในขณะที่แนวใหม่มองว่ากลุ่มเป็นกลุ่มทางเศรษฐกิจสังคมเช่นกันแต่ประพฤติปฏิบัติในลักษณะการกระทำร่วมกัน

Plotke ชี้กว่าทั้งแนวคิดของ Foucault และ Offe ต่างมองการเคลื่อนไหวแนวใหม่ว่าจุดเน้นอยู่ที่คุณภาพชีวิต นิยามและกำหนดอัตลักษณ์ของพวกตนด้วยตนเอง (เรื่องเดียวกัน:117) สรุปว่าการเคลื่อนไหวแนวใหม่มีการต่อต้านอำนาจ มีเป้าหมายทางวัฒนธรรม ผลประโยชน์ไม่ใช่การมีส่วนร่วมทางการเมืองแบบเดิม แตกต่างจากการเคลื่อนไหวกรรมกรหรือสหภาพในอดีต

บทความดังกล่าวชี้ให้เห็นถึง 3 ประเด็นหลักที่การเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ใส่ใจ คือ เรื่องบทบาทวัฒนธรรมในการกระทำร่วม เรื่องสถานะที่เท่าเทียมกันทางกฎหมายและเรื่องความเป็นอิสระ เป็นตัวของตัวเองในทางสังคมและทางการเมือง (เรื่องเดียวกัน:121) ในประเด็นทางวัฒนธรรม ที่รวมถึงการเคลื่อนไหวทางศาสนา เชื้อชาติ ชาติพันธุ์ บรรทัดฐาน ค่านิยม และการนิยามและการรักษาอัตลักษณ์ของปัจเจกบุคคลด้วย ดังนั้นความขัดแย้งทางวัฒนธรรมจึงเป็นความขัดแย้งเรื่องอัตลักษณ์ บรรทัดฐาน รวมไปถึงการตั้งคำถามว่าตัวตนของปัจเจกจะต้องเป็นตามทิศทางการวัฒนธรรมหลักด้วยหรือ รวมไปถึงเชื้อชาติ ชาติพันธุ์ ของคนส่วนน้อยด้วย ประเด็นต่อมาคือเรื่องความเป็นอิสระ การเคลื่อนไหวแนวใหม่จะหลุดพ้นจากอำนาจทางการเมืองหรือไม่ หรือเป็นเพียงแค่การพยายามที่จะนิยามและรักษาอัตลักษณ์ของกลุ่มตนไว้ Plotke ขยายความประเด็นนี้ว่า การที่ปัจเจกชนเคลื่อนไหวเป็นกลุ่มก็เพราะต้องการจะยืนยันอัตลักษณ์ของพวกตนที่ประกอบไปด้วยคุณค่าและเป็นการแสดงออกถึงตัวตนอย่างลึกซึ้ง ซึ่งอัตลักษณ์ดังกล่าวจึงเป็นเหมือนความเป็นตัวของตัวเองหรือการตัดสินใจด้วยตัวเอง (เรื่องเดียวกัน:125-126) การเคลื่อนไหวทางสังคมจึงเป็นการย้าถึงอัตลักษณ์ความเป็นอิสระ คุณค่าและศักยภาพในการสร้างประชาสังคม ความเป็นอิสระในที่นี้มิใช่เป็นการแยกตนเองออกจากการเมือง วัฒนธรรม หรือคนอื่น ๆ แต่หมายถึงการเป็นเจ้าของวัฒนธรรม หรือการแสดงความเป็นเจ้าของ มีลักษณะเหมือนกับการเป็นเจ้าของทรัพย์สินที่คนเราจะมีความสุขถ้าได้เป็นเจ้าของ ความเป็นอิสระมิใช่สิ่งตายตัวหรือถาวร แต่มีลักษณะสัมพันธ์ที่ขึ้นกับสถาบันหรือหน่วยทางสังคมอื่น ๆ

Plotke สรุปตอนท้ายว่าการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่นี้เป็นการก้าวข้ามประเด็นคุณภาพหรือสวัสดิการ เช่นที่แต่ก่อนเป็น มิใช่เป็นการเอาชนะกัน แต่เป็นเรื่องของการแย่งชิงการใช้อำนาจใน

ความหมายที่ M. Foucault พูดถึงในตอนต้น คือการเข้ามาแสดงบทบาทในการนิยามความหมายและ ไม่ถูกครอบครองทางความคิด ที่มองเห็นบทบาทของปัจเจกบุคคลมากขึ้น

จากแนวคิดดังกล่าวข้างต้นที่เน้นถึงปัจเจกบุคคลและการเป็นเจ้าของความหมายของปัจเจก บุคคล สามารถนำมาปรับใช้เป็นกรอบในการศึกษาเรื่องการสร้างประชาสังคมของงานวิจัยนี้ได้ ซึ่ง รูปธรรมเชิงประจักษ์ในบทต่อไปจะทำให้เข้าใจแนวคิดดังกล่าวชัดเจนขึ้น

ดังนั้นการเกิดขึ้นหรือการเคลื่อนไหวแบบประชาสังคมจึงเป็นความพยายามที่จะมองหาตรรก อื่นๆ ของการกระทำที่ต่างอยู่บนเรื่องการเมือง อุดมการณ์ วัฒนธรรมซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของการกระทำ ชนเผ่าเดียวกันก็มองหาเอกลักษณ์อื่นๆ เช่นชาติพันธุ์ บทบาทหญิงชาย ความเป็นเพศ ในฐานะเป็นอัตลักษณ์ร่วม (collective identity) เป็นประเด็นในการเคลื่อนไหว หรือแม้กระทั่งวิถี ชีวิตประจำวันของชุมชน ซึ่งเป็นการมองในระดับจุลภาคมากขึ้น เพราะถ้ามองแบบทฤษฎีมาร์กซิสต์ก็ จะเน้นในระดับมหภาคมากจนมองไม่เห็นบทบาทของปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มคนเล็กๆ ในสังคม

นอกจากนี้นัยที่ซ่อนอยู่ของการเคลื่อนไหวทางสังคมในการสร้างประชาสังคมคือกิจกรรมที่ อยู่ระหว่างปัจเจกบุคคลกับรัฐ หรือไม่ได้อยู่ในปริณทลของรัฐ แยกออกจากส่วนของรัฐ แต่ก็มีปฏิ สัมพันธ์กันระหว่างสองปริณทลดังกล่าวคือเอกชนกับรัฐ ขณะเดียวกันอาจพิจารณาได้ว่าถ้าอยู่ใน ปริณทลพื้นที่ของรัฐก็สามารถเคลื่อนไหวสร้างประชาสังคมได้ด้วย อย่างไรก็ตามในการเคลื่อนไหว สร้างประชาสังคมนั้นเราจะพบว่าอุดมการณ์หลักของรัฐที่รัฐครอบครองอยู่ (hegemony) ยังมีบทบาท อยู่ ปัจเจกบุคคลไม่เป็นอิสระอย่างบริสุทธิ อย่างเช่นเรื่องประเพณีหรือขนบธรรมเนียมบางอย่างที่ ดำรงอยู่ในประชาสังคมโดยที่รัฐไม่ต้องควบคุมบังคับ การเคลื่อนไหวเพื่อสร้างประชาสังคมจึงเป็นกิจ กรรมทางสังคมที่มีประชาชนร่วมตัดสินใจโดยตรง มิใช่เรื่องการสร้างพื้นที่ที่เป็นอิสระจากรัฐ มิใช่เรื่อง อุดมการณ์ที่ปราศจากการครอบงำ

ในการศึกษาการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่สามารถพิจารณาได้ในประเด็นปฏิสัมพันธ์ เชิงสัญลักษณ์ (symbolic interaction) ในประชาสังคมหรือในปริณทล/พื้นที่ทางวัฒนธรรม เพราะ เป็นพื้นที่หลักเช่น center point หรือ กลุ่มรักร่วมเพศต่างๆ ที่กิจกรรมหรือการกระทำต่างๆ สนับสนุนนโยบายหรือต่อต้านรัฐหรือสร้างทางเลือกใหม่ก็ได้ พื้นที่นี้ควรได้รับการพิจารณาอย่าง เท่าเทียมกับการกระทำร่วมในทางการเมือง นอกจากนั้นต้องให้ความสำคัญกับกระบวนการที่ก่อให้เกิด ความเป็นอิสระเป็นตัวของตัวเอง (autonomous) และมีอำนาจในการตัดสินใจ (self determination) มากกว่าที่จะดูที่การครอบงำหรืออำนาจนำ ประการต่อมาคือการพิจารณาที่คุณค่าของ การกระทำร่วม มีความหลากหลายของเครือข่ายที่แฝงอยู่ที่ร้อยรัดการกระทำร่วมไว้ ที่กล่าวมาจะก่อ ให้เกิดความหลากหลายในการอธิบายด้วยภาษาที่หลากหลายเช่นกัน สุดท้ายการเคลื่อนไหวทางสังคม ที่เป็นประชาสังคมนี้จะเข้ามาแทนที่การเคลื่อนไหวทางชนชั้น จะไม่ก่อให้เกิดการแบ่งแยกความก้าว หน้าหรือความล้าหลัง วัฒนธรรมก็เป็นการเคลื่อนไหวทางการเมืองด้วย การกระทำร่วมไม่ใช่อิงอยู่บน ฐานชนชั้นหรืออุดมการณ์แต่เพียงอย่างเดียว (Lyman:1995:2-6)

อย่างไรก็ตามการเคลื่อนไหวแบบใหม่จะก่อให้เกิดประชาสังคมที่ไม่ใช่ภาครัฐมากกว่า กล่าวคือหมายถึงการที่ผู้คนในสังคมเห็นวิกฤติการณ์หรือสภาพปัญหาในสังคมที่สลัซบซ้อนที่ยากแก่การแก้ไข มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน ซึ่งนำไปสู่การก่อจิตสำนึกร่วมกัน มารวมตัวกันเป็นกลุ่มหรือองค์กร ในลักษณะที่เป็นหุ้นส่วนกัน (partnership) นัยสำคัญของคำคำนี้คือการมีส่วนร่วมกันในทุกมิติ รู้สึกตัวเองว่าเป็นพวกเดียวกัน มีสิทธิร่วมกันก็เพื่อร่วมกันแก้ปัญหาหรือกระทำการบางอย่างให้บรรลุวัตถุประสงค์ ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา ไม่มีใครมีสิทธิที่จะทักท้วงว่าเรื่องนั้น ๆ เป็นของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง หรือเป็นของรัฐและไม่ให้ประชาชนเกี่ยวข้องไม่ได้ ทั้งนี้เพราะด้วยความรัก ความสมานฉันท์ ความเอื้ออาทรต่อกัน ภายใต้ระบบการจัดการโดยมีการเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย

ประชาสังคมจึงกินความไปถึงการสร้างเวทีทางสังคมที่คนจะมาจัดการเพื่อผลประโยชน์ของกลุ่มตน เพื่อสถาบันทางสังคมและเพื่อการเคลื่อนไหวต่อสู้เรียกร้องสังคมในประเด็นปัญหาต่างๆ ของสังคมโดยไม่จำกัดชนชั้น ดังนั้นประชาสังคมจึงเป็นเหมือนเวที หรือพื้นที่ทางสังคมที่คนหลายชนชั้นมาร่วมกันแก้ปัญหาหนึ่ง ที่มีทั้งการเรียนรู้ร่วมกัน ปฏิบัติการร่วมกันและมีการจัดการ เวทีตรงนี้อาจจะเป็นคลื่นวิทยุสื่อสารต่างๆ ชุมชนทางกายภาพ และชุมชนทางสังคม เป็นต้น ประชาสังคมจึงเป็นปริณทลของปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างภาคประชาชนกับภาครัฐ และกับภาคธุรกิจ ประชาสังคมจึงประกอบด้วยกลุ่ม องค์กร เครือข่ายขององค์กรทางสังคม และส่วนที่เป็นทุนสังคม (Social capital) หรือทุนสาธารณะ (Public capital)

ทุนทางสังคมหมายถึงความเชื่อถือ ความไว้วางใจ การตอบแทนแบ่งปัน ซึ่งเป็นสิ่งที่กระตุ้นให้เกิดความร่วมมือร่วมใจในการทำงานของคนในชุมชนและมักจะพบในสังคมชนบท ความเอื้ออาทรนี้จะเกิดกับคนที่ไม่ใช่ญาติมิตรก็ได้ มีความเชื่อถือกัน กระตุ้นให้คนที่แปลกหน้าหันหน้าเข้ามาร่วมมือกัน ตรงนี้เราเรียกว่าทุนสาธารณะ ทั้งสองทุนเป็นฐานให้เกิดความร่วมมือกันเพื่อสร้าง/ทำงานเพื่อบรรลุเป้าหมายเดียวกัน

อย่างไรก็ตาม ต้องทำความเข้าใจว่าประชาสังคมคือความสัมพันธ์ในแนวนราบ ขณะที่สังคมไทยมีความสัมพันธ์ในแนวดิ่ง และไม่คุ้นเคยหรือไม่เชื่อมั่นกับความสัมพันธ์ในแนวนราบ ดังนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องพิจารณาและเน้นให้เกิดความสัมพันธ์แนวดิ่งกับแนวนราบให้เป็นไปอย่างช่วยเหลือสามัคคีกัน

การเกิดขึ้นของประชาสังคมเกิดขึ้นในระดับย่อยสุดถึงระดับโลก ในพื้นที่ประเทศไทย การเคลื่อนไหวของกลุ่มต่างๆ เพื่อพิทักษ์ผลประโยชน์ของกลุ่ม ซึ่งเป็นกลุ่มที่ไม่ใช่องค์กรรัฐ หรืออยู่นอกหรือถูกกีดกันจากรัฐ ซึ่งการเกิดขึ้นของกลุ่มดังกล่าวเป็นการเกิดขึ้นเฉพาะหน้า เพื่อแก้ปัญหาที่ปรากฏในขณะนั้น นี่ก็เป็นประชาสังคมในรูปแบบของไทย นอกจากนั้นลักษณะของประชาสังคมไม่ใช่ลักษณะ impersonal ไม่ใช่ญาติกันก็ได้มารวมตัวกัน

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร (2540) ชี้ว่าประชาสังคมที่กลับมาใหม่เป็นเรื่องของขบวนการเคลื่อนไหวของประชาชน เพื่อนำไปสู่การปกครองแบบประชาธิปไตยที่เข้มข้นและมีที่ว่างให้กับความ

แตกต่างหลากหลาย ด้วยการสร้างขีดจำกัดให้รัฐมากกว่ามุ่งสลายรัฐ เป็นการเปิดพื้นที่ทางการเมือง/พื้นที่สาธารณะอีกแบบหนึ่ง ที่ไม่ใช่รัฐ ไม่ใช่ระบบเศรษฐกิจและไม่ใช่เรื่องส่วนตัว เป็นพลังที่อยู่นอกสถาบันการเมืองที่ดำรงอยู่ และประชาสังคมแบบที่กล่าวมาต้องไม่ใช่จัดกลุ่มหรือองค์การแบบอาสาสมัครแบบประชาสังคมที่เคยเป็น แต่ต้องเป็นการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่เท่านั้นจึงจะเกิดประชาสังคมใหม่

การเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่เกิดขึ้นจากการมีส่วนร่วมโดยตรงของประชาชนและการใช้สิทธิในการไม่เชื่อฟังรัฐของประชาชน การเคลื่อนไหวนี้เป็นการเปิดทางเลือกใหม่ ที่ต้องการขยายอาณาบริเวณสาธารณะในฐานะที่เป็นพื้นที่ทางการเมือง/พื้นที่สาธารณะให้กว้างไกล ประชาสังคมนี้เป็นเรื่องของความสัมพันธ์ การสมาคมติดต่อกันสื่อสารกันของคนในสังคมที่เป็นอิสระจากรัฐและกลไกตลาด เปิดกว้าง ที่มีเครือข่ายโยงใยกว้างขวางเพื่อมุ่งหาข้อยุติหรือหลักการร่วมกัน ประชาสังคมนี้มองเห็นขีดจำกัดของรัฐในการแก้ปัญหาความขัดแย้งใหม่ๆ ที่ซับซ้อนมาก

ประชาสังคมจึงเป็นรูปแบบหนึ่งของการเคลื่อนไหวทางสังคมที่สร้างประชาธิปไตยรูปแบบใหม่ที่ให้ความหลากหลายในรูปของเอกลักษณ์ต่างๆ กล่าวอีกนัยหนึ่งเป็นการค้นหาวិธีการสร้างเอกลักษณ์ที่สอดคล้องกับคุณค่าแบบประชาธิปไตย เอกลักษณ์นี้ไม่แน่นอนหรือตายตัว แต่เปลี่ยนแปลงไปตามความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสังคม จะไม่มีเอกลักษณ์ใดเป็นเอกลักษณ์หลักหรือเป็นเสาของสังคม แต่จะเปิดพื้นที่ให้กับเอกลักษณ์ต่างๆ ให้อยู่ร่วมกันในรูปของความขัดแย้ง ความแตกต่างมากกว่าการทำให้เหมือนกันหมด พื้นที่นี้สั่นไหวเปลี่ยนแปลง ขึ้นกับการปะทะประสานของเอกลักษณ์ต่างๆ (ไชยรัตน์, 2540)

ประชาสังคมนี้จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงวิธีคิดของคนในสังคมปัจจุบันในเรื่องอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องสิ่งแวดล้อม คนชายขอบ บทบาทหญิงชาย และชุมชนที่ไม่จำเป็นต้องเห็นหน้ากัน แต่เป็นความสัมพันธ์แบบใหม่ที่มีการรวมตัวในรูปของเครือข่ายหรือ web ขณะเดียวกันก็จะทำให้คนเราหลุดพ้นจากวิธีคิดแบบสมัยใหม่ (modernist) ที่แสดงออกมาในรูปของการมองประชาสังคมในฐานะที่เป็นวัตถุหรือสิ่งของ ที่หยุดนิ่งตายตัว และอยู่เหนือกาลเวลาและสถานที่ สู่การมองประชาสังคมในฐานะที่เป็นพื้นที่ทางการเมืองแบบหนึ่งที่สั่นไหว เปลี่ยนแปลง ขึ้นกับกระบวนการยื้อแย่งเพื่อช่วงชิงการนำในการสร้างค่านิยมหรือความหมายให้กับการต่อสู้ต่างๆ ในสังคมและระหว่างสังคม

ตลอดเวลาที่ผ่านมาปัญหาทางสังคมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาชนชาติ เชื้อชาติ ประชาธิปไตย แรงงาน เพศ บทบาทหญิงชาย การพัฒนาความเป็นเมือง การพัฒนาอุตสาหกรรม การใช้เวลาว่าง อาชญากรรม พฤติกรรมเบี่ยงเบน ความยากจน สถาบันครอบครัว สิ่งแวดล้อม การศึกษา สุขภาพอนามัย และสันติภาพ เป็นประเด็นที่ถกเถียงและหาทางออกทั้งในทางเศรษฐกิจ สังคมและการปกครอง เพื่อมุ่งสู่สังคมที่สมบูรณ์มีความสุข ที่เรียกว่าสังคมยูโทเปียหรือสังคมนิยมหรือประชาสังคม ซึ่งเป็นสังคมที่ “คนส่วนใหญ่ของสังคมที่ครั้งหนึ่งเป็นเพียงเศษเสี้ยวของประวัติศาสตร์ แต่ตอนนี้เข้ามา

มีบทบาทในการสร้างประวัติศาสตร์ใหม่ซึ่งยังไม่จบสมบูรณ์ยังคงรอคอยประกอบอื่นๆ ที่ผลิตพลานน้อยที่สุด” (Lyman, 1995 :411)

ผู้หญิงซึ่งถูกมองในฐานะผู้ที่ด้อยกว่าในสังคมได้เข้ามามีบทบาทและทำหายในการสร้างฐานรากของสังคมที่เรียกว่าประชาสังคมอย่างเต็มที่เพราะมองเห็นผลประโยชน์สาธารณะที่ตนจะทำได้ที่นั่นและคนอื่นๆ ก็มองเห็นด้วยเช่นกัน เมื่อประชาสังคมประกอบด้วยปัจเจกบุคคล กลุ่ม องค์กร อื่นๆ ผู้หญิงจึงไม่ยอมเสียโอกาสดังกล่าว ผู้หญิงรวมตัวกันในหลากหลายมิติก็เพื่อดำเนินกิจกรรมที่เป็นการสร้างการเคลื่อนไหวเล็กๆ เพื่อส่งผลสะท้อนต่อสังคมระดับจุลภาคและมหภาคก็ได้ ซึ่งการเคลื่อนไหวนั้นเห็นชัดคือการพยายามที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการปัญหา การช่วยเหลือตนเอง และอื่นๆ การเคลื่อนไหวดังกล่าวอาจจะถูกมองในเชิงวัฒนธรรมซึ่งประชาสังคมจะใส่ใจกับทุกมิติที่ไม่ใช่การเมืองเพียงอย่างเดียว

3. แนวคิดเรื่องกลุ่มและเครือข่ายกับการสร้างประชาสังคม

เครือข่ายเป็นเรื่องของการจัดความสัมพันธ์ทางสังคมที่เป็นได้ทั้งในระดับแนวตั้งและแนวนอน ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์แบบเพื่อน เครือญาติ หรือแม้กระทั่งเพื่อนบ้าน ที่จะข้ามผ่านเขตแดนเชื้อชาติ ชนชั้น ชุมชน กลุ่มเชิงสถาบัน นอกจากนั้นเครือข่ายเป็นการเปิดเงื่อนไขให้ปัจเจกบุคคลเข้ามาผูกพันกับกลุ่มต่างๆ

เครือข่ายเป็นการเชื่อมช่องว่างระเบียบวิธีการในระดับจุลภาคกับมหภาคเข้ามาไว้ด้วยกัน ในระดับจุลภาคนั้น แนวคิดเรื่องเครือข่ายจะพิจารณากลุ่มย่อยตั้งแต่สองสามคนขึ้นไปและเครือข่ายที่เอาตัวเองเป็นศูนย์กลาง โครงสร้างดังกล่าวเป็นมุมมองที่เป็นเอกลักษณ์ของมุมมองแบบเครือข่าย ส่วนในระดับมหภาคมักจะพิจารณาถึงกรอบหรือโครงสร้างของเครือข่ายทั้งหมด และแจกแจงถึงตำแหน่งแห่งที่ทางโครงสร้างและส่วนประกอบของเครือข่าย ดังนั้นเราจะต้องค้นหาสะพานเชื่อมระหว่างระดับจุลภาคกับระดับมหภาคที่เป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดความสำเร็จ ปัจเจกบุคคลสร้างความผูกพันกันจากสองคนเป็นสามคนเชื่อมต่อเป็นเครือข่าย แนวคิดเรื่องเครือข่ายจะทำให้เรามองเห็นลักษณะการพึ่งพิงซึ่งกันและกันที่จะร่วมกันสร้างระเบียบวิธีต่างๆ ทั้งในระดับจุลภาคและระดับมหภาค มองเห็นว่าการเปลี่ยนแปลงขององค์กรทางสังคมในระดับหนึ่งส่งผลกับอีกระดับได้อย่างไร ซึ่งในทางกลับกันก็จะส่งผลกระทบต่อระบบระเบียบทางสถาบันด้วย

เครือข่ายทางสังคมนับเป็นการเกิดขึ้นที่ส่งอิทธิพลต่อปัจเจกบุคคล เราจะพบว่าใครก็ตามที่มีพรรคพวกมากในสังคม เวลาจะดำเนินการอะไรบางอย่างก็สามารถที่ช่วยเหลือกันผ่านพรรคพวกนี้เพียงแต่ว่าเราทำให้คำว่าพรรคพวกไม่ใช่ด้านลบจนเกินไป เราเรียกใหม่ว่าเครือข่าย(network) การพิจารณาเรื่องเครือข่ายต้องดูที่องค์ประกอบของเครือข่ายทางสังคมและบทบาทของเครือข่ายในการจัดการสนับสนุนตามความต้องการ เครือข่ายจึงเป็นความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีความซับซ้อนและมี

เอกลักษณ์ กล่าวคือ บางครั้งใกล้ชิดกัน ขณะเดียวกันก็จะทำให้มองเห็นเงื่อนโซ่ที่ทำให้ไม่สนิทสนมกัน เครือข่ายจึงเป็นทั้งการให้ความช่วยเหลือ รับการช่วยเหลือ ประสานพลังกันในประเด็นต่างๆ เมื่อต่างฝ่ายต่างได้รับผลประโยชน์แล้ว ก็จะค่อยๆ ลดความใกล้ชิดลง มาประสานกันนานๆ ครั้งหรือผูกพันกันแบบหลวมๆ หรือมีเพียงความรู้สึกและความผูกพันแบบนามธรรมว่าเป็นเครือข่ายกัน

นอกจากนั้นเครือข่ายยังเกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ของปัจเจกบุคคลที่อยู่ในบริบทของสังคมนั้นๆ โดยเฉพาะเรื่องข้อมูลข่าวสารเฉพาะๆ ที่จะมามีบทบาทในการตัดสินใจในบางเรื่องที่ปัจเจกนั้นๆ เผชิญ ดังนั้นปัจเจกบุคคลแต่ละคนที่อยู่ในพื้นที่ต่างกันอาจจะได้รับข้อมูลและมีส่วนร่วมในเหตุการณ์ต่างๆ กัน และนำมาสู่การสร้างการเรียนรู้และความรู้ที่แตกต่างกัน ประเด็นต่อมาคือลักษณะท้องถิ่นจะทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมแตกต่างกันไป ประเด็นสุดท้ายคือพื้นที่ทางสังคมจะสร้างกรอบการเรียนรู้ทางสังคม เพราะกระบวนการเรียนรู้อาจจะเข้ามาเกี่ยวข้องกับการรับรู้ของพื้นที่ทางสังคมของเขาด้วย

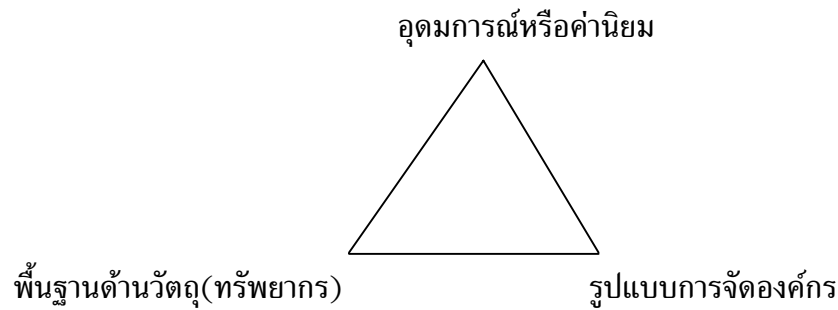
ดังนั้นเครือข่ายไม่ว่าจะเป็นระหว่างบุคคล ระหว่างองค์กรหนุนช่วย ต่างก็เป็นเครือข่ายที่ร่วมกันกำหนดอำนาจ กำหนดการแสดงออกทางองค์กร กำหนดยุทธศาสตร์ร่วมกัน กำหนดการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ที่ไม่เกี่ยวข้องกับความเชษฐกิจหรือจะเกี่ยวก็ได้เช่นกัน

ประเด็นเครือข่ายจะทำให้เข้าใจชัดขึ้นว่ากลุ่มต่างๆ ที่รวมตัวกัน จะประสานกันเพื่อช่วยเหลืออย่างชั่วคราวหรือถาวร ก็ใช้การสร้างความสัมพันธ์ทางเครือขานี้ ปรากฏชัดว่า การสร้างประชาสังคมก็อาศัยเครือข่ายต่างๆ ในสังคม ให้เป็นประโยชน์ กลุ่มผู้หญิงต่างๆ ก็สร้างเครือข่ายและอาศัยเครือข่ายเพื่อผลักดันการเคลื่อนไหวทางสังคมอย่างชัดเจน ซึ่งรูปธรรมจะปรากฏในงานวิจัยในบทต่อไป

อีกแนวคิดหนึ่งที่งานวิจัยนี้ใช้เป็นกรอบคือเรื่องกลุ่มซึ่งมีบทบาทในการสร้างประชาสังคม แนวคิดดังกล่าวเขียนโดย Alan Fowler (1996) ในงานชื่อ *Strengthening civil society in transition economics from concept to strategy: Mapping an exit in a maze of mirrors*. ทั้งนี้เพราะมองเห็นรูปธรรมของกิจกรรมและปฏิบัติการของกลุ่มและองค์กรสตรีที่งานวิจัยศึกษาสอดคล้องกับแนวคิดดังกล่าว แต่อย่างไรก็ตามก็มีประเด็นที่ควรจะต้องพูดถึงบทความนี้ให้เข้าใจร่วมกันด้วย

Fowler ตั้งข้อสังเกตว่า การพูดถึงประชาคมนั้นไม่สามารถหารูปแบบที่เหมือนกันได้ในแต่ละประเทศ เนื่องจากมีความสัมพันธ์กับองค์ประกอบทางโครงสร้างของสังคม ที่แตกต่างกัน แม้กระทั่งในสังคมตะวันตกเององค์ความรู้ในเรื่องนี้ก็ยังไม่ชัดเจนดูออกจะพว่มาวเสียด้วยซ้ำ เขาพยายามชี้ว่าการพูดถึงประชาสังคมมักจะมีความเป็นนามธรรมยากที่จะเข้าใจและมักจะหาทางออกด้วยงานทางการเมืองอย่างเดียวไม่ได้ ต้องผสมผสานกับองค์ความรู้ทางรัฐศาสตร์ สังคมศาสตร์และบริหารจัดการ บทความนี้ปูทางสู่ความเข้าใจสามขั้นตอน ตอนแรกคือการเกิดประชาสังคมในสมัยการสร้างรัฐชาติ (ในช่วงศตวรรษที่ 17 ในยุโรป) ขั้นสองคือลักษณะของประชาสังคม และขั้นสามคือประชาสังคมกับการเชื่อมโยงกับกระบวนการเคลื่อนไหวต่างๆ ในช่วงเปลี่ยนผ่าน

แผนภาพของ ปัจจัยพื้นฐานของประชาสังคม (ตามแนวคิดของ Fowler)

บทความเสนอประเด็นที่น่าสนใจว่านักวิชาการตะวันตกไม่อาจจะอธิบายประชาสังคมในประเทศอื่นๆ ที่ไม่ใช่ตะวันตกได้ เพราะฐานการคิดของพวกเขาจะผูกติดกับรัฐชาติและรัฐสมัยใหม่เสมอ ซึ่ง Fowler คงจะหมายถึงการมีชนชั้นกลางในสังคมที่เป็นแกนหลักในการสร้างรัฐชาติ ไม่เคยตกเป็นอาณานิคม (เป็นแต่ผู้ล่า) ไม่เป็นสังคมคอมมิวนิสต์ เคยอยู่แต่ในสังคมที่มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่ไม่ซับซ้อนที่การเปลี่ยนแปลงมาจากภายในประเทศเป็นส่วนใหญ่ ในขณะที่โลกอื่นๆ การเปลี่ยนแปลงถูกผลักดันมาจากอิทธิพลและผลประโยชน์ภายนอก ซึ่งทำให้โครงสร้างทางสังคมมีความซับซ้อนมาก (เรื่องเดียวกัน: 1-2) นอกจากนั้นความหลากหลายทางชาติพันธุ์ วัฒนธรรม สงครามฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ หรือค่านิยม กฎระเบียบ มักจะเป็นสิ่งที่ไม่มีการจดเป็นลายลักษณ์อักษร Fowler ต้องการชี้ว่าความลึกลับ ยึดหยุ่นทางวัฒนธรรมของสังคมที่ไม่ใช่ตะวันตกเป็นลักษณะเฉพาะที่คนตะวันตกยากที่จะเข้าใจได้ง่ายๆ

แนวคิดข้างต้นทำให้คณะวิจัยเห็นตรงกับบทความของ Fowler ว่าสังคมชนบทโดยเฉพาะกิจกรรมที่กลุ่มสตรีดำเนินการด้วยการใช้ทุนทางวัฒนธรรมเป็นฐานสำคัญ ในการสร้างรูปแบบประชาสังคม ลักษณะเฉพาะในแต่ละที่ก็แตกต่างกัน ไม่สามารถที่จะใช้มาตรฐานแบบตะวันตกมาวัดได้ ดังนั้น เนื้อหาและลักษณะกิจกรรมที่งานวิจัยนำเสนอต่างรูปแบบ ต่างเงื่อนไข และต่างวาทกรรมกัน อาจจะทำให้มองเห็นทิศทางของสังคมได้

กลับมาสู่แนวคิดของ Fowler อีก ในชั้นสองที่บทความเสนอคือลักษณะของประชาสังคม ประกอบด้วยพื้นฐานทางวัตถุ รูปแบบการจัดองค์กรและอุดมการณ์ค่านิยม (ดังแผนภาพข้างต้น) ที่ทั้งสามตัวนี้ถูกวาดเป็นต้นแบบสามเหลี่ยมที่มีปฏิสัมพันธ์กันและทำให้ประชาสังคมมีความซับซ้อน (เรื่องเดียวกัน: 3) ในประเด็นพื้นฐานทางวัตถุนั้น แม้ว่าเขาจะอธิบายเรื่องทรัพยากรสินเอกชน การจัด การ ไม่ชัดเจนนัก แต่ก็อาจจะตีความได้ว่าความสัมพันธ์เชิงอำนาจและความสัมพันธ์ทางการผลิตเป็นปัจจัยสำคัญที่จะกำหนดว่าประชาชนมีอำนาจในการตัดสินใจมากน้อยอย่างไร ส่วนเรื่องการจัดการนั้น จะตรงกับสังคมชนบทไทยที่การจัดการมีลักษณะหลวมๆ และไม่เป็นทางการ คือการสร้างความสัมพันธ์แนวระนาบมากกว่าแนวดิ่ง ไม่มีกฎชัดเจน เน้นฐานทางวัฒนธรรมความเป็นพี่น้อง เครือญาติ ประเด็นสุดท้ายคืออุดมการณ์และค่านิยม ในสังคมชนบทไทยศาสนาพุทธ ความเชื่อเรื่องกรรมและความเมตตากรุณาคือฐานที่จะทำให้คนในสังคมรวมตัวกันอย่างสมานฉันท์

ประชาสังคมจึงเป็นพื้นที่ที่ความแตกต่างในด้านต่าง ๆ แข่งขันกันและร่วมมือกันเพื่อให้ประเด็นต่าง ๆ มีความหลากหลาย แต่ต้องมีเป้าหมายร่วมกัน หลายคนมักจะนึกถึงสังคมไทยว่าจะรวมตัวกันอย่างไรเพราะมักจะทำอะไรตามใจตัวเอง ต่างคนต่างทำ แต่ในทางปฏิบัติกลับเป็นด้านดีที่เกิดทางเลือกและหลากหลายนั่นเอง อาการตามใจตนเองเป็นลักษณะชั่วคราวเท่านั้น

Fowler เสนอแผนที่ทางความคิดเรื่องกลไกและความสัมพันธ์ระหว่างภาครัฐและประชาชนว่าไม่ควรจะถูกมองแบบแยกส่วนกัน ภายใต้ความสัมพันธ์ดังกล่าวควรจะมีการต่อรองให้เกิดความสมดุลระหว่างรัฐกับภาคเอกชนในเรื่องการรับผิดชอบต่อสังคม สังคมไทยเรานั้นรัฐอ่อนแอและไม่สามารถช่วยประชาชนได้ทั้งหมด ประชาชนต้องช่วยตนเอง และการช่วยตนเองนี้ต้องทำให้รัฐรับรู้และเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในกิจการของรัฐด้วย มิใช่ช่วยตนเองและรัฐบาลก็ยังไม่สนใจ นอกจากนี้ประชาสังคมต้องจัดสรรควบคุมระบบกรรมสิทธิ์แบบส่วนตัวกับส่วนรวม โดยที่ทั้งหมดจะทำหน้าที่อย่างมีประสิทธิภาพได้ต้องอาศัยพื้นฐานเรื่องความรู้สึกในทางเอกลักษณ์ร่วมกันในกลุ่ม (จะเห็นชัดในกรณี กลุ่มอำพัน ซึ่งจะนำเสนอในบทที่ 3) แต่ Fowler ก็อดไม่ได้ที่จะเน้นไปที่สังคมต้องมีเสรีภาพในการกระทำและการตัดสินใจ สังคมที่มีรัฐมิใช่เป็นเผด็จการนั่นเอง

แม้ว่าสังคมไทยจะปกครองแบบประชาธิปไตย แต่ประชาชนยังไม่คุ้นเคยกับการตรวจสอบรัฐ แนวคิดของ Fowler เสนอช่องทางด้วยการให้องค์กรพัฒนาเอกชนเข้ามามีบทบาทเสริมความเข้มแข็งของประชาชนด้วยการสร้างกระบวนการทางการเมืองแบบมีส่วนร่วม สร้างสำนักทางการเมืองให้กับประชาชน อีกบทบาทคือให้ประชาชนมีบทบาทในการตรวจสอบวิพากษ์วิจารณ์กลไกรัฐและนักการเมืองมากขึ้น (หรือเกิดสิ่งที่เรียกว่า accountable นั่นเอง) ซึ่งบทความนี้ต้องการเสนอยุทธศาสตร์ที่จะทำให้เกิดความรู้สึกแบบประชาสังคมเพิ่มขึ้นและเพิ่มความตระหนักรู้ ความสนใจ การมีส่วนร่วมและความสามารถในการลงโทษ (เรื่องเดียวกัน:10)

ประเด็นสุดท้ายคือช่วงเปลี่ยนผ่านของสังคมนั้น องค์กรพัฒนาเอกชนควรจะต้องทำอย่างไรในการสร้างให้เกิดประชาสังคม อย่างแรกคือกระตุ้นให้เกิดการยอมรับว่ากลุ่มหรือภาคที่ไม่ทางการเป็นสิ่งที่มีความต่อสังคม ประการที่สองคือการสร้างพรรคให้มีหลากหลาย นั่นคือตั้งเป็นพรรคการเมืองเพื่อเปิดทางเลือกให้กับประชาชน ประการที่สามต้องสร้างพันธมิตรทางความคิด ประการที่สี่คือยึดมั่นในอุดมการณ์ และสุดท้ายคือสร้างกลไกและสถาบันที่ให้ความสำคัญกับภาคประชาชน

ยุทธศาสตร์การสร้างประชาสังคมที่ Fowler เสนอไว้ 5 ขั้น น่าสนใจคือ ขั้นหนึ่ง การสร้างปัจจัยพื้นฐานของประชาชน ได้แก่ทรัพยากรที่ทำให้พึ่งตนเอง พัฒนาศักยภาพขององค์กรที่มีลักษณะค่อนข้างเป็นประชาธิปไตยและพัฒนาความสามารถที่ทำให้สามารถอ้างสิทธิอันชอบธรรมของตนเอง ขั้นสองคือการสร้างสื่อ เพิ่มช่องทางการสื่อสารให้กับประชาชน ขั้นสามคือสร้างความสัมพันธ์ในแนวราบกับองค์กรต่างๆ หรือแนวดิ่งในกรณีเรื่องสื่อสาร และสร้างเครือข่าย ขั้นสี่คือนำเสนอความคิดในทุกระดับการตัดสินใจ ส่งเสริมให้มีการตัดสินใจแบบมีส่วนร่วม สร้างสำนักความเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน

และกระบวนการแบบ accountability ขึ้นมาคือทำให้รัฐยอมรับความคิดประชาชน ส่งเสริมคุณค่าและสร้างเวทีทางสังคมเพื่อการแลกเปลี่ยน (เรื่องเดียวกัน:11-14)

จะเห็นว่าบทความดังกล่าวเน้นที่ให้องค์กรสร้างประชาสังคม ซึ่งในงานวิจัยนี้จะพิจารณาที่กลุ่ม องค์กรชุมชนที่พยายามดำเนินกิจการต่างๆ ในลักษณะที่ช่วยเหลือสังคมจนพัฒนาไปเป็นประชาสังคมในรูปแบบต่างๆ กัน

การหันมาพิจารณาที่บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรชาวบ้าน หรืออื่นๆ ที่ไม่ใช่ภาครัฐ ก็เพราะที่ผ่านมา ในงานสาธารณสุขเรื่องเอชไอวี รัฐใช้การทุ่มงบประมาณเพื่อการแก้ปัญหา ซึ่งไม่ใช่การพัฒนาที่ศักยภาพของประชาชนในการดูแลตนเอง หรือช่วยตนเอง ความเคยชินเรื่องงานสังคมสงเคราะห์ที่รัฐดำเนินการมานานนับสิบๆ ปี ทำให้การขับเคลื่อนภาคประชาชนต้องใช้เวลาพอสมควรกว่าจะหลุดพ้นจากการคิดเรื่องสังคมสงเคราะห์ และตัวกลไกรัฐเองก็ใช้เวลานานกว่าที่จะเปลี่ยนวิธีคิดว่าประชาชนมีความสามารถและศักยภาพ ยิ่งเป็นผู้หญิงด้วยแล้ว ยิ่งต้องการพื้นที่มากขึ้นในการเข้ามามีบทบาทในการสร้างประชาสังคม มิใช่เป็นงานกิจกรรมเพื่อดูแลคนป่วยหรือผู้อื่นในสังคมอย่างปฏิบัติกัน

ในงานวิจัยนี้จึงกรอบแนวคิดดังกล่าวมาเป็นการเข้าถึงในการศึกษา เนื่องจากเป็นการศึกษาที่เน้นกลุ่มองค์กรระดับรากหญ้า โดยเฉพาะกลุ่มสตรี ซึ่งไม่ค่อยจะมีพูดถึงนักในการศึกษาเรื่องประชาคม ขณะเดียวกันองค์กรที่กลุ่มสตรีเหล่านี้สร้างขึ้นเป็นความพยายามที่จะสร้างประชาสังคมให้เกิดในวงกว้างพร้อมกับที่องค์กรตนเองก็จะทำให้เป็นแบบประชาสังคมเช่นกัน ย่างก้าวที่น่าสนใจขององค์กรที่จะศึกษาอาจจะยังไม่ใช่ประชาสังคมที่แท้จริงตามนิยามที่เสนอมานี้ แต่ถือว่าเป็นความพยายามที่จะจัดการปัญหาที่เผชิญด้วยกลุ่มตนเอง หรือเพื่อคนที่ตนเองเห็นว่ารัฐเอื้อมือมาไม่ถึง

4. ผู้หญิงและการถูกกำหนดบทบาทในกิจกรรมเรื่องสุขภาพ

เพศหญิงเพศชาย (female & male) ได้รับการพิจารณาว่าเป็นเรื่องของธรรมชาติ โดยเฉพาะในวาทกรรมสายการแพทย์และสายวิทยาศาสตร์ ที่เพศหญิงเพศชายแตกต่างกันตั้งแต่เรื่องกายในจนถึงเรื่องที่แสดงออกมาสู่ภายนอก ไม่มีอะไรจะเปลี่ยนแปลงธรรมชาตินี้ได้ ในขณะที่นักสังคมศาสตร์สาย poststructuralist มองว่าเป็นเรื่องของการสร้างทางสังคม (social construction of gender and sex) ที่มีประวัติศาสตร์ มีองค์ประกอบของการปฏิบัติการของอำนาจในสังคมสมัยใหม่ ที่ผู้ชายอยู่เหนือกว่าผู้หญิง

การสร้างตัวแบบ (model) ให้ผู้หญิงและผู้ชายเป็น เป็นประเด็นที่มีการพูดถึงกันมากในงานของกลุ่มสตรีหรือเฟมินิสต์ หรือการศึกษาบทบาทหญิงชาย ในงานวิจัยนี้จะไม่ขอเข้าร่วมการถกเถียงว่าแบบที่ว่ามันเป็นอย่างไร แต่งานวิจัยนี้มีฐานว่าการทำให้ทุกอย่างดูเป็นธรรมชาติ (take for granted)

เป็นการต่อสู้ทางอำนาจที่สำคัญ โดยเฉพาะประเด็นสุขภาพ อารมณ์ความรู้สึก หรือเรื่องศีลธรรมจรรยา ที่กลุ่มสตรีใช้มาเป็นประเด็นในการทำงานชุมชนและสังคม

ในสังคมไทย กลุ่มผู้หญิงที่ใช้พื้นที่/ปริณิธลร่างกายทางสังคมผู้ติดเชื่อมีมานับตั้งแต่ปรากฏโรคเอดส์ในสังคมไทย ทั้งนี้เพราะฐานทางเพศ(ที่ถูกสร้างขึ้นทางสังคม)และวัฒนธรรมที่ผู้หญิงมักจะเข้ามาดูแลเอาใจใส่ผู้ป่วยเป็นด้านหลัก ความเป็นแม่ เป็นภรรยา หรืออื่นๆ ที่มีเรื่องจิตใจ อารมณ์เข้ามาเกี่ยวข้อง การดำเนินการของผู้หญิงในสังคมได้สร้างภาพของความเป็นธรรมชาติทางเพศให้กับตนเองในการดูแลสุขภาพของคนในสังคม อย่างไรก็ตามธรรมชาติดังกล่าวก็เป็นการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ที่น่าสนใจที่ผู้หญิงต้องช่วยตนเองและคนอื่นมากขึ้นและเข้ามามีส่วนในการยื้อแย่งพื้นที่ทางสังคมในลักษณะที่ฝ่ายกระทำมากขึ้น

การปกครองในรูปแบบประชาธิปไตยที่กระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นที่พยายามให้ตำบลดูแลกันเองเกิดขึ้น ผู้หญิงเข้ามามีบทบาท/มีส่วนร่วมทางตรงน้อยมาก ความแตกต่างระหว่างหญิงชายจะแสดงออกอย่างมาก ก็ในงานสาธารณะที่เกี่ยวข้องกับงานการเมือง แม้ว่างานส่วนตัวหรืองานสาธารณะไม่ได้แยกออกจากกันอย่างชัดเจน เนื่องจากพื้นที่งานสาธารณะมีอิทธิพลอย่างมากต่องานส่วนตัว เมื่อผู้หญิงทำงานสาธารณะก็นำงานส่วนตัวเข้าสู่งานสาธารณะ งานส่วนที่เป็นประเด็นเฉพาะของผู้หญิง (women issues) ได้แก่งาน ดูแลผู้สูงอายุและเด็กในชุมชน (elder & child welfare) สุขภาพ (health) การศึกษา (education) คุณภาพสิ่งแวดล้อม (environmental quality) ความสงบสุข (peace) และศีลธรรมจรรยา (moral superiority) บรรดางานเหล่านี้เกิดมานานและควบคู่กับชุมชนแต่กลับได้รับการพิจารณาว่าไม่สำคัญเท่ากับการเมือง งานการเมืองที่เป็นไปในค่านิยมแบบจารีตที่เกี่ยวข้องกับเรื่องการปกครองและการบริหารเท่านั้น ทั้งๆ ที่กิจกรรมที่ผู้หญิงทำนั้นคือการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมสาธารณะ มีการตัดสินใจ มีบทบาทและมีตัวตนตรงนั้น และนี่เป็นงานการเมืองหรืองานประชาสังคมในความหมายใหม่

ประเด็นสตรี-ผู้หญิงในการทำงานชุมชน งานวัฒนธรรม หรือในการเมืองท้องถิ่น มีการพูดถึงกันอย่างกว้างขวาง เนื่องจากว่าที่ผ่านมาผู้หญิงเข้าไปในงานสาธารณะจริงแต่ได้รับการอธิบายในลักษณะที่ด้อย หรือไม่มีคุณค่า ทั้งๆ ที่ตลอดเวลา คนในพื้นที่ดังกล่าวตระหนักชัดว่าผู้หญิงมีตัวตนตรงนั้นจริง มีการสร้างพื้นที่ (place) มีลักษณะเฉพาะจริง แต่กระนั้น ก็มีใช้ภาระกิจที่ง่ายที่ผู้หญิงจะสร้างพื้นที่ที่ตนจะยืนในทางสังคมได้อย่างง่าย

วัฒนธรรมไทยที่กำหนดบทบาทให้ผู้หญิงทำงานที่บ้าน (ดูจะเหมาะสมกว่า) ซึ่งเป็นงานลักษณะมีความเป็นส่วนตัว (private) เสี่ยงผู้หญิงต่อการจัดการงานสาธารณะจะถูกมองว่าเป็นเพียงส่วนหนึ่งของงาน private จึงทำให้บทบาทถูกพิจารณาว่าเป็นเพียงธรรมชาติหรือผู้ปกป้องมากกว่าจะเป็นผู้สร้างสรรค์งานการเมือง/งานชุมชน ดังนั้นการแสดงการมีส่วนร่วมจึงได้รับการมองให้น้อยลงไปอีก การสร้างตัวตนของผู้หญิงในงานการเมืองจึงเป็นไปแบบ stereotype ของพฤติกรรมทางการเมือง

ที่กล่าวมาเป็นเพราะผู้หญิงถูกอบรมและคาดหวังเช่นนั้น จึงไม่ต้องแปลกใจที่ทั่วๆ ไปจะมองเห็นพฤติกรรมทางการเมืองน้อยมาก

หลายคนกล่าวว่าคนที่ผู้หญิงได้รับการพิจารณาเช่นนั้นเพราะบทบาทในทางการเมืองแตกต่างจากผู้ชาย/การมีส่วนร่วม (participate) แม้ว่าคำอธิบายจะเป็นเช่นไรก็ตาม คำตอบเหล่านั้นก็มาจากกระบวนทัศน์แบบผู้ชาย (male paradigm) ที่อธิบายในระดับที่แตกต่างกัน แต่ก็มีผู้หญิงอีกจำนวนมากที่เข้ามาทำงานในเวทีสาธารณะใช้เวทีและกระบวนทัศน์ดังกล่าวทำงานเพื่อสังคมและผู้ด้อยโอกาส สร้างอัตลักษณ์ของผู้หญิงในเวทีนั้นๆ ได้อย่างน่าสนใจและพัฒนาขึ้นไปสู่ระดับสำนัก

สำนักของการทำงานสาธารณะเพื่อคนที่ด้อยกว่าหรือขาดโอกาสเป็นอัตลักษณ์หนึ่งที่ชัดเจน สำนักนี้มีความเป็นพลวัต (dynamic) สำนักนี้จะสัมพันธ์กับกิจกรรมคุณภาพอื่นๆ ดังนั้นการพิจารณาจึงต้องดูปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นท่ามกลางการแสดงออกของอัตลักษณ์ของผู้หญิง ที่มีทั้งเรื่องอุดมการณ์ บทบาท และการเข้ามาพัวพันกับการเมือง ทั้งหมดต้องนิยามในเรื่องการมีส่วนร่วม สำนักบทบาทหญิงชายนี้จะเปิดโอกาสให้ผู้หญิงเข้าไปแทรกในกิจกรรมสาธารณะหรือหยุดวงจรชีวิตตามปกติของตนเอง เดินเข้าสู่ทิศทางที่ “ไม่ใช่ชนบ” (unconventional) หรือไม่ใช่งานของผู้หญิง ในการแสดงออกถึงการต้านวิถีทางแบบ “ชนบ” (convention) ที่วางกัน

ประเด็นเอชส์ซึ่งเป็นประเด็นสุขภาพ จริยธรรมและสังคม เวลาพูดถึงสุขภาพเราจะต้องมองเห็นถึงการแสดงอาการออกผ่านทางร่างกาย ไม่ว่าจะเป็นผู้หญิงหรือผู้ชายซึ่งเป็นเรื่องที่มีความซับซ้อนทางสังคมมาก กล่าวคือ วาทกรรมสุขภาพ/ความเป็นโรคที่แสดงออกผ่านทางร่างกายได้รับการมองว่าเป็นเรื่องที่เป็นปัญหา มีอันตรายต่อสังคมและคนอื่นๆ ถ้าควบคุมไม่ได้ ผู้ชายและผู้หญิงที่เป็นโรคจะได้รับการอธิบายและพิจารณาที่แตกต่างกัน ในอดีตโรคต่างๆ ที่แพร่ระบาดและคร่าชีวิตคนในสังคมจำนวนมากเป็นภาระหน้าที่ของรัฐที่ต้องเข้ามาดูแลและจัดการร่างกาย ซึ่งเป็นสิ่งที่โรคแสดงออกผ่าน มา การควบคุมนี้เรียกว่าการสาธารณสุข (public health) กระบวนการค้นหาทางวิทยาศาสตร์เพื่อจัดการกับโรคต่างๆ นี้ก็เกิดขึ้น วัคซีน ยารักษาโรคชนิดต่างๆ ที่ฉีดเข้าร่างกายเพื่อการป้องกันจึงเป็นกระบวนการในการควบคุมร่างกายคนมิให้กระทบสังคม เรื่องสุขอนามัย ความสะอาด (hygiene) การหาสถานที่เพื่อแยกคนที่มีโรคกับคนที่ไม่มีโรคออกจากกัน เช่นโรงพยาบาลโรคเรื้อน ห้องปลอดเชื้อ อื่นๆ เป็นต้น หรือแม้กระทั่งมีการตรวจสอบโรคก่อนเข้า/ออกประเทศ ดังนั้นร่างกายจึงเป็นพาหนะที่สำคัญในการปฏิบัติการของโรค

เมื่อโรคเอชส์แพร่ระบาดขึ้น และยังไม่มียาชนิดใดรักษาหาย ร่างกายที่เป็นตัวผ่านของโรคนี้ยังได้รับการรังเกียจมากขึ้นมากกว่าปกติ มากกว่าวาทกรรมร่างกายที่มีโรคทั่วๆ ไป และถ้าผู้ป่วยนั้นเป็นผู้หญิง ยิ่งได้รับการปฏิบัติอย่างไม่เท่าเทียมมากขึ้น เนื่องจากโรคนี้แพร่เชื้อจากการมีเพศสัมพันธ์ ประเด็นหญิงชายเข้ามาเกี่ยวข้องทันที ว่าใครจะได้รับเชื้อโรคร่างกายกว่ากัน ใครเป็นตัวก่อปัญหา ใครตายก่อน ใครจะได้รับการรังเกียจจากสังคมมากกว่าหรือถูกเหยียดออกจากสังคมรอบข้างก่อนกัน เป็นต้น

รัฐซึ่งเคยควบคุมโรคผ่านทางร่างกายคน ไม่สามารถจัดการกับโรคนี้ได้อย่างง่ายตาย และปล่อยพื้นที่การดูแลและควบคุมร่างกายให้กับภาคประชาชน และดูเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างตั้งใจเพราะรัฐช่วยเหลือไม่ได้เต็มที่ ตามปกติแล้วประชาชนควบคุมร่างกายของตนผ่านความสะอาด สุขอนามัยที่ถูกสร้างผ่านจิตสำนึก การดูแลตัวเอง ไม่ปฏิสัมพันธ์กับผู้ที่เปื้อนพาหะแพร่เชื้อโรค แต่เอ็ดส์ทำให้เกิดการสร้างกระบวนการจิตสำนึกใหม่ นั่นคือการร่วมกัน การอยู่ร่วมกันในสังคมกับผู้เป็นโรค เนื่องจากโรคนี้อาจจะไม่แสดงอาการชัดเจนและติดต่อกันผ่านทางเพศสัมพันธ์และการถ่ายเลือดเท่านั้น ดังนั้นจิตสำนึกใหม่ดังกล่าวต้องทำลายจิตสำนึกเดิมเรื่องโรคให้ได้ พร้อมๆ กับการปกป้องบำบัดดูแลตัวเอง/ร่างกายที่ที่โรคอาศัยอยู่ ทั้งด้านร่างกายและจิตใจ เพราะโรคเอชไอวีมีใช้เพียงโรคของร่างกายเท่านั้น แต่มันได้แปรเปลี่ยนเป็นโรคทางสังคมไปเสียแล้ว

ร่างกาย (HIV body) ที่ติดเชื้อเอชไอวีในฐานะปัจเจกบุคคล จึงเป็นปริณทลที่มีขอบเขตเป็นตัวคน ที่กลุ่มต่างๆ ในประชาสังคม จะเข้ามาปฏิบัติการ ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ เอกชน ชุมชน ครอบครัว หรือ ตัวผู้ติดเชื้อเอง ที่จะจัดการ ควบคุม ดูแล เบียดขับออกไป พื้นที่และปริณทลดังกล่าวจึงถูกสร้างให้เป็นพื้นที่ร่างกายทางสังคม (social body) ร่างกายคนติดเชื้อไม่ใช่ร่างกายของเขไปอีกต่อไป แต่ถูกมองในฐานะเป็นร่างกายของสังคมที่มีกลุ่มคนหลายๆ ส่วนเข้ามาเกี่ยวข้องมากกว่าโรคอื่นๆ นำมาสู่การสร้างพื้นที่ทางสังคมของกลุ่มคนต่างๆ เช่นกัน

ผู้หญิงที่เข้ามาทำงานการเมืองที่สามารถผสมผสานงานส่วนตัวกับส่วนรวมได้ให้เป็นกิจกรรมสร้างเป็นบรรทัดฐานสำคัญให้กับตนเอง และนี่คือศักยภาพ เขตแดนของความเป็นส่วนตัวกับความเป็นส่วนรวมที่ชัดเจนได้หายไปแล้ว เมื่อสังคมต้องเผชิญกับปัญหาต่างๆ มากมายและไม่สามารถแก้ไขได้ด้วยเพศเดียว AIDS เป็นปัญหาสังคมที่ต้องการแก้ไข ผู้หญิงที่ทำงานการเมือง (การเมืองในความหมายการเข้าถึงและตัดสินใจ) มีบทบาทอย่างมากต่อการแก้ไขสังคมนี้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การนำพาองค์กรไปสร้างประชาสังคมหรือทำให้เกิดจึงเป็นมิติที่น่าสนใจของการศึกษา

การทำงานของหญิงจึงเป็นภาพตัวแทนของตัวผู้หญิงเอง และของผู้หญิงคนอื่นๆ ในสังคม/ชุมชน และเป็นมุมมองของผู้หญิงต่องานสาธารณะ นอกจากนั้นจิตสำนึกเรื่องบทบาทหญิงชาย (gender) ก็มีความสำคัญต่อผู้หญิงและเป็นแรงผลักดันทางพฤติกรรมผู้หญิงในงานการเมือง เนื่องจากโลกการเมืองไม่ใช่สถานที่ที่แบ่งแยกบทบาทหญิงชายอีกต่อไปแล้ว จิตสำนึกบทบาทหญิงชายต้องมีความหมายใหม่เพื่อสังคม

ฐานทางประสบการณ์ในเรื่องการดูแลเอาใจใส่ครอบครัว ความอ่อนโยนในการดูแลรักษาผู้ที่อ่อนแอกว่า ทำให้ผู้หญิงในสังคมไทยปฏิบัติงานส่วนตัวมาสู่งานสาธารณะได้อย่างน่าสนใจ มารับผิดชอบภาระหน้าที่ทางสังคมดังกล่าว งานดูแลผู้ติดเชื้อในชุมชนหรือ AIDS จึงเป็นเวทีที่สำคัญที่ผู้หญิงและคนในสังคมแสดงศักยภาพโดยผ่านเรื่องของศีลธรรม สร้างกลุ่มต่างๆ มีกิจกรรมต่างๆ มีความ

สัมพันธ์ระหว่างกันในเชิงเครือข่าย จนทำให้เห็นว่าการสร้างชุมชนจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีทุก ๆ คนเข้าร่วมอย่างมีส่วนร่วมและเป็นเจ้าของ

ทั้งประชาสังคม การเคลื่อนไหวทางสังคม กลุ่ม ที่มีผู้หญิงเข้าร่วมอยู่ตลอดเวลา ทั้งในลักษณะเป็นผู้กระทำและผู้ติดตาม ทั้งเป็นธรรมชาติและเป็นการสร้างทางสังคม การพิจารณาในเรื่องบทบาทของผู้หญิงในกิจกรรมต่างๆ ในความสัมพันธ์ทางการเมือง เป็นระดับและมิติหนึ่งที่จะเติมเต็มงานเคลื่อนไหวทางสังคมต่างๆ ในการสร้างประชาสังคมทั้งนอกภาครัฐและอาศัยภาครัฐ

บทที่ 3

บทบาทของกลุ่มผู้หญิงติดเชื่อในการแก้ไขปัญหาเอดส์

บริบทการเคลื่อนตัวของปัญหาเอดส์

ความระส่ำระสายจากความหวาดกลัวและการรังเกียจผู้ติดเชื้อของผู้คนในชุมชน ตลอดจนการมีชีวิตที่ไม่เป็นปกติสุขของผู้ติดเชื้อและครอบครัว เป็นปรากฏการณ์ที่พบได้ทั่วไปในสังคมไทย ในช่วงที่การแพร่ระบาดของเชื้อเอช ไอ วี เริ่มกระจายสู่ครอบครัว โดยเฉพาะในภาคเหนือซึ่งเป็นพื้นที่ที่เผชิญปัญหาการแพร่ระบาดของโรคก่อนพื้นที่อื่นใด ความเจ็บป่วยของผู้นำครอบครัวอันเนื่องมาจากการติดเชื้อส่งผลกระทบต่อครอบครัวขาดรายได้ขณะที่ค่าใช้จ่ายกลับเพิ่มมากขึ้นจากค่ารักษาพยาบาลและค่ายา การถูกปฏิเสธการทำงานจากนายจ้าง การเสียชีวิตของผู้นำครอบครัวอันเนื่องมาจากการเจ็บป่วยขั้นสุดท้ายบางรายต้องหนีออกจากบ้านหรือชุมชนหรือบางรายต้องฆ่าตัวตายเพราะทนไม่ได้ต่อการรังเกียจเหยียดจันท์จากเพื่อนบ้าน และบางรายโชคร้ายยิ่งกว่าคือการถูกปฏิเสธจากสมาชิกในบ้านและเครือญาติของตนเอง รวมถึงปัญหาเด็กกำพร้าจากครอบครัวที่ติดเชื้อที่มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นก็ดี เหล่านี้เป็นเรื่องบ่งชี้สำคัญที่จะสรุปว่าเอดส์ไม่ใช่ก่อให้เกิดปัญหาเฉพาะด้านสุขภาพที่ส่งผลกระทบต่อผู้ติดเชื้อเท่านั้น หากแต่ยังเป็นปัญหาสังคมที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของทั้งผู้ติดเชื้อและผู้ครอบครัวที่เกี่ยวข้อง ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และด้านจิตใจ นอกจากนี้อัตราการเพิ่มของจำนวนผู้ติดเชื้อยังส่งผลกระทบต่อเสถียรภาพความมั่นคงของประเทศที่ต้องสูญเสียงบประมาณในการรักษาและสูญเสียกำลังคนไปในขณะเดียวกัน

ปัจจุบันในพื้นที่ภาคเหนือ ผู้ติดเชื้อได้รับการยอมรับจากสังคมมากขึ้น ผู้คนในชุมชนส่วนใหญ่คลายความกังวลใจต่อการอยู่ร่วมกับผู้ติดเชื้อ ตลอดจนลดความรังเกียจเหยียดจันท์ลงไปมาก จะเห็นได้จากการที่ผู้ติดเชื้อสามารถเข้าร่วมกิจกรรมหลาย ๆ อย่างของชุมชนได้ ตั้งแต่งานบวช งานแต่งงาน งานศพ ตลอดจนงานเทศกาลต่าง ๆ และในบางพื้นที่ผู้ติดเชื้อได้รับการยอมรับให้ช่วยเตรียมอาหารได้แต่ผู้ติดเชื้อจะจำกัดตัวเองไม่เป็นผู้ต้มแกงหรือชิมรสอาหาร (บุบผา วัฒนาพันธุ์, 2543) อย่างไรก็ตาม มิใช่ว่าการยอมรับจากสังคมจะแพร่กระจายไปทุกพื้นที่ หากแต่มีข้อสังเกตว่า

การยอมรับนั้นมีระดับที่แตกต่างกันตามระดับของการแพร่ระบาดของเชื้อ HIV ในพื้นที่และช่วงเวลาของการแพร่ระบาด สำหรับพื้นที่ที่เผชิญปัญหาการแพร่ระบาดของเชื้อ HIV มานานและการระบาดเป็นไปอย่างแพร่หลายกระจายสู่เกือบทุกครัวเรือน จะพบว่าการยอมรับจากชุมชนจะมีมากขึ้น ผู้ติดเชื้อสามารถใช้ชีวิตร่วมกับเพื่อนบ้านได้อย่างมีความสุขมากขึ้น แต่สำหรับพื้นที่ที่เริ่มต้นเผชิญปัญหาการแพร่ระบาดของโรค จะพบว่าผู้ติดเชื้อส่วนใหญ่ยังต้องเผชิญกับปัญหาการถูกปฏิเสธจากชุมชนค่อนข้างมาก

การตอบโต้ของผู้ติดเชื้อต่อความกดดันจากสังคม

หากย้อนอดีตไปมองผลกระทบจากการติดเชื้อ HIV ต่อผู้ติดเชื้อตั้งแต่เริ่มแรกจนถึงปัจจุบัน จะพบว่ามี ความแตกต่างกันในแต่ละช่วง ในช่วงเวลา 5 ปี นับจากประเทศไทยเริ่มรู้จักโรคเอดส์ผ่านผู้ติดเชื้อรายแรกในปี พ.ศ. 2527 เป็นช่วงเวลาที่ผู้ติดเชื้อเริ่มมีอาการเจ็บป่วยและปรากฏอาการมากขึ้น ภายใต้อิทธิพลของสังคมและความไม่ชัดเจนเกี่ยวกับโรคเอดส์ ภาพของผู้ติดเชื้อและความน่ากลัวของโรคเอดส์ เป็นภาพที่น่าสะพรึงกลัวของสังคม การถูกปฏิเสธจากสังคมด้วยวิธีการขู่มโนโทษ ความหวงเหินของมิตรสหายตลอดทั้งญาติที่ใกล้ชิดในครอบครัว การถูกให้ออกจากงาน การปฏิเสธไม่รับผู้ติดเชื้อเข้าทำงาน ตลอดจนการแสวงหาที่รังเกียจของแพทย์และพยาบาลผู้ให้การรักษา สร้างความเจ็บปวดให้กับผู้ติดเชื้ออย่างใหญ่หลวง ปรากฏการณ์ที่แสดงการตั้งตัวไม่ติด ขาดสติยังคิดถึงวิธีการตอบโต้ที่จะมีชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมของผู้ติดเชื้อประจักษ์ชัดได้จาก การหลบซ่อนปิดบังการติดเชื้อของตนเอง การย้ายถิ่นที่อยู่อาศัยตลอดจนการฆ่าตัวตาย ในช่วงนี้ (พ.ศ. 2534 ถึง 2536) เป็น “ยุคกดดัน” ของผู้ติดเชื้อ (ศศิธร ไชยประสิทธิ์ และคณะ 2540)

ทุกข์ของผู้ติดเชื้อจากการปฏิเสธของสังคมเพิ่มทวีคูณจนถึงจุดเดือดในปี 2536 เมื่อทางเลือกในการรักษาด้วยสมุนไพรของผู้ติดเชื้อจำนวนหนึ่งถูกปิดกั้นด้วยหน่วยงานของรัฐ โดยหมอพื้นบ้านฉายา “หมอเทวดา” ที่เป็นพี่พี่ของผู้ติดเชื้อได้ถูกจับกุมในข้อหาลักลอบผลิตยาจำหน่ายโดยผิดกฎหมาย การตอบโต้ของผู้ติดเชื้อต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นแสดงออกถึงอารมณ์ของความโกรธแค้น การถูกบีบคั้นอัดอั้นตันใจ ผลักดันให้เกิดการรวมตัวเป็นกลุ่มนับเป็นการรวมพลังของผู้ติดเชื้อเป็นครั้งแรกเพื่อตอบโต้เรียกร้องให้สาธารณสุขปล่อยตัวหมอเทวดาที่พี่พี่ของพวกเขา และในที่สุดปรากฏการณ์การรวมกลุ่มนี้เอง นำมาซึ่งความตระหนักในพลังการช่วยเหลือกันเองของกลุ่มผู้ติดเชื้อ และส่งต่อการรวมกลุ่มของผู้หญิงติดเชื้อในระยะเวลาต่อมา ปรากฏการณ์ในช่วงนี้ (พ.ศ. 2537-2539) ถูกเรียกว่า เป็น “ยุครวมตัว” ของผู้ติดเชื้อ (ศศิธร ไชยประสิทธิ์ และคณะ, 2540) เนื่องจากเกิดการรวมตัว ของผู้ติดเชื้อหลายกลุ่ม แต่ส่วนใหญ่เป็นการรวมตัวกันนอกพื้นที่ที่ตนอยู่ ซึ่งเมื่อมองถึงการรวมตัวของผู้หญิงติดเชื้อในพื้นที่ของตนเองตลอดจนการดำเนินงานของกลุ่มในพื้นที่ของตนเองแล้ว ผู้วิจัยคิดว่าช่วงเวลานี้น่าจะเป็น “ยุคตั้งตัวและเก็บเกี่ยวประสบการณ์” ของผู้ติดเชื้อมากกว่า เนื่อง

จากเป็นช่วงที่ผู้ติดเชื้อเริ่มประจักษ์และเรียนรู้ว่า การรวมกลุ่มเปรียบเสมือนการบุกเบิกพื้นที่ให้กับตนเองในการอยู่ร่วมกับคนอื่น ๆ ในสังคม แม้ว่าจะเป็นชุมชนใหม่ที่แยกตัวจากชุมชนเดิมของตนก็ตาม แต่ก็ยังเป็นชุมชนที่ให้ทางออกที่ทำให้ผู้ติดเชื้อเริ่มมีความหวัง มีกำลังใจ มีความรู้สึกคลี่คลายลงได้บ้าง โดยเฉพาะความกดดันทางจิตใจจากการถูกรังเกียจจากสังคมรอบด้าน ในช่วงนี้มีความเคลื่อนไหวที่สำคัญขององค์กรพัฒนาเอกชนหลายหน่วยงานที่เข้ามาให้การสนับสนุนการรวมตัวของกลุ่มผู้ติดเชื้อและส่งเสริมกิจกรรมในแนวทางที่เสริมเพิ่มศักยภาพของผู้ติดเชื้อในการให้ความช่วยเหลือกันเองมากกว่าที่จะรวมตัวเพื่อรอรับความช่วยเหลือจากหน่วยงานต่าง ๆ เพียงอย่างเดียว นอกจากนี้ การมีเวทีสาธารณะให้การต้อนรับผู้ติดเชื้อโดยให้เวทีแสดงตัวตนในการประชุมสัมมนาเอดส์เอเชียแปซิฟิกครั้งที่สามที่จังหวัดเชียงใหม่ ในปี 2538 ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการจัดกิจกรรมการพบปะกันระหว่างกลุ่มผู้ติดเชื้อเป็นย่างก้าวแรกของการสร้างเครือข่ายระหว่างผู้ติดเชื้อด้วยกันเอง และกับหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งนี้ต้องไม่ลืมที่จะกล่าวถึงรายการทางโทรทัศน์ชื่อ “เจาะใจ” ซึ่งนำกลุ่มผู้หญิงติดเชื้อไปออกรายการเล่าถึงสภาพที่แท้จริงของผู้ติดเชื้อว่ามีได้เป็นผู้นำเกลียดน่ากลัว ซ้ำยังมีพลังความสามารถที่จะทำงานช่วยตนเองและสังคมได้เช่นเดียวกับคนอื่น ๆ ทั่วไป ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่เกื้อหนุนให้กำลังใจแก่ผู้ติดเชื้อและสร้างความเข้าใจอันดีแก่สังคมด้วย การรวมตัวของผู้ติดเชื้อในระยะนี้ได้สร้างประสบการณ์การทำงานกลุ่มเพื่อช่วยเหลือกันเองให้แก่สมาชิกของกลุ่มเป็นอันมากและต่อมาได้กลายเป็นทุนความรู้และประสบการณ์ที่ทำให้บุคคลเหล่านี้สามารถกลับไปในชุมชนเดิมของตนและริเริ่มดำเนินการรวมกลุ่มผู้ติดเชื้อในพื้นที่ของตนเองได้เวลาต่อมาที่จะกล่าวในรายละเอียดต่อไป

ความเคลื่อนไหวของกลุ่มผู้ติดเชื้อในช่วงระยะเวลาต่อมา คือ พ.ศ. 2539 ถึง 2540 เป็นช่วงที่ชุมชนมีความเข้าใจผู้ติดเชื้อมากขึ้น การยอมรับเพิ่มมากขึ้น แต่ก็เป็นที่น่าสังเกตว่า จำนวนผู้ติดเชื้อในชุมชนก็มีมากขึ้นด้วย ซึ่งอาจมีส่วนเกี่ยวโยงสัมพันธ์กับการยอมรับผู้ติดเชื้อของชุมชนด้วย และด้วยปัจจัย 2 ประการนี้เองที่สร้างความมั่นใจให้กับผู้ติดเชื้อที่จะคืนกลับสู่พื้นที่ของตนเองด้วยภาพลักษณ์ใหม่ของการเปิดเผยสภาพการติดเชื้อของตนอย่างไม่ปิดบังซ่อนเร้นเช่นแต่ก่อน ในช่วงเวลานี้หน่วยงานของรัฐที่ทำงานด้านเอดส์ เริ่มมีทัศนคติที่เห็นประโยชน์ของการรวมกลุ่มผู้ติดเชื้อมากขึ้นด้วยซึ่งก็ได้กลายมาเป็นปัจจัยสำคัญในการผลักดันให้เกิดกลุ่มผู้ติดเชื้อในแต่ละพื้นที่โดยเป็นการรวมตัวของผู้ติดเชื้อที่เป็นคนในพื้นที่เองเพิ่มมากขึ้น ซึ่งนับว่าเป็นอีกก้าวหนึ่งของการส่งเสริมให้ผู้ติดเชื้อมีการตอบโต้ต่อการรังเกียจของสังคมด้วยการรวมกลุ่มเพื่อสร้างพื้นที่ทางสังคม (Social space) ให้กับตนเองได้อย่างมั่นใจเพิ่มมากขึ้นด้วย การเคลื่อนไหวในช่วงนี้ของผู้ติดเชื้อถูกจัดให้เป็น “ยุคแตกตัว” (ศศิธร ไชยประสิทธิ์ และคณะ, เรื่องเดียวกัน) ซึ่งเป็นช่วงที่กลุ่มผู้ติดเชื้อเริ่มมีการจัดกิจกรรมที่มีส่วนช่วยเหลือสมาชิกผู้ติดเชื้อและสังคมรอบด้านชัดเจนขึ้น และการเคลื่อนไหวของผู้หญิงติดเชื้อแม้จะไม่เด่นชัดในการเคลื่อนไหวในระดับการผลักดันนโยบายเฉพาะที่ชัดเจนแต่ได้แสดงให้เห็นถึงศักยภาพ ความสามารถในระดับหนึ่งของการทำงานกลุ่มผู้ติดเชื้อที่บางกลุ่มได้ถูกเลือกเป็นเป้าหมายของการศึกษาในครั้งนี้ด้วย

กลุ่มผู้หญิงติดเชื่อ : การเคลื่อนไหวของผู้หญิงชาวบ้านในการมีส่วนร่วมแก้ไขปัญหาเอดส์

ภาพความเคลื่อนไหวของกลุ่มผู้หญิงชาวบ้านในการมีส่วนร่วมแก้ไขปัญหาเอดส์เริ่มปรากฏในสังคมไทยเป็นครั้งแรกเมื่อเกิดการรวมตัวของแม่ข่ายติดเชื้อมาจัดตั้งกลุ่มหนึ่งในอำเภอต๋อยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ในปี พ.ศ. 2537 ซึ่งเป็นเวลา 10 ปีหลังจากพบผู้ติดเชื้อรายแรกของประเทศไทย การปรากฏตัวของกลุ่มดังกล่าวนับเป็นก้าวแรกของการเคลื่อนไหวทางสังคม (social movement) ในระดับท้องถิ่นของผู้หญิงชนบทที่ถูกรบกวนด้วยปัญหาต่างๆ อันเนื่องมาแต่การติดเชื้อรุมเร้าให้ต้องหาทางออกด้วยวิธีการรวมตัวกัน เพื่อแก้ปัญหาให้กับผู้ร่วมชะตาเดียวกัน สิ่งที่น่าสนใจในปรากฏการณ์ดังกล่าว คือ การช่วยเหลือกันเองของกลุ่มยังคงมีความต่อเนื่องอยู่จนถึงปัจจุบัน บางกลุ่มอาจมีความอ่อนล้า บางกลุ่มยังคงเข้มแข็ง สิ่งที่ปฏิเสธไม่ได้คือประโยชน์ที่สังคมได้รับจากการเคลื่อนไหวดังกล่าว ดังนั้น การศึกษานี้จึงเป็นความพยายามที่จะให้ภาพรายละเอียดที่สะท้อนศักยภาพการแก้ไขปัญหากลุ่มผู้หญิงติดเชื่อที่เลือกมาศึกษา โดยในเบื้องต้นจะให้ภาพรวมของความเป็นมาในการเปิดเผยตัวตนของผู้หญิงติดเชื่อ ตั้งแต่แรกเริ่ม การสืบทอดแนวคิด การรวมกลุ่มเคลื่อนไหว จนถึงการเคลื่อนไหวในปัจจุบัน

บทเรียนที่หนึ่ง : ว่าด้วยโรคเอดส์เป็นปัญหาของสังคม

การรวมตัวเป็นครั้งแรกของผู้ติดเชื้อเอชไอวี ในภาคเหนือ เมื่อปี พ.ศ. 2536 สะท้อนสภาวะการณ์ที่นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยต่อแนวคิดที่ส่งผลต่อท่าทีการแก้ไขปัญหเอดส์อย่างน้อย 3 ประการ คือ

1) เกิดความตระหนักว่าเอดส์มิได้เป็นโรคที่ทำให้เกิดความเจ็บป่วยเป็นปัญหาเฉพาะด้านสุขภาพในระดับปัจเจกบุคคลอีกต่อไป แต่โรคเอดส์ได้สร้างปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อสังคม ในหลายๆ ด้าน และในขณะที่การแพร่ระบาดของโรคเอดส์กระจายไปสู่ทุกชุมชน เกินกำลังของเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบภายใต้ระบบการบริหารงานสาธารณสุขแบบรวมศูนย์ จะรับมือไหว

2) ทศนะต่อการจัดการหรือแก้ไขปัญห ภายใต้อำนาจการแบ่งส่วนความรับผิดชอบที่แยกจากกันเด็ดขาดโดยองค์กรของรัฐ ที่มอบความรับผิดชอบด้านสุขภาพของประชาชนให้แก่กระทรวงสาธารณสุข จำเป็นต้องปรับเปลี่ยนมาสู่ความร่วมมือของหลายฝ่ายหรือหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้อง รวมไปถึงหน่วยงานทั้งในและนอกภาครัฐ

3) การแก้ไขปัญหาด้วยการให้ความช่วยเหลือในรูปแบบของการให้การสงเคราะห์หรือการบริจาคเป็นหลัก ไม่สามารถนำไปสู่ความสำเร็จได้ การให้ความสนับสนุนช่วยเหลือในรูปแบบของการพัฒนาศักยภาพของคนให้มีความสามารถในการแก้ไขปัญหและหาทางออกได้ด้วยตนเอง น่าจะเป็นแนวทางที่เหมาะสมกับสถานการณ์และภาวะวิกฤตการแพร่ระบาดของโรคเอดส์ในปัจจุบัน

บทเรียนที่สอง : ว่าด้วยความทุกข์เฉพาะของเพศหญิงเมื่อติดเชื้อเอชไอวี

ในรายงานส่วนนี้จะกล่าวถึงการตอบโต้ทางออกจากความทุกข์ของผู้หญิงเมื่อติดเชื้อเอชไอวี ตามการเคลื่อนตัวของปัญหาการแพร่กระจายของโรคเอดส์ 2 ระยะ ดังนี้

1) การเผยแพร่ตนของกลุ่มผู้ติดเชื้อนอกชุมชนในระยะเริ่มแรก

ในการรวมตัวกันของกลุ่มผู้ติดเชื้อในช่วงแรก ๆ ระหว่างปี พ.ศ. 2536-2537 ได้สะท้อนภาพความเคลื่อนไหวในภาคประชาชนใน 3 ลักษณะ คือ

1.1) ภาพการรวมตัวของภาคประชาชน ซึ่งหมายถึงผู้ติดเชื้อ เพื่อตอบโต้หรือต่อต้านการกระทำของรัฐในการรุกรานสิทธิทางเลือกในการรักษาโดยสาธารณสุขจังหวัดเชียงใหม่ร่วมกับตำรวจที่ทำการจับกุมหมอมวิชัย ฉายา “หมอมเหวตา” เจ้าของยาสมุนไพรที่พึ่งสำคัญของผู้ติดเชื้อในขณะนั้น การรวมตัวมาชุมนุมต่อต้านการจับกุมหมอมสมุนไพรนี้ชี้ให้เห็นว่าประชาชนต้องการมีสิทธิในการดูแลตนเองด้วยภูมิปัญญาหรือวิธีการของตนเอง แน่แน่นอนว่ารัฐมักจะเชื่อว่าวิธีการรักษาในรูปแบบของภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นวิธีการที่ไม่ถูกหลักวิชาการ เนื่องจากขัดต่อกระบวนการค้นคว้าทางวิทยาศาสตร์ที่ใช้เป็นมาตรฐานของวิธีการรักษาตามแบบแผนตะวันตก รัฐได้ใช้เครื่องมือทางความรู้/อำนาจของตนเพื่อหักล้างภูมิปัญญาชาวบ้าน แต่กลุ่มผู้ติดเชื้อยืนยันในความเชื่อของกลุ่มตน จนในที่สุดผู้ติดเชื้อก็ได้รับอนุญาตให้ดำเนินการต้มยาสมุนไพรเพื่อใช้รักษาโรคต่อไปได้ ผลของรูปธรรมที่สำคัญของการรวมตัวดังกล่าวคือเกิดกลุ่มทางสังคมของผู้ติดเชื้อเป็นครั้งแรกซึ่งเป็นที่รู้จักกันต่อมาในนามของ **กลุ่มเพื่อนชีวิตใหม่**

1.2) ภาพการรวมตัวของผู้หญิงที่ติดเชื้อในระยะเวลาที่ใกล้เคียงกันถัดมาเพื่อหาทางแก้ปัญหาและให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันภายใต้ชื่อ “กลุ่มแม่ม่ายดอยสะเก็ด” โดยสมาชิกเกือบทั้งหมดได้รับเชื้อจากสามีและเป็นม่ายอันเนื่องจากสามีเสียชีวิตด้วยโรคเอดส์ นับเป็นการผนึกกำลังเพื่อหาทางออกของผู้หญิงที่ร่วมชะตากรรมเดียวกันจากสภาวะการติดเชื้อที่สังคมรังเกียจ ซึ่งเมื่อพิจารณาอย่างผิวเผินการรวมตัวกันของผู้ติดเชื้อกลุ่มนี้จะเห็นเป็นเพียงภาพปัญหาที่เกิดขึ้นกับผู้ติดเชื้อทั่ว ๆ ไป คือการถูกปฏิเสธจากสังคมในทุก ๆ ด้าน แต่หากวิเคราะห์ปรากฏการณ์การมารวมกลุ่มเฉพาะของผู้หญิง จะพบว่า นอกจากปัญหาการถูกจำกัดพื้นที่ทางสังคม (social space) ของผู้ติดเชื้อแล้ว ผู้หญิงที่ติดเชื้อเหล่านี้ ส่วนใหญ่ตกอยู่ในสภาพที่คล้ายคลึงกัน คือ ต้องอยู่ในสภาวะ “ผู้นำจ่ายอม” ของครอบครัว เนื่องจากสามีเสียชีวิตหรือหากยังไม่เสียชีวิตก็อยู่ในสภาพที่เจ็บป่วย ต้องการการเอาใจใส่ดูแลไม่สามารถนำครอบครัวตามบทบาททางเพศที่สังคมไทยกำหนดได้

ค่านิยมการแบ่งบทบาททางเพศของสังคมไทยที่สืบทอดกันมาโดยตลอด เกื้อหนุนให้สตรีแสดงบทบาทของผู้ตาม เปรียบเป็นช้างเท้าหลัง ไม่ส่งเสริมให้เห็นความจำเป็นของการศึกษาหาความรู้ เนื่องจากเมื่อแต่งงานแล้วสตรีถูกคาดหวังว่าจะเป็นแม่ศรีเรือนที่ดี รับผิดชอบในการดูแลบ้านเรือน เลี้ยงลูกและให้บริการให้ความสุขแก่สมาชิกในบ้าน จึงไม่จำเป็นที่จะต้องศึกษาหาความรู้โดยเฉพาะจากระบบโรงเรียนที่สามารถนำไปใช้ในการประกอบอาชีพในสังคมอุตสาหกรรมทุนนิยมสมัยใหม่ที่สามารถพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจได้โดยอิสระ ดังนั้นเมื่อถึงวาระที่ผู้หญิงที่รับเชื้อเอชไอวีมาจากสามีต้องมารับหน้าที่ผู้นำของครอบครัวส่วนใหญ่จึงตกอยู่ในภาวะที่ขาดความพร้อม ขาดการเตรียมตัวมาก่อน ทำให้ได้รับความกดดันทางจิตใจอย่างใหญ่หลวง ดังสมาชิกของกลุ่มผู้ติดเชื้อบางคนกล่าวว่า “สมัยที่แฟนเจ้ายังไม่ป่วย เขาเป็นคนหาเลี้ยง ส่งเจ้าและลูก เจ้าต้องเฝ้าการ อยู่กับบ้านบ่ตาย พอเป็นมาตาย อยากตายตามไปเลย เพราะไม่รู้จะอยู่อย่างไร จะรับภาระยังไงให้ครอบครัวอยู่ได้ เพราะตัวเจ้าก็ไม่เคยเฝ้าการ”³ ขณะที่ผู้หญิงที่มีอาชีพการงานบางคนกล่าวถึงปัญหาที่เผชิญหลังจากสามีเสียชีวิตไปแล้วว่า “รายได้บางส่วนหายไป ไม่เหลือกินเหลือใช้อย่างแต่ก่อน แค่ออกกินพอใช้ บางทีก็ไม่มีกิน เพราะหาไม่ได้ มันหลายชีวิตที่ต้องเลี้ยง”⁴

การมารวมตัวกันของผู้หญิงที่ติดเชื้อ นับเป็นปรากฏการณ์ที่แสดงการเคลื่อนไหวทางสังคมในภาคประชาชนที่แตกต่างจากการรวมกลุ่มผู้ติดเชื้อกลุ่มแรกที่มาชุมนุมต่อต้านการจับกุมหมอสุนไพโร ที่พึ่งของพวกเขาคือการรวมตัวของผู้หญิงติดเชื้อเหล่านี้มิได้เป็นไปเพื่อแสดงปฏิกิริยาไม่พึงพอใจต่อการกระทำของรัฐ หากแต่เป็นการมารวมตัวกันเพื่อหาทางออกให้กับปัญหาชีวิตของตนที่ส่วนใหญ่สามีติดเชื้อได้เสียชีวิตไปแล้ว หรือบางส่วนกำลังป่วยหนักอยู่ ทำให้ครอบครัวต้องประสบปัญหารอบด้าน โดยเฉพาะปัญหาทางเศรษฐกิจของครอบครัวที่ต้องเผชิญตั้งแต่เริ่มต้นการติดเชื้อและปัญหาจะหนักมากยิ่งขึ้นเมื่อเกิดการเจ็บป่วยและเสียชีวิตในเวลาต่อมา ปัญหาเหล่านี้ผลักดันให้ผู้หญิงติดเชื้อต้องออกมาเผชิญปัญหาด้วยตนเอง ออกมาหาทางออกให้กับทั้งตัวเองที่ได้รับเชื้อและเป็นที่รังเกียจของสังคมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้กับการต้องรับภาระเป็นผู้นำของครอบครัวรับผิดชอบความเป็นอยู่ของสมาชิกภายในบ้าน ซึ่งอาจจะมีทั้งลูกหรือผู้สูงอายุที่เป็นพ่อแม่ของตนเองหรือของสามีด้วย กลุ่มจึงเป็นที่พึ่งพาให้กำลังใจซึ่งกันและกัน ดูแลช่วยเหลือกันในเรื่องสุขภาพ และรวมกลุ่มกันทำงานอาชีพ อย่างไรก็ตามการรวมกลุ่มเปิดเผยตัวในช่วงนี้ ต้องอาศัยพื้นที่ที่ได้รับการยินยอมให้ผู้ติดเชื้อมารวมกลุ่มทำกิจกรรมร่วมกันได้ เนื่องจากยังเป็นช่วงที่ชุมชนยังรังเกียจผู้ติดเชื้ออยู่มาก ซึ่งพบว่าผู้ติดเชื้อกลุ่มนี้ได้รับการสนับสนุนจากวัด ให้เข้ามาใช้พื้นที่ของวัดในการรวมตัวกัน โดยมีแรกตันจากชุมชนไม่มาก เนื่องจากเจ้าอาวาสเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับนับถือจากชาวบ้านเป็นอันมาก

³ คำให้สัมภาษณ์ผู้ติดเชื้อใน สุนทรี แรงกุล, (2541 : 89)

⁴ เรื่องเดียวกัน

ดังนั้นจึงได้เห็นกิจกรรมของกลุ่มคือการเกื้อหนุนช่วยเหลือกันตามอัตภาพและสภาพปัญหาที่เผชิญบนฐานของการช่วยตนเองเพื่อไม่ให้เป็นการละเมิดของสังคม ซึ่งมี ตั้งแต่การเย็บเย็บให้กำลังใจผู้ติดเชื้อรายใหม่ ให้การดูแลสมาชิกที่เจ็บป่วยตามบ้าน การรวมกลุ่มทำกิจกรรมเพื่อหารายได้ช่วยแก้ปัญหาเศรษฐกิจที่ผู้ติดเชื้อเผชิญ เช่นงานทำไม้กวาด พรหมเช็ดเท้า งานหัตถกรรมต่าง ๆ ตลอดจนการประสานความช่วยเหลือจากแหล่งความช่วยเหลือต่าง ๆ จนถึงการออกไปเกื้อหนุนให้ความช่วยเหลือแก่ภาคอื่น ๆ ของสังคม เช่น ออกไปเป็นวิทยากรให้ความรู้ที่ได้จากประสบการณ์การเป็นผู้ติดเชื้อ แก่หน่วยงานหรือองค์กรต่าง ๆ เพื่อช่วยแก้ปัญหาโรคเอดส์

ปัจจัยอีกประการหนึ่งที่ทำให้เกิดผลเป็นความมั่นใจมากยิ่งขึ้นต่อผู้ติดเชื้อในการเปิดเผยตัวคือการได้รับเชิญไปออกรายการ “เจาะใจ” ทางโทรทัศน์ในช่วงเวลานั้น ซึ่งนับว่าเป็นการเปิดเผยตัวต่อผู้คนทั่วประเทศ ซึ่งถือเป็นการท้าทายและเป็นปฏิกิริยาตอบโต้ต่อสังคมรอบด้านที่ปฏิเสธความเป็นมนุษย์ของผู้ติดเชื้อ อาจถือได้ว่าเป็นวิธีประกาศตัวตนและพื้นที่ทางสังคมของผู้ติดเชื้อ ภาพลักษณ์ของกลุ่มผู้หญิงที่ติดเชื้อที่ปรากฏต่อสาธารณะ ได้ลบล้างภาพของผู้ติดเชื้อที่ผอมซีดมีแต่เหง้า หุ้มกระดูก เต็มไปด้วยตุ่มพุพอง นำรังเกียจ แต่เป็นภาพผู้หญิงที่ยังคงมีร่างกายสวยงามเป็นปกติเช่นคนอื่น ๆ อีกทั้งมิได้เป็นภาพของผู้หญิงที่เปราะบาง อ่อนแอ ช่วยตนเองไม่ได้ ได้แต่นั่งรอรับความช่วยเหลือจากผู้อื่น หากแต่เป็นภาพของผู้หญิงที่แม้จะมีปัญหารอบด้าน ก็ยังร่วมใจกันลุกขึ้นมาแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นกับผู้ติดเชื้อโดยรวม (public participation) ตั้งแต่ปัญหาทางจิตใจ สุขภาพร่างกาย ปัญหาครอบครัว และปฏิสัมพันธ์ในสังคม

การเปิดเผยสถานภาพการติดเชื้อต่อสาธารณะของ “กลุ่มแม่มาดอยสะเก็ด” ซึ่งต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น “กลุ่มมิตรภาพหญิง”⁵ ถือได้ว่าเป็นหนึ่งในผู้บุกเบิกยุคแรกๆ ที่ประสบผลสำเร็จในการประกาศตัวตนของผู้หญิงที่ติดเชื้อในปริภูมิทางกายภาพและทางสังคม โดยขยายจำนวนสมาชิกจากเดิม 70 คน ในปี 2537 มาเป็น 111 คน ในปี 2539 ครอบคลุมพื้นที่อำเภอดอยสะเก็ด อำเภอเมือง อำเภอสันทราย อำเภอแม่วาง และอำเภอสันกำแพง ของจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งทำให้กลุ่มผู้ติดเชื้อเริ่มเป็นที่รู้จักและได้รับความสนใจจากผู้คนโดยทั่วไป การเปิดเผยตัวตนของกลุ่มผู้ติดเชื้อในครั้งนี้ นับเป็นจุดเริ่มต้นที่สร้างกระแสการยอมรับความมีตัวตนและการทำบทบาททางสังคมของผู้ติดเชื้อแก่คนในสังคมเพิ่มมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากการที่ตัวแทนกลุ่มได้รับเชิญไปปรากฏตัวในรายการต่าง ๆ ทั้งการสัมภาษณ์ทางโทรทัศน์ การได้รับเชิญเป็นวิทยากรเพื่อให้ความรู้และที่สำคัญคือการได้รับเชิญเข้าร่วมสัมมนากับกลุ่มผู้ติดเชื้อจากทั่วโลกเมื่อต้นปี 2538 ตลอดจนเป็นหนึ่งในตัวแทนของประเทศในแถบเอเชียเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการกลุ่มผู้ติดเชื้อ (เสรี พงศ์พิศ, 2539 หน้า 27-32) ปรากฏการณ์การเปิดเผยตัวของผู้ติดเชื้อและการสนับสนุนจากองค์กร/หน่วยงานต่าง ๆ เหล่านี้ส่งผลให้ชุมชนเริ่มมีความเข้าใจผู้ติดเชื้อมากขึ้นและให้การยอมรับในการอยู่ร่วมกันในระดับหนึ่ง

⁵ เนื่องจากสมาชิกบางคนแต่งงานใหม่ จึงตกลงปรับเปลี่ยนชื่อให้สอดคล้องกับความเป็นจริง ที่ไม่ใช่เป็นกลุ่มแม่มาดอยช่วงต้น

แม้ว่าในระยะเวลาต่อมา “กลุ่มมิตรภาพหญิง” จะประสบปัญหาการบริหารงานภายในกลุ่ม จนกลุ่มต้องสลายตัวในช่วงกลางปี 2541ก็ตาม เป็นสิ่งที่มีอาจปฏิเสธได้ว่า การเผยแพร่ตัวตนออกสู่สาธารณะของผู้หญิงติดเชื้อมีได้กลับกลายมาเป็นต้นแบบแก่ผู้หญิงติดเชื้อที่เผชิญปัญหาแบบเดียวกันในสังคม ส่งผลให้เกิดกลุ่มผู้หญิงติดเชื้อที่รวมตัวกันในพื้นที่ของตนเองในช่วงเวลาต่อมาอีกหลายกลุ่มและบางกลุ่มที่ยังคงสืบทอดอุดมการณ์การทำงานเพื่อส่วนรวมมาจวบจนปัจจุบัน

1.3) ภาพรวมของความเอื้ออาทรของกลุ่ม/องค์กรในชุมชนต่อกลุ่มผู้ติดเชื้อ

ความสำเร็จในการเปิดเผยตัวของกลุ่มผู้หญิงติดเชื้อมีภาพของความเอื้ออาทรประสานความร่วมมือระหว่างกลุ่มหรือองค์กรในชุมชน การได้รับความสนับสนุนจากฝ่ายศาสนา หรือสงฆ์ในพื้นที่ต่อกลุ่มแม่ข่ายดอยสะเก็ด ได้แสดงให้เห็นการท่าบทบาทที่พึงกระทำของสงฆ์ที่ไม่คับแคบในการตีความกิจของสงฆ์ที่ก่อให้เกิดการแยกตัวจากชุมชนหรือฆราวาส การประสานความร่วมมือจึงดำเนินไปด้วยดีและเอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกัน พระครูโสภณปริยัติสุธี เจ้าอาวาสวัดดอยสะเก็ด ให้การสนับสนุนการก่อตั้งของกลุ่มแม่ข่ายดอยสะเก็ด โดยให้สถานที่บริเวณวัดเป็นสถานที่ที่แม่ข่ายติดเชื้อเหล่านี้มารวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรม ตลอดจนให้การสนับสนุนด้านอื่น ๆ รวมทั้งการประสานความช่วยเหลือจากหน่วยงานต่าง ๆ ทำให้เกิดเครือข่ายความช่วยเหลือทั้งจาก ภาครัฐ เอกชน และองค์กรในชุมชน นับเป็นปรากฏการณ์ใหม่ของการเคลื่อนไหวของภาคประชาชนในการแก้ปัญหาของชุมชน ด้วยการประสานความร่วมมือของฝ่ายต่าง ๆ ที่นำไปสู่ความเป็นประชาสังคมในการแก้ปัญหาเอดส์ ส่งผลให้การดำเนินงานของกลุ่มประสบความสำเร็จ และในขณะเดียวกันความสำเร็จในการรวมกลุ่มของผู้ติดเชื้อเหล่านี้ ได้ส่งผลให้ฝ่ายสงฆ์ประสบผลสำเร็จในการมีส่วนร่วมพัฒนาชุมชน จนในขณะนั้นทำให้เจ้าอาวาสได้รับการยกย่องให้เป็น “คนดีศรีสังคม” ในฐานะผู้บุกเบิกงานด้านเอดส์ในชุมชน และมีผลทำให้การดำเนินงานด้านเอดส์ของพระสงฆ์เริ่มเป็นที่ยอมรับกันและเป็นแบบอย่างที่ดีแก่สถาบันสงฆ์ในการมีส่วนร่วมพัฒนาสังคมอันเป็นการสอนธรรมะแก่ชุมชนโดยวิถีปฏิบัตินอกเหนือจากการสอนโดยวาจาหรือการเทศนาที่ปฏิบัติอยู่โดยทั่ว ๆ ไป

2) การสานต่อตัวตนของผู้หญิงติดเชื้อใน “ยุคคืนสู่ถิ่นเดิม”

การเปิดเผยตัวของผู้ติดเชื้อในยุคเริ่มต้นหรือยุคเก็บเกี่ยวประสบการณ์นั้นส่วนใหญ่มักมีความคล้ายคลึงกันคือ เกือบทั้งหมดเริ่มจากการเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มที่อยู่นอกพื้นที่ของตน ทั้งนี้เนื่องจากบรรยากาศการถูกสังคมรังเกียจเพราะความไม่รู้ไม่เข้าใจของคนในพื้นที่เป็นปัญหาสำคัญของผู้ติดเชื้อในทุก ๆ หมู่บ้านในขณะนั้น ดังจะเห็นได้จาก สมาชิกของกลุ่มมิตรภาพหญิง มิใช่จะมีแต่เฉพาะผู้ที่อาศัยอยู่แต่ในอำเภอดอยสะเก็ดเท่านั้น แต่ยังมีผู้ที่มาจากอำเภออื่น ๆ ที่เป็นเขตติดต่อกันร่วมอยู่ด้วย เช่น เขตอำเภอสันกำแพง สันทราย แม่วาง อำเภอเมือง และอำเภอเวียงป่าเป้า (เสรี พงศ์พิศ, 2539) วัตถุประสงค์สำคัญเบื้องต้นของผู้หญิงติดเชื้อในการมาเข้ากลุ่ม คือการแสวงหาความช่วยเหลือ

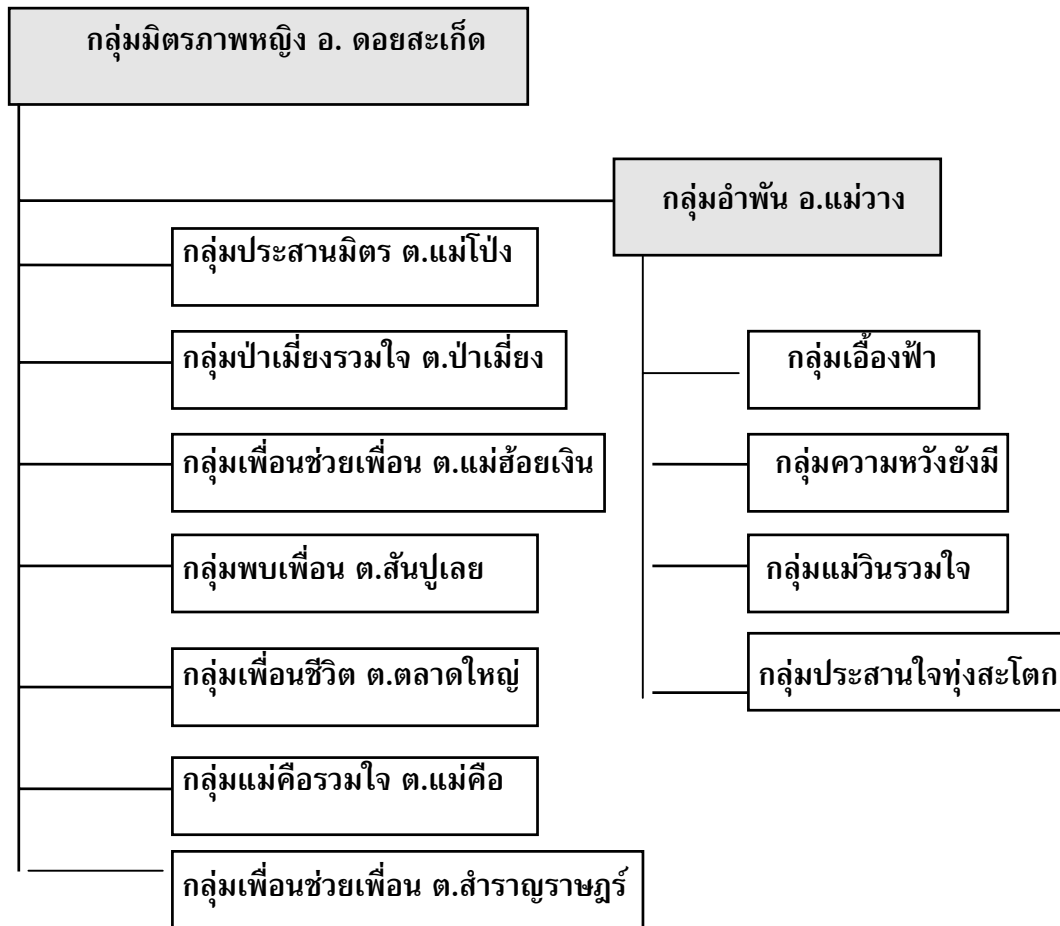
เหลือโดยเฉพาะเพื่อบรรเทาปัญหาทางจิตใจที่ได้รับความกดดันในทุก ๆ ด้าน ตั้งแต่ปัญหาการถูกรังเกียจจากผู้คนรอบข้าง ปัญหาความเจ็บป่วยของสามี ปัญหาความเสื่อมถอยของจิตใจเมื่อทราบว่าตนเองก็ติดเชื้อ ภาวะของครอบครัวที่ต้องแบกรับ ดังคำพูดของผู้ติดเชื้อคนหนึ่งกล่าวว่า “เจ้าตายแน่ถ้าไม่มีเพื่อน แคมตัวเองก็มาติดเชื้อเก็บกอดอยู่คนเดียว ไมไหว ต้องหาคนอุ้มโดย เปิดใจกับเป็นว่าเฮารู้สึกจะได ทุกข์จะได”⁶

นอกจากประโยชน์ด้านการเสริมกำลังใจให้ผู้ติดเชื้อเหล่านี้ได้รับจากการเข้ากลุ่มแล้ว สิ่งที่เกิดขึ้นควบคู่กันมาคือประสบการณ์ตรงที่ผู้ติดเชื้อเหล่านี้เรียนรู้จากการดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหาของผู้ติดเชื้อด้วยกัน ที่เปรียบเสมือนเป็นต้นทุนศักยภาพในการขยายพื้นที่การทำงานช่วยเหลือผู้ติดเชื้อในรูปของกลุ่มหรือชมรมในพื้นที่อื่น ๆ ซึ่งนับได้ว่ากลุ่มผู้ติดเชื้อเป็นแหล่งอำนวยความสะดวกในการสร้างหรือบ่มเพาะผู้ที่ทำหน้าที่สืบทอดอุดมการณ์ในการทำงานแก้ไขปัญหาเอดส์ที่ดำเนินงานโดยภาคประชาชนเอง ดังจะเห็นได้จากในพื้นที่ที่มีสถานการณ์ที่พร้อมและสุกงอมเพียงพอ คือ มีจำนวนผู้ติดเชื้อเพิ่มมากขึ้น ชาวบ้านยอมรับการมีอยู่ของโรคเอดส์มากขึ้น สมาชิกของชุมชนมีความรู้ความเข้าใจเรื่องโรคเอดส์ดีขึ้นมีการยอมรับผู้ติดเชื้อเพิ่มมากขึ้น และมีหน่วยงานหรือองค์กรในชุมชนทั้งของรัฐและ/หรือเอกชนคอยให้ความสนับสนุน จึงทำให้สมาชิกหลายคนของกลุ่มมิตรภาพหญิง ได้กลับคืนสู่ถิ่นเดิมและเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงสำคัญในการก่อตั้งกลุ่มผู้ติดเชื้อในชุมชนของตนเอง เช่น กลุ่มอำพัน อ.แม่วาง กลุ่มประสานมิตร ต.แม่โป่ง กลุ่มป่าเมี่ยงรวมใจ ต.ป่าเมี่ยง กลุ่มเพื่อนช่วยเพื่อน ต.แม่ฮ้อยเงิน กลุ่มพบเพื่อน ต.สันปูเลย กลุ่มเพื่อนชีวิต ต.ตลาดใหญ่ กลุ่มแม่คือรวมใจ ต.แม่คือ กลุ่มเพื่อนช่วยเพื่อน ต.สำราญราษฎร์ เป็นต้น

สำหรับกลุ่มอำพันซึ่งเป็นกรณีศึกษาของงานวิจัยนี้ พบว่าการมารวมกลุ่มของผู้ติดเชื้อในช่วงที่อำพันยังมีชีวิตอยู่เปรียบเสมือนการสะสมทุน สะสมพลังของสมาชิกกลุ่มที่เมื่อถึงช่วงเวลาที่เหมาะสมทุนและพลังเหล่านี้จะเป็นฐานในการแตกหน่อขยายตัวต่อไปคล้ายคลึงกับในกรณีของกลุ่มมิตรภาพหญิง คือหลังจากที่อำพันซึ่งเป็นประธานกลุ่มเสียชีวิตไปแล้ว ในปี 2540 สมาชิกของกลุ่มอำพันบางคนได้กลับไปก่อตั้งกลุ่มผู้ติดเชื้อในพื้นที่ของตนเอง ได้แก่ กลุ่มเอื้องฟ้า กลุ่มความหวังยังมี (สองกลุ่มนี้ในปัจจุบันยุบตัวไปแล้ว) กลุ่มแม่วินรวมใจ และกลุ่มประสานใจทุ่งสะโตก อำเภอสันป่าตอง (ซึ่งเป็นกลุ่มที่งานวิจัยนี้ได้เลือกมาศึกษา ซึ่งจะกล่าวในรายละเอียดในช่วงต่อไป) ดังแผนภูมิที่ 1

⁶ จากคำสัมภาษณ์ผู้ติดเชื้อ ในสุนทรี แรงกุล, 2541 หน้า 89

แผนภูมิที่ 1 การแตกตัวของกลุ่มผู้หญิงติดเชื่อจากการรวมกลุ่มนอกพื้นที่มาสู่การตั้งกลุ่มใหม่ในถิ่นเดิมในจังหวัดเชียงใหม่

หมายเหตุ : ■ หมายถึง กลุ่มที่อยู่นอกพื้นที่ของผู้ติดเชื้อ

บทบาทการมีส่วนร่วมของผู้หญิงติดเชื้อในการแก้ไขปัญหาเอดส์ : กรณีศึกษากลุ่มผู้หญิงติดเชื้อ

กลุ่มอำพัน

เส้นทางของการตั้งกลุ่ม

จากการบอกเล่าของสมาชิกแกนนำกลุ่มในปัจจุบัน กลุ่มอำพันเริ่มก่อตัวในปี 2536 โดยอำพัน สุยะ ชาวอำเภอแม่วาง ที่เริ่มรับรู้ว่าตนเองติดเชื้อจากสามีในปี 2535 ซึ่งเป็นช่วงที่ชุมชนยังสับสน ไม่มีทางออกให้กับผู้ติดเชื้อ ด้วยความเข้าใจที่ว่า เป็นเอดส์แล้วต้องตาย ไม่มียาใดที่รักษาได้ การติดเชื้อเกิดจากการที่บุคคลไปแสวงหารับเชื้อมาด้วยพฤติกรรมสำส่อนทางเพศ ความเข้าใจดังกล่าวเป็นเหตุให้ชุมชนมีทัศนคติต่อผู้ติดเชื้อว่าเป็นบุคคลที่น่ารังเกียจ จึงทำให้ไม่มีผู้ติดเชื้อคนใดในช่วงเวลานั้นกล้าเปิดเผยตัวให้ผู้อื่นรู้ ดังในกรณีของอำพัน ที่หลังจากชุมชนระแคะระคายว่าอำพันติดเชื้อแล้ว คนกลุ่มแรกที่ทำให้การปฏิบัติเช่นนั้นไม่ใช่ใครอื่น กลับเป็นครอบครัวของสามีที่เธอไปอาศัยร่วมไม้ไชยอาศัยอยู่ด้วย และโดยเฉพาะช่วงที่กดดันมากที่สุดคือหลังจากที่สามีเสียชีวิตไปแล้ว ครอบครัวของสามีไม่ต้องการให้เธออยู่ร่วมด้วยอีกต่อไป เธอจึงต้องย้ายออกมาจากบ้านของสามีในช่วงเวลาต่อมา

ภายใต้ความกดดันจากการปฏิบัติของสังคมและชุมชน อำพันหาทางออกโดยการหามิตรที่มีความเข้าใจในปัญหาของการเป็นผู้ติดเชื้อ ซึ่งเธอได้พบว่าไม่มีใครรู้ดีเท่าผู้ติดเชื้อด้วยกันเอง จึงเข้าร่วมเป็นสมาชิกของกลุ่มแม่ข่ายดอยสะเก็ด ซึ่งมีการรวมตัวอยู่นอกพื้นที่ที่เธออาศัยอยู่

ในช่วงระยะเวลา 1 ปี ที่เข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มผู้ติดเชื้อ ประสบการณ์ที่เรียนรู้ร่วมกับสมาชิกผู้ติดเชื้อด้วยกัน ทำให้อำพันเกิดความมั่นใจในการชักชวนกลุ่มผู้ติดเชื้อ ซึ่งในระยะนั้นมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ให้มารวมกลุ่มเปิดเผยตัวในชุมชนของตนเอง โดยในระยะแรกใช้บ้านที่อยู่อาศัยซึ่งเป็นของสามี (ในขณะนั้นยังไม่เสียชีวิต) เป็นที่พบกลุ่ม แม้ว่าทางครอบครัวของสามีจะรู้สึกไม่สบายใจแต่ก็ไม่สามารถทำอะไรได้ เนื่องจากสามียังมีชีวิตอยู่และสนับสนุนให้ใช้บ้านของตนเป็นที่รวมกลุ่ม ในระยะแรกรวบรวมสมาชิกได้ประมาณ 7-8 คน กิจกรรมของกลุ่มดำเนินมาด้วยดีจนถึงปี 2538 เมื่อสามีของอำพันเสียชีวิต กลุ่มจำต้องย้ายตัวออกจากที่เดิมเนื่องจากไม่ได้รับการสนับสนุนจากฝ่ายญาติของสามี แต่ในเวลาต่อมาได้รับความช่วยเหลือจากแพทย์ของโรงพยาบาล อ.แม่วาง ช่วยประสานงานจนได้ใช้สภาตำบลเก่าที่ร้างอยู่เป็นที่ตั้งกลุ่มและใช้ดำเนินกิจกรรมมาตลอด ปัจจุบันมีสมาชิกกลุ่มทั้งหมดประมาณ 75 คน (ข้อมูลปี 2542)

กิจกรรมของกลุ่มอำพัน

การจัดกิจกรรมกลุ่มผู้ติดเชื้อในช่วงแรก เริ่มต้นด้วยการจัดให้สมาชิกมาพบกันเดือนละครั้ง โดยได้รับความร่วมมือจากแพทย์ของโรงพยาบาลอำเภอแม่วางมาตรวจสุขภาพให้กับสมาชิกกลุ่ม และ

ทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงสนับสนุนกิจกรรมการพบกลุ่มรวมทั้งจัดเลี้ยงอาหารกลางวันผู้มาร่วมกิจกรรม ประเด็นที่กลุ่มนำมาพูดคุยในช่วงเวลาต่อมาคือ ปัญหาในด้านอาชีพ เนื่องจากถูกปฏิเสธการทำงาน ในกรณีของผู้ติดเชื้อที่เป็นผู้หญิงส่วนมากจะเผชิญกับปัญหาที่มีลักษณะเฉพาะแตกต่างจากผู้ชาย เนื่องจากผู้หญิงติดเชื้อส่วนใหญ่มีการศึกษาน้อย ขาดโอกาสในการฝึกปรี้อด้านวิชาชีพ งานที่พอหาได้ จึงเป็นงานรับจ้างใช้แรงงาน ซึ่งต้องประสบปัญหาเมื่อสุขภาพไม่อำนวยให้ทำงานหนักและตรากตรำได้ เหมือนที่เคยทำมา การฝึกฝนสร้างอาชีพใหม่ที่เหมาะสมกับสุขภาพจึงเป็นสิ่งที่ผู้ติดเชื้อต้องการ ซึ่งก็ได้รับความช่วยเหลือจากนายอำเภอแม่วงในขณะนั้น (ชื่อ สุวัฒน์) ให้เงินเป็นกองทุน 7500 บาท กลุ่มจึงนำไปจ้างวิทยากรมาสอนการทำพวงหรีด พวงกุญแจ เพื่อหารายได้ให้แก่สมาชิก แต่ในที่สุด การทำพวงหรีดร่วมกันต้องล้มเลิกไป ทั้งๆ ที่สามารถหาตลาดรองรับได้ด้วยความช่วยเหลือจากนายอำเภอคนเดิมที่ติดต่อหน่วยราชการต่างๆ ให้ช่วยเหลืออุดหนุนผลผลิตของกลุ่ม อุปสรรคสำคัญคือ การเป็นมือหัดใหม่ทำให้ไม่สามารถผลิตงานสู้กับมืออาชีพได้ และพวงหรีดที่ผลิตขึ้นมาก็ไม่สามารถ เก็บไว้ได้นานด้วยสีของวัสดุที่ใช้ซีดลงเมื่อถูกแสงเป็นเวลานานๆ ทางกลุ่มจึงใช้วิธีไปซื้อพวงหรีดในเมืองแล้วนำมาขายต่อให้กับผู้ที่ต้องการ

ประโยชน์ที่ผู้ติดเชื้อได้รับการมารวมกลุ่ม คือการได้แรงสนับสนุนทางใจจากสมาชิกที่มีจิตใจเข้มแข็งกว่า ได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงานและการแก้ปัญหาต่างๆ กับสมาชิกและกับพี่เลี้ยงกลุ่ม และได้ใช้กลุ่มเป็นจุดประสานความช่วยเหลือจากแหล่งความช่วยเหลือต่างๆ ทั้งจากภาครัฐ และเอกชน ซึ่งในปัจจุบันสามารถจำแนกกิจกรรมของกลุ่มอำพันได้เป็น 4 ลักษณะ คือ

- 1) การให้ความช่วยเหลือทางด้านจิตใจกับผู้ติดเชื้อด้วยกัน โดยไปเยี่ยมเยียนในให้กำลังใจผู้ติดเชื้อรายใหม่ตลอดจนดูแลให้ความช่วยเหลือสมาชิกที่กำลังเจ็บป่วยที่ไม่สามารถมาร่วมกิจกรรมได้
- 2) ประสานความช่วยเหลือและความร่วมมือกับแหล่งความช่วยเหลือภายนอก
- 3) กิจกรรมการพัฒนาศักยภาพของผู้ติดเชื้อด้วยกันเอง เช่น การฝึกอาชีพ การทำงานอาชีพร่วมกัน

ในการเข้าร่วมกิจกรรมในด้านนี้ของสมาชิกกลุ่ม จะพบว่าส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง ทั้งนี้เนื่องจากเหตุผลที่ได้กล่าวไปแล้วว่า บุคคลเหล่านี้ต้องทำหน้าที่เป็นผู้นำครอบครัว โดยเฉพาะแทนสามีซึ่งเสียชีวิตไปแล้ว

- 4) ทำหน้าที่สื่อสารที่เป็นประโยชน์รวมทั้งกระจายความรู้ที่จำเป็นแก่กลุ่ม

แม้ว่ากลุ่มอำพันจะมีผู้ติดเชื้อที่เป็นผู้หญิงเป็นแกนนำของกลุ่ม แต่ก็มิใช่สมาชิกในกลุ่มจะเป็นผู้หญิงที่ติดเชื้อทั้งหมด สมาชิกที่เป็นผู้ชายติดเชื้อก็มี แต่มีเป็นจำนวนน้อย ซึ่งได้รับคำอธิบายว่าส่วนใหญ่ผู้ชายที่ติดเชื้อในชุมชนได้ทยอยเสียชีวิตไปแล้ว และในวันประชุมกลุ่มจะสังเกตว่าส่วนใหญ่จะมีแต่ผู้หญิงมาเข้าร่วมประชุม เนื่องจากผู้ชายที่เป็นสมาชิกกลุ่มเมื่ออยู่ในภาวะที่เจ็บป่วยก็จะส่งตัวแทนซึ่งมักจะเป็นแม่หรือพี่สาวหรือน้องสาวมาเข้าร่วมประชุมแทน ทำให้กลุ่มดูเหมือนเป็นกลุ่มที่มี

แต่ผู้หญิงเกือบทั้งหมด (เช่นจากสมาชิกที่มาร่วมประชุมประมาณ 50 คน จะพบว่าเป็นผู้ติดเชื้อที่เป็นชายมาร่วมประชุมเพียง 4-5 คน เท่านั้น)

การบริหารกลุ่ม

การบริหารงานของกลุ่มอำพันอยู่ในรูปแบบของคณะกรรมการ ซึ่งมีทั้งหมด 9 คน ช่วยกันรับผิดชอบงานบริหารและดำเนินกิจกรรม โดยมีเจ้าหน้าที่ของโรงพยาบาลอำเภอแม่วางที่รับผิดชอบงานด้านเอชไอวีทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงให้คำปรึกษาในการดำเนินงานด้านต่างๆ สำหรับลักษณะของภาระงานที่คณะกรรมการบริหารรับผิดชอบแบ่งเป็นประเภทใหญ่ๆ ได้ 3 ประเภท คือ

- 1) การวางแผนงานและทำโครงการ
- 2) การดำเนินกิจกรรมพบกลุ่มและเยี่ยมบ้าน
- 3) การเข้าร่วมประชุมและประสานเครือข่าย

ซึ่งงานประเภทที่ 1 และ 2 จะใช้วิธีร่วมกันคิดร่วมกันทำในคณะกรรมการบริหาร ส่วนงานประเภทที่ 3 จะใช้วิธีผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันไปประชุมหรือไปด้วยกันในบางครั้ง แต่อย่างไรก็ตามในทางปฏิบัติพบว่า จากคณะกรรมการทั้งหมด 9 คน นั้น จะมีเพียง 3 คน เป็นหลักในการทำงาน ทั้งนี้เนื่องจากกรรมการบางส่วนต้องรับภาระหนักในครอบครัวและเศรษฐกิจ ตลอดจนขาดประสบการณ์และทักษะในการติดต่อประสานงานกับหน่วยงานอื่น ทำให้ขาดความเชื่อมั่นในตนเองเมื่อต้องทำงานที่เกี่ยวข้องกับกิจการนอกครอบครัวที่ตนเองไม่คุ้นเคยและไม่มีทักษะมาก่อน

ในการบริหารกลุ่มและการดำเนินงานด้านต่างๆ นั้น ต้องอาศัยบุคลากรที่มีเวลาพอเพียง ซึ่งบุคคลเหล่านี้จำเป็นต้องละงานในอาชีพเดิมเพื่อทำหน้าที่ในการบริหารงานดังกล่าว สิ่งจำเป็นที่ตามมาคือภาระในด้านค่าใช้จ่าย เช่น ค่าเดินทาง ค่าตอบแทนในการทำงานที่ทำให้ไม่มีเวลาทำอาชีพหาเลี้ยงตนเองและครอบครัว ดังนั้น กลุ่มจึงขอความสนับสนุนจากเครือข่ายที่ให้ความช่วยเหลือ ซึ่งทำให้คณะทำงานอย่างน้อย 3 คน มีค่าตอบแทนในการทำงานคนละ 1,300 บาทต่อเดือน มีค่าใช้จ่ายในกิจกรรมการเยี่ยมบ้าน เช่นกำหนดเกณฑ์การเยี่ยมบ้านผู้ติดเชื้อคราวละ 3 คน จะใช้จ่ายเงินคราวละ 150 บาท ซึ่งจะเป็นค่าอาหาร ค่าน้ำมันรถและค่าของเยี่ยม นอกจากนี้ในการประสานงานก็มีความจำเป็นต้องมีค่าใช้จ่าย เช่น ค่าโทรศัพท์ ค่าน้ำ ค่าไฟ ของสถานที่ทำงานที่พบกลุ่มเป็นต้น ซึ่งภาระด้านค่าใช้จ่ายเหล่านี้ นำมาซึ่งปัญหาความกังวลให้แก่กลุ่ม หากในอนาคตความสนับสนุนในด้านต่างๆ อาจต้องสะดุดหยุดลง ในขณะที่การหารายได้ของกลุ่มเองยังไม่สามารถเป็นไปได้อย่างนัก นอกจากการได้รับสนับสนุนหรือการอุปถัมภ์จากองค์กรที่เข้มแข็งกว่า

การที่ผู้หญิงชาวบ้านที่ประสบปัญหาในการติดเชื้อและลึกซึ้งมาทำหน้าที่บริหารงานกลุ่มในลักษณะของงานพัฒนานั้น ค่อนข้างจะทำให้การดำเนินงานกลุ่มผู้ติดเชื้อต้องประสบปัญหาอยู่พอสมควร เนื่องจากบุคคลเหล่านี้มีการศึกษาน้อย ฐานะทางเศรษฐกิจอยู่ในระดับหาเช้ากินค่ำ ไม่มีโอกาสได้เรียนรู้หรือมีประสบการณ์ในการทำงานในระดับที่ต้องใช้การตัดสินใจเพื่อส่วนรวมหรือกลุ่ม

มาก่อน จึงทำให้ว่าการดำเนินงานในรูปแบบกลุ่มจะดำเนินไปด้วยคณะทำงานของกลุ่มผู้ติดเชื้อเอง ได้ก็ต้องใช้เวลานานพอสมควรในการเรียนรู้และพัฒนาทักษะในด้านนี้ ดังเช่นที่ทีมงานกลุ่มผู้ติดเชื้อท่านหนึ่งให้รายละเอียดของผู้ที่มาทำงานกลุ่มว่า “คนที่เข้ามาทำงานในนี้ ส่วนใหญ่เป็นชาวบ้าน ทักษะและความรู้ยังไม่ค่อยมี การที่จะมาฝึกชาวบ้านให้อำนาจเป็นระบบเป็นเรื่องที่ยากพอสมควร ผู้ติดเชื้อจึงต้องการการส่งเสริมด้านการให้คำปรึกษา มีพี่เลี้ยงนะเจ้า” (สัมภาษณ์คุณศรีวดี ศูนย์เพื่อนชีวิตใหม่) นอกจากนี้การทำงานบริหารกลุ่มที่อยู่ในลักษณะของงานอาสาสมัครก็เป็นอุปสรรคสำคัญที่จะหาผู้ติดเชื้อเข้ามาให้ความร่วมมือในการทำงานซึ่งจะมีผลในการสร้างผู้นำกลุ่มคนใหม่ที่เข้ามารับผิดชอบแทนทั้งนี้เนื่องจากกลุ่มผู้ติดเชื้อมักประสบปัญหาผู้นำกลุ่มที่ต้องเปลี่ยนไปบ่อย ๆ จากการเสียชีวิตด้วยความเจ็บป่วย การทำงานในลักษณะที่ไม่ได้รับค่าตอบแทนที่สามารถให้ดำรงชีวิตอยู่ได้ของผู้ติดเชื้อ จะเป็นความคาดหวังที่ขัดแย้งกับความเป็นจริงโดยสิ้นเชิง ซึ่งในประเด็นดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นถึงความแปลกใหม่ของการให้ความสนับสนุนงานพัฒนาหรืองานที่ทำเพื่อส่วนรวมที่ไม่ให้ภาพเป็นงานการกุศลที่คนไทยคุ้นเคยกับการบริจาคเงินให้ความช่วยเหลือ

ปัญหาด้านงบประมาณ

กลุ่มอำพัน นับว่าเป็นกลุ่มผู้หญิงติดเชื้อที่มีประสบการณ์มากที่สุดในการทำงานของกลุ่มผู้ติดเชื้อที่เป็นหญิง เนื่องจากเป็นกลุ่มที่ก่อตั้งในระยะเวลาแรก ๆ หากแต่กลุ่มอำพันยังคงดำเนินกิจกรรมอยู่มาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งนับเป็นช่วงระยะเวลาประมาณ 7 ปีผ่านมา ในด้านการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มหรือการประสานงานกับหน่วยงานภายนอก คณะทำงานของกลุ่มจะไม่รู้สึกหนักใจหรือเกิดปัญหาแต่อย่างใด หากแต่สิ่งที่นำมาซึ่งความกังวลใจในปัจจุบันคือ ความช่วยเหลือด้านงบประมาณที่ลดน้อยลง เนื่องจากแหล่งสนับสนุนต่างเห็นว่ากลุ่มมีความเข้มแข็งแล้ว น่าจะสามารถดำเนินการต่อไปได้ด้วยตนเอง แต่ในขณะที่กลุ่มมองตัวเองว่ายังไม่เข้มแข็งเพียงพอ ยังต้องการการหนุนช่วยทั้งด้านงบประมาณและพี่เลี้ยงให้คำปรึกษาหารือต่อไป

จากการดำเนินงานที่ผ่านมา องค์กรเอกชนที่ให้ความสนับสนุนกองทุนพัฒนาอาชีพ ที่ให้งบประมาณในรูปกองทุนหมุนเวียน (revolving fund) โดยมีวัตถุประสงค์ให้เกิดการกระจายทุนหมุนเวียนไปสู่ผู้ติดเชื้อที่เป็นสมาชิกอย่างทั่วถึง แต่ทางกลุ่มเล่าว่าเกิดปัญหาสมาชิกใช้คืนทุนไม่หมด เนื่องจากเสียชีวิตไปเสียก่อนซึ่งก็ต้องพยายามติดตามทวงจากญาติของผู้ติดเชื้อ อย่างไรก็ตามเหล่านี้เป็นทุนที่กลุ่มผู้ติดเชื้อมีอยู่และได้เรียนรู้วิธีการบริหารเพื่อรักษาทุนและใช้จ่ายทุนอย่างไรจึงจะเกิดประโยชน์สูงสุดและมีความยั่งยืนรักษาสถานภาพที่มั่นคงของกลุ่มต่อไปได้

ดังนั้น เมื่อพิจารณาจากประสบการณ์ของการดำเนินงานของกลุ่มในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบันจะพบว่า เนื่องจากกลุ่มผู้ติดเชื้อเป็นกลุ่มที่แม้จะมีศักยภาพในการช่วยเหลือตนเองอยู่ระดับหนึ่ง แต่ก็ไม่สามารถที่จะยืนหยัดอยู่ได้โดยลำพัง ปราศจากการหนุนช่วยจากองค์กรอื่นๆ ที่เข้มแข็ง

กว่าในสังคม ทั้งนี้เนื่องจากไม่อยู่ในสถานะที่จะสร้างผลกำไรหรือรายได้ที่มาหนุนช่วยการดำเนินงานของกลุ่มได้โดยลำพัง จึงจำเป็นที่จะต้องให้ความช่วยเหลือในบางด้าน ที่จะทำให้กลุ่มช่วยตนเองเหล่านี้นำไปดำเนินการต่อไปได้

เครือข่ายความช่วยเหลือ

แม้ว่ากลุ่มจะพยายามให้ความช่วยเหลือผู้ติดเชื้อกันเอง แต่ยังมีปัญหาหลายด้านที่เกินกำลังความสามารถของผู้ติดเชื้อที่จะแก้ไขปัญหาค้นหาได้เองทั้งหมด ดังนั้นการประสานความช่วยเหลือจากเครือข่ายต่างๆ จึงเป็นกลไกที่สำคัญอย่างหนึ่งในการทำให้ความพยายามช่วยเหลือตัวเองของกลุ่มดำเนินไปได้

ความช่วยเหลือจากเครือข่ายแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะคือ 1. ความช่วยเหลือแบบอุปถัมภ์ในสิ่งที่ขาดเหลือ (hand out) และ 2. การพัฒนาขีดความสามารถและทักษะในการทำงาน (capacity building)

การให้ความอุปถัมภ์แก่กลุ่มผู้ติดเชื้อที่ต้องการช่วยเหลือตนเองนั้น เป็นสิ่งที่เอื้อให้การดำเนินงานด้านอื่นๆ เป็นไปได้ เนื่องจากผู้ติดเชื้อส่วนมากตกอยู่ในสภาพของผู้ที่เสียเปรียบทางสังคมหลายประการเมื่อเปรียบเทียบกับคนทั่วไป เช่น การเป็นบุคคลที่สังคมรังเกียจจากการติดเชื้อเอชไอวี การเป็นผู้ที่มีปัญหาด้านสุขภาพจากภูมิคุ้มกันที่ลดลงทำให้ร่างกายไม่แข็งแรงมีโรคฉวยโอกาสมาเบียดเบียนอยู่เสมอ และจากการเป็นคนจนมีรายได้น้อยต้องหาเช้ากินค่ำอยู่แล้ว สำหรับองค์กรที่ให้ความช่วยเหลือการดำเนินงานของกลุ่มได้แก่ เครือข่ายผู้ติดเชื้อภาคเหนือตอนบน ช่วยสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินงาน ซึ่งรวมค่าตอบแทน (เบี้ยเลี้ยง) ผู้ดำเนินการ ค่าใช้จ่ายในการออกเยี่ยมสมาชิกเก่าและใหม่ (ค่าของเยี่ยมและค่าน้ำมันรถ) รวมทั้งค่าใช้จ่ายอื่นๆ เช่น ค่าน้ำ ค่าไฟ ค่าโทรศัพท์ เป็นต้น มูลนิธิเกื้อตรุษให้ความช่วยเหลือบุตรของผู้ติดเชื้อเป็นค่านม เครื่องนุ่งห่ม และทุนการศึกษา ส่วนองค์การนานาชาติแพลนสนับสนุนทุนหมุนเวียนเพื่อประกอบอาชีพ โดยให้สมาชิกกู้ยืมเงินโดยไม่เสียดอกเบี้ยแต่ต้องคืนทุนภายในช่วงเวลาที่กำหนด ซึ่งที่ผ่านมาอาชีพที่สมาชิกเสนอไป คือ เลี้ยงสัตว์ เช่น หมู วัว และปลา และยังให้ทุนการศึกษาสำหรับครอบครัวยากจนที่คัดเลือกให้อยู่ในความอุปถัมภ์ เรียกว่า “ครอบครัวแพลน”

สำหรับความช่วยเหลือด้านการพัฒนาศักยภาพ และความสามารถในการทำงานของกลุ่มผู้ติดเชื้อนั้น ในช่วงเริ่มต้นสมาชิกกลุ่มซึ่งเป็นผู้หญิงเกือบทั้งหมดมีความต้องการพัฒนาฝีมืออาชีพที่เหมาะสมกับสภาพการติดเชื้อ ที่ทำให้สุขภาพร่างกายไม่อำนวยต่อการทำงานประเภทใช้แรงงานและความตรากตรำในไร่นาหรืองานรับจ้าง งานก่อสร้าง เช่นที่เคยทำมา ซึ่งเมื่อได้รับความช่วยเหลือพัฒนาอาชีพที่เหมาะสมแก่สภาวะสุขภาพ จึงมีผลทำให้ผู้หญิงที่ติดเชื้อเหล่านี้สามารถประคับประคองตนเองและครอบครัวให้ดำรงอยู่ในสังคมอย่างเป็นปกติเฉกเช่นคนอื่น ๆ ได้

นอกจากการพัฒนาอาชีพแล้ว ในการทำงานกลุ่ม ผู้ติดเชื้อที่ทำหน้าที่ในการบริหารกลุ่ม ย่อมจำเป็นต้องเรียนรู้เทคนิคในการบริหารและจัดการกลุ่ม ซึ่งก็มีองค์กรที่ตระหนักในสำคัญด้านนี้คอยให้ความช่วยเหลือ เช่น NAPAC ให้ความช่วยเหลือโดยการจัดอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการ การวางแผนงาน การเขียนโครงการ การจัดทำบัญชี สำหรับการเพิ่มพูนศักยภาพการช่วยเหลือผู้ติดเชื้อที่เป็นสมาชิกกลุ่มนั้น ได้มีการจัดการอบรมในด้านเทคนิคการให้คำปรึกษาหารือทั้งด้านจิตใจและสุขภาพ เป็นต้น

กลุ่มประสานใจทุ่งสะโตก อำเภอสันป่าตอง

การก่อตั้งกลุ่ม

การเกิดกลุ่มผู้ติดเชื้อที่ตำบลทุ่งสะโตก อำเภอสันป่าตอง มีความคล้ายคลึงกับกลุ่มอำพันรวมทั้งกลุ่มอื่นๆ อีกหลายกลุ่มที่ผู้ติดเชื้อเริ่มก่อตั้งกลุ่ม สมยา อุทาจันทรไม่สามารถเปิดเผยตัวในชุมชนของตนได้แม้จะมีผู้ติดเชื้ออยู่หลายคน เนื่องจากชุมชนในขณะนั้น (ประมาณต้นปี 2539) ยังไม่เชื่อว่าเอชไอวีจริงและสร้างความร้ายแรงจนถึงแก่ชีวิตเพราะยังไม่มีคนตายด้วยเอชไอวีปรากฏให้เห็นในหมู่บ้าน และจากความคิดที่ว่าการล่าสอนนำมาซึ่งการติดเชื้อ จึงทำให้มีการปฏิเสธผู้ติดเชื้อค่อนข้างสูงในชุมชน สมยาเป็นคนเดียวที่ออกไปเปิดเผยตัวนอกหมู่บ้านโดยเข้าเป็นสมาชิกของกลุ่มอำพันซึ่งอยู่ในพื้นที่ใกล้เคียง เธอเล่าว่าได้มีโอกาสทำงานใกล้ชิดกับอำพันและได้มีโอกาสติดตามอำพันไปร่วมประชุมกับกลุ่มองค์กรต่างๆ นอกพื้นที่ ทั้งนี้จากการมองเห็นไกลของอำพันที่เห็นความจำเป็นของการสร้างผู้นำรุ่นใหม่ที่สามารถสืบทอดการทำงานแทนได้เมื่อตนเองเจ็บป่วยหรือเสียชีวิต

หลังจากอำพันเสียชีวิตแล้ว ในกระบวนการหาผู้นำกลุ่มคนใหม่เริ่มก่อปัญหาให้กับสมยาด้วยคำถามที่ว่า สมยาไม่ใช่คนในพื้นที่นั้น จะมีความเหมาะสมหรือไม่ที่จะมาทำหน้าที่ผู้นำกลุ่มในพื้นที่อำเภอแม้วาง จากคำถามดังกล่าวประกอบกับความเชื่อมั่นในประสบการณ์และความสามารถของตนเองพร้อมทั้งการสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่สถานีอนามัยในพื้นที่ของตน สมยาตัดสินใจกลับมาชักชวนผู้ติดเชื้อในพื้นที่ของตนให้เข้าร่วมกลุ่ม โดยเริ่มแรกใช้สถานีอนามัยเป็นที่พบกลุ่ม แต่ต้องพบอุปสรรคเนื่องจากชาวบ้านไม่พอใจและตั้งข้อรังเกียจ ประกอบกับในขณะนั้นเจ้าหน้าที่อนามัยมีจำนวนน้อยแต่ทำงานประจำมีมาก ไม่สามารถให้เวลาเป็นพี่เลี้ยงและหาทางออกให้แก่กลุ่มได้อย่างเต็มที่ เจ้าอาวาสของวัดประจำหมู่บ้านรับรู้ปัญหาดังกล่าว จึงยื่นมือมาให้ความช่วยเหลือโดยให้ผู้ติดเชื้อใช้ศาลาวัดเป็นที่พบกลุ่มและทำกิจกรรมร่วมกัน แม้ในระยะเริ่มแรกจะถูกท้วงติงจากชาวบ้านที่รังเกียจผู้ติดเชื้อ โดยอ้างความเป็นผู้หญิงของผู้ติดเชื้อที่โดยธรรมชาติต้องมีประจำเดือนจะมาทำให้วัดเกิดความสกปรก นำความเสื่อมเสียศรัทธามาสู่วัด แต่เจ้าอาวาสยืนยันเจตนาที่จะให้ความช่วยเหลือผู้ติดเชื้อ กลุ่มผู้ติดเชื้อจึงสามารถใช้วัดเป็นที่ทำการกลุ่มมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2539 จนถึงปัจจุบัน

กิจกรรมของกลุ่มประสานใจทุ่งสะโตก

ในช่วงเริ่มแรกของการก่อตั้งกลุ่ม การพูดคุยกับผู้ติดเชื้อและญาติของผู้ติดเชื้อเพื่อให้กำลังใจ แลกเปลี่ยนปัญหาซึ่งกันและกันระหว่างผู้ติดเชื้อ การให้ความรู้แก่ญาติของผู้ติดเชื้อเกี่ยวกับธรรมชาติของโรค การติดต่อตลอดจนการป้องกันและการอยู่ร่วมกับผู้ติดเชื้อที่ถูกวิธี เป็นกิจกรรมเริ่มแรกที่จะให้ผลดีในการสร้างความเข้าใจให้แก่ชุมชนโดยเฉพาะกลุ่มญาติของผู้ติดเชื้อเป็นกลุ่มแรกที่เห็นประโยชน์ของการรวมกลุ่มผู้ติดเชื้อว่าส่งผลดีต่อการดูแลสุขภาพของผู้ติดเชื้อเอง ซึ่งในเวลาต่อมา กลุ่มญาติเหล่านี้เองที่ทำหน้าที่ชักชวนให้ผู้ติดเชื้อมาเข้าร่วมกลุ่มมากขึ้น ประธานกลุ่มเล่าว่า “ถ้าเจ้าตัวเป็นบ่ได้ ก็เข้าหาญาติ แนะนำเท่าที่จะแนะนำได้ว่า การเข้ากลุ่มมันดีต่อสุขภาพเฮา อย่างน้อยมาเจาะเลือด มารับยา ดีกว่าปอดเฮาเสียแล้วค่อยไปรักษา ได้ผลน้อยกว่าที่เฮาป้องกัน” และในเวลาต่อมา กิจกรรมของกลุ่มได้ขยายไปสู่การเยี่ยมบ้าน (home visit) ของผู้ติดเชื้อในกรณีที่มีความเจ็บป่วยไม่สามารถมาเข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่มสมาชิกได้ และกิจกรรมเหล่านี้มิได้จำกัดขอบเขตอยู่แต่เพียงผู้ที่เป็นสมาชิกของกลุ่มเท่านั้น แต่ยังแผ่ไปเยี่ยมบ้านผู้ติดเชื้อรายอื่นๆ ที่อยู่ในพื้นที่ที่รับผิดชอบด้วย

ทิศทางในการทำงานของกลุ่มในปัจจุบัน ตามคำชี้แจงของประธานกลุ่ม มี 2 ประการหลัก คือ

1) การให้ความช่วยเหลือผู้ติดเชื้อในด้านสุขภาพ เพื่อให้มีสุขภาพและคุณภาพชีวิตที่ดี โดยจัดให้มีการพบปะระหว่างสมาชิกเดือนละครั้ง เพื่อแลกเปลี่ยนพูดคุยปัญหาซึ่งกันและกัน กระจายข่าวสารที่เป็นประโยชน์ต่อสมาชิกทั้งในด้านที่เกี่ยวกับความรู้ การดูแลสุขภาพ สุขภาพ สวัสดิการ ความช่วยเหลือจากหน่วยงานต่างๆ ที่ผู้ติดเชื้อและครอบครัวพึงได้รับ ซึ่งจะเห็นว่า ในบทบาทนี้กลุ่มได้ทำหน้าที่เสมือนเป็นตัวกลางเชื่อมต่อระหว่างผู้ติดเชื้อที่อยู่ในชุมชนกับหน่วยงานต่างๆ ทั้งของรัฐและเอกชนที่อยู่นอกชุมชน

2) ให้การส่งเสริมอาชีพ เนื่องจากสมาชิกกลุ่มส่วนใหญ่เป็นแม่ค้าผู้ติดเชื้อที่ไม่มีงานทำ และภาวะการติดเชื้อทำให้มีข้อจำกัดในการทำอาชีพ เช่น จะใช้แรงงานในไร่นา ในสวนหรือทำงานรับจ้างงานก่อสร้างที่เป็นงานหนักเหมือนเดิมไม่ได้ นอกจากนี้ยังได้รับผลกระทบทางจิตใจ ถูกรังเกียจกีดกันจากผู้คนในสังคม เช่น สมญาเล่าว่าเพื่อนร่วมงานไม่ยอมให้ตนเองกินข้าวร่วมด้วย เป็นต้น ดังนั้นผู้ติดเชื้อจึงต้องพยายามสร้างงานที่มีความเหมาะสมกับสภาพข้อจำกัดดังกล่าว เช่น การทำพรมเช็ดเท้า ตัดเย็บเสื้อ ทำพวงหรีด ไม้กวาด พวงกุญแจ เป็นต้น ซึ่งเป็นงานในร่ม นั่งทำอยู่กับที่

เครือข่ายความช่วยเหลือ

ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งในการดำเนินการกลุ่มผู้ติดเชื้อนอกเหนือจากความพยายามที่จะช่วยเหลือตนเอง คือ การหนุนช่วยของเครือข่ายความช่วยเหลือจากหน่วยงานต่างๆ ทั้งในและนอกชุมชนที่มาร่วมให้ความช่วยเหลือผู้ติดเชื้อตามความต้องการของผู้ติดเชื้อเอง เช่น บางองค์กรให้ความช่วย

เหลือด้านความรู้เรื่องการบริหารจัดการกลุ่ม บางองค์กรให้ความช่วยเหลือด้านอาชีพ บางองค์กรให้ความช่วยเหลือด้านสุขภาพเป็นต้น สำหรับกลุ่มประสานใจทุ่งสะโตก สามารถจัดแบ่งกลุ่มองค์กรที่ให้ความช่วยเหลือได้เป็น 3 ประเภทคือ

1) องค์กรในชุมชน โดย วัดหัวรินเป็นเครือข่ายที่ให้ความช่วยเหลือกลุ่มที่ใกล้ชิดที่สุด เจ้าอาวาสมีบทบาทเป็นผู้อุปถัมภ์ใกล้ชิดในลักษณะของพี่เลี้ยงให้ความช่วยเหลือแทบทุกด้าน นับตั้งแต่ให้ใช้วัดเป็นสถานที่พบปะและทำงานกลุ่ม ให้คำแนะนำด้านการฝึกอบรมอาชีพ การติดต่อหาตลาดภายนอก การช่วยเหลือค่าใช้จ่ายต่างๆ เช่น ค่าแรงผู้ติดเชื้อที่มาทำงานอาชีพร่วมกัน เป็นต้น

2) หน่วยงานของรัฐ ซึ่งหมายถึง ศอบน. และ ศูนย์ควบคุมโรคติดต่อ เขต 10 ให้งบประมาณของส่วนราชการ ตามโครงการที่กลุ่มผู้ติดเชื้อขอมา เช่น ขอซื้อจากรีบบิ้นผ้าสำหรับอาชีพ เพื่อเย็บพรมเช็ดเท้า กระเป๋า และของที่ระลึกอื่นๆ เป็นต้น

3) หน่วยงานด้านเอชไอวีขององค์กรเอกชน ซึ่งให้ความช่วยเหลือตามความต้องการของผู้ติดเชื้อที่แตกต่างกัน เช่น ศูนย์ฮอทไลน์มาให้ความรู้เกี่ยวกับโรคเอชไอวี มูลนิธิเกื้อตรุนให้ความช่วยเหลือเด็กที่พ่อแม่ติดเชื้อ ในรูปของนม เสื้อผ้า ทุนการศึกษา โครงการสตรีต้านเอชไอวี ช่วยเหลืองบประมาณในกิจกรรมการเยี่ยมบ้านผู้ป่วยและครอบครัวที่มีบุตร โดยซื้อของเยี่ยม เป็น นม ไข่ และข้าวสาร ช่วยเป็นค่าน้ำมันรถและเบี้ยเลี้ยงของผู้ที่ทำหน้าที่ในการเยี่ยมผู้ป่วยตามบ้าน โดยได้รับค่าตอบแทนเป็นรายเดือน เดือนละ 500 บาท เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีองค์กรระหว่างประเทศ NAPAC จากออสเตรเลีย ซึ่งต่อมาเป็น AIDSNET ช่วยค่าตอบแทนสำหรับประธานและผู้บริหารกลุ่ม และจัดการอบรมเพื่อเพิ่มพูนประสิทธิภาพในการบริหารจัดการกลุ่ม เช่น การวางแผนงาน การเขียนโครงการ การทำบัญชีรายรับ-รายจ่าย เป็นต้น และ

4) กลุ่มผู้ติดเชื้ออื่นๆ ในระดับเดียวกัน ซึ่งให้ความช่วยเหลือตามอัตภาพและความสามารถของกลุ่ม เช่น กลุ่มอำพันให้ความช่วยเหลือในการนำผลิตภัณฑ์งานหัตถกรรมของกลุ่มประสานใจทุ่งสะโตกมาวางขายในร้านค้าของกลุ่มซึ่งมีตลาดอยู่แล้ว หรือไปช่วยร่วมงานกลุ่มในโอกาสพิเศษต่างๆ

การบริหารกลุ่ม

การบริหารงานของกลุ่มประสานใจทุ่งสะโตก จัดอยู่ในรูปของตัวแทนคณะกรรมการ ซึ่งมีประธาน รองประธาน เลขานุการกลุ่ม ตลอดจนเหรัญญิกและคณะกรรมการ จำนวนทั้งสิ้น 9 คนเช่นเดียวกับกลุ่มอำพัน มีที่ปรึกษากลุ่ม คือ เจ้าอาวาสวัดหัวริน ซึ่งเป็นที่พึ่งหลักของกลุ่มในการช่วยตัดสินใจ และมีส่วนร่วมในการวางแผนงาน โดยเฉพาะงานอาชีพ ซึ่งเจ้าอาวาสจะมีส่วนช่วยตั้งแต่ร่วมเสนอแนวคิดการนำงานหัตถกรรมมาเป็นอาชีพของผู้ติดเชื้อ มีส่วนร่วมในการถ่ายทอดความรู้กับออกแบบงานที่สอดคล้องกับความต้องการของตลาด ตลอดจนหาตลาดมารับผลผลิตที่ได้ อย่างไรก็ตาม

ตามแม้ว่าจะได้รับความไว้วางใจจากกลุ่มมากเพียงใด แต่เจ้าอาวาสก็จะไม่เข้ามาควบคุมสั่งการหรือก้าวเข้าไปในการทำงานของกลุ่มจนส่งผลกระทบต่อความเป็นอิสระในการตัดสินใจของกลุ่ม

ประธานและรองประธานจะเป็นผู้มีบทบาทหลักในการวางแผนและดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม และทำหน้าที่ในการประสานความช่วยเหลือจากแหล่งสนับสนุนภายนอก ซึ่งงานเหล่านี้เป็นสิ่งที่ผู้ทำหน้าที่บริหารกลุ่มจะต้องเรียนรู้และพัฒนาทักษะ ซึ่งได้แก่ การวิเคราะห์ปัญหา การจัดทำแผนงาน ระยะสั้น ระยะยาว การเขียนโครงการ การจัดทำงบประมาณ ระบบบัญชี การบริหารเงินที่มีความโปร่งใส งานเหล่านี้อยู่ในงานที่ถือว่าเป็นปริณทลสาธารณะ(public sphere) เกี่ยวข้องกับความเป็นส่วนรวม ซึ่งตามค่านิยมของสังคมไทยที่กำหนดให้ผู้หญิงรับภาระแต่งงานในครัวเรือน (private sphere) เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ผู้หญิงมีโอกาสได้เรียนรู้หรือเข้าถึงแหล่งความรู้ด้านอื่นๆ ที่ไม่ใช่งานการให้บริการในครัวเรือนน้อยกว่าผู้ชาย ทำให้ขาดประสบการณ์ในการทำงานที่เกี่ยวกับการติดต่อกับสถาบันต่างๆ นอกครอบครัว ดังนั้น เมื่อต้องมาอยู่ในระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่อยู่นอกปริณทลความเป็นส่วนตัวประกอบกับส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาในขณะนั้นเพียงภาคบังคับประถมศึกษาปีที่ 4 และทิ้งร้างจากการอ่านและการเขียนมานาน จึงทำให้ผู้หญิงติดเชื่อเหล่านี้ยังเกิดความไม่มั่นใจในการทำหน้าที่บริหาร และต้องการผู้ช่วยเหลือระดับประคองจนกว่าจะเรียนรู้ฝึกฝนและเพิ่มพูนประสบการณ์อย่างเพียงพอ ดังเช่นในการเขียนโครงการเพื่อขอรับงบประมาณในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มผู้ติดเชื่อที่มีการศึกษาน้อยเหล่านี้ จึงประสบปัญหาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ตั้งแต่การเขียนรายละเอียดของหมวดต่างๆ ในโครงการที่ต้องใช้ภาษาที่ให้แก่คนของราชการตลอดจนหน่วยงานต่างๆ เข้าใจ ต้องทำความเข้าใจกับแบบฟอร์ม ระเบียบและข้อกำหนดตามที่กำหนดโดยแหล่งทุน ข้อบังคับในการใช้จ่ายเงิน วิธีการจัดทำบัญชีแสดงรายรับ-รายจ่าย เป็นต้น ซึ่งทักษะในการสื่อสารกับกลุ่มผู้ให้ความช่วยเหลือเหล่านี้ทางกลุ่มได้รับความช่วยเหลือจากเจ้าอาวาส ที่มีการศึกษาในระดับปริญญาตรีและมีความคุ้นเคยกับการทำกิจกรรมมาก่อน ตลอดจนเจ้าหน้าที่จากสถาบันวิจัยสังคมของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ที่ให้ความช่วยเหลือจัดทำโครงการของกลุ่มให้อยู่ในระบบที่จะสื่อสารกับแหล่งทุนได้

ข้อจำกัดด้านประสบการณ์การติดต่อกับส่วนงานต่างๆ ที่จัดเป็นงานในปริณทลสาธารณะของผู้หญิงเป็นอุปสรรคสำคัญประการหนึ่งในการหาผู้ที่จะมีบทบาทหน้าที่บริหารงานกลุ่ม นอกจากนี้งานในหน้าที่บริหารกลุ่มที่ต้องมีการติดต่อกับเครือข่ายความช่วยเหลือภายนอก ทำให้เป็นอุปสรรคในการทำอาชีพเพื่อหารายได้ของครอบครัว จึงทำให้ผู้ติดเชื่อที่มีฐานะยากจนมีปัญหาทางเศรษฐกิจมาก ไม่สามารถมารับงานบริหารกลุ่มได้ นอกจากแหล่งทุนจะพิจารณาเห็นข้อจำกัดดังกล่าวของผู้ติดเชื่อและสามารถสนับสนุนงบประมาณเป็นค่าตอบแทนการทำหน้าที่บริหารกลุ่ม ทั้งนี้ไม่นับรวมปัญหาหลักของผู้ติดเชื่อในด้านสุขภาพ ที่ทำให้ผู้บริหารกลุ่มมีอันต้องเปลี่ยนแปลงอยู่บ่อยครั้ง เนื่องจากคนเดิมเสียชีวิตไป

ในการบริหารงานของกลุ่มผู้ติดเชื้อนั้น ในทัศนะของกลุ่มประสานใจทุ่งสะโตกต้องการความมีอิสระในการทำงานของกลุ่มเอง และไม่ต้องการความช่วยเหลือที่หวังผลประโยชน์ในการสร้างภาพของผู้สนับสนุน ซึ่งทัศนะดังกล่าวสามารถจัดระบบจัดคิดของกลุ่มต่อการรับความช่วยเหลือจากหน่วยงานต่าง ๆ ได้ 3 ประการคือ

1) การที่กลุ่มอยู่ได้ก็เนื่องมาจากความเข้มแข็งของทีมงานผู้ติดเชื้อ การบริหารงานที่เปิดเวทีให้ผู้ติดเชื้อคิดวางแผนทำงานเอง จะทำให้กลุ่มเรียนรู้วิธีการทำงาน ดังนั้นกลุ่มจึงมีท่าทีปฏิเสธวิธีการทำงานของหน่วยงานของรัฐบางหน่วยงานที่เจ้าหน้าที่มีทัศนะว่าผู้ติดเชื้อเป็นผู้มีการศึกษาน้อย ไม่มีความสามารถเพียงพอที่จะดำเนินงานต่าง ๆ ด้วยตนเอง ซึ่งแสดงออกโดยเจ้าหน้าที่อาศัยชื่อกลุ่มผู้ติดเชื้อในการทำโครงการ แต่การคิดกิจกรรม วางแผนดำเนินงานและงบประมาณ เจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นผู้นำไปดำเนินการหมดทุกอย่าง และเมื่อได้รับงบประมาณมาก็จะนำงบประมาณไปจัดกิจกรรมต่างๆ ทั้งหมด โดยผู้ติดเชื้อไม่มีส่วนร่วมใดๆ ดังนั้น ถ้าต้องการให้กลุ่มผู้ติดเชื้อดำเนินงานต่อไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ กลุ่มผู้ติดเชื้อเหล่านี้จึงต้องการการสนับสนุนที่อยู่ในรูปของการให้โอกาสผู้ติดเชื้อที่จะสามารถช่วยเหลือตนเองได้

2) กลุ่มผู้ติดเชื้อจะมีความเข้มแข็ง ถ้าสามารถกำหนดขอบเขตและประเภทของงานให้เหมาะสมกับขนาดของกำลังและความสามารถของตนเอง ทั้งนี้จากประสบการณ์ของผู้นำกลุ่มที่เห็นความล่มสลายของกลุ่มผู้ติดเชื้อที่ผ่านมาที่ขยายขอบข่ายงานจนเกินความสามารถของตนเอง จึงไม่พยายามขยายกิจกรรมของกลุ่มให้มากเกินไป

3) การหาประโยชน์จากการสนับสนุนผู้ติดเชื้อของแหล่งทุน ทำให้กลุ่มผู้ติดเชื้อเกิดความรู้สึกในทำนองที่ว่าไม่มีความจริงใจในการให้ความช่วยเหลือ เช่น บางแหล่งทุนต้องการแสดงผลงานการให้ความช่วยเหลือผู้ติดเชื้อโดยการนำของไปเยี่ยมบ้านผู้ติดเชื้อ แล้วมีการถ่ายรูปเป็นหลักฐานเพื่อนำไปประกอบแสดงผลสำเร็จของการดำเนินงานต่อสำนักงานใหญ่ ซึ่งจะมีผลทำให้ได้รับงบประมาณมาดำเนินงานต่อไป ทำให้ผู้ติดเชื้อรู้สึกกังวลว่ารูปของตนต้องถูกนำไปเผยแพร่สู่สังคมภายนอกหรือการพาตัวผู้ติดเชื้อไปแสดงตัวในงานต่างๆ เพียงเพื่อนำเสนอภาพความสำเร็จของการให้ความช่วยเหลือ ซึ่งผู้ติดเชื้อมองว่าไม่มีประโยชน์แต่อย่างใดต่อตน ซึ่งกลับเป็นผลเสียต่อสุขภาพ เนื่องจากต้องเหน็ดเหนื่อยจากการเดินทางและเสียเวลาในการทำงานให้กลุ่ม เป็นต้น

เวทีพัฒนาศักยภาพผู้ติดเชื้อ : การเรียนรู้จากการปฏิบัติ

นอกจากการใช้ ‘กลุ่ม’ เป็นทางออกเพื่อการดำรงอยู่ที่สามารถตอบโต้กับสภาพที่เสียเปรียบจากการถูกกีดกันของสังคมแล้ว ‘กลุ่ม’ ยังเป็นเวทีที่เอื้อให้ผู้ติดเชื้อมีโอกาสเรียนรู้ร่วมกันโดยผ่านการทำกิจกรรม การให้ความช่วยเหลือ ร่วมทุกข์ร่วมสุข ร่วมคิดร่วมทำอย่างถ้อยทีถ้อยอาศัยซึ่งกันและกัน ใช้วิธีปรึกษาหารือฉันเพื่อนซึ่งเป็นความสัมพันธ์ในแนวเดียวกันที่ค่อนข้างมีความเท่าเทียม (equitable) เช่นในการทำอาชีพ สมยาเล่าว่า เวลาติดต๋อสนใจ “ก็มีตุ๊พี่มารวมด้วย ตุ๊พี่เป็นคนแนะนำและช่วยให้เขาคิด บางทีหาแบบมาให้ มาแนะนำว่าทำอย่างนั้นะในวันนัดกลุ่มทำสมาธิ แต่การตัดสินใจเรื่องเขาทำอาชีพนี้ ค่อยกันเท่าที่เห็นอยู่นี้ (ชี้ไปที่เพื่อน ๆ ที่นั่งเย็บจักรและเย็บรองเท้าประมาณ 5-6 คน) ไม่อยู่กับคนที่มาพบกลุ่ม เพราะเป็นก็มีงานของเป็นอยู่แล้ว” สิ่งเหล่านี้ได้สร้างแบบแผนความสัมพันธ์ที่เป็นความผูกพันต่อกันในหมู่สมาชิกให้เสมือนเป็นครอบครัวหรือกลุ่มสมาคมเดียวกัน ซึ่งเป็นความรู้สึกและสำนึกแบบใหม่ที่เข้ามาแทนที่ความเป็นปัจเจกบุคคลแบบเดิม กลุ่มจึงเป็นเหมือนสถานที่ใหม่ที่ทำให้พวกเขามีสังกัด มีพรรคพวก มีคุณค่าและความหมายในตัวเองและสังคม

ความหลากหลายของกิจกรรมและประสบการณ์ที่ผู้ติดเชื้อได้เรียนรู้จากการทำงานร่วมกันผ่านการปฏิบัติที่ให้ประสบการณ์ตรงและการได้รับความรู้จากหน่วยงานที่เข้ามาช่วยเหลือ อาจกล่าวได้ว่าเป็นไปอย่างกว้างขวางยากที่จะกล่าวถึงโลกแห่งประสบการณ์ดังกล่าวได้ครบถ้วน ซึ่งในงานวิจัยนี้จะเลือกกล่าวเฉพาะส่วนที่เชื่อมโยงสู่การพัฒนาศักยภาพในการดำเนินงานกลุ่มผู้ติดเชื้อโดยแยกเป็นประเด็นสำคัญได้ดังนี้

1) การเยี่ยมบ้าน คณะทำงานของกลุ่มผู้ติดเชื้อได้เรียนรู้เกี่ยวกับการให้กำลังใจ การให้คำปรึกษาด้านการดูแลสุขภาพซึ่งครอบคลุมถึงการใช้จ่ายแผนปัจจุบันและแผนพื้นบ้าน การปฏิบัติตนเพื่อการมีสุขภาพที่ดี และความรู้เรื่องอาหารที่แสดงและไม่แสดงต่อผู้ติดเชื้อ

2) การฝึกและทำอาชีพ ซึ่งผู้ติดเชื้อที่เข้าโครงการพัฒนาอาชีพจะมีโอกาสได้รับการพัฒนาทักษะในการทำอาชีพใหม่ที่มีความเหมาะสมกับสภาวะการเจ็บป่วยจากการติดเชื้อของตน นอกจากนี้ผู้ติดเชื้อที่เป็นคณะกรรมการยังต้องเรียนรู้เรื่องการตลาด เพิ่มพูนทักษะในการบริหารจัดการเพื่อให้กิจการของกลุ่มดำเนินไปด้วยดี

3) การสร้างและประสานเครือข่าย ในเวทีกิจกรรมนี้ ผู้ติดเชื้อที่เป็นคณะทำงานของกลุ่มได้เรียนรู้วิธีการติดต่อประสานความช่วยเหลือและรับความช่วยเหลือจากกลุ่มหรือองค์กรภายนอก เช่นเรียนรู้วิธีการเขียนโครงการ การทำบัญชี การประเมินโครงการ เป็นต้น

4) ขณะเดียวกันประสบการณ์จากการติดต่อกับหน่วยงานต่าง ๆ ทำให้กลุ่มผู้ติดเชื้อเรียนรู้แนวคิดและวิธีการให้ความช่วยเหลือของแต่ละกลุ่มหรือองค์กร ทำให้เกิดแนวคิดเชิงพัฒนาและเรียนรู้วิธีการตอบโต้กับความช่วยเหลือที่จะมาบั่นทอนความแข็งแกร่งในกลุ่มได้ เช่น กรณีของสมยา ที่เลือกปฏิเสธความช่วยเหลือของหน่วยงาน 2 แห่ง โดยมีเหตุผลที่แตกต่างกันคือ การปฏิเสธความช่วยเหลือ

เหลือจากหน่วยงานหนึ่งของรัฐ เนื่องจากเกรงเจ้าหน้าที่รัฐจะเข้ามาแทรกแซงการคิดและการทำงานของกลุ่ม โดยยกตัวอย่างผลของความช่วยเหลือที่นำความล้มเหลวของการทำงานกลุ่มของกลุ่มผู้ติดเชื้อที่รู้จักว่า “ตอนแรกที่กลุ่ม...(ชื่อกลุ่มเพื่อนผู้ติดเชื้อ)...เหมือนกันที่ไปทำในด้านเย็บผ้า แต่ตอนนี้ก็สลายตัวออกไป เพราะเจ้าหน้าที่คอยมาควบคุมมากเกินไป ผู้ติดเชื้อก็บ่นบ่อยชอบเท่าไร” ส่วนการปฏิเสธงบประมาณความช่วยเหลือของอีกกลุ่มหนึ่ง ซึ่งเป็นหน่วยงานขององค์กรระหว่างประเทศ สมยาได้แสดงทัศนคติที่แสดงความรู้สึกไม่ไว้วางใจในความช่วยเหลือว่าอาจมีเจตนาบางอย่างแอบแฝงไม่จริงใจว่า “ปีนี้ บ่ อยากรได้(ทุน)ของ...เพราะเป็นควบคุมร่ำไป เหมือนกับจะต้องทำตามเป็นว่าทุกอย่าง เช่น ถ้าเป็นประชุม เขาต้องไปตลอด เขาต้องตะลอนๆ ไปกับเป็นในการฟรีเซนต์งาน บางทีไปใกล้สุขภาพหมู่เขาบ่ไคร่ดี บางทีฟรีเซนต์งานหลาย ๆ วัน...กลุ่มที่...(ชื่อกลุ่มเพื่อนผู้ติดเชื้อ)...เขาเอา แต่ตอนนี้ก็มีปัญหาแล้ว คือพอเขา(ผู้ให้ทุน)ลงเยี่ยม ก็จะถ่ายรูปไปเลย คือมีข่าวสารอาหารแห้งไปให้ รูปเหล่านี้ก็ต้องออกไปข้างนอก เลยไม่ชอบกัน”

เวทีประสบการณ์ดังกล่าวข้างต้น เปรียบเสมือนการเตรียมความพร้อมสำหรับการมีตัวตนแบบใหม่ของผู้ติดเชื้อ นับเป็นการสะสมศักยภาพของผู้ติดเชื้ออันเป็นฐานสำคัญของการสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มที่เปรียบเป็นต้นทุนสำคัญของสังคมในกระบวนการพัฒนา และเมื่อถึงเวลาอันเหมาะสม ทุนและพลังเหล่านี้ พร้อมที่จะลงมือปฏิบัติการแตกหน่อขยายเครือข่ายเพื่อสร้างความเข้มแข็งในสังคมต่อไป ดังที่อำพันและสมยาได้กระทำเป็นตัวอย่างไว้แล้วในการเป็นผู้ริเริ่มก่อตั้งกลุ่มผู้ติดเชื้อในพื้นที่ของตนและยังสามารถดำรงความเป็นกลุ่มไว้ได้จนถึงปัจจุบัน

การสร้างความเข้มแข็งของกลุ่ม

กลุ่มผู้ติดเชื้อ เป็นองค์กรในลักษณะที่ปีเตอร์ เบอร์กอร์และริชาร์ด นิวเฮาส์ (Peter L. Berger and Richard John Neuhaus อ้างใน อเนก เหล่าธรรมทัศน์, 2542 หน้า 15) เรียกว่า “Mediating Structure” ที่ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางเชื่อมระหว่างรัฐและปัจเจกบุคคลหรือผู้ติดเชื้อเข้าด้วยกัน โดยนักคิดทั้งสองมองว่า สังคมสมัยใหม่ของตะวันตกทำให้สังคมโลกแบ่งเป็นสองขั้วที่แยกกันอย่างโดดเดี่ยว คือรัฐกับปัจเจกบุคคล โดยรัฐมีบทบาทและอำนาจมากมายและเข้ามาทำการแทน ยึดกุม หรือควบคุมสังคมในแทบทุกเรื่อง ขณะที่ปัจเจกชนก็ไม่สนใจสังคมและส่วนรวมนอกจากประโยชน์ตนและมักถูกเอารัดเอาเปรียบโดยรัฐ ดังนั้นการรวมตัวของปัจเจกชนเป็นกลุ่มหรือองค์กรที่มีความเข้มแข็ง จึงเป็นข้อเสนอในทางออกที่จะปลดปล่อยอำนาจรัฐจากสังคมได้ ทั้งนี้ เบอร์กอร์และริชาร์ด นิวเฮาส์ไม่เลือกใช้คำว่าประชาสังคม โดยให้คำอธิบายว่า ประชาสังคมในความหมายที่พวกเขานิยามหรือฝ่ายก้าวหน้าใช้ มักจะเน้นกลุ่มก้อนของปัจเจกบุคคลที่สัมพันธ์กันด้วยการมีบางสิ่งร่วมกัน เช่น ผลประโยชน์ร่วม ประเด็นปัญหาร่วม หรืออุดมการณ์ร่วม มากกว่าการเป็นกลุ่มที่มีความสัมพันธ์

ใกล้ชิด มีอารมณ์ความรู้สึกและมีความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ใกล้ชิดกัน ซึ่งจะเป็นกลุ่มก้อนที่สามารถจัดการกับปัญหาต่างๆในสังคมได้

บทบาทของประชาสังคมภาคสตรีในการแก้ไขปัญหาเอดส์

คงไม่ใช่ว่าสิ่งที่เกินเลยความเป็นจริงไปนักต่อการตั้งข้อสังเกตว่า การก่อตัวของกลุ่มผู้ติดเชื้อ HIV ในปี 2536 เป็นสัญญาณบ่งบอกความอ่อนแอของภาครัฐในการแก้ไขปัญหาระบาดของโรคเอดส์ โดยเฉพาะปัญหาของผู้ติดเชื้อที่มีอัตราเพิ่มสูงขึ้นในขณะนั้น การจับกุมและดำเนินคดีทางกฎหมายกับหมอมสุมไพรซึ่งเป็นทางเลือกสำคัญในการรักษาของผู้ป่วยเอดส์ที่บริการรัฐเข้าไม่ถึง เป็นสิ่งที่แสดงการผูกขาดอำนาจในการแก้ไขปัญหาระบาดของโรคเอดส์ของภาครัฐจนก่อให้เกิดเป็นแรงปะทะระหว่างภาครัฐซึ่งมีอำนาจกับภาคประชาชนที่ไร้อำนาจ การรวมกลุ่มของผู้ติดเชื้อที่เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในสังคมไทยเป็นทางออกของผู้ติดเชื้อที่นำมาซึ่งการต่อรองเพื่อถ่วงดุลอำนาจรัฐที่มาคุกคามสิทธิส่วนบุคคลของผู้ติดเชื้อ ซึ่งส่งผลให้เกิดการแตกตัวของกลุ่มผู้ติดเชื้ออีกหลายกลุ่มในระยะเวลาต่อมา

การรวมตัวของกลุ่มผู้หญิงติดเชื้อในช่วงถัดมา เป็นการรวมตัวที่มีที่มาแตกต่างไปจากการรวมตัวของผู้ติดเชื้อกลุ่มแรก เนื่องจากไม่ได้เป็นการรวมตัวเพื่อตอบโต้กับการใช้อำนาจของรัฐโดยตรง แต่เป็นการรวมตัวที่เกิดโดยธรรมชาติจากความกดดันของปัญหาที่ต้องการหาทางออกใน 2 ด้านใหญ่ๆ คือ ประการแรกเป็นความกดดันจากการถูกรังเกียจของสังคมภายนอกต่อสถานะการเป็นผู้ติดเชื้อ และประการที่สองเป็นความกดดันจากสถานะความเป็นหญิงภายใต้สังคมที่ชายเป็นใหญ่ (patriarchal society) ซึ่งเป็นสังคมที่เตรียมความเป็นผู้นำของครอบครัวให้แก่ชายและเตรียมความเป็นผู้ตามหรือข้างเท้าหลังแก่ผู้หญิง ผลจากสถานะที่ไม่เท่าเทียมระหว่างหญิงชายดังกล่าวประจักษ์ได้เมื่อสามีของผู้หญิงติดเชื้อเหล่านี้เสียชีวิตลง หญิงม่ายติดเชื้อเหล่านี้ต้องเผชิญปัญหามากขึ้นในการปรับสภาพจากการเป็นผู้ตามมาสู่การเป็นผู้นำของครอบครัวที่ต้องรับภาระทั้งด้านเศรษฐกิจ ชีวิตความเป็นอยู่ การศึกษาบุตร ตลอดจนการให้บริการอื่นๆแก่สมาชิกของครอบครัว

การก่อเกิดกลุ่มผู้หญิงติดเชื้อดังกล่าว เป็นความเคลื่อนไหวที่มีลักษณะของประชาสังคมภาคสตรีที่มีเจตนารมณ์ร่วมในการแก้ไขปัญหากับกลุ่มผู้ติดเชื้อที่ประสบปัญหาเดียวกัน ซึ่งนับว่าชุมชนอย่างใหม่ได้เกิดขึ้นในสังคมไทยที่สมาชิกต้องการสื่อความหมายของตัวตนใหม่ (new identity) แทนตัวตนไม่พึงประสงค์ (unwanted identity) ที่สังคมสร้างภาพให้ โดยตัวตนใหม่สะท้อนออกถึงการโต้ตอบกับภาพเก่า 2 ภาพ ที่เปรียบเสมือนพันธนาการที่ต้องการปลดปล่อย คือ 1) ตัวตนใหม่ของผู้ติดเชื้อที่ไม่จำเป็นต้องนำเกลียดน่ากลัว เต็มไปด้วยความซุบซอม เป็นตุ่ม พุพองของภาพผู้ติดเชื้อเอดส์ อันเป็นมายาคติ (stereotype) ที่ติดในความทรงจำของผู้คนทั่วไป และ 2) ตัวตนใหม่ที่แม่เผชิญปัญหาทางด้านสุขภาพจากการติดเชื้อ แต่ไม่ได้สร้างปัญหาให้แก่สังคมดังเช่น ผู้ติดยาเสพติด หรืออาชญากรทั้งหลาย ซ้ำยังมีจิตสำนึกของการพึ่งตนเอง การช่วยเหลือซึ่งกันและกันเพื่อไม่ให้เป็น

ปัญหาของสังคมและยังสามารถทำตนเป็นประโยชน์กับสังคมส่วนอื่นๆ ได้ ในช่วงนี้จะพบภาพผู้ติดเชื้อซึ่งรวมถึงผู้หญิงติดเชื้อด้วยได้รับเชิญไปเข้าร่วมประชุม บ้างเป็นวิทยากรให้ความรู้กับกลุ่มต่าง ๆ อยู่ทั่วไป และมีเวทีที่เปิดให้ผู้ติดเชื้อเข้าร่วมประชุมโดยเฉพาะประเด็นสุขภาพและที่เกี่ยวกับโรคเอดส์ อยู่มากมายทั้งของภาครัฐและเอกชน สำหรับชุมชนของผู้หญิงติดเชื้อที่เป็นประชาสังคมในภาคของสตรีเหล่านี้จัดได้ว่าเป็นประเภทหนึ่งของชุมชนในจินตนาการ (Imagined Community) ตามแนวคิดของศาสตราจารย์แอนเดอร์สัน⁷ ด้วยลักษณะการเกาะเกี่ยวกันเป็นชุมชนและมีอุดมการณ์ร่วมกันของผู้ติดเชื้อนั้นเกิดจากการมีประวัติของการเผชิญปัญหาและการต่อสู้เพื่อหาทางออกร่วมกัน จนผนึกกำลังเป็น “ชุมชนผู้หญิงติดเชื้อ” ได้ก็เนื่องมาจากความรู้สึกร่วมในการหาทางออกหรือแก้ไขปัญหานั้นที่ถูกระทำร่วมกัน อุดมการณ์ร่วมในลักษณะนี้จะสร้างการยึดเหนี่ยวที่มั่นคงในการทำงานเพื่อส่วนร่วมอันเป็นรากฐานสำคัญของประชาสังคมซึ่งจะได้กล่าวในช่วงต่อไป

ศักยภาพประชาสังคมผู้หญิงติดเชื้อในการมีส่วนร่วมแก้ไขปัญหายาเสพติด

จากแนวคิดของ Alan Fowler ที่นำเสนอปัจจัยพื้นฐานของประชาสังคมใน 3 มิติ เกี่ยวกับอุดมการณ์หรือค่านิยม ทรัพยากรพื้นฐานและรูปแบบการจัดองค์กรนั้น ผู้วิจัยเห็นว่ามีความเหมาะสมที่จะนำมาเป็นฐานในการวิเคราะห์ศักยภาพของกลุ่มผู้หญิงติดเชื้อในการสร้างประชาสังคมการมีส่วนร่วมแก้ไขปัญหายาเสพติด เนื่องจากสามารถเปิดมุมมองให้เห็นศักยภาพอันเนื่องมาจากองค์ประกอบของกลุ่ม และศักยภาพในส่วนที่เกี่ยวข้องปฏิสัมพันธ์กับหน่วยงานหรือองค์กรภายนอก

1) มิติอุดมการณ์และค่านิยม การมีอุดมการณ์ร่วมกันในการทำงานเพื่อส่วนรวม เป็นองค์ประกอบสำคัญประการหนึ่งในการก่อเกิดประชาสังคม และจะนำมาซึ่งความร่วมมือร่วมใจกันของหมู่คณะในการแก้ปัญหา ตรงข้ามกับเป้าหมายการบรรลุประโยชน์ส่วนตนซึ่งจะสร้างให้เกิดบรรยากาศการแข่งขันมากกว่า ในกรณีของกลุ่มผู้หญิงติดเชื้อทั้ง 2 กลุ่มที่ศึกษา จะพบว่า การรวมตัวที่เกิดจากความกดดันของสังคมอันเนื่องมาจากการรังเกียจผู้ติดเชื้อ จนทำให้กลุ่มตระหนักในคุณค่าความสำคัญของการช่วยเหลือซึ่งกันและกันของผู้ติดเชื้อนั้นได้สร้างประวัติศาสตร์ร่วมของกลุ่มผู้หญิงติดเชื้อในด้านการเผชิญปัญหาจากการรังเกียจและสร้างประสบการณ์ร่วมในการขบคิดหาทางออกของผู้ติดเชื้อ ซึ่งในช่วงเวลาแห่งการเผชิญปัญหาดังกล่าวของกลุ่มผู้หญิงติดเชื้อ “ปัญหาของผู้ติดเชื้อ” จึงมิได้มีความหมายเป็นปัญหาของปัจเจกบุคคลที่ติดเชื้อคนใดคนหนึ่งอีกต่อไป แต่ปัญหาที่ผู้ติดเชื้อเผชิญได้กลับกลายมาเป็นปัญหาของผู้ติดเชื้อทั้งหมดโดยรวมที่จะต้องหาทางแก้ไขในลักษณะที่ต้องเผื่อแผ่ผู้อื่นมิใช่กระทำเพื่อตนเองในลักษณะปัจเจกบุคคลอีกต่อไปประวัติศาสตร์ร่วมดังกล่าวนี้ เป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างสำนึกร่วมแห่งความเป็นพลเมืองหรือสำนึกประชาสังคม (civic consciousness) ที่

⁷ ดูรายละเอียดคำอธิบายใน สุวิทย์ วิบุลย์ผลประเสริฐ และคณะ .(2539 : 57)

Michael Bratton⁸ มีความเห็นว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่นำมาซึ่งการให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน (reciprocity) ไว้วางใจและเชื่อใจซึ่งกันและกัน (trust) มีความอดทนอดกลั้น (tolerance) และเปิดกว้างยอมรับในความแตกต่างของสมาชิกอื่น จากกิจกรรมการเยี่ยมบ้าน การให้ความดูแลเอาใจใส่ผู้ติดเชื้อด้วยกัน ช่วยเหลือกันทั้งด้านจิตใจและสุขภาพร่างกาย ตลอดจนรวมถึงการคิดหาทางออกต่อปัญหาเศรษฐกิจด้วยการทำกลุ่มอาชีพร่วมกัน หรือแบ่งปันข่าวสารและผลประโยชน์ต่างๆ ร่วมกันในกลุ่มสมาชิกผู้ติดเชื้อ เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้กลุ่มยังคงอยู่มาได้ แม้ผู้ที่เป็นหัวหน้าจะเสียชีวิตลงคนแล้วคนเล่าจากการคุกคามของโรคที่ไม่มีทางรักษาให้หาย แต่ผู้นำที่ขึ้นมาใหม่ก็เป็นความหวังในการสานต่อและสืบทอดรักษาอุดมการณ์สำนักประชาสังคมที่เป็นกลไกสำคัญในการเกาะเกี่ยวสัมพันธ์ผู้ติดเชื้อเหล่านี้ไว้ด้วยกันต่อไป

เมื่อพิจารณาศักยภาพของกลุ่มในการหาผู้สืบทอดอุดมการณ์สำนักประชาสังคมผู้หญิงติดเชื้อเพื่อประโยชน์ของผู้ติดเชื้อในชุมชนนั้น จะพบว่าจิตสำนึกในการทำงานเพื่อส่วนร่วมนั้นมีได้เกิดขึ้นเองได้เสมอไป แต่ส่วนใหญ่จะผ่านกระบวนการสร้างอุดมการณ์ร่วมซึ่งมีองค์ประกอบของการเรียนรู้ทางความคิดที่จะปลูกฝังความตระหนักในคุณค่าและพลังของความร่วมมือร่วมใจกันทำประโยชน์เพื่อส่วนรวมอันจะนำไปสู่การแก้ปัญหาของผู้ร่วมทุกข์ได้คงทนยั่งยืนและมีประสิทธิภาพมากกว่าการมุ่งแต่ประโยชน์ตน จากการศึกษาของกลุ่มผู้หญิงที่ติดเชื้อทั้ง 2 กลุ่มนี้ พบความวิตกกังวลในการหาสมาชิกที่จะเข้าร่วมในกระบวนการเรียนรู้การทำงานทั้งในระดับการแลกเปลี่ยนทางความคิดและการปฏิบัติงานร่วมกัน เนื่องจากเหตุผลสำคัญคือ ผู้หญิงติดเชื้อส่วนใหญ่มาจากครอบครัวที่ยากจนได้รับการศึกษาเพียงขั้นพื้นฐานเป็นส่วนใหญ่ จึงทำให้บุคคลเหล่านี้ต้องต่อสู้กับปัญหาปากท้องของตนเองและครอบครัวมากกว่าการใส่ใจทำงานเพื่อกลุ่ม ดังนั้นจึงเป็นเรื่องเรียนรู้การเป็นผู้รับความช่วยเหลือมากกว่า นอกจากนี้การที่ได้รับการศึกษาน้อยและความเป็นหญิง ทำให้ขาดโอกาสในการพัฒนาความเชื่อมั่นในตนเองและขาดทักษะในการเป็นผู้นำที่สามารถติดต่อประสานงานกับบุคคลภายนอกได้ การขาดศักยภาพพื้นฐานเหล่านี้ ทำให้ผู้หญิงติดเชื้อส่วนใหญ่ไม่ค่อยให้ความสนใจที่จะเข้ามาเรียนรู้กระบวนการทำงานเพื่อส่วนรวมอันจะนำมาซึ่งการพัฒนาอุดมการณ์สำนักประชาสังคมดังกล่าว

อย่างไรก็ตามจะพบว่าในกลุ่มผู้ติดเชื้อทั้ง 2 กลุ่มที่ศึกษา เริ่มมีความเคลื่อนไหวในการสร้างระบบการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อนำไปสู่การสร้างผู้สืบทอดเจตนารมณ์ของกลุ่ม โดยการสร้างกลุ่มผู้ร่วมเรียนรู้ที่ใกล้ชิด ไปไหนไปด้วยกันในเวทีแลกเปลี่ยนต่างๆ ร่วมคิดตัดสินใจและดำเนินการร่วมกัน ดังนั้นจึงพบว่า เมื่อหัวหน้ากลุ่มได้รับเชิญให้เข้าร่วมในเวทีต่างๆ ทางกลุ่มจะต่อรองให้ผู้ร่วมเรียนรู้ได้มีโอกาสมีส่วนร่วมด้วย

⁸ ดูรายละเอียดใน สุวิทย์ วิบุลย์ผลประเสริฐ และคณะ (เรื่องเดียวกัน : 42)

2) ดุลระหว่างอำนาจรัฐ ทุน และประชาสังคมในการจัดสรรทรัพยากรพื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต ซึ่งพบว่าการจัดสรรทรัพยากรพื้นฐานยังอยู่ในความควบคุมของรัฐเป็นส่วนใหญ่ แม้ภาครัฐจะมีนโยบายส่งเสริมการดำเนินงานของกลุ่มผู้ติดเชื้อก็ตาม แต่ในทางปฏิบัติยังมีอุปสรรคอย่างน้อย 2 ประการ อันเป็นผลมาจากแนวทางการพัฒนาของภาครัฐที่ใช้วิธีนำสิ่งที่เชื่อว่าพัฒนาแล้วจากสังคมเมืองไปแก้ปัญหา หรือใช้กับสังคมชนบท โดยประการแรกเจ้าหน้าที่สาธารณสุขอันเป็นกลไกการทำงานของรัฐมีทัศนคติที่ไม่ไว้วางใจในศักยภาพการดำเนินงานของผู้ติดเชื้อ จึงใช้วิธีการเข้าแทรกแซงโอกาสการทำงานของผู้ติดเชื้อเช่น ในบางพื้นที่เจ้าหน้าที่สาธารณสุขเป็นผู้ของงบประมาณเพื่อแก้ปัญหาผู้ติดเชื้อโดยเขียนโครงการเพื่อจัดกิจกรรมของผู้ติดเชื้อ และเมื่อได้รับงบประมาณมาแล้ว ดำเนินงานต่างๆ ทั้งหมด แต่อาศัยชื่อของกลุ่มผู้ติดเชื้อในการจัดทำโครงการของงบประมาณ⁹ แต่สำหรับในกลุ่มผู้หญิงติดเชื้อที่ศึกษาพบว่าประสบปัญหาในลักษณะที่สองซึ่งเกิดจากกลไกของระบบราชการที่เป็นอุปสรรคต่อสิทธิในการใช้ทรัพยากรที่รัฐจัดสรรให้ผู้ติดเชื้อมาดำเนินงานเอง เช่น ในกรณีการของบประมาณจาก อบต. เพื่อแก้ไขปัญหของผู้ติดเชื้อ พบว่า อบต. ตั้งเงื่อนไขว่า การจัดสรรงบประมาณของ อบต. ไม่สามารถจัดสรรให้กับหน่วยงานหรือองค์กรที่เป็นเอกชน เช่น กลุ่มผู้ติดเชื้อได้ นอกจากหน่วยงานของรัฐ จึงทำให้งบประมาณดังกล่าวถูกนำไปใช้โดยเจ้าหน้าที่ของสาธารณสุขในการจัดกิจกรรมให้แก่ผู้ติดเชื้อในทิศทางที่ไม่ตรงกับความต้องการของผู้ติดเชื้อ เช่น ในทัศนะของผู้ติดเชื้อแล้วเห็นว่าตนเองต้องการความช่วยเหลือในด้านเศรษฐกิจมากกว่า แต่ทางเจ้าหน้าที่จากส่วนราชการจัดทำโครงการให้ความรู้ในการดูแลตนเองของผู้ติดเชื้อมาให้ ซึ่งการดำเนินงานของเจ้าหน้าที่ภาครัฐที่ไม่ให้ความสำคัญแก่ทัศนคติความสนใจและศักยภาพของผู้ติดเชื้อมากกว่าได้สร้างความไม่ไว้วางใจให้เกิดกับผู้ติดเชื้อ ดังที่ผู้ติดเชื้อเล่าถึงความรู้สึกที่เกิดขึ้นว่าการใช้งบประมาณดังกล่าวเป็นเรื่องที่เจ้าหน้าที่ได้รับผลประโยชน์เป็นการสร้างผลงานมากกว่าความจริงใจในการช่วยเหลือผู้ติดเชื้อ

ความช่วยเหลือที่กลุ่มผู้ติดเชื้อได้รับจากภาครัฐส่วนใหญ่เป็นด้านการดูแลสุขภาพซึ่งอยู่ในความรับผิดชอบของกระทรวงสาธารณสุข และการได้รับการสงเคราะห์บรรเทาความเดือดร้อนอันเนื่องมาจากความยากจนซึ่งเป็นความรับผิดชอบของกรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงมหาดไทย ในขณะที่ปัญหาด้านสังคมของผู้ติดเชื้อส่วนใหญ่จะได้รับความช่วยเหลือจากองค์กรเอกชน เช่น การสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมกลุ่มผู้ติดเชื้อเพื่อให้ความช่วยเหลือผู้ติดเชื้อด้วยกัน การจัดหาค่าตอบแทนผู้บริหารกลุ่มเพื่อให้ผู้ติดเชื้อที่ได้รับเลือกให้เป็นผู้บริหารสามารถบริหารกิจการงานของกลุ่มได้เต็มที่ ทั้งนี้เนื่องจากกลุ่มผู้ติดเชื้อมีใช้จัดตั้งเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ตอบแทนเป็นผลกำไรส่วนบุคคล

⁹ จากคำสัมภาษณ์ของคุณศรีนวล สุภาวัฒน์ สมาชิก อบต. อ.สารภี

หรือได้รับการว่าจ้างจากหน่วยงานใด แต่เป็นกลุ่มที่ทำหน้าที่ให้ความช่วยเหลือกันเอง ซึ่งในระยะที่ต้องปรับตัวนี้เนื่องจากผลกระทบจากการติดเชื้อทำให้ไม่สามารถดูแลตนเองได้เหมือนในภาวะปกติ จึงจำเป็นต้องได้รับความช่วยเหลือระดับประคองจนกว่าจะมีความเข้มแข็งสามารถช่วยเหลือตนเองได้ และในการแก้ปัญหาด้วยการรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือกันเองดังกล่าว ผู้ที่อาสาเข้ามาทำหน้าที่ในการนำกลุ่มจึงอยู่ในสภาวะของการเสียสละเวลาการทำงานเพื่อครอบครัวมาทำงานเพื่อกลุ่ม แต่จากสภาพการณ์ที่ผู้ติดเชื้อส่วนใหญ่เป็นผู้ยากจน ซึ่งทำให้เป็นข้อจำกัดที่ยากจะหาผู้ที่พร้อมจะเข้ามาทำหน้าที่ผู้นำของกลุ่มได้ ต่อกรณีนี้องค์กรเอกชนที่เห็นช่องว่างดังกล่าวจึงเข้ามาให้ความช่วยเหลือในส่วนที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้ติดเชื้อ นอกจากนี้ สิ่งที่กลุ่มผู้ติดเชื้อได้รับความช่วยเหลือด้านอื่น ๆ เช่น การจัดอบรมวิธีการบริหารจัดการ การเขียนโครงการเพื่อขอรับทุนอุดหนุนการจัดกิจกรรม การทำบัญชีแสดงหลักฐานการใช้จ่ายเงิน การเข้าร่วมสัมมนาแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงานกับกลุ่มผู้ติดเชื้ออื่นๆ และทำความรู้จักกับแหล่งทุน เหล่านี้เป็นการเตรียมความพร้อมเพื่อการพัฒนาศักยภาพการทำงานของกลุ่มผู้ติดเชื้อ นอกจากนี้องค์กรเอกชนบางกลุ่มยังได้จัดสรรเงินดำเนินกิจกรรมตามโครงการที่ผู้ติดเชื้อขอมา โดยให้กลุ่มผู้ติดเชื้อดำเนินการเองทั้งหมด เช่น ในกิจกรรมการเยี่ยมบ้านและให้คำปรึกษาแก่ผู้ป่วยเอดส์ ซึ่งกลุ่มผู้ติดเชื้อมีโอกาสได้คิดตัดสินใจว่าจะจัดสรรงบประมาณที่ได้รับในวงเงินที่จำกัดว่าจะใช้จ่ายอย่างไรจึงจะมีความเหมาะสมและชอบธรรม และจากฐานความรู้ของผู้ที่มีประสบการณ์ร่วมคล้ายคลึงกันในกลุ่มผู้ติดเชื้อ ทำให้ตัดสินใจได้อย่างเหมาะสมว่าผู้ที่ควรได้รับการเยี่ยมเยียน คือผู้ติดเชื้อที่กำลังเจ็บป่วยจนไม่สามารถมาเข้ากลุ่มเพื่อรับข้อมูลข่าวสารและความช่วยเหลือต่าง ๆ ได้ ซึ่งเวทีของประสบการณ์การตัดสินใจดังกล่าวของกลุ่มผู้ติดเชื้อ จึงเป็นเวทีที่ให้ประโยชน์ทั้งการพัฒนาศักยภาพการแก้ปัญหาของผู้ติดเชื้อเองและขณะเดียวกันยังมีผลทำให้การใช้ทรัพยากรในการแก้ไขปัญหามาเอดส์เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและถึงมือผู้ติดเชื้อที่ประสบปัญหาความเดือดร้อนที่ต้องการความช่วยเหลืออย่างแท้จริง

ดังนั้น เมื่อพิจารณาในภาพรวมจะเห็นว่า ภาครัฐยังคงให้อำนาจการตัดสินใจในการจัดทรัพยากรเพื่อแก้ไขปัญหามาเอดส์แก่กลุ่มผู้ติดเชื้อเป็นจำนวนเพียงน้อยนิด ซึ่งเมื่อเปรียบกับการให้ความช่วยเหลือขององค์กรเอกชนแล้วจะพบว่า การพัฒนาทักษะการดำเนินการกลุ่ม ตลอดจนการเปิดโอกาสให้ผู้ติดเชื้อมีอำนาจในการจัดการทรัพยากรสู่ผู้ติดเชื้อด้วยกัน ตามกิจกรรมที่องค์กรเอกชนจัดให้นั้น เป็นความช่วยเหลือที่สร้างดุลยภาพการจัดสรรทรัพยากรระหว่างผู้สนับสนุนและกลุ่มผู้หญิงติดเชื้อ อันจะนำไปสู่การพัฒนาศักยภาพการเป็นประชาสังคมของผู้หญิงติดเชื้อที่เข้มแข็งได้มากกว่าความช่วยเหลือในลักษณะแรกจากภาครัฐ

เป็นเรื่องที่ไม่สามารถปฏิเสธได้ว่า ทุนที่มาในรูปของความช่วยเหลือกลุ่มผู้หญิงที่ติดเชื้อเป็นปัจจัยอย่างหนึ่งที่ส่งผลต่ออิสระในการดำเนินงานของกลุ่ม ดังเช่นทั้งสองกลุ่มผู้หญิงติดเชื้อที่ศึกษามีทัศนคติคล้ายคลึงกันต่อองค์กรที่ให้ความช่วยเหลือองค์กรหนึ่งว่า ไม่ประสงค์จะรับทุนขององค์กรนี้ต่อไป เนื่องจากองค์กรดังกล่าวต้องการนำผลงานที่ทำไปเผยแพร่ โดยขอให้สมาชิกกลุ่มผู้ติดเชื้อบาง

คนไปแสดงตัวในการประชุมต่างๆ ซึ่งทำให้ผู้ติดเชื้อรู้สึกว่เสียเวลาในการทำงานที่จะส่งผลต่อผู้ติดเชื้อด้วยกัน นอกจากนี้ประโยชน์ที่จะตกแก่เจ้าของทุนสนับสนุนเท่านั้น ซึ่งความช่วยเหลือที่ต้องการแลกเปลี่ยนในลักษณะดังกล่าวนี้เป็นอุปสรรคสำคัญประการหนึ่งต่อการเกิดประชาสังคมที่มีศักยภาพ มีความเป็นตัวของตัวเอง

ในเรื่องของทรัพยากรที่ใช้ในการขับเคลื่อนกิจกรรมเพื่อการแก้ไขปัญหาของผู้ติดเชื้อนี้ ในทัศนะของ Fowler จะเน้นความสำคัญของดุลอำนาจในการจัดสรรทรัพยากรระหว่าง รัฐ ทุน และประชาชน ซึ่งพบว่า ในกลุ่มผู้ติดเชื้อทั้ง 2 กลุ่มที่ศึกษา ยังประสบปัญหาในด้านการได้มาซึ่งทรัพยากร ซึ่งมีผลถึงอำนาจหรือความเป็นอิสระในการใช้ทรัพยากรเพื่อประโยชน์ของผู้ติดเชื้อโดยตรง ทั้งนี้จะเห็นได้จากการต้องพึ่งพางบประมาณความช่วยเหลือจากภาครัฐ และการที่ผู้ปฏิบัติงานในภาครัฐยังขาดแนวคิดความเข้าใจในการให้ความช่วยเหลือผู้ติดเชื้อในทิศทางของการสร้างเสริมศักยภาพในการช่วยตนเองดังในกล่าวไปแล้ว

การดำเนินกิจกรรมตามอุดมการณ์ประชาสังคมผู้ติดเชื้อนี้ ในเวทีสรุปบทเรียนการดำเนินงานด้านเอดส์ภาคเหนือตอนบน เมื่อปี 2542 นั้น ทางองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานด้านเอดส์ได้นำเสนอว่า การมีกิจกรรมที่มั่นคงเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่ทำให้กลุ่มผู้ติดเชื้อมีความเข้มแข็ง นอกเหนือจากความร่วมมือร่วมใจกันทำงานเพื่อกลุ่มหรือชุมชน ซึ่งการที่กลุ่มจะมีกิจกรรมที่มั่นคงได้ กลุ่มต้องมีศักยภาพในการสะสมทุนหรือหาทุนมาเป็นกองทุนของกลุ่ม ซึ่งพบว่าจากการดำเนินงานของกลุ่มอำพันมาเป็นเวลาประมาณ 7 ปีแล้วนี้ ทางกลุ่มสามารถสะสมกองทุนของกลุ่มได้และมีวิธีจัดการให้กองทุนนี้มีระดับคงที่หรือพยายามให้งอกเงยขึ้น ขณะที่กลุ่มประสานใจทุกสะโดก ซึ่งมีสมาชิกน้อยกว่านั้น ใช้วิธีการแสวงหาความร่วมมือและความช่วยเหลือจากองค์กรชุมชนด้านศาสนา เพื่อให้การทํากิจกรรมของกลุ่มดำเนินไปได้ แต่ก็จะอยู่ในลักษณะของการอยู่ใต้ความอุปถัมภ์ขององค์กรดังกล่าว ความเป็นอิสระเป็นตัวของตัวเองย่อมมีความลดน้อยถอยลง แต่โชคดีที่การอุปถัมภ์ดังกล่าวมิได้เข้ามาเป็นอุปสรรคในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม เนื่องจากมีเป้าหมายและทิศทางการทำงานที่เอื้อต่อกันได้

3) รูปแบบการจัดองค์กรของกลุ่มผู้หญิงที่ติดเชื้อและความสัมพันธ์เป็นเครือข่ายกับองค์กรอื่นที่มีความเป็นอิสระในการดำเนินงานเพื่อให้บรรลุถึงสิ่งที่ประชาสังคมผู้ติดเชื้อต้องการนั้น พบว่าในกลุ่มผู้หญิงติดเชื้อทั้ง 2 กลุ่ม ใช้รูปแบบการจัดองค์กรโดยเลือกตัวแทนที่ตนไว้วางใจและมีความสามารถ มีคุณสมบัติที่กลุ่มคิดว่าจะมีความเหมาะสมมาบริหารกลุ่ม ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกด้วยกันอยู่ในลักษณะความสัมพันธ์ในแนวราบ (Horizontal relationship) ที่สร้างความเป็นกันเอง ไว้วางใจ เชื่อใจกันฉันเพื่อน ซึ่งมีผลทำให้สมาชิกในกลุ่มมีความสนิทสนม รู้จักและเข้าใจปัญหาซึ่งกันและกันดี อันนำมาซึ่งความร่วมมือในการทำงานด้านต่างๆ แต่อย่างไรก็ตามมีข้อสังเกตว่า ลักษณะความสัมพันธ์ในรูปแบบดังกล่าวก็ไม่ได้เป็นหลักประกันให้ระดับความร่วมมือของสมาชิกในกลุ่มอยู่ในระดับที่ใกล้เคียงกัน เนื่องจากสมาชิกที่ไม่ได้เป็นฝ่ายบริหารดูจะมอบภาระในการตัดสินใจและนำ

กิจกรรมของกลุ่มทุกอย่างให้เป็นของผู้บริหารกลุ่มทั้งหมด ทั้งนี้เนื่องจากผู้หญิงที่ติดเชื้อเกือบทั้งหมดในชนบทมีการศึกษาน้อยและยากจนดังที่ได้กล่าวไปแล้ว เมื่อสามีเสียชีวิต ทำให้ตนเองต้องรับภาระทุกอย่างของครอบครัว อยู่ในภาวะที่ต้องช่วยเหลือตนเองและแก้ปัญหาเฉพาะหน้าเป็นส่วนใหญ่ ทำให้ผู้ร่วมเรียนรู้ในการดำเนินงานและผู้ที่มีศักยภาพ มีประสบการณ์ในการทำงานเพื่อผลประโยชน์ของส่วนรวมมีจำนวนจำกัดมาก ซึ่งยังความวิตกกังวลมาสู่ประธานกลุ่มในปัจจุบันว่าหากตนเสียชีวิตไปจะหาผู้สืบสานอุดมการณ์ของกลุ่มต่อไปได้หรือไม่

ในด้านความสัมพันธ์กับองค์กรอื่นในสังคมนั้น พบว่า การดำเนินงานของกลุ่มผู้หญิงติดเชื้อที่ศึกษาทั้ง 2 กลุ่ม จำเป็นต้องอาศัยความสัมพันธ์กับองค์กรอื่นๆ ที่นำมาซึ่งความช่วยเหลือเพื่อให้งานบรรลุผลตามต้องการนั้นมี 3 ลักษณะ คือ 1) ความสัมพันธ์กับองค์กรที่ทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยง 2) ความสัมพันธ์กับองค์กรที่ให้การสนับสนุนทั้งภาครัฐและเอกชน และ 3) ความสัมพันธ์กับกลุ่มอื่นๆ ในระดับเดียวกัน ซึ่งในทั้ง 3 ลักษณะจะมีลักษณะของความสัมพันธ์ทั้งแนวนราบและแนวตั้งแตกต่างกันไปดังนี้

ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มผู้หญิงติดเชื้อมีกับองค์กรต่างๆ

ในกลุ่มอำพันซึ่งมีองค์กรพี่เลี้ยงเป็นภาครัฐ คือ เจ้าหน้าที่ของโรงพยาบาลอำเภอแม่วางนั้น แม้ความสัมพันธ์ระหว่าง 2 องค์กรจะไม่ใช้ความสัมพันธ์ในแนวตั้ง (vertical relationship) ที่มีการสั่งงานจากผู้มีอำนาจซึ่งเป็นฝ่ายพี่เลี้ยงมายังกลุ่มก็ตาม แต่ความแตกต่างกันในวัฒนธรรมข้าราชการและวัฒนธรรมชาวบ้าน ตลอดจนความแตกต่างทางการศึกษาและสถานะทางสังคม ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรทั้งสองและการร่วมงานค่อนข้างมาในลักษณะของการอุปถัมภ์ระหว่างผู้ใหญ่ หรือ ผู้รู้ (patron) ที่ผู้น้อย (client) ต้องพึ่งพิงมากกว่า นอกจากนี้ภาพของข้าราชการกับอำนาจที่มาควบคุมกันดูจะเป็นภาพที่อยู่ในใจของประชาชนมานานและฝังรากลึกจนยากจะลบเลือน

สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มผู้ติดเชื้อและองค์กรชุมชนที่อยู่ในระดับเดียวกัน เช่นในกลุ่มประสานใจทุ่งสะโตกของอำเภอสันป่าตอง ซึ่งมีเจ้าอาวาสของวัดประจำหมู่บ้านที่ทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงกลุ่มพบว่า เจ้าอาวาสได้กลายเป็นที่พึ่งหลักที่มีบทบาทให้ความช่วยเหลือกลุ่มมากที่สุด นับตั้งแต่การอนุญาตให้ใช้สถานที่ของวัดเป็นที่ทำการกลุ่ม ตลอดจนการทำกิจกรรมของกลุ่ม การต่อสู้กับการคัดค้านของชาวบ้านบางกลุ่มที่ไม่เห็นด้วยกับการให้ความช่วยเหลือกลุ่มผู้ติดเชื้อ การให้ความช่วยเหลือส่งเสริมด้านอาชีพของผู้ติดเชื้อ ซึ่งเจ้าอาวาสจะมีบทบาทตั้งแต่ร่วมคิดหางานอาชีพที่เหมาะสมกับสุขภาพของผู้ติดเชื้อ การอุปถัมภ์ด้านการเงินตลอดจนการหาตลาดมารับ ซึ่งความสัมพันธ์จะอยู่ในรูปของการให้การสนับสนุนช่วยเหลือมากกว่าจะเข้ามาควบคุมกิจกรรมของผู้ติดเชื้อ ขณะเดียวกันการเข้ามามีบทบาทช่วยเหลือผู้ติดเชื้อ ทำให้เกิดผลเป็นแรงเสริมต่อการปฏิบัติงานในหน้าที่ของพระสงฆ์ในด้านการพัฒนาชุมชน ซึ่งพบว่าในเวลาต่อมาวัดดังกล่าวมีโอกาสได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมแก้ไข

ปัญหาชุมชนหลายด้าน เช่นการตั้งศูนย์เด็กก่อนวัยเรียนสำหรับบุตรของผู้ติดเชื้อ การทำโครงการเพื่อแก้ไขปัญหายาเสพติดเป็นองค์รวมภายใต้นโยบายของกระทรวงศึกษาธิการที่ต้องการความเชื่อมต่อเป็นเครือข่ายรองรับกันระหว่างบ้าน วัด และโรงเรียน ในการแก้ปัญหาเสพติด เป็นต้น

แม้เจ้าอาวาสจะอยู่ในสถานะทางสังคมที่สูงกว่าผู้หนึ่งผู้ใดตลอดรวมทั้งระดับการศึกษาที่สูงกว่าก็ตาม แต่ความสัมพันธ์ระหว่างพระกับชาวบ้านตามปกติในสังคมไทยจะอยู่ในลักษณะที่เกื้อกูล ถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน (reciprocity) โดยพระทำหน้าที่ผู้นำทางจิตวิญญาณชี้แนะหนทางหลุดพ้นต่อชาวบ้าน ในขณะที่ชาวบ้านให้การอุปถัมภ์ต่อศาสนา และศาสนาก็ไม่มีภาพของการเข้ามาควบคุมปกครองชาวบ้าน จึงทำให้ความสัมพันธ์ของกลุ่มผู้ติดเชื้อกลุ่มนี้กับองค์กรพี่เลี้ยงมีความสนิทสนม ไว้วางใจไม่เกิดความรู้สึกของการถูกควบคุมหรือแทรกแซงการทำงาน ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่อยู่ในระนาบเดียวกันมากกว่ากลุ่มที่มีภาครัฐเป็นพี่เลี้ยง สมยาเคยตั้งข้อสังเกตต่อการแทรกแซงของเจ้าหน้าที่รัฐต่อกิจกรรมกลุ่มอาชีพของกลุ่มผู้ติดเชื้อกลุ่มหนึ่งในพื้นที่ใกล้เคียงว่า การทำกลุ่มอาชีพต้องสลายตัว ไม่ประสบความสำเร็จก็เนื่องจากเจ้าหน้าที่ของรัฐเข้ามาควบคุมการดำเนินการของกลุ่มมากเกินไปนั่นเอง

ในความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรพี่เลี้ยงและกลุ่มผู้ติดเชื้อที่อยู่ในระดับเดียวกันในกลุ่มประสานใจทุ่งสะโตก ยังพบว่าเจ้าอาวาสได้กลายเป็นที่พึ่งหลักที่มีบทบาทให้ความช่วยเหลือกลุ่มมากที่สุด นับตั้งแต่การอนุญาตให้ใช้สถานที่ของวัดเป็นที่ทำการกลุ่ม การต่อสู้กับการคัดค้านของชาวบ้านที่มีความเห็นตรงกันข้าม ตลอดจนการทำกิจกรรมของกลุ่ม การให้ความช่วยเหลือส่งเสริมด้านอาชีพของผู้ติดเชื้อ ซึ่งเจ้าอาวาสจะมีบทบาทตั้งแต่ร่วมคิดงานอาชีพที่เหมาะสมกับสุขภาพของผู้ติดเชื้อ การอุปถัมภ์ด้านการเงินตลอดจนการหาตลาดมารับซื้อ ซึ่งความสัมพันธ์จะอยู่ในรูปของการให้การสนับสนุนช่วยเหลือมากกว่าจะเข้ามาควบคุมกิจกรรมของผู้ติดเชื้อ ขณะเดียวกัน การเข้ามามีบทบาทช่วยเหลือผู้ติดเชื้อ ทำให้เกิดผลเป็นการเสริมให้การปฏิบัติงานในหน้าที่ของพระสงฆ์ในด้านการพัฒนาชุมชนขยายตัวมากขึ้น ซึ่งพบว่าในเวลาต่อมาวัดดังกล่าวมีโอกาสได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมแก้ไขปัญหามูลาหลายด้าน เช่นการตั้งศูนย์เด็กก่อนวัยเรียนสำหรับบุตรของผู้ติดเชื้อ การทำโครงการเพื่อแก้ไขปัญหายาเสพติดภายใต้นโยบายของกระทรวงศึกษาธิการที่ต้องการความเชื่อมต่อเป็นเครือข่ายรองรับกันระหว่างบ้าน วัด และโรงเรียน ในการแก้ปัญหาเสพติด เป็นต้น

ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มผู้ติดเชื้อกับกลุ่มอื่น ๆ ในสังคม

ความสัมพันธ์ในแนวราบระหว่างกลุ่มผู้ติดเชื้อด้วยกัน เอื้อประโยชน์ต่อการดำเนินงานให้ความช่วยเหลือผู้ติดเชื้อในหลายๆ ด้าน เช่น ความช่วยเหลือเรื่องตลาดรองรับผลิตผลจากงานอาชีพของผู้ติดเชื้อ โดยกลุ่มอำพันรับงานหัตถกรรมของผู้ติดเชื้อของกลุ่มประสานใจทุ่งสะโตกมาวางขาย นอกจากนี้ ภายใต้ความสัมพันธ์ดังกล่าว ยังทำให้เกิดความช่วยเหลือซึ่งกันและกันระหว่างกลุ่ม ทั้งในด้านการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารด้านต่างๆ แก่กัน

เครือข่ายความร่วมมือกับกลุ่มต่างๆ ที่มีผลให้การดำเนินงานของประชาสังคมบรรลุตามคาค
หมายนี้ Putnum¹⁰ ถือว่าเป็นทุนทางสังคม (social capital) ที่ช่วยสร้างเสริมความเป็นประชาธิปไตย
และความเข้มแข็งของภาคประชาชนในการมีส่วนร่วมในกิจการสาธารณะ (civic engagement)

¹⁰ ดูรายละเอียดใน สุวิทย์ วิบุลย์ผลประเสริฐ และคณะ (2539 : 34-35)

บทที่ 4

ผู้หญิงในองค์การบริหารส่วนตำบล

ในบทนี้จะศึกษาอุปสรรคของบทบาทผู้หญิงที่อยู่ในองค์การปกครองของรัฐในท้องถิ่น ใช้เงื่อนไขและบริบทของสถาบันปกครองในการแสดงบทบาทของการช่วยเหลือผู้ติดเชื้อ แสดงบทบาทผู้หญิงที่ถูกสร้างขึ้นทางสังคมและตั้งทรัพยากรเพื่อสร้างสังคมให้ดีขึ้นและผลักดันการก่อเกิดประชาสังคมในพื้นที่

กรณีศึกษาในงานวิจัยนี้เลือกพื้นที่ที่มีผู้หญิงอยู่ในองค์การบริหารส่วนตำบล ทั้งสิ้น 2 แห่ง คือ องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) สำราญราษฎร์ อำเภอคลองสะแก จังหวัดเชียงใหม่ และ อบต. สารภี อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวไม่ใช่พื้นที่เดียวกันกับกลุ่มผู้ติดเชื้อที่ศึกษา แต่พื้นที่ อบต. ทั้งสองมีกิจกรรมที่เป็นเครือข่ายผู้ติดเชื้อ และเครือข่ายผู้หญิงกับการเมืองท้องถิ่น

ในการศึกษานี้จะศึกษาเฉพาะบทบาทของผู้หญิงใน อบต. ที่ทำงานด้านสุขภาพ คุณภาพชีวิตของทั้งสองพื้นที่ เพื่อการศึกษาในเชิงเปรียบเทียบถึงเงื่อนไข วิธีการและการสร้างความร่วมมือของชุมชน

1. งานแก้ไขปัญหาเอดส์ของผู้หญิงในองค์การบริหารส่วนตำบลสำราญราษฎร์ อำเภอคลองสะแก จังหวัดเชียงใหม่

ตำบลสำราญราษฎร์ ตั้งอยู่ในอำเภอคลองสะแก จังหวัดเชียงใหม่ ห่างจากตัวเมืองเชียงใหม่ ประมาณ 20 กิโลเมตร มีพื้นที่ทั้งหมด 4,836 ไร่ มีครัวเรือนทั้งหมด 904 ครัวเรือน รวมประชากรทั้งสิ้น 3,357 คน เป็นชาย 1,710 คน หญิง 1,647 คน

ตำบลสำราญราษฎร์เป็นอบต. ชั้น 5 เมื่อ กุมภาพันธ์ 2540 ประกอบด้วยหมู่บ้านทั้งหมด 8 หมู่บ้าน จำนวนประชากรทั้งหมด 3,396 คน เป็น ผู้หญิง 1,733 คน ผู้ชาย 1,663 คน สมาชิกอบต. มีทั้งหมด 21 คน (สมาชิกจากการเลือกตั้ง 16 คน สมาชิกจากตำแหน่ง 5 คน) ชาย 18 คน และ หญิง 3 คน สมาชิกผู้หญิงได้รับเลือกเป็นกรรมการบริหาร 2 คน และอีก 1 คน เป็นเลขานุการสภา อบต. สมาชิกสตรีทั้ง 3 คน นี้มาจากการเลือกตั้ง ประกอบด้วย

1. คุณประทุมพร จักรแก้ว กรรมการบริหาร (จบการศึกษา มศ. 5 เคยเป็นผู้ช่วยพยาบาล เป็นที่รู้จักในหมู่บ้าน (หมู่ 3)
2. คุณอำพร จิตต์สุภา กรรมการบริหาร(จบการศึกษา ปวช. ทำงานในชุมชนมาตลอด)
3. คุณกัลปนา ไชยแก่น เลขานุการสภา (จบการศึกษา ปริญญาตรี เคยทำงานที่กระทรวงเกษตร กทม. กลับมาท้องถิ่นและลงสมัคร อบต.)

ผู้หญิงทั้งสามคนให้เหตุผลถึงการได้เข้ามาทำงานใน อบต. ครั้งนี้ว่า เคยทำงานในชุมชนมาก่อนและเมื่อ มีการสมัคร อบต. ประชาชนในหมู่บ้านก็สนับสนุนให้ลงสมัคร อยากทำงานให้ชุมชนโดยเฉพาะทางด้านคุณภาพชีวิต ทั้งเพราะฐาน/ทุนทางวัฒนธรรมเดิม ทำให้เป็นที่ยอมรับในชุมชนถึงคุณธรรม และความตั้งใจจริงของผู้หญิงทั้งสามคน

อบต. ลำราญราษฎร์ มีรายได้ไม่รวมเงินอุดหนุนเฉลี่ยปีละ 1.2 ล้านบาท และเมื่อรวมเงินอุดหนุนแล้ว จะมีเงินทั้งสิ้น 2.5 ล้านบาท

พื้นที่อำเภอดอยสะเก็ดมีการเคลื่อนไหวที่สำคัญในประเด็นเรื่องผู้ติดเชื้อคือการเปิดเผยตัวและรวมตัวกันเป็นกลุ่มของผู้หญิงที่ติดเชื้อเอชไอวี เรียกกลุ่มตัวเองว่า “แม่มายดอยสะเก็ด” (โปรดอ่านรายละเอียดในบทที่ 3) หลังจากนั้น องค์การพัฒนาเอกชนชื่อ “มูลนิธิพัฒนาศักยภาพชุมชน” ได้จัดทำโครงการสุขภาพเพื่อชุมชนขึ้น โครงการดังกล่าวมีวัตถุประสงค์เพื่อ

- ประสานความร่วมมือกับทุกส่วนในพื้นที่ ทั้งภาครัฐ เอกชน นักธุรกิจ รวมทั้งองค์กรชุมชน กลุ่มหมอเมือง เพื่อให้เกิดภาคีความร่วมมือและมีแผนงานร่วมกันต่อไป
- สนับสนุนเสริมสร้างเครือข่ายผู้ติดเชื้อให้เกิดความเข้มแข็ง
- เสริม สร้างองค์กรชุมชนให้เข้มแข็ง โดยใช้กระบวนการต่างๆ เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วม
- เสริมสร้างสุขภาพแบบองค์รวม องค์ความรู้ในการรักษาแบบพื้นบ้านหรือตะวันออก ให้เข้มแข็งเพื่อช่วยในการรักษาผู้ติดเชื้อ กลุ่มหมอพื้นบ้านหรือหมอเมืองให้มีความเข้มแข็งต่อไป
- รณรงค์เสริมสร้างความตระหนักแก่สังคมในการแก้ไข โดยเฉพาะปัญหาเอดส์ที่มีผลกระทบต่อเด็กและผู้สูงอายุ (สรุปบทเรียนองค์กรชุมชนกับการทำงานด้านเอดส์ 28 มีนาคม 2542 ณ ห้อง สันพระเนตร โรงแรมโลตัสปางสวนแก้ว เชียงใหม่)

องค์การพัฒนาดังกล่าวมีพื้นที่ทำงานใน 5 อำเภอของจังหวัดเชียงใหม่ คือ สันทราย สารภี ดอยสะเก็ด สันกำแพง กิ่งอำเภอแม่ออน

ดังนั้น ตำบลสำราญราษฎร์ จึงคุ้นเคยกับการทำงานและเคลื่อนไหวขององค์กรพัฒนาเอกชน และกลุ่มผู้ติดเชื้อ อย่างไรก็ตาม องค์กรพัฒนาเอกชนเป็นเพียงเงื่อนไขหนึ่งของการขับเคลื่อนการสร้างประชาสังคม อย่างไรก็ตาม ถ้าสมาชิกของ อบต. ไม่กระตือรือร้นที่จะประสานเครือข่ายดังกล่าว การช่วยเหลือผู้ติดเชื้อในเชิงรุกก็อาจจะไม่เกิดขึ้นก็ได้ในตำบลสำราญราษฎร์นี้ สมาชิก อบต. ผู้หญิงทั้ง 3 คนได้แสดงบทบาทในเชิงรุกตามอัตภาพ ในการสร้างเงื่อนไขของการเกิดประชาสังคม ซึ่งจะแสดงในเชิงรูปธรรมต่อไปนี้

บทบาทหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบล มีดังนี้

1. พัฒนาด้านต่างๆ เช่น เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม
2. ทำในบทบาทอบต.คือ
 - 2.1 จัดให้มีและบำรุงรักษาทางน้ำและทางบก
 - 2.2 รักษาความสะอาดของถนน ทางน้ำ ทางเดิน และที่สาธารณะ รวมทั้งกำจัดมูลฝอยและสิ่งปฏิกูล
 - 2.3 ป้องกันและระงับโรคติดต่อ
 - 2.4 ป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย
 - 2.5 ส่งเสริมการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม
 - 2.6 ส่งเสริมการพัฒนาสตรี เด็ก เยาวชน ผู้สูงอายุและคนพิการ ครอบครัวยุคใหม่
 - 2.7 บำรุงและส่งเสริมการประกอบอาชีพของราษฎร
 - 2.8 การคุ้มครองดูแลรักษาทรัพยากรอันเป็นสาธารณะของแผ่นดิน
 - 2.9 หาผลประโยชน์จากทรัพยากรของอบต.
 - 2.10 ให้มีตลาด ท่าเทียบเรือหรือท่าข้าม
 - 2.11 กิจการเกี่ยวกับการพาณิชย์

การป้องกันและดูแลผู้ติดเชื้อเอดส์จึงเป็นหน้าที่หนึ่งในเชิงโครงสร้างหน้าที่ ยิ่งถ้าในตำบลนั้นๆ มีผู้ติดเชื้อเอดส์อยู่ก็ไม่อาจจะปฏิเสธบทบาทหน้าที่ในข้อ 2.3 ได้ แต่ในความเป็นจริงและการปฏิบัติ อบต. บางพื้นที่ให้ความใส่ใจ บางพื้นที่กระทำเพียงตามหน้าที่ โดยที่ อบต.ก็ไม่จัดสรรงบประมาณพิเศษให้กับเรื่องเอดส์ เมื่อเปรียบเทียบกับเรื่องโครงสร้างพื้นฐาน โครงสร้างการทำงานของ อบต.โดยทั่วไปเป็นแบบราชการที่มีโครงสร้างและขั้นตอนต่างๆ ที่มีอำนาจจัดการได้ด้วยตนเอง แต่ก็ต้องได้รับการอนุมัติในเชิงหลักการจากนายอำเภอที่ควบคุม อบต.อีกชั้นหนึ่ง อย่างไรก็ตาม ประเด็นเอดส์เป็นประเด็นที่หน่วยงานรัฐต่างๆ ให้ความสนใจและผลักดันให้หน่วยงานรับในระดับชุมชนมีส่วนร่วมในการให้ความรู้เรื่องโรคเอดส์ เรื่องการดูแลผู้ติดเชื้อ และจัดสรรงบประมาณบางส่วน

มาให้ อบต. ดำเนินการ ดังนั้น บทบาท อบต. ในเรื่องสุขภาพอนามัยผู้ติดเชื้อ จึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพียงแต่จะดำเนินการแบบงานประจำหรือในเชิงรุก

พื้นที่ตำบลลำราญราษฎร์มีผู้ติดเชื้อเอชไอวี ที่เปิดเผยตัว และเคยมีกลุ่มผู้ติดเชื้อชื่อ “ความหวังยังมี” ที่ก่อตั้งขึ้นในปี 2539 มีสมาชิกประมาณ 100 กว่าคน ในช่วงระยะเวลาที่กลุ่มผู้ติดเชื้อภาคเหนือเปิดเผยตัวและรวมตัวเพื่อช่วยเหลือกันอย่างเป็นระบบ กิจกรรมหลักคือการเยี่ยมบ้านและให้กำลังใจ ต่อมาสมาชิกส่วนใหญ่ได้เสียชีวิตเกือบหมด สมาชิกที่เหลือจำนวน 6 คนรวมตัวกันเรียกกลุ่มตัวเองใหม่ว่า “เพื่อนช่วยเพื่อน” ทำงานร่วมกับคณะกรรมการเอดส์ตำบล นอกจากนั้นในตำบลยังมิได้รับผลกระทบคือเด็กที่ติดเชื้อจากบิดามารดาที่ติดเชื้อ ผู้สูงอายุที่ดูแลเด็กที่พ่อแม่เสียชีวิต

การดำเนินงานด้านเอดส์ของ อบต. นี้ จะใช้งบประมาณที่มาจากกระทรวงสาธารณสุข กรมประชาสัมพันธ์และบางส่วนมาจากงบของ อบต. เอง การดำเนินการเรื่องเอดส์ของตำบลนี้เริ่มอย่างจริงจังก็เพราะการประสานความร่วมมือกับองค์กรพัฒนาเอกชน สร้างเครือข่ายในระดับอำเภอ

การหนุนช่วยและสร้างเป็นเครือข่าย

เนื่องจากเอดส์เป็นโรคของสังคมที่หน่วยงานเดียวไม่สามารถรักษาและดูแลได้ กระทรวงสาธารณสุขร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชนจึงเป็นแกนหลักในการระดมความคิดเห็นสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดูแลผู้ป่วย โดยเน้นที่ชุมชนในพื้นที่เป็นแกนหลัก การดำเนินการเรื่องเอดส์ดังกล่าวได้จัดเวทีชุมชนให้ผู้นำชาวบ้าน พระ ครู ผู้นำทางการ ชำราชการ เจ้าหน้าที่สาธารณสุข ผู้นำสตรี และผู้ติดเชื้อ ได้แสดงความคิดเห็นและได้ข้อสรุปว่าจำเป็นต้องมีคณะกรรมการดำเนินงานเรื่องเอดส์ในระดับตำบลขึ้นเพื่อช่วยกันวางแผนและแก้ไขปัญหาพร้อมกันและเป็นการจัดการทรัพยากร(เงิน)ที่มีประสิทธิภาพและทั่วถึง ดังนั้น “คณะกรรมการเอดส์ระดับตำบล” จึงเกิดขึ้น พื้นที่ที่มีองค์กรพัฒนาเอกชนหรือหน่วยงานรัฐทางด้านสาธารณสุขเข้มแข็งก็จะผลักดันให้ตั้งคณะกรรมการนี้ขึ้นมา

นอกจากนั้น รัฐต้องการแก้ไขปัญหาเรื่องเอดส์ให้มีประสิทธิภาพจึงได้จัดตั้งหน่วยงานที่ชื่อ ศูนย์ประสานงานเอดส์ภาคเหนือตอนบน (ศอนบ.) ขึ้น ในการดูแลเรื่องเงินที่จะหนุนช่วยในแต่ละหมู่บ้านในเรื่องการป้องกันโรคเอดส์ โดย ศอนบ. จะให้หมู่บ้านละ 2000 บาท ในการดำเนินกิจกรรมเรื่องการป้องกันและดูแลผู้ป่วย จากเงื่อนไขดังกล่าว

จากการที่รัฐพยายามแก้ไขปัญหาเอดส์ให้มีประสิทธิภาพและทำงานอย่างเป็นเอกชน ด้วยการตั้งหน่วยงานที่เรียกว่า ศอนบ.ขึ้นนั้น การดำเนินการและการบริหารก็ยังคงติดอยู่ในระบบราชการ เงินที่ราชการช่วยผ่าน ศอนบ.หมู่บ้านละ 2,000 บาทนั้น ในทางปฏิบัติบางหมู่บ้านไม่มีผู้ติดเชื้อ ในขณะที่บางหมู่บ้านมีผู้ติดเชื้อมาก และเงินจำนวนดังกล่าวไม่พอเพียง การได้เงินมาจึงไม่สอดคล้องกับปัญหาที่เป็นจริงที่เกิดขึ้น

เพื่อที่จะนำเงินที่ได้จาก คอนบ. มาใช้อย่างมีประสิทธิภาพ คณะกรรมการเอดส์ระดับตำบลในตำบลลำราญราษฎร์นี้เป็นภาคีความร่วมมือระหว่าง ผู้ติดเชื้อ องค์กรพัฒนาเอกชน สาธารณสุข และผู้หญิงใน อบต. ร่วมกันผลักดัน ก่อตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 18 มิ.ย. 2541 (สัมภาษณ์ คุณกัลปนา ไชยแก่น) เพื่อที่จะนำเงินที่ได้จาก คอนบ. มาใช้อย่างมีประสิทธิภาพ กล่าวคือมีการระดมทุนจาก คอนบ.แต่ละหมู่บ้าน ๆ ละ 2,000 บาท จาก 8 หมู่บ้าน เป็นเงิน 16,000 บาท และทาง อบต. สนับสนุนอีก 10,000 บาท คณะกรรมการนี้ประกอบด้วยสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ตัวแทนผู้ติดเชื้อ อาสาสมัครสาธารณสุขชั้นมูลฐาน พระ หมอเมือง

ขณะเดียวกันองค์กรพัฒนาเอกชนด้านเอดส์ (NGO-AIDS) ได้ร่วมเสนอแนวทางการจัดการเรื่องเงินดังกล่าวให้เป็นระบบและมีประสิทธิภาพขึ้นกับ อบต.ลำราญราษฎร์ และจะสนับสนุนเงินอีกส่วนหนึ่งถ้า อบต. สามารถจัดตั้งคณะกรรมการเอดส์ระดับตำบลขึ้น การประสานกันระหว่างภาครัฐ ภาคองค์กรพัฒนาเอกชน ภาคชุมชน ผู้ติดเชื้อ จึงเกิดขึ้น กล่าวได้ว่าพื้นที่อำเภอต๋อยสะเก็ดเกือบทุกตำบลมีคณะกรรมการเอดส์ระดับตำบล ภายใต้แนวคิดที่กล่าวมา

งานหลักของคณะกรรมการเอดส์ตำบลคือ

งานด้านผู้ติดเชื้อ คือ การออกเยี่ยมบ้านผู้ติดเชื้อ ส่งเสริมอาชีพ

งานผู้ได้รับผลกระทบ (เด็ก คนชรา) คือ การให้ทุนการศึกษาแก่บุตรผู้ติดเชื้อเด็กกำพร้า/ผู้ได้รับผลกระทบ

รณรงค์ป้องกัน คือ การประชาสัมพันธ์และการจัดอบรม

งานระดมทุน คือ การระดมหาทุน

ต่อมาเพิ่มงานด้านสุขภาพองค์กรรวม งานหมอเมือง -แพทย์แผนไทย (เพราะใน ต.ลำราญราษฎร์มีหมอเมืองและเป็นที่พึ่งของชุมชนในด้านสุขภาพมานานแล้ว)

ในช่วงระยะแรก การทำงานยังไม่ชัดเจนเนื่องจากบทบาทหน้าที่ต่างๆ ยังไม่มีการตกลงกันว่าเป็นเช่นไร แต่เมื่อกำหนดบทบาทภาระหน้าที่ชัดเจนขึ้น การแบ่งงานและกระจายงานรับผิดชอบเป็นอีกภาระหนึ่งที่คณะทำงานเห็นว่าควรจะทำอย่างไรให้บรรลุ ในคณะกรรมการดังกล่าวมี คุณปทุมพร จักรแก้ว ซึ่งเป็นกรรมการบริหาร อบต. อยู่ เป็นประธานฝ่ายหาทุน ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการหาทุนสนับสนุนกิจกรรมของผู้ติดเชื้อและผู้ได้รับผลกระทบ

อย่างไรคือศักยภาพสตรี

การจัดสรรงบประมาณจาก อบต. ลำราญราษฎร์ เป็นการจัดสรรในสองลักษณะ คือ

ลักษณะที่หนึ่ง อบต.แบ่งงบประมาณตามโครงสร้างการบริหารที่กำหนดไว้แล้ว กล่าวคือ งบประมาณ 10 % เป็นงบคุณภาพชีวิต (แผนดำเนินการของ อบต. ปี 2542)

ลักษณะที่สองคือทางคณะกรรมการเอดส์ตำบลเสนอโครงการเพื่อของบประมาณ แน่นนอนว่าโครงการดังกล่าวจะได้รับการสนับสนุนจากคณะกรรมการมาชั้นหนึ่ง และคุณปทุมพร จักรแก้ว (คณะกรรมการเอดส์ตำบล) ก็จะช่วยผลักดันในขั้นตอนการจัดสรรงบประมาณและอนุมัติงบนั้นๆ หรือถ้ากลุ่มผู้ติดเชื้อหรือผู้ได้รับผลกระทบจะทำโครงการก็เสนอผ่านทางคณะกรรมการเอดส์ตำบลแล้วเสนอต่อ อบต. โดยมีอบต.สตรี ผู้นั้นผลักดัน (lobbyist) ให้

การจัดโครงสร้างการทำงานเช่นนี้ทำให้เกิดความคล่องตัวในการรับผิดชอบเรื่องเอดส์ในระดับตำบลอย่างเต็มที่ แม้ว่าคณะทำงานจะเป็นคนที่ทำงานในเรื่องอื่นๆ ในตำบล แต่ก็ก่อให้เกิดเครือข่ายการหนุนช่วยในการผลักดันงบประมาณใน อบต. ด้วยในเวลาเดียวกัน หรือ เป็นช่องทางในการเข้าถึงทรัพยากร

พิจารณาในกิจกรรมที่ อบต. สำราญราษฎร์ ดำเนินการเรื่องเอดส์ (ถ้าไม่มีผู้หญิงทั้งสามคน) ก็จะเป็นแค่กิจกรรมในลักษณะที่ให้ความรู้ทั่วไป เช่น “โครงการจัดอบรมราษฎรให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับโรคติดต่อที่ร้ายแรงเช่น โรคเอดส์เพื่อหาทางป้องกันและแก้ไข” ให้กับทั้ง 8 หมู่บ้าน งบประมาณดำเนินการ 30,000.00 บาท (แผนดำเนินการ ของ อบต. ประจำปี 2542) ซึ่งการอบรมก็จะเป็นในลักษณะที่เชิญวิทยากรจากหน่วยงานรัฐ/สาธารณสุข มาบรรยายพร้อมแจกแผ่นพับ

ผู้หญิงทั้งสามคน ซึ่งสองคนอยู่ในกรรมการบริหาร จึงมีบทบาทในการจัดสรรงบประมาณบางส่วน มาพัฒนาตำบลในด้านคุณภาพชีวิตและด้านโรคเอดส์ได้ ดังนี้

อบต. สนับสนุนงบประมาณในด้านเด็กกำพร้าที่พ่อแม่เสียชีวิตจากเอดส์ 24,000 บาท

อบต. อนุมัติงบประมาณในการส่งเสริมกิจกรรมเกี่ยวกับโรคเอดส์ เพื่อให้เป็นกองทุนการศึกษาแก่เด็ก จำนวน 8,000 บาท และ สภา อบต. ตัดงบประมาณ ให้อีก 30,000 บาท

ผู้หญิงทั้งสามคนเชื่อในขั้นต้นว่าถ้าสามารถหาเงินมาไว้เป็นกองทุนหรือดำเนินกิจกรรมเรื่องเอดส์ได้ ก็จะช่วยบรรเทาความเดือดร้อนให้ผู้ติดเชื้อและผู้รับผลกระทบได้อย่างมาก พวกเขาทั้งสามไม่สามารถทำให้ อบต. เห็นด้วยทั้งหมด แต่ทำให้เชื่อในศักยภาพของพวกเขาที่จะช่วยผลักดันให้สมาชิกในตำบลสำราญราษฎร์ ร่วมมือร่วมใจกันในการสร้างคุณภาพชีวิตได้ดีขึ้นเรื่อยๆ (สัมภาษณ์ คุณปทุมพร จักรแก้ว) เพราะถ้าภาพรวมของตำบลแสดงออกในลักษณะที่ไม่มีปัญหา นั่นก็หมายถึงหน้าตาของ อบต. และประธานกรรมการบริหารด้วย

เพื่อจะเข้าใจการจัดความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่าง อบต. ผู้หญิงกับ อบต. ทั้งหมด ในการผลักดันการเกิดประชาสังคมในตำบล ประธานบริหาร อบต. เป็นกำนัน ซึ่งเข้ามาใน อบต. โดยตำแหน่ง ซึ่งเป็นไปตามโครงสร้างของ อบต. ปี 2538 ประธานให้การสนับสนุนการทำงานด้านสุขภาพและคุณภาพชีวิต กล่าวคือ จะอนุมัติและเห็นด้วยกับการดำเนินงานที่ อบต. ผู้หญิงผลักดันเข้าสู่ที่ประชุมเพื่อจัดสรรงบประมาณ ขณะเดียวกัน สมาชิกคนอื่นๆ ก็ไม่ได้คัดค้านอย่างเห็นได้ชัด เนื่องจากว่า งบประมาณที่ทาง อบต. จัดสรรมาให้ไม่มากจนก่อให้เกิดการคัดค้าน อย่างเช่น งบช่วยเหลือที่ อบต. ให้ งบประมาณไม่เกิน 30,000 บาท (สัมภาษณ์ คุณกัลปนา ไชยแก่น) อย่างไรก็ตาม การผลัก

ต้นให้มีการเคลื่อนไหวเรื่องการช่วยเหลือผู้ติดเชื้อหรือเรื่องสุขภาพของชุมชนนั้น ตามปกติ อบต. ก็จะพิจารณาไปตามโครงสร้างของการใช้จ่ายงบประมาณเรื่องคุณภาพชีวิต ซึ่งอาจจะไม่ใช่เรื่องเอดส์เพียงอย่างเดียว เพราะมีเรื่องอื่นๆ ที่ครอบคลุมกับคำว่าคุณภาพชีวิต นอกจากนั้น อบต. อาจจะเห็นว่า งบประมาณเรื่องเอดส์ ที่ได้จาก กระทรวงสาธารณสุข กรมประชาสัมพันธ์ มีอยู่แล้ว ไม่มีความจำเป็นที่ทาง อบต. จะต้องจัดสรรช่วยเหลือเพิ่มเติม อบต. มีหน้าที่เพียงให้การดำเนินงานของการใช้งบ ที่ทางกระทรวงหรือหน่วยงานผ่านงบประมาณมาทาง อบต. ดำเนินไปด้วยดีเท่านั้น (สัมภาษณ์ คุณกัลปนา ไชยแก่น) อาจพิจารณาว่า การดำเนินงานของ อบต. ในเรื่องการผลักดันให้เกิดการเคลื่อนไหวสร้างประชาสังคมเรื่องเอดส์มีลักษณะที่เป็นฝ่ายถูกกระทำ หรือ ดำเนินไปตามวาระของ อบต. เท่านั้น

กิจกรรมที่ผ่านมาของคณะกรรมการเอดส์ตำบลคือ การหาทุนด้วยการจัดทอดผ้าป่า การเยี่ยมบ้านผู้ได้รับผลกระทบและอบรมอาชีพผู้ติดเชื้อ กิจกรรมดังกล่าว มีคุณประทุมพร จักรแก้ว คุณกัลปนา ไชยแก่น และคุณ อัมพร จิตต์สุภา ซึ่งเป็นอบต. อยู่ มีบทบาทอย่างมากที่ผลักดันและหนุนช่วยให้เกิดกิจกรรมและนำเข้าสู่มติของ อบต. นอกจากนั้นยังให้คำปรึกษาช่วยเหลือในทุกมิติของงาน อย่างเช่น การอบรมอาชีพผู้ติดเชื้อ คณะกรรมการเอดส์ตำบลเสนอโครงการผ่านมายัง อบต. เพื่อของบประมาณในการจัดอบรมสนับสนุนฝึกอาชีพให้กับผู้ติดเชื้อ สมาชิกกรรมการบริหารผู้หญิงทั้ง 2 คน (คุณประทุมพร จักรแก้ว และ คุณอัมพร จิตต์สุภา) ก็ผลักดันให้อนุมัติโครงการ แม้จะมีการลดทอนเงินที่ตั้งขอลงบ้างเพื่อความเหมาะสม เป็นจริง และลดความขัดแย้งกับกรรมการบริหารท่านอื่นๆ ที่เป็นผู้ชาย ที่เห็นว่างบประมาณควรนำมาใช้เรื่องสาธารณสุขปโภคพื้นฐาน

ผู้ติดเชื้อบางคนมีความชำนาญงานแกะสลักไม้ การฝึกอาชีพทำตุ๊กตาชาวเขา อบต. จึงสนับสนุนงบเพื่อเป็นทุนในการประกอบอาชีพ นอกจากนั้นยังมีส่วนช่วยในการหาตลาดด้วยการใช้เครือข่าย อบต. กับหน่วยงานราชการต่างๆ ที่จะจัดซื้อของที่ระลึกด้วยการซื้อผลงานของผู้ติดเชื้อหรือผู้ได้รับผลกระทบ เนื่องจากทั้ง อบต. เห็นว่าการหนุนช่วยเรื่องตลาดจะสำคัญกว่าการรวมกลุ่มอาชีพ กล่าวคือปล่อยให้แต่ละคนผลิตงานในเชิงปัจเจก และ ทาง อบต. หาทางช่วยเรื่องตลาด ก็ได้ผลดีมาก

เมื่อพิจารณาบทบาทผู้หญิงที่เข้ามาทำงานในอบต. ดังกล่าว มีลักษณะการทำงานที่จะพิจารณาดังนี้

- พยายามใช้โครงสร้างของระบบราชการหรือทำให้ อบต. เป็นที่พึ่งของชุมชนเรื่องสุขภาพเนื่องจากสมาชิก อบต. ทั้งสามท่าน ไม่เคยทำงานในโครงสร้างการปกครองส่วนท้องถิ่นมาก่อน แม้ว่าเคยเป็นข้าราชการที่กรุงเทพและสาธารณสุข มาก่อน ก็ตาม ดังนั้นจึงได้ผลักดันกิจกรรมเรื่องสุขภาพและคุณภาพชีวิตที่ควรจะเป็นเข้าไปในโครงสร้าง ทั้งนี้เพราะอบต. ได้จัดแบ่งงบประมาณไว้เป็นหมวดหมู่อยู่แล้ว กล่าวคือ งบประมาณรายจ่ายของ อบต. ตามโครงสร้างที่กระทรวงมหาดไทยกำหนด คือ เป็นรายจ่ายด้านการพัฒนาไม่เกิน 70 % ของรายจ่าย ใน 70 % นี้ โดยทั่วไป อบต. มักจะเน้นเรื่องการก่อสร้างและพัฒนาในเชิงวัตถุประมาณ 90 % ของงบดังกล่าว นอกนั้นเป็นเรื่องคุณภาพชีวิต

และอาชีพ จึงไม่เกิดความขัดแย้งมากนักถ้าตราบได้โครงการสุขภาพและคุณภาพชีวิตไม่ไปกระทบโครงการโครงสร้างพื้นฐาน

- ประเด็นเอดส์เป็นประเด็นรูปธรรมชัดเจนที่ไม่ใช่เป็นเพียงโรคแต่เป็นปัญหาทางสังคม ดังนั้นการนำเรื่องนี้เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของแผนงาน อบต. จึงไม่ค่อยได้รับการขัดขวางมาก อบต. เข้าใจและเห็นใจ ขณะเดียวกันเป็นประเด็นทางศีลธรรม ยิ่งทำให้บทบาทผู้หญิงใน อบต. ที่ผลักดันเรื่องนี้ได้รับการยอมรับมากขึ้น ผู้หญิงในอบต. ทั้งสามท่านจึงใช้ปัญหาเรื่องศีลธรรมของสังคมมาเป็นประเด็นนำร่องของการทำงาน แม้ว่าอาจจะเป็นรูปธรรมที่จะทำให้ภาพลักษณ์ของผู้หญิงอยู่ติดกับประเด็นเดิม ๆ ทางทุนทางวัฒนธรรมก็ตาม

- ผู้หญิงประสานกับผู้ติดเชื้อและความเป็นอยู่ของชุมชนตลอดเวลา ดังนั้นการรับรู้ปัญหารูปธรรมเรื่องการทำมาหากิน เรื่องความเป็นความตายของชุมชน ทำให้ อบต. ผู้หญิงทั้งสามท่านมีข้อมูลมากกว่า ขณะเดียวกันก็มองเห็นช่องทางที่จะผลักดัน หรือจัดสรรงบประมาณ หรือ ขออนุมัติจากกรรมการบริหารให้ดำเนินการบางอย่างเพื่อบรรเทาปัญหาได้ในระดับหนึ่ง

อบต. ทั้งสามท่านยังไม่มีเครือข่ายแหล่งทุนจากภายนอกที่เป็นองค์กรต่างประเทศ หรือองค์กรพัฒนาเอกชน (ยกเว้นเครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนด้านเอดส์) ที่จะขอความร่วมมือ/ช่วยเหลือ หรือทำงานประสานกัน ดังนั้นจึงใช้ฐานองค์กรของรัฐ เช่น สาธารณสุข กรมประชาสัมพันธ์ ซึ่งเชื่อมต่อทาง อบต. การดำเนินการเรื่องทุนหรืองบประมาณ จึงเป็นการกระทำผ่าน อบต. เป็นส่วนมาก อบต. ผู้หญิงทั้งสามได้พยายามอย่างเต็มที่ (ในขณะที่ กรณีศึกษา อีกที่ ใช้ทำที่ไม่สนใจบ อบต.) ค้นหาวิธีการที่จะดึงงบประมาณในระบบ นี่เป็นภาพตัวแทนที่สำคัญของความสามารถของ อบต. ทั้งสามท่าน ที่พยายามจะให้คนอื่น ๆ เข้าใจความสำคัญของกิจกรรมต่าง ๆ

นอกจากนี้ยังดึงกิจกรรมชุมชนให้ อบต. เข้ามามีส่วนร่วมดำเนินการ ในกรณีของเอดส์ ที่ผู้ติดเชื้อผลิตสิ่งของมาแล้วต้องช่วยกันขายนั้น อบต. ทั้งสามท่านใช้วิธีการที่ให้ อบต. ร่วมกันดำเนินการ คือ เชื่อมเครือข่ายกับอบต. อื่น หรือประสานกับหน่วยงานรัฐอื่น ๆ เพื่อซื้อผลิตภัณฑ์ของผู้ติดเชื้อ วิธีการดังกล่าวได้รับการขานรับจาก อบต. ทำให้เห็นว่า ทั้ง อบต. เข้ามามีส่วนร่วมช่วยเหลือผู้ติดเชื้อและป้องกัน โดยมีสมาชิก อบต. ที่เป็นหญิงเป็นตัวแทนดำเนินการ

สมาชิก อบต. ที่เป็นหญิงทั้งสามคนยอมรับว่า ไม่ได้สนใจแค่ประเด็นกลุ่มผู้ติดเชื้อหรือเรื่องเอดส์เพียงอย่างเดียว เรื่องสุขภาพในภาพรวม เด็ก คนชรา ก็สนใจ เพียงแต่ว่า การจัดโครงสร้างกลุ่มผู้ติดเชื้อหรือการหนุนช่วยผู้ติดเชื้อมีความชัดเจนกว่าและเป็นรูปธรรมกว่า การขับเคลื่อนก็มีพลังทั้งจากองค์กรพัฒนาเอกชน จากกระทรวงสาธารณสุข ซึ่งทำให้การจับประเด็นเป็นตัวเป็นตนมากกว่าทาง อบต. ก็เห็นพลังมากกว่า กล่าวคือ มีการเคลื่อนไหวจริง นอกจากนั้น การดึงประเด็นทางศีลธรรมเป็นประเด็นนำร่อง ได้รับการตอบรับมากกว่าการปฏิเสธ เนื่องจากว่า การช่วยเหลือเรื่องเอดส์มิใช่เพียงแค่ผู้ติดเชื้อแต่รวมไปถึงผู้สูงอายุที่ต้องดูแลผู้ติดเชื้อ เด็ก ๆ ที่ได้รับผลกระทบที่พ่อแม่เสียชีวิตและตัวเด็กก็ได้รับเชื้อเอชไอวีด้วย

การใช้องค์รวมของความเป็นตำบลมากกว่าที่จะใช้หมู่บ้าน กล่าวคือ เงินช่วยเหลือจาก คอมน.ที่ให้แต่ละตำบล และเครือข่ายผู้ติดเชื้อได้เสนอเงื่อนไขให้นำเงินดังกล่าวมารวมกันและจะให้สนับสนุนอีก ได้รับการยอมรับ ไม่มีทำที่เห็นหมู่บ้านเหนือกว่าความเป็นตำบล ซึ่งแนวคิดที่กล่าวมามีความสำคัญมากต่อการสร้างความเป็นประชาคมตำบล ที่ผู้แทนหมู่บ้านไม่ทำงานเพื่อเพื่อหมู่บ้านของตนเท่านั้น แต่มองเห็นความเป็นตำบลที่มีหมู่บ้านของตนเป็นองค์ประกอบอยู่ ในเมื่อหมู่บ้านตนไม่มีผู้ติดเชื้อก็จะเอางบที่ได้มาดำเนินการในลักษณะส่วนรวม เพื่อการดำเนินการที่เป็นประโยชน์สูงสุดของตำบล ตำบลสำราญราษฎร์ใช้วิธีการที่กล่าวมา และของบจาก อบต.อีกส่วนมาเป็นกองทุนดำเนินการต่าง ๆ ซึ่งความเป็นองค์รวมทำให้มีพลังและช่วยเหลือกันมากกว่าที่จะแยกส่วนไปตามหมู่บ้าน

กรณีของตำบลสำราญราษฎร์ นั้น การแยกกันระหว่างหญิงกับชายในการแก้ปัญหาสุขภาพอาจจะไม่ใช่ภาพที่เป็นแบบขาวกับดำ แต่เป็นภาพของการใช้ระบบตัวแทนดำเนินการหรือการแบ่งงานกันทำ อย่างไรก็ตามผู้หญิง อบต.ก็ไม่แยกประเด็นโจมตีหรือเป็นเจ้าของกิจกรรมอย่างชัดเจน ในเครือข่ายเอดส์ระดับตำบลก็ยังคงมีประธานของ อบต. ซึ่งเป็นผู้ชายเป็นประธาน การหนุนช่วยจะเกิดมากกว่าการขัดแย้งกัน

การทำงานด้านเอดส์ของ สมาชิก อบต. หญิงที่เข้ามาเป็นคณะกรรมการเอดส์ระดับตำบล จึงเป็นการเชื่อมความเป็น อบต. กับผู้ติดเชื้อให้สามารถเข้าถึงทรัพยากรในตำบลและใน อบต. แม้ว่าโครงสร้างการทำงานคณะกรรมการเอดส์จะเป็นไปตามการประสานกับองค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งภายในโครงสร้างดังกล่าวพยายามเน้นการเข้าร่วมของ อบต. นั่นคือการตั้งงบประมาณจาก อบต. กันนับว่าได้ผลอย่างยิ่ง ที่สมาชิก อบต. ที่เป็นหญิงทั้งสามท่านได้แสดงบทบาทในการตั้งงบประมาณให้กับคณะกรรมการเอดส์ระดับตำบลดำเนินการ ขณะเดียวกันสมาชิก อบต. ที่เป็นหญิงก็อยู่ในตำแหน่งของประธานหาทุนของคณะกรรมการเอดส์ ซึ่งจำเป็นต้องประสาน สามัคคีและระดมทุนในรูปแบบต่างๆ เพื่องานด้านเอดส์

โครงสร้างของคณะกรรมการเอดส์ตำบล(ที่มีผู้หญิงจาก อบต. ร่วมดำเนินการ)

หน้าที่ของคณะกรรมการทั้งหมด 22 คน มีดังนี้

ที่ปรึกษา-	อบต. และ องค์กรพี่เลี้ยง(องค์กรพัฒนาเอกชน-มูลนิธิพัฒนาศักยภาพชุมชน) รวม 4 คน
ประธาน-	ประธานกรรมการบริหาร อบต.
รองประธาน-	1 คน
เลขาฯ-	1 คน
เหรัญญิก-	3 คน
กรรมการ-	12 คน

(หมายเหตุ) คณะกรรมการเอดส์นี้มาจากหน่วยงานต่าง ๆ 4 หน่วยงานดังนี้

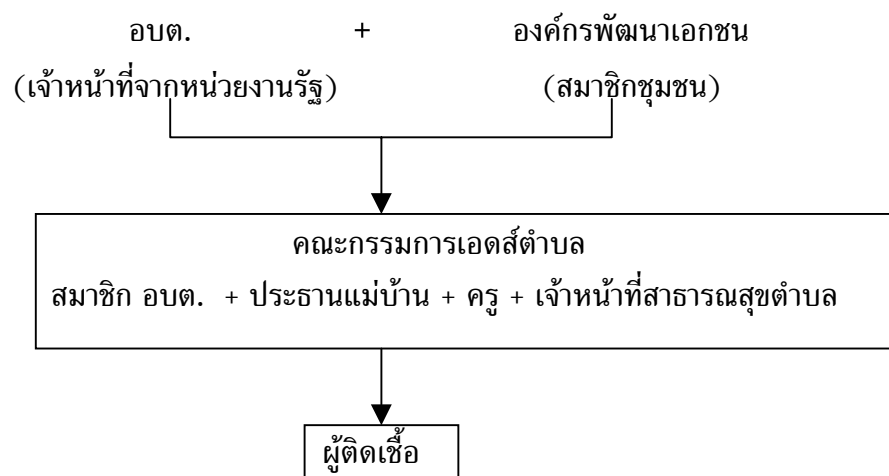
1. ปลัด อบต.
2. เจ้าหน้าที่สาธารณสุขตำบล
3. ประธานแม่บ้านตำบล
4. ครู

คณะกรรมการฝ่ายต่างๆ แบ่งงานออกเป็น 5 หมวดงานคือ

- งานด้านผู้ติดเชื้อ คือ การออกเยี่ยมผู้ติดเชื้อ ส่งเสริมอาชีพ
- งานผู้ได้รับผลกระทบ คือ (เด็ก คนชรา) หาทุนการศึกษาให้แก่บุตรผู้ติดเชื้อ
- งานรณรงค์ คือ การประชาสัมพันธ์ และการจัดฝึกอบรม
- งานระดมทุน คือ การระดมทุนในรูปแบบต่างๆ
- งานหมอเมือง พัฒนาและส่งเสริมภูมิปัญญา

ความสัมพันธ์ระหว่าง อบต. กับคณะกรรมการเอดส์ตำบลมีลักษณะที่ว่าประธานคณะกรรมการมาจากประธานบริหาร และ ปลัด อบต. ก็เป็นกรรมการ กรรมการอื่นๆ ก็มาจาก อบต. ผู้หญิงทั้งสามคน อบต.ได้จัดสรรงบประมาณตั้งเป็นกองทุนการศึกษาสำหรับเด็กผู้ได้รับผลกระทบจากโรคเอดส์ จำนวน 24,000 บาท

ผังความสัมพันธ์ระหว่าง อบต. องค์กรพี่เลี้ยง หน่วยงานรัฐ สมาชิกในชุมชน และผู้ติดเชื้อ

กองทุนของคณะกรรมการเอดส์ตำบลมาจาก

- งบ จาก ศอนบ.
- อบต. จัดสรรงบประมาณ
- คณะกรรมการระดมทุนเอง
- ประสานกับองค์กรอื่นๆ ภายนอก

โดยได้มีการกำหนดหัวหน้างานและทีมงานอย่างชัดเจน แต่ก็กระจายกันรับผิดชอบไม่ใช่การกระจุกบทบาทเพียงแค่หัวหน้างาน ในระยะสั้นที่จะเกิดขึ้นคือการจัดหาผ้าป่าเพื่อระดมทุนใช้ในการดำเนินงาน ผู้ติดเชื้อมักจะร่วมกิจกรรมกับกรรมการเอดส์นี้เสมอ ขณะเดียวกันการช่วยเหลือหรือติดต่อประสานกับกลุ่มผู้ติดเชื้อใช้การติดต่อเป็นรายคนเพราะจำนวนคนน้อยและอยู่ไม่ไกลกัน ความเป็นกลุ่มความหวังยังมี ได้ลดบทบาทลงอย่างมาก ผู้ติดเชื้อหันมาดำเนินงานผ่านทางคณะกรรมการเอดส์มากกว่าเพราะการเข้าถึงทรัพยากรที่ดีกว่า และผู้ติดเชื้อได้รับการมองอย่างมีคุณค่ามากขึ้น

จากการศึกษาข้อมูลพบว่า แม้ อบต.ผู้หญิงจะยังไม่มีเครือข่าย แต่ก็สามารถดำเนินการเรื่องเอดส์ได้โดยพยายามใช้งบประมาณในอบต.เป็นด้านหลัก และมองว่ามีความชอบธรรมที่จะใช้และจัดสรร ดังนั้นวิธีการต่างๆ ที่จะพยายามเจรจากรอบเพื่อการจัดสรรงบประมาณจึงเกิดขึ้น และนี่เป็นรูปแบบการทำงานหนึ่งที่สำคัญของบทบาทผู้หญิงในอบต. และการสร้างงานเอดส์ให้เป็นแบบงานการกุศลซึ่งแม้จะเป็นรูปแบบสังคมสงเคราะห์ แต่ก็ยังมีประโยชน์ในการระดมทุนเพื่อเข้ากองทุนเอดส์ระดับตำบล แม้ว่า อบต. ส่วนใหญ่จะคิดถึงการพัฒนาในเชิงรูปธรรมเช่น การพัฒนาถนน ไฟฟ้า ประปา เป็นต้น ก็ตามที แต่ถ้าคนในชุมชนติดเชื้อเอชไอวีกันมากมายโดยไม่ป้องกันก็จะเป็นรูปธรรมที่จะฟ้องการทำงานของ อบต. ว่าไม่สนใจการพัฒนาคุณภาพชีวิต เช่นกัน

หน่ออ่อนของความร่วมมือส่วนร่วมของชุมชน

การดำเนินการของผู้หญิงใน อบต. นี้ถือเป็นหน่ออ่อนของการเกิดความเป็นประชาสังคมในระดับตำบลหรือลักษณะที่คนในชุมชนonanatrร่วมกันในปัญหาของชุมชน องค์กรปกครองท้องถิ่น เจ้าของร่างกายที่ติดเชื้อ (PHA) ประชาชนอื่นๆ เข้าร่วมกิจกรรมเพื่อส่วนรวม มีความเอื้อเฟื้อกัน และมีความพยายามที่จะสร้างความสัมพันธ์ในแนวระนาบให้เกิดขึ้นในประเด็นเอดส์ ซึ่งเป็นการสร้างการเคลื่อนไหวแบบใหม่ขึ้นในชุมชน ที่พยายามให้ทุกคนมีส่วนร่วมในเกือบทุกระดับ มีศักดิ์ศรีเท่ากัน ร่วมกันรับผิดชอบ และกระจายอำนาจ

แม้ว่าจะไม่มีประสบการณ์การทำงานสาธารณะในระดับกว้าง แต่ อบต. หญิงก็ทำหน้าที่ต่างๆ เพื่อสร้างชุมชนของพวกตนให้ดีที่สุด โดยอาศัยฐานทางต้นทุนวัฒนธรรมที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดู

กล่าวอย่างเป็นรูปธรรมก็คือ ในสังคมภาคเหนือ ผู้หญิงจะรับผิดชอบเรื่องการดูแล อาหารการกิน ความเป็นอยู่ สุขอนามัยในครอบครัว รวมไปถึงการหาเลี้ยงชีพ สิ่งเหล่านี้เป็นกระบวนการกล่อมเกลாதาสังคม ดังนั้นเมื่อผู้หญิงเข้ามาทำงานชุมชนอย่างเป็นกิจลักษณะ ก็ใช้ฐานดังกล่าวเป็นใบเบิกทาง ขณะเดียวกัน สมาชิก อบต. ที่เป็นผู้ชายก็คาดหวังว่างาน อบต.ที่เกี่ยวกับคุณภาพชีวิตและสุขอนามัย เป็นงานที่ผู้หญิงจะต้องรับผิดชอบและดูแล ลักษณะการแบ่งบทบาททางเพศก็เกิดขึ้น เพียงแต่ว่า ลักษณะการทำงานและการสร้างงานใน อบต. มิได้เป็นลักษณะของการยอมตามหรือเป็นเสียงส่วนน้อยในสภาฯ แต่ใช้ลักษณะ “การจัดการแบบผู้หญิง” ที่เน้นการเกาะติดงบประมาณ เรียกร้องความเห็นใจ มาเป็นแกนกลางในการทำงานเชิงรุก

ลักษณะเด่น ๆ ของการทำงานของผู้หญิงใน อบต. ที่มีส่วนในการสร้างความเป็นประชาสังคม มีดังนี้

- พยายามให้ทุกคนแสดงความคิดเห็นผ่านตน ไม่ว่าจะเป็นผู้ติดเชื้อ ผู้ได้รับผลกระทบ คนชรา และนำปัญหาต่างๆ เข้าสู่ อบต. ทั้งนี้ฐานทางวัฒนธรรมของความเป็นเพศหญิงที่รู้จักคุ้นเคย พูดคุยเอาใจใส่กับผู้คนในชุมชนเสมอ ทำให้งานสาธารณะมีประสิทธิภาพดีขึ้น
- พยายามให้การทำงานของ อบต.มีความโปร่งใส ชี้แจงให้ชุมชนรับรู้ และอธิบายให้กับชุมชนได้ และให้ชุมชนร่วมเป็นเจ้าของโครงการผ่านทางกลุ่มแม่บ้าน หรือ คณะกรรมการเอดส์ตำบล
- พยายามตามนโยบายหรือแผนงานให้บรรลุและเป็นไปตามกำหนดที่วางไว้
- สนใจกับกลุ่มต่างๆ ในชุมชนอย่างเท่าเทียมกัน
- สร้างผลงานในนามขององค์การบริหาร มากกว่าในนามส่วนตัว
- สร้างความเป็นธรรมในการจัดสรรงบประมาณ และไม่ยอมตามการคิดแบบผู้ชายเป็นใหญ่ (male paradigm) ในการทำงาน ที่เน้นเรื่องงานสาธารณูปโภคพื้นฐานเป็นด้านหลักเพราะมองเห็นรูปธรรมชัดเจนกว่า เช่น ก่อสร้างถนน ติดไฟกึ่งตามถนน การขุดบ่อน้ำ เป็นต้น

ความพยายามสร้างความตระหนักในเรื่องคุณภาพชีวิต-เอดส์ ให้ อบต. เข้าใจและเกิดขึ้นในระดับจิตสำนึกให้ได้ เพราะจะพัฒนาไปสู่การเข้าใจปัญหาสังคมอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิต เช่น เรื่องยาเสพติด คนชรา หนี้สิน และสิ่งแวดล้อม เป็นต้น ซึ่ง อบต.จะต้องเป็นแกนหลักให้กับชุมชน และต้องไม่ห่างจากชุมชนที่ตนเองอยู่ กล่าวคือต้องไม่มีความเป็นข้าราชการหรือต้องไม่สร้างความสัมพันธ์แบบแนวดิ่งให้เกิดขึ้น หรือลดลงให้น้อยที่สุด ผู้หญิงในอบต. จะเป็นสะพานเชื่อมที่สำคัญที่จะทำให้ประเด็นดังกล่าวเกิดขึ้น ทั้งนี้ตัว อบต. เองซึ่งถือเป็นองค์กรของรัฐในระดับท้องถิ่น ต้องมีบทบาทหลักในการสร้างประชาสังคมให้เกิดขึ้นในตำบล การสร้างนี้มีใช้ไปสั้งแบบทางราชการ แต่ต้องมาสำนึกที่ต้องการช่วยชุมชนให้รู้สึกถึงความเป็นเจ้าของชุมชน บทนำร่องด้วยเรื่องสุขภาพและการช่วยเหลือผู้ติดเชื้อจึงเป็นหน่ออ่อนที่สำคัญของพื้นที่นี้

2. งานป้องกันเอดส์ต้องเป็นงานการเมือง : กรณีของผู้หญิงในองค์การบริหารส่วนตำบลสารภี

ตำบลสารภี อยู่ในอำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ห่างจากอำเภอสารภี 2 กิโลเมตร ริมถนนสายเชียงใหม่-ลำพูน สายเก่า มีขนาดเนื้อที่ 9 ตารางกิโลเมตร พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบ ตำบลสารภีมีทั้งหมด 8 หมู่บ้าน (เป็นหมู่บ้านในเขต อบต.เต็มทั้งหมู่บ้าน 4 หมู่บ้าน และอยู่ระหว่าง อบต. กับเทศบาล 4 หมู่บ้าน) มีประชากรทั้งสิ้น 7,161 คน เป็นหญิง 3,757 คน เป็นชาย 3,404 คน จากเอกสารแผนพัฒนาตำบล ปี 2537-2541 ไม่ระบุถึงปัญหาเอดส์ที่เกิดขึ้นในชุมชน เพียงแต่ระบุในประเด็นอื่นๆ ว่า “โรคเอดส์ระบาด” ซึ่งแนวทางการพัฒนา ที่จะต้องเป็นไปตามโครงสร้างของกระทรวงมหาดไทยที่กำหนดเรื่องแผนพัฒนาคุณภาพชีวิตให้อยู่ในระดับต้น ทางตำบลสารภีจึงจัดลำดับความสำคัญของปัญหาเรื่องโรคเอดส์ไว้อันดับ 3 โดยวิเคราะห์สาเหตุว่า “ประชาชนขาดความรู้ความเข้าใจ” แนวทางแก้ไขคือ “ให้การศึกษา อบรม สัมมนา” (แผนพัฒนาตำบล ปี 2541) ส่วนผู้ติดเชื้อที่ทาง อบต. สนับสนุนนั้น อบต. จะให้งบประมาณในเรื่องการส่งเสริมอาชีพ 30,000 บาท

ตำบลสารภีที่ศึกษานี้ มีความโดดเด่นอยู่ที่ สมาชิก อบต. ผู้หญิงท่านหนึ่งมีบทบาทอย่างมากในการขับเคลื่อนการทำงานเพื่อชุมชนทั้งในประเด็นสาธารณสุขปโภคพื้นฐานและด้านคุณภาพชีวิตสิ่งแวดล้อม ในการศึกษาส่วนนี้จะนำเสนอการสร้างความเป็นประชาสังคมในลักษณะที่ผู้นำมีบทบาทในการทำให้สมาชิกของชุมชนกลุ่มต่างๆ สามารถเข้าถึงทรัพยากรของสังคมได้ โดยเฉพาะกลุ่มผู้ติดเชื้อเอชไอวี และชี้ชัดว่าการได้มาซึ่งทรัพยากร หรือการสร้างประชาคมนั้นเป็นงานการเมือง การเมืองที่หมายถึงการเข้าไปมีอำนาจในการตัดสินใจและในระดับนโยบาย

นางศรีนวล สุภาวัฒน์ ได้รับเลือกเป็นสมาชิกขององค์การบริหารส่วนตำบลสารภีถึงสองครั้ง (ปี พ.ศ. 2537 กับปี พ.ศ. 2542) เคยเป็นประธานกลุ่มสตรี-แม่บ้าน ประธานอาสาสมัครสาธารณสุข สมาชิกกิ่งกาชาด คณะกรรมการต่อต้านการเอารัดเอาเปรียบ คณะกรรมการตรวจสอบ-พิจารณาเงินของเขต 10 ในภาคเหนือ และอาสาประชาสงเคราะห์ จังหวัดเชียงใหม่ ได้รับโล่อาสาสมัครประชาสงเคราะห์ดีเด่นและ รางวัลผู้หญิงเก่ง สาขาสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล (ปี พ.ศ. 2538) คุณศรีนวล กล่าวเสมอว่า “การจะทำให้ประชาชนในท้องถิ่นเข้าถึงทรัพยากรได้นั้น ต้องทวงถาม ชักถามและต่อสู้ โดยเฉพาะประเด็นของผู้ด้อยโอกาสในสังคม” (สัมภาษณ์คุณศรีนวล สุภาวัฒน์, มิถุนายน 2541)

ตำบลสารภีไม่มีคณะกรรมการเอดส์ตำบล และในระยะแรกๆ ที่เชื้อเอชไอวีแพร่ระบาดนั้น อบต. ไม่มีงบประมาณเพื่อการป้องกันหรือช่วยเหลือผู้ป่วย ดังนั้น ลักษณะการสร้างความช่วยเหลือหรือการสร้างให้ชุมชนกับสมาชิกที่ติดเชื้ออยู่ในพื้นที่ตำบลสารภีได้นั้นจำเป็นต้องเรียกร้องทวงถามสิทธิเหล่านั้น

กลุ่มผู้ติดเชื้อเอชไอวี ในตำบลสารภี รวมตัวกันเป็นกลุ่ม ในช่วงที่จังหวัดเชียงใหม่ มีการรวมกลุ่มผู้ติดเชื้อกันอย่างเปิดเผย ในช่วง พ.ศ. 2537 เป็นต้นมา กลุ่มผู้ติดเชื้อของตำบลนี้ชื่อ “กลุ่มดอกสารภี” ภายใต้การชี้แนะและหนุนช่วยจากคุณศรีนวล สุภาวัฒน์ กล่าวคือ คุณศรีนวลได้เข้าร่วมประชุมในเครือข่ายเอดส์ ของภาคเหนือตอนบน ที่ประกอบด้วยองค์กรพัฒนาเอกชนด้านเอดส์ – NGOAIDS ร่วมกับ Act-Center และพันธกิจเอดส์ ได้นำเสนอข้อสรุปที่ว่าผู้ติดเชื้อควรที่จะมีกลุ่มเพื่อช่วยทางด้านจิตใจและการช่วยเหลือกันทางด้านอารมณ์ความรู้สึก

ในขณะนั้น คุณศรีนวล สุภาวัฒน์ เป็นคณะกรรมการเอดส์ของโรงพยาบาลสารภี จึงได้ผลักดันแนวคิดดังกล่าวให้เป็นจริง ในช่วงเวลาดังกล่าวปรากฏมีกลุ่มผู้ติดเชื้อ (โดยเฉพาะผู้หญิงรวมตัวกันตั้งกลุ่มมากมาย- ดูปทที่สาม) ในจังหวัดเชียงใหม่หลายกลุ่ม กลุ่มดอกสารภีจึงเกิดขึ้น โดยมีคณะกรรมการเป็นผู้หญิงทั้งหมด มีคุณศรีนวล เป็นที่ปรึกษา และให้ใช้สถานที่บ้านตนเป็นที่ทำการ กลุ่มดอกสารภีจึงเกิดขึ้นบนฐานของความรู้สึกที่จะช่วยกันทางอารมณ์ และเรื่องของรายได้เป็นเบื้องต้น โดยคุณศรีนวล ดูแล อย่างใกล้ชิด ที่ต้องใช้คำว่า ดูแลอย่างใกล้ชิด ก็เพราะผู้ติดเชื้อในตำบลสารภียังรู้สึกว่ตนเองขาดความมั่นใจและกลัวชุมชนจะรังเกียจ คุณศรีนวล จึงเป็นเหมือนปราการคอยปกป้องให้กลุ่มนี้รวมตัวอยู่ได้ การยกพื้นที่บางส่วนของบ้านคุณศรีนวล ให้เป็นที่ทำงานของกลุ่มจึงเป็นรูปธรรมชัดเจน

ระยะแรกกลุ่มนี้เน้นกิจกรรมสร้างรายได้เพื่อให้ผู้ติดเชื้อได้มีโอกาสมาคุยและเยี่ยมเยียนกัน เน้นที่ตัวกลุ่ม มิใช่เน้นความสัมพันธ์กลุ่มกับชุมชน เมื่อรัฐจัดสรรงบประมาณช่วยผู้ติดเชื้อ คุณศรีนวลสรุปบทเรียนว่าควรที่จะนำกลุ่มนี้ไปทำงานร่วมกับกลุ่มอื่นๆ ที่ตนมีเครือข่ายอยู่ กิจกรรมสร้างรายได้จึงเกิดขึ้นโดยมีกลุ่มผู้ติดเชื้อกับกลุ่มแม่บ้านร่วมกันทำพรมเช็ดเท้า น้ำยาสระผม ดอกไม้จันทร์ และน้ำพริกตาแดง(แม่บ้านจะเป็นผู้ปรุงและบรรจุ)

แน่นอนว่าการรวมกลุ่มของผู้ติดเชื้อในเบื้องต้นทำให้เส้นลากแบ่งของคนที่ติดเชื้กับคนในชุมชนชัดเจนขึ้น กล่าวคือก่อนหน้านี้จะมีกลุ่ม ผู้ติดเชื้อจะไม่เปิดเผยตัวจะมีแต่ความคลุมเคลือหรืออึมครึมและสงสัยว่าคนโน้นคนนี้ติดเชื้อ สร้างความรู้สึกกดดันและแปลกแยกอย่างมาก สมาชิกกลุ่มดอกสารภีเล่าให้ฟังว่า “อยากจะฆ่าตัวตายหลายครั้งเมื่อชุมชนรู้ว่าตนเองติดเชื้อเอชไอวี” (สัมภาษณ์คุณ) กลุ่มทำให้รู้สึกว่ามีพวกเดียวกัน

กลุ่มดอกสารภีไม่มีผู้นำที่เข้มแข็ง เหมือนกลุ่มผู้ติดเชื้อบางที่ เช่น กลุ่มแม่มาดอยสะเก็ด หรือ กลุ่มประสานใจทุ่งสะโตก (ดูปทที่ 3) ดังนั้นกลุ่มดอกสารภีจึงอิงกับคุณศรีนวล อย่างเต็มที่ ประกอบกับบุคลิกคุณศรีนวล ในการปกป้อง และจัดการ ยิ่งทำให้กลุ่มดังกล่าวเห็นความสำคัญกับการสร้างเครือข่ายกับหน่วยงานรัฐท้องถิ่นมากขึ้น ทั้งนี้ กลุ่มสามารถรับรู้ถึงการเคลื่อนไหวเรื่องงบประมาณจากส่วนกลางเรื่องการช่วยเหลือ จากองค์กรพัฒนาเอกชน ช่องทางในการเชื่อมกับเครือข่ายอื่นๆ นอกพื้นที่ และการพัฒนาตัวเองของผู้ติดเชื้อในโอกาสที่ได้ไปสัมพันธ์กับเครือข่ายอื่นๆ นอกพื้นที่โดยผ่านคุณศรีนวล

งานสร้างพื้นที่ทางสังคมเป็นงานการเมือง

การเมืองมิได้กินความหมายที่การเข้าไปบริหารจัดการ แต่หมายถึงกระบวนการเข้าร่วมการตัดสินใจและจัดสรรทรัพยากรทางสังคมให้กับชุมชน กลุ่มแต่ละกลุ่มที่จะเข้ามาใช้ทรัพยากรนั้นต่างมีสิทธิ มีการเจรจาต่อรองและตกลงกันว่าใครหรือกลุ่มใดจะได้เท่าไร คุณศรีนวลเป็นผู้ผลักดันให้มีการจัดสรรงบประมาณจาก อบต. มารณรงค์ให้ความรู้กับชุมชนเรื่องเอดส์ และทางงบประมาณจากหน่วยงานอื่นๆ มาสนับสนุนกลุ่มดอกสารภี ทั้งนี้อบต. ไม่จัดสรรงบประมาณให้กับกลุ่มดอกสารภีโดยเฉพาะได้ ทาง อบต. จะให้บักก็จะเป็นเรื่องการรณรงค์ให้ทั้งชุมชนรู้และเข้าใจเอดส์ มากกว่า ดังนั้นงบดำเนินการต่างๆ ของกลุ่มจึงเป็นงบที่ได้มาจากองค์กรเอกชนหรือที่อื่นๆ

ในเวลานั้นมีกระแสการรวมกลุ่มผู้ติดเชื้อ และการยอมรับผู้ติดเชื้ออยู่ร่วมกับชุมชนมีแนวโน้มสูงขึ้น ประกอบกับคุณศรีนวลผลักดันนโยบายใน อบต. มากขึ้น ทำให้ทาง อบต. สารภี มีนโยบายชัดเจนขึ้นในเรื่องเอดส์ แต่เป็นในเรื่องการป้องกันและการให้ความรู้ งานส่วนใหญ่จะเน้นในลักษณะการส่งเสริมให้ผู้ป่วยไม่ว่าเหว ไม่ถูกทอดทิ้ง การปลูกจิตสำนึก การจัดส่งเสริมอาชีพ การสร้างความเข้าใจให้กับชุมชนเรื่องเอดส์ งบประมาณจะจัดตั้งเป็นกองทุน เป็นค่าสวัสดิการ กองทุนดังกล่าวได้มาจากหน่วยงานของรัฐและภาคเอกชน รวมเงินทั้งสิ้น 40,000 บาท โดยมีประธาน อบต. เป็นผู้ดูแล โดยผู้ติดเชื้อจะเบิกจ่ายครั้งละ 500 บาทโดยที่ผู้ป่วย(ซึ่งต้องเปิดเผยตัว) จะต้องมารับรองแพทย์ทุกครั้งที่มาเบิก

จะสังเกตว่า การสร้างความเป็นประชาสังคมโดยผ่านงานด้านเอดส์ของ อบต. กับกลุ่มดอกสารภีที่มีคุณศรีนวลเป็นที่ปรึกษาจะแตกต่างกัน และดูเหมือนจะต่างคนต่างทำ ทางอบต. มองว่ากลุ่มดอกสารภีที่มีคุณศรีนวลเป็นที่ปรึกษามักจะไม่ให้ความสำคัญกับองค์กรรัฐ (อบต.) ทั้งนี้เพราะกลุ่มดังกล่าวมักจะไม่ค่อยจะพึ่งพิงงบประมาณหรือการช่วยเหลือจากรัฐท้องถิ่น หรือให้ความสำคัญกับภายนอกมากกว่าภายใน อีกอย่างหนึ่ง ทาง อบต. เห็นว่า คุณศรีนวล ดำเนินการที่ล้ำเส้น อบต. มากเกินไป ปรากฏการณ์ดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า อบต. ไม่ต้องการเข้ามายุ่งเกี่ยวกับกลุ่มผู้ติดเชื้อเพราะมีคุณศรีนวล เป็นแกนนำ ดังนั้น อบต. ก็ต้องไปสร้างงานเรื่องเอดส์ด้านอื่น แทน การจะจัดสรรงบเพื่อกลุ่มดอกสารภี จึงมิใช่เรื่องคุณธรรมกับไม่มีคุณธรรม แต่เป็นเรื่องของการเมืองและความขัดแย้งใน อบต. ที่มีตัวบุคคลเป็นตัวแทน

ในทางกลับกัน คุณศรีนวลเห็นว่าการจะได้งบหรือเข้าถึงงบประมาณจะต้องใช้การกดดันมากทั้งๆ ที่บักก็จะเป็นที่ชวนให้น่าไปช่วยประชาชนในชุมชน หรือแม้กระทั่งการจะทำให้สภา อบต. เห็นด้วยในกิจกรรมต่างๆ ก็เป็นงานการเมือง ดังนั้น การสร้างกลุ่มหรือพื้นที่ของประชาชนนอกภาครัฐ (ในระดับท้องถิ่น) สามัคคีกันเอง กับคนภายนอก หรือทำให้ชุมชนตระหนักขีดการมีอยู่ของพวกเขาในชุมชนเลี้ยงตัวเองได้และไม่สร้างภาระให้กับชุมชน จะเป็นวิถีทางที่สำคัญที่จะสร้างให้ชุมชนสารภีเข้มแข็งเนื่องจากที่ผ่านมา ความรู้สึกหรือสำนึกของคนในพื้นที่มักจะคิดว่ามีแต่รัฐเท่านั้นที่จะสร้างให้พวกตน

อยู่ได้ รอการจัดสรรจาก อบต. ดังนั้น เมื่อตำบลสารภีมีกลุ่มอื่นๆ ที่ไม่ใช่เป็นกลุ่มจัดตั้งของรัฐ จึงได้รับการปฏิเสธจากรัฐในระยะแรกว่าไม่เห็นความสำคัญของรัฐ อย่างไรก็ตาม การขัดแย้งกันในระยะแรก ก็ได้รับการคลี่คลายลง เมื่อ อบต. เห็นความสำคัญที่จะต้องช่วยเหลือกัน แต่กระนั้น งบประมาณที่จะจัดสรรให้ก็มีอย่างจำกัด ปรากฏการณ์ดังกล่าวมิใช่แสดงในเรื่องผู้ติดเชื่อเท่านั้น การพัฒนาคุณภาพชีวิต ไม่ว่าจะเป็นเด็กหรือคนชรา ก็ได้รับการจัดสรรงบประมาณ ซึ่งปริมาณที่น้อยเช่นนี้ก็มีใช้ว่าจะได้มาในเชิงโครงสร้างเท่านั้น แต่ได้มาจากการผลักดันและช่วงชิงในเวทีการเมืองท้องถิ่นที่คุณศรีนวลเป็นสมาชิกอยู่ การสร้างงานหรือความเข้มแข็งให้กลุ่มดอกสารภี หรือแม้กระทั่งกลุ่มแม่บ้านในตำบล เป็นรูปธรรมที่จะบอกว่า การเติบโตของประชาสังคมอาจจะมาจากการใช้เครือข่ายนอกชุมชน การปฏิเสธความสำคัญของหน่วยงานรัฐท้องถิ่น

อะไรคือประชาคมภาคสตรี

เราไม่อาจปฏิเสธบทบาทการนำที่สำคัญไม่ได้ ในการพิจารณาเรื่องการสร้างความเป็นชุมชนหรือความเป็นประชาสังคม ความเป็นผู้นำนี้คือการนำแบบให้มีส่วนร่วมทั้งการคิด วางแผนและตัดสินใจ คุณศรีนวลมีเครือข่ายในชุมชนมากทั้งด้านสาธารณสุข วัฒนธรรม (กลุ่มพ็อนในชุมชน) เครือข่ายที่คุณศรีนวลมีอยู่คือเครือข่ายการเมืองท้องถิ่น เครือข่ายผู้หญิงในระดับประเทศ เครือข่ายกับนักวิชาการที่ทำงานด้านผู้หญิงในระดับมหาวิทยาลัย เครือข่ายผู้หญิงทางด้านกฎหมาย รัฐธรรมนูญ และเครือข่ายผู้หญิงภาคเหนือ และเครือข่ายผู้หญิงที่ติดเชื่อเอชไอวี เครือข่ายต่างๆ ทำให้คุณศรีนวลได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารมากมาย พัฒนาองค์ความรู้ในตัวคุณศรีนวลอย่างมากมาย การได้รับรู้ข้อมูลมาก ก็ทำให้คุณศรีนวลทันกับการเปลี่ยนแปลงและรู้เท่าทันการทำงานต่างๆ ใน อบต. จากการที่ได้รับการฝึกอบรมเรื่องกฎหมาย ทำให้คุณศรีนวลกล้าที่ตรวจสอบและตั้งประชาสังคมของชุมชนร่วมตรวจสอบการทำงานของ อบต. ด้วย

ดังนั้นคุณศรีนวลตระหนักชัดว่าการที่ตนเองรับรู้ข้อมูลและพัฒนาคนเดียวไม่สามารถที่จะทำให้กลุ่มต่างๆ ในชุมชนเข้มแข็งได้ คุณศรีนวลได้นำสมาชิกกลุ่มแม่บ้าน ผู้ติดเชื่อ(ที่เป็นผู้หญิง)เข้าร่วมการเชื่อมเครือข่ายการเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา ในระยะหลัง (ปี 2540-42) คุณศรีนวล มักจะพาสมาชิก จากกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเข้าร่วมการประชุมเสมอ สมาชิกจะสลับหมุนเวียนกัน จึงเป็นการเชื่อมเครือข่ายระหว่างภายในกับภายนอก และนำเครือข่ายภายในด้วยกันมาเชื่อมกัน โดยคุณศรีนวลจะทำงานกับลูกบ้านซึ่งส่วนใหญ่เป็นสตรี ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มผู้ติดเชื่อ กลุ่มแม่บ้าน ร่วมกันหาทุน หาดลาดนำกลุ่มเหล่านี้ไปเชื่อมกับองค์กรพัฒนาเอกชน กลุ่มสตรี องค์กรสตรีในสถาบันการศึกษา กลุ่มทางการเมืองอื่นๆ เป็นต้น

การสร้างเครือข่ายการทำงานอื่นๆ ผ่านการทำงานการเมืองที่คุณศรีนวลมีฐานอยู่และด้วยการเป็นสมาชิก อบต.ทำให้งานพื้นที่ของกลุ่มสตรีในมิติต่างๆ เป็นที่ยอมรับจากชุมชนมาก การทำงานใน

เชิงรุก ด้วยบุคลิกลักษณะที่พูดตรงและรุกเพื่อการเข้าถึงทรัพยากร ทำให้สร้างผลงานได้มาก ขณะเดียวกันก็ได้รับการปฏิเสธมากเช่นกัน โดยเฉพาะจากเพศตรงข้าม

ตัวอย่างกิจกรรมที่คุณศรีนวลดำเนินการคือ การประสานกับสาธารณสุขและคณะพยาบาล ศาสตร် มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ที่จะช่วยผู้ติดเชื้อ เนื่องจากคุณศรีนวลเป็นคณะกรรมการโรงพยาบาล สาร์ภี จึงคิดโครงการร้านค้าของผู้ติดเชื้อในโรงพยาบาลให้กลุ่มดอกสารภีดูแลและดำเนินการ ลักษณะนี้เป็นการสร้างเงื่อนไขให้สังคมยอมรับผู้ติดเชื้อพร้อมกับหากิจกรรม สร้างรายได้พร้อมๆ กัน และสร้างพื้นที่ให้ผู้ติดเชื้อมีที่ยืน ปรากฏว่าร้านในโรงพยาบาลดำเนินการไปได้ไม่ดี เพราะแม้กระทั่งเจ้าหน้าที่ในโรงพยาบาลยังรังเกียจ ทำให้กลุ่มคุณศรีนวลต้องถอนตัวจากกิจกรรมดังกล่าว จังหวะก้าวอาจจะเร็วไปและกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับเรื่องอาหารการกิน(อาหารแห้ง) สังคมยังไม่ยอมรับให้ผู้ติดเชื้อเข้าร่วม กลุ่มนี้จึงถอยกลับเข้าชุมชน สร้างพื้นที่ในชุมชนตนมากกว่าจะสร้างกลุ่มตนเองเพียงอย่างเดียว

การทำงานเชิงรุกอีกอย่างคือการจัดสรรงบจากรัฐท้องถิ่น (แม้ไม่มาก) งบจากองค์กรพัฒนาเอกชนต่างชาติ จากธนาคารออมสิน (โครงการเศรษฐกิจพึ่งพิงตนเอง) ให้สมาชิกของชุมชนจัดการกันเอง ร่วมกันบริหารจัดการ ดูแลและรักษาฐานทางวัฒนธรรมที่สำคัญไว้นั้นคือการเอื้อเฟื้อ เอาใจใส่กัน ด้วยการใช้ฐานของความเป็นเพศหญิงมาเป็นแกนในการดำเนินการ ไม่ว่าจะเป็นความละเอียดละออ การเอาใจใส่ การประหยัด และตรวจสอบได้ ทำให้ภาพรวมของพื้นที่นี้ได้รับความสนใจจากภายนอกเสมอ แม้ว่าจะยังไม่สมบูรณ์ แต่ก็ป็นหน่ออ่อนที่น่าสนใจ

มีคำถามมากมายว่า ในเมื่อคุณศรีนวลมีเครือข่ายมากมาย จะเข้าไปทำไมใน อบต. คำตอบที่ชัดเจนคือเพื่อการตรวจสอบให้ชุมชนและการดึงทรัพยากรของรัฐมาจัดสรรเรื่องคุณภาพชีวิต นอกจากนั้นยังต้องการสร้างความสัมพันธ์แนวราบโดยเฉพาะกลุ่มผู้หญิงให้เกิดขึ้นกับรัฐท้องถิ่นให้มากขึ้น เนื่องจากจำนวนสมาชิก อบต. ที่เป็นเพศหญิง เข้าไปอยู่ใน อบต. น้อยมาก

ความเหมือนและความต่างของความเข้มแข็งของสตรีใน อบต.

ที่น่าสนใจของสตรีใน อบต. นี้ อบต.สาร์ภีจะแตกต่างจาก อบต. ลำราญราษฎร์ อย่างเห็นได้ชัด ทำให้ภาพของความเป็นชุมชนในพื้นที่สาร์ภีมีลักษณะที่เฉพาะและเน้นตัวผู้นำ เน้นการจัดการเชิงรุกและความสัมพันธ์แบบการเมืองที่จะต้องเข้าไปมีส่วนในการจัดการ ที่เห็นว่าการเข้ามาทำงานใน อบต. เป็นฐานที่สำคัญ ที่ผู้หญิงไม่ควรจะปฏิเสธ เพราะเป็นฐานการปกครองท้องถิ่นที่สำคัญที่จะดูแลผลประโยชน์ประชาชนในเกือบทุกเรื่อง ขณะเดียวกัน คุณศรีนวลพูดเสมอว่า ประเด็นผู้หญิง ประเด็นสุขภาพ ความห่วงใย เพศชายจะเข้าใจได้ไม่ดีเท่าผู้หญิง

ในขณะที่ อบต. ลำราญราษฎร์ เน้นการทำงานร่วมแบบค่อยๆ เจริญ แสดงการยอมรับเพศชายใน อบต. ด้วยการให้น้ำและเป็นประธานในกิจกรรมที่เกี่ยวกับงานเอดส์ ปรีกษาหารือตลอดเวลา

การเข้ามาทำงาน อบต. ของกลุ่มผู้หญิงที่นี้มองว่า อบต. เป็นงานที่จะช่วยสังคมอย่างเป็นระบบที่สุด ฐานการคิดอาจจะมีลักษณะสังคมสงเคราะห์ แต่ก็เห็นว่า อบต. คือที่ที่จะของบประมาณมาช่วยสังคมได้

ภาพของการปฏิบัติการของผู้หญิงทั้งสองบริบทคือบริบทตำบลสารภี ใช้วิธีการแบบนักการเมือง ที่ต้องใช้วิธีการทุกระดับไม่ว่าจะอภิปรายต่อสู้เพื่อจัดสรรงบประมาณหรือการหางบประมาณจากที่อื่น ๆ การหาและสร้างเครือข่าย เพื่อการได้มาซึ่งงบประมาณในการดำเนินเรื่องการป้องกัน และช่วยเหลือผู้ติดเชื้อ ขณะที่บริบทตำบลลำราญราษฎร์ คือการเน้นการเจรจาต่อรอง ใช้การประนีประนอม ความสัมพันธ์ส่วนตัว เพื่อจัดสรรงบประมาณ ใช้ช่องว่างขององค์กรรัฐต่างๆ ที่จะเอื้ออำนวย รวมไปถึงการใช้ฐานทางวัฒนธรรมในการจัดหางบประมาณมาเพื่อการช่วยเหลือ ทำให้การช่วยเหลือเป็นประเด็นของงานสังคมสงเคราะห์และการศีลธรรมมากกว่าจะเป็นงานการเมืองหรือภาระหน้าที่ของสังคม

เราไม่สามารถบอกได้ว่าวิธีการแบบใดคือความอ่อนแอหรือความเข้มแข็ง แต่จะเห็นได้ว่าทั้งสองวิธีเป็นการสร้างให้ชุมชนร่วมมือกันในการช่วยเหลือและป้องกันโรคเอดส์ โดยที่มีผู้ติดเชื้ออยู่ในชุมชนนั้นอย่างมีศักดิ์ศรี มีใช้รอรับความสงสารและไร้ค่า

พิจารณาได้ว่าผู้หญิงใน อบต. ที่ศึกษา พยายามที่จะเข้ามาใช้อำนาจในการตัดสินใจทรัพยากรเพื่อกระจายสู่ส่วนที่ด้อยหรือส่วนที่ขาดแคลน บนฐานของความรู้สึกร่วมกันในความทุกข์ของผู้ติดเชื้อ บางส่วนไม่รู้ว่ตนเองมีสิทธิ บางส่วนรู้ตลอดเวลาว่ามีสิทธิในการตัดสินใจ วิธีการที่จะทำการตัดสินใจนั้นเป็นไปในลักษณะที่คนอื่นเห็นชอบในเหตุผลและเห็นชอบในผลของการจัดสรรงบประมาณ สมาชิกส่วนใหญ่เห็นด้วยมากหรือน้อย ได้งบประมาณมากหรือน้อย เป็นกระบวนการที่จะต้องใช้เวลาพยายามแสวงหาล้อมทางวัฒนธรรมและทางการเมืองอย่างมาก ตามปกติ งบประมาณของ อบต. มักจะใช้ในเรื่องของโครงสร้างพื้นฐานส่วนใหญ่ และจัดสรรเพื่อคุณภาพชีวิต จำนวนน้อยมากเมื่อเทียบกับชีวิตที่มีคุณค่าในสังคม ขณะเดียวกันผู้หญิงใน อบต. มักจะได้รับบทบาทหรือได้รับการปฏิบัติที่ด้อยอยู่เสมอ เป็น “ไม้ประดับ” ของ อบต. แต่รูปธรรมที่เสนอจากการศึกษาชี้ชัดว่าการใช้เส้นทางทางการเมืองท้องถิ่นเป็นวิธีการที่มีความหมายในการเข้าร่วมการจัดสรรทรัพยากรเพื่อสร้างให้ชุมชนของพวกเขามีความเข้มแข็งขึ้น และตัวพวกผู้หญิงเองก็เรียนรู้เรื่องต่างๆ มากมาย

เมื่อได้งบประมาณ หรือจัดหางบมาเพื่อการช่วยเหลือผู้ติดเชื้อหรือป้องกันเอดส์แล้ว การร่วมมือกันในการดำเนินงานให้บรรลุ หรือสานต่อกิจกรรม เป็นความพยายามที่จะทำให้ความสัมพันธ์แบบเครือข่าย ช่วยเหลือกัน เห็นใจกัน ดึงวัฒนธรรมความเชื่อมาช่วยสร้างงานและระดมทุน อย่างเช่นงานทอดผ้าป่า เป็นต้น ขณะเดียวกันการนำชุมชนของตนไปเชื่อมกับชุมชนหรือกลุ่มอื่นๆ ในลักษณะเครือข่าย ยิ่งทำให้เกิดการเรียนรู้และพัฒนาและการสร้างโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากรที่อื่นๆ ได้มากขึ้น โดยอบต. เองนั้นแม้จะยังไม่พัฒนาชุมชนของตนไปสู่การเป็นชุมชนเข้มแข็งได้ แต่ก็กิจกรรมที่ผู้หญิงเหล่านี้ทำ เป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญที่จะทำให้ทุกคนหันมาสนใจงานวัฒนธรรมคุณค่า การร่วมระดมความเห็นและทรัพยากรเพื่อขจัดความทุกข์และไม่สามารถที่จะรอรัฐหรือแม่แต่องอบต. ได้เช่นเดิม .

บทบาทผู้หญิงที่จะก้าวข้ามงานลักษณะแม่บ้าน (ในอบต.) อาจจะท้าทายและสร้างความขัดแย้งใน อบต. ได้ แต่วิธีการจัดการกับความขัดแย้ง อย่างที่ อบต. สารภีจัดการสะท้อนให้เห็นถึงการใช้ลักษณะทางวัฒนธรรมไทยหรือชนบทที่จะลดการเผชิญหน้า หรือแตกหัก หรือเสียหน้า ทั้งนี้ ต่างมองเห็นผลประโยชน์ที่ชุมชนได้รับ นี่เป็นภาพชัดเจนที่ทุกคนต่างก็ต้องการรักษาชุมชนของตนไว้และเรียนรู้ที่จะพบกับความขัดแย้งพร้อมที่จะแก้ไข

บทที่ 5

บทบาทของกลุ่มผู้หญิงชาวบ้านนักพัฒนาในการแก้ไขปัญหาเอดส์

กรณีศึกษาชิ้นนี้ชี้ว่าผู้หญิงได้สร้างเวทีและใช้เงื่อนไขรวมทั้งต้นทุนเดิมที่มีอยู่เพื่อทำงานสังคมช่วยเหลือสังคม เมื่อสังคมเดือดร้อนหรือเผชิญปัญหาวิกฤติ

กลุ่มประสานงานเพื่อการพัฒนาสตรีและเยาวชนลำปาง (คุณศิริพร ปัญญาเสน ประธานกลุ่ม)

ในพื้นที่จังหวัดลำปาง ประสบการณ์และผลงานการพัฒนาสตรี เด็ก และเยาวชน ของกลุ่มประสานงานเพื่อการพัฒนาสตรีและเยาวชนลำปางภายใต้การก่อตั้งและการนำของคุณศิริพร ปัญญาเสน เป็นความเคลื่อนไหวในภาคประชาชนที่โดดเด่นและก้าวหน้ามากที่สุด

เมื่อพ้นวัยการเป็นสมาชิกในกลุ่มหนุ่มสาวในหมู่บ้านมาไม่นาน ศิริพรมีโอกาสได้เริ่มงานชุมชนด้วยการจัดการอบรมให้ความรู้แก่เยาวชนสตรีเพื่อป้องกันการถูกล่อลวง มาตั้งแต่ปี 2535 เนื่องจากในขณะนั้นมีสถิติเด็กผู้หญิงเป็นจำนวนมากถูกล่อลวงเข้าสู่อาชีพการขายบริการทางเพศ ซึ่งต่อมาได้ขยายเนื้องานครอบคลุมปัญหาเด็กทั้งหมด และเป็นงานเชิงรุกในด้านการป้องกันคือ ให้ความคุ้มครองและเฝ้าระวังปัญหาเด็ก ซึ่งในระยะเวลาปัจจุบัน แนวคิดเรื่องงานเด็กพัฒนาไปสู่งานการเมืองระดับกว้าง คือ สิทธิเด็ก สำหรับงานอีกมิติหนึ่งที่เริ่มในระยะเวลาใกล้เคียงกัน คือ การส่งเสริมสตรีให้มีบทบาทในการพัฒนาชุมชนและการเมือง ซึ่งแน่นอนงานส่วนนี้ได้ครอบคลุมไปถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคม คือ การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้หญิงในการเมืองท้องถิ่นตั้งแต่ปี 2537 ที่เริ่มประกาศใช้พระราชบัญญัติสภาตำบลเป็นครั้งแรก และถัดมาในปี 2539 ที่ผลงานเป็นการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้หญิงในการร่างรัฐธรรมนูญ และจากฐานประสบการณ์ในงานพัฒนาดังกล่าว กลุ่มประสานงานได้ขยายบทบาทมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาเอดส์ตั้งแต่ปี 2541 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน

สู่เส้นทางผู้หญิงชาวบ้านนักพัฒนา

ศิริพรมีโอกาสเรียนหนังสือเพียงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 แต่ความรู้ในระบบเพียงเท่านี้มิได้เป็นข้อจำกัดต่อการทำงานเพื่อชุมชนของเธอ ขณะเดียวกันก็มีใจว่าเธอจะมีพรสวรรค์หรือมีทักษะการทำงานด้านนี้มาแต่เกิด ความสามารถและผลงานของเธอและระยะเวลาที่ทำงานเป็นสิ่งยืนยันว่า เส้นทางสู่การเป็นนักพัฒนาจำเป็นต้องมีการเตรียมและมีวิธีการในการส่งเสริมที่เหมาะสม โดยเฉพาะผู้ที่ต้องออกมาเผชิญกับโลกกว้างนอกโรงเรียน และไม่ใช่ว่าเป็นเรื่องง่ายที่กลุ่มคนที่ยังอยู่ในช่วงของวัยรุ่นจะมีความสนใจในงานช่วยเหลือสังคม ซึ่งขัดแย้งกับธรรมชาติของคนวัยเดียวกันที่ชอบความสนุกสนาน รื่นเริงอยู่กับเพื่อนฝูงและสนใจเพศตรงข้าม

ในกรณีของศิริพร การมีโอกาสช่วยงานเป็นลูกมือให้กับแม่ในการเตรียมของในงานพิธีต่างๆ จนเธอสามารถทำแทนได้ จะเป็นจุดเริ่มต้นของทุนวัฒนธรรมที่สะสมในตัวที่นำมาซึ่งความสามารถในการวางแผนงาน ความรับผิดชอบงาน ตลอดจนการทำงานกับผู้อื่น

ต้นทุนความรู้ความสามารถตลอดจนทักษะในการถ่ายทอดความรู้และกระบวนการคิดที่เธอใช้ในงานพัฒนาเป็นสิ่งที่ได้รับจากหลายองค์กร โดยผ่านกระบวนการอบรม ประชุมเชิงปฏิบัติการ เสวนาแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ทักษะศึกษาในหลากหลายประเด็นที่ตรงกับความต้องการต่อเนื่องกันมาตลอดช่วงระยะเวลาไม่ต่ำกว่า 10 ปี ส่วนหนึ่งของรายการการอบรมที่เธอได้รับ ได้แก่ เทคนิคการถ่ายทอดอย่างมีส่วนร่วม เทคนิคการเป็นนักฝึกอบรมที่ดี วิธีการเขียนหลักสูตร กระบวนการ AIC แนวคิดการแก้ปัญหาแบบพุทธ-สันติวิธี การพูดในที่ชุมชน ผู้หญิงกับการมีส่วนร่วมทางการเมือง เทคนิคการให้คำปรึกษากรณีการถูกล่วงละเมิดทางเพศของเด็กหญิง สิทธิเด็ก กระบวนการสอนทักษะชีวิต เป็นต้น สำหรับองค์กรที่ร่วมลงทุนพัฒนาศักยภาพการทำงานด้านพัฒนาของเธอ ส่วนใหญ่เป็นองค์กรพัฒนาเอกชนสาธารณประโยชน์ (NGOs) ที่ทำงานด้านผู้หญิงและเด็ก เช่น มูลนิธิผู้หญิง YMCA ศูนย์ศึกษาเพื่อพัฒนาสตรีล้านนา เครือข่ายผู้หญิงกับการเมือง UNICEF ศูนย์สตรีศึกษา ซึ่งเป็นเพียงตัวอย่างส่วนน้อยเท่านั้น

จากข้อมูลที่รวบรวมได้พบว่า ในกระบวนการเข้าสู่การเป็นนักพัฒนาของศิริพร มีขั้นตอนสำคัญอยู่ 2 ประการ

ประการแรก การเตรียมความพร้อมในการทำงานพัฒนา ทั้งด้านการเสริมสร้างความตระหนักในประเด็นปัญหาสังคม การพัฒนาวิธีคิด การวิเคราะห์ที่มาของปัญหา ตลอดจนการเตรียมทักษะที่จำเป็น โดยกระบวนการการมีส่วนร่วมและดึงประสบการณ์ของผู้เข้ารับการอบรมมาใช้ประโยชน์ เธอทบทวนประสบการณ์ว่า

“ในทีแรก พอหวนกลับมาดูปัญหา พบว่าเด็กถูกระทำมากขึ้น ปัญหาบ้านเราเยอะมาก ที่นี้เขาบอกว่าปัญหาเด็กที่ล้าปางไม่มี แต่เราในฐานะเป็นคนในพื้นที่รู้ว่าปัญหาเยอะมากในเรื่องของการทุพตีด็ก หาด็กไปขาย เรื่องการตกเขี้ยว เพราะฉะนั้นคิดว่าเราน่าจะทำเรื่องสิทธิเด็ก เพราะเรื่องเด็ก

เราทำมานานเป็นปีที่ 5 ที่ 6 แล้ว...ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกันเด็กเหล่านี้ได้มาจาก คนที่ผ่านการอบรมตลอดเวลาและได้จากสื่อมวลชน เช่น หนังสือพิมพ์ท้องถิ่น ฉะนั้นก็เลยคิดว่า เด็กน่าจะได้รับการคุ้มครอง เพราะหลังจากมาฟังสิทธิเด็กที่เชียงใหม่ว่าจะต้องได้รับความคุ้มครองอะไรบ้าง เกิดแนวคิดที่เราต้องทำแล้วละ ถ้าไม่ทำเด็กเราต้องถูกระทำอย่างนี้เรื่อย ๆ ก็เลยทำการอบรม จัดค่ายกันบ่อยมากที่ลำปาง”

ประการที่สอง การมีเวทีให้เธอได้ลงปฏิบัติจริง เช่น หลังจากการอบรมเทคนิคการถ่ายทอดแบบมีส่วนร่วม ก็มีโอกาสดำเนินการร่วมกับบางองค์กรในการจัดการอบรม ซึ่งเป็นการเรียนรู้ก่อนและหลังจากนั้นได้เขียนโครงการของงบประมาณจากองค์กรที่สนับสนุนเพื่อทำกิจกรรมในพื้นที่ของตนเองในรูปของการส่งเสริมให้ผู้หญิงมีส่วนร่วมกับการเมืองท้องถิ่นด้วยการเสริมสร้างให้ผู้หญิงตระหนักในศักยภาพการมีส่วนร่วมทำประโยชน์ให้กับชุมชน ให้อำนาจหรือช่องทางการเข้าไปมีส่วนร่วม โดยเฉพาะในองค์การบริหารส่วนตำบล รู้โครงสร้างขององค์กรทางการเมือง ภาระหน้าที่ของผู้ที่เข้ามาปฏิบัติงาน ตลอดจนพัฒนาทักษะที่จำเป็นพื้นฐาน เช่น เทคนิคการหาเสียง การพูดในที่ชุมชน เป็นต้น จากเวทีปฏิบัติงานจริงนี้ เป็นขั้นตอนที่สำคัญที่ทำให้เกิดการเรียนรู้และความเข้าใจอย่างแท้จริง เธอเล่าประสบการณ์ในช่วงการเริ่มปฏิบัติงานส่งเสริมการมีส่วนร่วมของสตรีใน อบต. ว่า

“อบรมของอาจารย์นงเยาว์ (เนาวรัตน์)¹¹ ประมาณปี 37 ปี 38 ของคุณอุยพร หลังจากนั้นได้ใช้เวลาตั้งแต่ปี 34 ถึง 40 ทำให้ทั้งในโครงการของตนเอง ทำให้กับกลุ่มสมาชิก อบต. ที่ร่วมงานกัน (ศิริพร ได้รับเลือกเป็นสมาชิก อบต. ด้วย - ผู้วิจัย) โดยนำกิจกรรมที่เราผ่านการอบรมไปของบของ อ.สุสติ (ตามไท) อบรมให้กับ อบต. โดยเราเป็นวิทยากรเอง คือ เป็นหนูทดลองยา ทำไปเอง ช่วงนั้นก็ทำให้เรามั่นใจในกระบวนการถ่ายทอดตรงนี้มากขึ้น”

สำหรับวิธีการที่เธอนำมาใช้ในงานของตัวเอง ก็จะใช้วิธีที่ได้เรียนรู้จากการอบรมเป็นต้นแบบและมาปรับให้เหมาะสมในภายหลัง

“กิจกรรมที่ใช้ก็จะมีเทคนิคในการถ่ายทอดในเรื่องของเนื้อหา ไม่ใช่บรรยายอย่างเดียว ก็มีกิจกรรมเข้ามาร่วมบ้าง คิยอมรับเลยว่า ก๊อปปี้เลยนะคะในช่วงแรก ก๊อปปี้ไปจนชำนาญ ถ้าชอบในประเด็นไหน ก็จะก๊อปปี้ประเด็นนั้นจนชำนาญ พอชำนาญเสร็จปั๊บ เราก็ขยับไปประเด็นอื่น ทำให้เราได้พัฒนาตัวเอง ส่วนที่ไปช่วยยูนิเซฟ ยูนิเซฟได้ให้เทคนิคค่อนข้างมาก....”

“...เมื่อก่อนเคยทำเรื่องสิทธิเด็ก มันตัน มันจะเกิดการบรรยาย มันไม่มีขบวนการ ไม่มีกิจกรรมลงไป แต่ของยูนิเซฟเริ่มมีกิจกรรมเข้ามาในกระบวนการอบรม คือ ใช้ความรู้สึกมาก่อนเหตุผล คือ เริ่มให้เกิดความรู้สึกภายในมาก่อน แล้วก็เริ่มจะมีเนื้อหาเข้าไป อย่างสมมุติเรื่องเอชไอวี เขาก็จะมีภาพของบรรยากาศของผู้ติดเชื้อ และคนในชุมชนให้หลากหลาย และถามว่าเรารู้สึกอย่างไรกับภาพนี้ ถ้าเป็นเรื่องของผู้หญิงกับการทำงานก็จะเป็นอริยาบทของผู้หญิงอยู่ในทุกสภาพ คือยูนิเซฟเขาจะให้

¹¹ อาจารย์คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

เทคนิคความรู้สึก แต่ทักษะชีวิตมาตอนอบรมของ Save the Children เขาเอาวิทยากรมาจากสภาฯ

“...ขบวนการของยูนิเซฟที่เริ่มจากความรู้สึก มันได้ประโยชน์ในระดับที่ใช้สร้างจิตสำนึกได้”

จากความรู้ตลอดจนทักษะที่ได้รับการเตรียมความพร้อมจากการอบรมตลอดจนประสบการณ์ที่ได้รับจากการได้ทำงานในชุมชน ทำให้เธอสามารถเชื่อมโยงปัญหาต่างๆ ที่เกิดในชุมชนได้ และนำมาใช้กำหนดหลักเกณฑ์ในการเลือกทำกิจกรรมของกลุ่มตามลำดับความสำคัญของปัญหาได้

“ช่วงก่อนที่ทำการอบรมเกี่ยวกับเรื่องสิทธิเด็กทั่วไป สิทธิเด็กติดเชื้อมีผลออกมา (โดยผู้เข้าร่วมประชุมด้วยกระบวนการแบบมีส่วนร่วมที่นำมาใช้) ซึ่งมันออกมาเรื่อยๆ มันเห็นกิจกรรมอะไรก็อยากทำไปหมด เพียงแต่ว่ากิจกรรมไหนที่มันร้อนที่สุดในขณะนี้ จริงๆ แล้ว เมื่อ 10 ปีที่ผ่านมา ได้เขียนแนวทางการทำงานของตัวเองว่า จะส่งเสริมพัฒนาศักยภาพประสิทธิภาพของผู้หญิง และก็จะเล่นเรื่องตามสถานการณ์ของสังคม ซึ่งตอนนี้จะเขียนไว้ชัดเจนว่า เราจะทำเรื่องที่เราสนใจที่สุด”

นอกจากนี้ การประมวลความเคลื่อนไหวในงานพัฒนาของชุมชนในพื้นที่และความพร้อมของตนเอง ตลอดจนงบประมาณที่ได้รับการสนับสนุน ก็เป็นอีกข้อมูลที่นำมาช่วยการตัดสินใจในการทำกิจกรรมการพัฒนา

“...หลังจากที่ร่วมก่อตั้งและทำงานชมรมกันคนใหญ่บ้านภาคเหนือ ตามมาด้วยการอบรมผู้นำผู้หญิงเข้าสู่การเมืองได้เป็นระยะเวลาหนึ่ง ก็คิดว่า เราถึงจุดแล้วมันจะต้องหันมาหาเด็ก เช่นเดียวกับเรื่องเอดส์ เพราะในเรื่องของผู้หญิงกับการเมือง คนของเราพร้อมในลำปาง สามารถที่จะลงไปทำงานได้โดยที่เราไม่ต้องไปเอง แต่ว่าเรื่องเอดส์ เรามีข้อมูลพร้อม แต่ไม่มีกิจกรรมในระดับที่จะส่งเสริมให้ปัญหาในพื้นที่มันลดลง ก็ทำให้เราได้คิด ประกอบกับเอดส์เนี่ยมันมีเข้ามา เขาบอกเลยว่ามีเงินอยู่สามแสนห้า พอยุ่ทำอะไร เราก็เลยทำโครงการเสนอขอไป เขาก็อนุมัติโครงการมาซื้อโครงการอาสาสมัครชุมชนบำบัดเอดส์”

“...เหตุผลอีกอย่างหนึ่ง คือ งานของเราเกี่ยวข้องอยู่แล้วกับผู้นำ อบต. เราก็ให้เขาคิด ให้เขากลับไปมองพื้นที่เขาเองว่ามีปัญหาอะไรบ้าง แล้วตอนนี้เขาอยากทำอะไรมากที่สุด ปัญหาเอดส์มันก็ผุดขึ้นมา คนติดเชื้อเอดส์ไม่มีใครดูแล บุตรผู้ติดเชื้อ พ่อแม่ก็ตายแล้ว จะเอาเด็กไปไว้ที่ไหน เด็กจะเรียนหนังสือ แต่ไม่มีเงินเรียน พ่อแม่ก็เสียชีวิตแล้ว เด็กจะเอาเงินที่ไหน ป่วยตายาก็แก่แล้ว ซึ่งมันออกมาจากเนื้องานที่ทำอยู่เลย”

การสร้างทีมงานและเครือข่าย

ในลักษณะงานของกลุ่มที่เป็นงานพัฒนาการเรียนรู้โดยการฝึกอบรมนั้น จำเป็นที่จะต้องมียุทธศาสตร์ที่ดีที่ประสานไปด้วยกันได้ ทีมงานจึงถูกสร้างขึ้น ในช่วงแรกจะมีเพียง 3 คน ที่ร่วมงานตั้งแต่ไปเข้ารับการอบรมฝึกฝนทักษะจากหน่วยงานที่สนับสนุนร่วมกัน ทีมงานคนหนึ่งแม้จะอยู่ในอีกจังหวัด

หนึ่ง แต่ด้วยความเป็นเพื่อนที่สนิทสนม เข้าใจกัน ก็ยังสามารถร่วมงานกันได้เป็นส่วนใหญ่ แต่ในระยะหลังที่งานขยายตัวมากขึ้น ทีมงานนอกจากจะสร้างขึ้นประจำในกลุ่มของตนแล้ว ยังขยายเชื่อมเป็นเครือข่ายกับกลุ่มงานพัฒนาอื่นๆ ของทีมงานที่มีความสามารถเฉพาะเหมาะสมมาช่วยงาน

“ทีมงานจริงๆ ของเราตอนเริ่มแรกมี 3 คน คี (ตนเอง) พี่เอ้อย¹² และพี่แป่ว¹³ แต่พอตอนหลังๆ จะเริ่มหาผู้ช่วย คล้ายๆ ว่าเป็นการสร้างคนไปด้วย เอามาเรียนรู้พร้อมกัน ผิดถูกก็ว่ากันไป”

ในงานด้านเอดส์นั้น คุณศิริพร ได้ขอความร่วมมือจากทั้งคุณศรีนวล สุภาวัฒน์¹⁴ และคุณยุพิน วงศ์เยาว์¹⁵ เข้ามาร่วมสร้างหลักสูตรที่จะใช้อบรมในโครงการอาสาสมัครชุมชนบำบัดเอดส์ ซึ่งบุคคลทั้งสองอยู่ต่างพื้นที่กันและมีความสามารถเฉพาะทางและประสบการณ์ที่น่าสนใจแตกต่างกันที่สามารถให้ความช่วยเหลือแก่กลุ่มประสานงานได้ นอกจากนี้กลุ่มยังสามารถขอความสนับสนุนวิทยากรที่เป็นนักวิชาการหรือนักพัฒนาที่มีความรู้ความชำนาญและประสบการณ์เฉพาะที่กลุ่มไม่มีมาช่วยในการอบรมด้วย ซึ่งขณะเดียวกับทีมงานก็พยายามเรียนรู้จากการเชิญวิทยากรมาในแต่ละครั้ง และพยายามมีส่วนร่วมปฏิบัติงานและหาความรู้เพิ่มจนหลายรายการที่สามารถใช้ประสบการณ์ที่เรียนรู้สะสม มาทำหน้าที่วิทยากรเองได้

นุชสุรางค์ หรือ เอ้อย เพื่อนร่วมทีมของ ศิริพร เล่าถึงวิธีการสร้างทีม

“เอ้อยเชิญพี่ยุพินมาช่วยฝึกเป็นวิทยากร และเชิญมาเป็นวิทยากรของสิทธิเด็ก เอ้อยกับพี่ยุพินจะประกบกันตลอด บางประเด็นเอ้อยให้พี่เขารับผิดชอบ ให้เขาคิด ก่อนทำงานก็จะเช็คกันก่อนในเรื่องของขอบเขตการคิดว่าพี่เขาทำได้ แต่เขาตีตรึงเรื่องของการบรรยาย ซึ่งพี่เขาเริ่มฟังและปรับ”

หลักการตลอดจนแนวคิดในการทำงานที่ทำให้การทำงานบทบาทของทีมงานชัดเจน ทำงานสอดคล้องกันได้ ได้ถูกนำมาเป็นประเด็นพูดคุย ซักซ้อมความเข้าใจ หาวิธีปฏิบัติแก้ไขเพื่อให้งานบรรลุเป้าหมายที่ต้องการ ซึ่งปรากฏในสิ่งที่ศิริพรวิเคราะห์สิ่งที่เพื่อนร่วมงานปฏิบัติว่า เกิดจากวิธีคิดที่จะต้องแก้ไข เช่น

การบริหารงานของกลุ่ม

รูปแบบในการบริหารกลุ่มของกลุ่มประสานงานฯ ได้รับการออกแบบให้เหมาะสมกับหน่วยงานหรือองค์กรขนาดเล็กที่เอื้อต่อความคล่องตัวในการทำงาน โดยมีทีมบริหารและคณะทำงาน ซึ่งทุกคนที่มีตำแหน่งของงาน จะได้รับการประสานงานตามความเหมาะสมและร่วมงานกันอย่างสม่ำเสมอ ในทีม

¹² เครือข่ายจากจังหวัดเชียงราย

¹³ เครือข่ายจากจังหวัดลำปาง

¹⁴ เครือข่ายจากจังหวัดเชียงใหม่

¹⁵ เครือข่ายจากจังหวัดลำพูน

งานบริหารนั้นจะมีเพียง 2 ตำแหน่ง คือ ประธาน และ เทรนเนอร์ ซึ่งทำหน้าที่ควบคุมด้านการเงิน ศิริพรทำหน้าที่ประธาน ซึ่งรับผิดชอบในการคิดโครงการและติดต่อกับแหล่งทุน เพื่อขอรับงบประมาณสนับสนุนในการดำเนินงาน ส่วนคณะทำงานนั้นจะเรียกว่า สมาชิกกลุ่ม ซึ่งรวมทั้งตัวเธอเองด้วย จะร่วมกันคิดและวางแผนดำเนินงาน เช่น หลังจากที่โครงการได้รับการอนุมัติงบประมาณแล้ว ประธานจะนัดหมายคณะทำงานทุกคนมาร่วมกันวางแผนหรือกำหนดขั้นตอนของงาน โดยที่งานหลักของกลุ่มเป็นกิจกรรมที่จัดการอบรมเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ ดังนั้นคณะทำงานของกลุ่ม ก็คือทีมงานในการจัดการอบรม ซึ่งประกอบด้วย ผู้ดำเนินรายการ และ วิทยากร ในด้านวิทยากรนั้น ศิริพรจะพยายามส่งเสริมสมาชิกกลุ่มในการพัฒนาศักยภาพในการถ่ายทอดความรู้หรือการเป็นวิทยากรที่มีความเชี่ยวชาญในประเด็นงานที่แตกต่างกัน แต่มีฐานความรู้คล้ายคลึงกันทุกคน เช่น มีสมาชิกที่มีศักยภาพเป็นตัวหลักในการอบรมเรื่องสิทธิเด็ก เรื่องเอดส์ เรื่องผู้หญิงกับการเมือง ซึ่งปัจจุบันเธอมีทีมงานที่สามารถดำเนินแทนเธอได้ หากเธอไม่อยู่ในพื้นที่ ดังนั้นวิธีการสร้างทีมงานที่ปฏิบัติคือ “....เรามองไว้ว่าปูพื้นฐานของทีมงานก่อน ว่าเขามีความพร้อมขนาดไหน เราให้ทุกรูปแบบ การเมือง สิทธิเด็ก เอดส์ การพัฒนาชุมชน เราให้หมดแล้วดูว่าฐานไหนเข้มแข็ง ถ้าฐานไหนแข็งแกร่ง เราจะทำเรื่องนั้นก่อน แต่เราไม่เร่งรีบ เพราะเชื่อว่าการพัฒนาคนต้องใช้เวลา”

จากการส่งเสริมศักยภาพของทีมงานในหลายๆ ด้าน จึงทำให้ทีมงานมีความสามารถร่วมงานกันได้หลายประเด็น นอกจากจะสร้างทีมงานในพื้นที่ของตนเองแล้ว ศิริพรยังดึงพันธมิตรนอกพื้นที่ที่มีความสามารถและประสบการณ์เฉพาะที่ทีมงานของตนไม่มี ให้เข้ามาร่วมงาน อันเป็นการส่งเสริมศักยภาพการทำงานของทีมงานโดยการเรียนรู้จากพันธมิตรนอกพื้นที่ดังกล่าว เช่น ในการพัฒนาหลักสูตรของโครงการอาสาสมัครชุมชนบำบัดเอดส์นั้น ศิริพรเชิญคุณศรีนวล สุภาวัฒน์ จาก อบต. สารภี จ.เชียงใหม่ ซึ่งมีประสบการณ์ในการทำงานกลุ่มผู้ติดเชื้อ และคุณยุพิน วงศ์เยาว์ จากโครงการพัฒนาสตรีและเยาวชนจังหวัดลำพูน ซึ่งมีประสบการณ์ในการทำงานด้านการส่งเสริมสุขภาพ เข้ามาช่วยกันออกแบบหลักสูตรและทำหน้าที่วิทยากรในการฝึกอบรม ซึ่งก็ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ในการทำงานจากองค์กรอื่นในระดับเดียวกัน

ยุทธวิธีที่ศิริพรใช้ในการบริหารงานที่สร้างความเข้าใจและความสัมพันธ์ที่ดีของหมู่สมาชิก คือ จะประเมินความรู้สึกและความคิดเห็นของเพื่อนสมาชิกกลุ่มที่มีต่อการจัดแบ่งหน้าที่ปฏิบัติงานอยู่เสมอ และเปิดโอกาสให้สมาชิกได้แสดงความคิดเห็นกันอย่างตรงไปตรงมาไม่เก็บคั่งคาสะสมไว้นับเป็นวิธีที่ช่วยขจัดข้อสงสัยหรือความคิดเห็นที่ไม่ตรงกันได้ และหากมีข้อบกพร่องเกิดขึ้นก็สามารถทำให้ค้นหาต้นตอและแก้ไขได้ทันที

ทัศนคติต่อการบริหารงานที่นำมาซึ่งความอ่อนแอของกลุ่ม

ต่อการบริหารงานของกลุ่มองค์กรชาวบ้านในระดับเดียวกัน ศิริพรกล่าวว่าสิ่งที่เครือข่ายหยิบยกมาเป็นประเด็นพูดคุยด้วยความหวังใจซึ่งกันและกันว่าจะนำความอ่อนแอมาสู่การทำงานของกลุ่มคือ

1. การบริหารงานที่จัดระดับความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำและผู้ร่วมงานในลักษณะของการส่งงานซึ่งเป็นความสัมพันธ์ในแนวดิ่ง (vertical relationship)
2. การไม่ส่งเสริมหรือเปิดโอกาสให้ผู้ร่วมงานได้เติบโตไปพร้อมกัน
3. ระบบงานโดยเฉพาะการเงินที่ไม่โปร่งใส และ
4. การนำครอบครัวหรือเครือญาติเข้ามาเป็นทีมงาน ซึ่งสร้างความสงสัยหรือการตั้งคำถามที่โยงไปสู่ความโปร่งใสในการทำงาน

ในข้อสังเกตทั้ง 4 ประเด็นนี้ ศิริพรยกตัวอย่างกรณีการบริหารงานขององค์กรชาวบ้านที่ก่อตั้งมาในระยะเวลาใกล้เคียงกับกลุ่มประสานงาน ว่าในระยะหลังเมื่อเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงโดยนำสามีและลูกเข้ามาร่วมเป็นทีมงาน ทำให้ระบบการบริหารงานซึ่งเดิมเคยดำเนินไปได้ด้วยดี เรื่องก่อปัญหาในกลุ่มผู้ร่วมงาน ผู้ร่วมงานบางคนที่เคยร่วมงานกันมานาน เริ่มท้อถอย หหมดกำลังใจ เมื่ออุดมการณ์ในการทำงานที่เคยมีร่วมกันเริ่มจางลง เมื่อผู้ที่เป็นบุตรของประธานกลุ่มที่ขาดความเข้าใจในอุดมการณ์พื้นฐานในการทำงานของกลุ่ม เริ่มเข้ามาก้าวท้าวงานของคนอื่นๆ ขณะที่ประธานเมื่อใช้ความสัมพันธ์ของความเป็นแม่และลูก เข้ามาในส่วนนี้ ไม่สามารถควบคุมพฤติกรรมของผู้เป็นลูกได้ ลูกจึงเข้ามาทำบทบาทในส่วนที่ผู้ร่วมงานเก่าดั้งเดิมเคยทำ ส่วนผู้ร่วมงานดั้งเดิมถูกลดบทบาทจากเดิมที่เคยเป็นผู้ร่วมคิดผู้ร่วมทำมาเป็นผู้รับคำสั่งในการทำงาน ความถดถอยจึงเกิดขึ้นในกลุ่มผู้ร่วมงาน และในกลุ่มเดียวกันนี้ ผู้นำกลุ่มไม่ค่อยเปิดโอกาสให้คณะทำงานได้แสดงบทบาทเต็มที่ในการทำงาน ซึ่งเป็นผลให้คณะทำงานรู้สึกไม่มั่นใจ และไม่ได้รับการพัฒนาศักยภาพการทำงานอย่างเต็มที่ ดังนั้นจึงเกิดช่องว่างทางศักยภาพการทำงานระหว่างประธานและทีมงานค่อนข้างมาก ซึ่งเมื่อทีมงานอ่อนล้าและเริ่มต้องการถอนตัว ก็หมายถึงความเข้มแข็งของกลุ่มได้ถูกลดทอนลงไปด้วย สำหรับประเด็นที่มีความสำคัญอีกประการหนึ่ง คือ การสร้างระบบการทำงานและการเงินที่โปร่งใสและมีความยุติธรรม ในกรณีนี้มีตัวอย่างองค์กรที่มีได้กำหนดหลักเกณฑ์การใช้จ่ายเงินในการทำงานของสมาชิกที่ชัดเจนจึงทำให้เกิดความลึกลับในสิทธิ์ที่พึงได้ เช่น การเบิกจ่ายเงินเป็นค่าเดินทางในการไปร่วมประชุมกับกลุ่มองค์กรอื่นๆ ถ้าประธานเป็นผู้ไปเข้าร่วมประชุมแทน ทางโครงการกลับไม่สนับสนุนค่าเดินทางให้ หรือบางกรณี ผู้ที่ทำหน้าที่เหรียญ ซึ่งทำหน้าที่เกี่ยวกับบัญชีค่าใช้จ่ายของโครงการ กลับไม่เคยเห็นสมุดบัญชีเนื่องจากประธานเป็นผู้เก็บรักษาไว้ หรือในการเดินทางบางครั้งประธานอาจขอให้สามีเป็นผู้ขับรถพาไปเข้าร่วมประชุม ก็จะทำให้เรื่องเบิกค่าน้ำมันรถและค่าตอบแทนคนขับ เหล่านี้นำมาซึ่งข้อกังขาและการมองอย่างไม่ไว้วางใจของหมู่สมาชิกที่มีต่อประธานกลุ่ม

ความสัมพันธ์กับองค์กรที่ให้ความสนับสนุน

กลุ่มประสานงานเพื่อพัฒนาสตรีและเยาวชนลำปาง เติบโตมากับงานพัฒนาด้านสตรีและเยาวชนโดยอยู่ในความสนับสนุนขององค์กรนอกภาครัฐและศูนย์พัฒนาสตรีที่ดำเนินงานโดยนักวิชาการในมหาวิทยาลัยเป็นส่วนใหญ่ ทั้งนี้เนื่องจากหน่วยงานของรัฐที่ทำหน้าที่ส่งเสริมบทบาทสตรีโดยมากจะเน้นเรื่องฝึกฝนอาชีพที่หารายได้เสริมให้แก่ครอบครัว ในขณะที่องค์กรนอกภาครัฐมีทิศทางในการพัฒนาศักยภาพของสตรีชนบทที่นำไปสู่เป้าหมายการจัดความไม่เท่าเทียมระหว่างหญิงและชาย โดยส่งเสริมผู้หญิงให้มีบทบาทในการมีส่วนร่วมแก้ไขปัญหามุมชนในพื้นที่ของตนเอง โดยเริ่มจากการพัฒนาความคิดให้รู้เท่าทันปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนที่เป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงของสังคม (ซึ่งเป็นการปลูกจิตสำนึกและสร้างความตระหนักในศักยภาพของตนและเห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วมแก้ไขปัญหาของสังคม หลังจากนั้นเป็นการส่งเสริมการพัฒนาทักษะที่จำเป็นต่อการดำเนินกิจกรรมเพื่อการพัฒนา ตลอดจนให้ความสนับสนุน โอกาสและงบประมาณในการดำเนินกิจกรรมการพัฒนาของกลุ่ม โดยสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม และองค์กรที่ให้ความสนับสนุน มิได้มีลักษณะของการสั่งงาน แต่หากเป็นความช่วยเหลือเกื้อกูล มีความต่อเนื่อง ผูกพันเป็นเครือข่ายทำงานร่วมกัน และติดตามช่วยเหลืออย่างเอาใจใส่ แต่ขณะเดียวกันก็ให้ความเคารพเชื่อมั่นในศักยภาพการทำงานของกลุ่ม ดังที่นุชสุรางค์ซึ่งเป็นเครือข่ายของกลุ่มกล่าวถึงความรู้สึกที่เกิดขึ้นหลังจากการเข้ารับการอบรมที่องค์กรพัฒนาเอกชนจัดให้ว่า “รู้สึกเป็นภาระที่เราต้องทำ เพราะอย่างของยูนิเซฟ เขาจะระบุตัว เขาไม่เอาคนนอก เขาจะเอาคนที่ไปอบรมของเขาเป็นคนทำกิจกรรม” ซึ่งมีผลให้ผู้นำที่ได้รับการส่งเสริมทราบดีถึงโอกาสในการทำงานพัฒนาที่ทางองค์กรหยิบยื่นให้ และสามารถตัดสินใจได้ด้วยตนเองอย่างเต็มที่ในการมีส่วนร่วมแก้ไขปัญหาของชุมชน เช่นศิริพรเล่าว่า “ตอนไปอบรมที่กรุงเทพฯ มา ไม่ว่าจะองค์กรไหนก็ตาม ก่อนจบหลักสูตรจะกลับบ้าน จะวาดไว้แล้วว่าเราต้องทำอันนี้แน่ๆ ก็จะเขียนโครงการขอทุน โดยอาศัยร่างโครงการเก่าๆ ที่สืบทอดไว้มากมาย เวลาส่ง ก็จะรอดูว่าโครงการนี้ได้รับอนุมัติหรือไม่ ถ้าไม่ได้รับอนุมัติก็จะส่ง อีกโครงการหนึ่งไปขอ และเพื่อให้ชัดเจนในการทำงาน จะวางแผนงานต่อเนื่องระยะยาว เช่น อบต. ทำเดือนหน้า สิทธิเด็กเดือนถัดไป” “เราโชคดีตรงที่ว่า เวลาไปอบรมกิจกรรมไหน เราของบได้ตลอด งบนี้จะทำให้เราพัฒนาตัวเองขึ้น อย่างของยูนิเซฟ ปีที่แล้วก็ได้ได้มาสี่แสนกว่า ก็ทำหลักสูตรเดียว 5 พื้นที่ ความชำนาญของเราก็จะเกิด”

อย่างไรก็ตามแม้ว่าการสนับสนุนจะอยู่ในรูปความสัมพันธ์ต่อเนื่องระยะยาว(long term relationship) แต่ก็ไม่มีลักษณะของการผูกขาดว่าให้การสนับสนุนแก่กลุ่มไปแล้ว กลุ่มต้องมาสร้างผลงานให้แก่ตนแต่ผู้เดียวในภายหลัง ทั้งนี้เนื่องจากองค์กรพัฒนาเอกชนที่ให้การสนับสนุนมีการทำงานที่เชื่อมเป็นเครือข่ายระหว่างองค์กรเอกชนอื่นๆ ที่ทำงานในด้านเดียวกัน ดังนั้นการให้การส่งเสริมผู้หญิงชาวบ้านให้มีศักยภาพในการทำงานพัฒนาจึงไม่เกิดภาพของความขัดแย้งระหว่างองค์กรที่ให้ความสนับสนุน หรือเป็นการทำงานซ้ำซ้อน ซึ่งยังให้เกิดผลดีแก่ตัวผู้หญิงชาวบ้านเองที่ได้รับการพัฒนา

นาศักยภาพที่หลากหลายเอื้อต่อการทำงานได้ด้วยตนเอง ดังเช่นที่ศิริพรเล่าถึงประสบการณ์ที่ได้รับว่า

“อาจารย์อรพินท์¹⁶ ให้เรื่องเอไอซี (AIC) ส่วนของยูนิเซฟจะให้เนื้อหา และวิธีการ คือเมื่อก่อนทำเรื่องสิทธิเด็ก มันตัน มันจะเกิดการบรรยาย มันไม่มีขบวนการ ไม่มีกิจกรรมลงไป แต่ของยูนิเซฟได้เห็นวิธีการตั้งแต่ เรื่องสร้างความรู้สึกร่างกายในมาก่อน อย่างเรื่องเอดส์ เขาก็มีภาพของบรรยากาศของผู้ติดเชื้อและคนในชุมชนที่หลากหลาย แล้วถามว่า เราารู้สึกอย่างไรกับภาพนี้ หรืออย่างเห็นภาพเด็กถูกทารุณในเรื่องของสิทธิเด็ก พออบรมถึงวันสุดท้าย เห็นภาพเดียวกันนั้นแล้วรู้สึกว่าน่าจะเข้าไปช่วยมากกว่า เปรียบเทียบกับวันแรกที่เห็นภาพแล้ว เพียงแค่รู้สึกสงสารเฉยๆ แล้วหลังจากนั้น เขาจะให้เนื้อหาตามมาก เราก็ได้เทคนิคการสร้างความรู้สึกร่างกาย การเปลี่ยนความรู้สึก แต่เรื่องทักษะชีวิตเราได้มาจากเซฟเดอะไคลเดรน (Save the children) รวมทั้งของเอดส์เน็ต (AIDSNET) ด้วย ในตอนแรกๆ เรื่องเทคนิคการเป็นวิทยากรได้มาจากอาจารย์นงเยาว์ในปี 2537 ของคุณอวยพร ประมาณปี 38-40 เป็นการถ่ายทอดแบบมีส่วนร่วม หลังจากเราเรียนรู้เพิ่มเติมที่ ทั้งวิธีการและเนื้อหา เราก็นำกิจกรรมที่เราผ่านการอบรมไปของบของ อ.ผุสดี (ตามไท) อบรมให้ อบต. โดยเราเป็นวิทยากรเอง....”

ความสัมพันธ์และการหนุนช่วยขององค์กรพัฒนาเอกชนต่างๆ ที่มีต่อกลุ่มประสานงานเพื่อพัฒนาสตรีและเยาวชนล้าปาง แสดงถึงทิศทางใหม่ในการพัฒนาที่องค์กรเหล่านี้มีความเข้าใจร่วมกัน คือ การพัฒนาที่เน้นการสร้างทุนมนุษย์ (human capital) ในที่นี้คือการพัฒนาศักยภาพของผู้หญิงที่อยู่ในชนบทเหล่านี้ให้มีความสามารถเพียงพอในการมีส่วนร่วมในงานพัฒนาซึ่งความรู้ความสามารถของบุคคลในชนบทเหล่านี้ เปรียบเสมือนต้นทุนสำคัญของสังคม (social capital) ที่เป็นฐานหลักในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนที่มีพลังในการแก้ไขปัญหาของตนเองได้

กิจกรรมของกลุ่มประสานงาน ฯ

ลักษณะของกิจกรรมที่ดำเนินโดยกลุ่ม มุ่งเน้นการสร้างกระบวนการเรียนรู้แก่กลุ่มเป้าหมาย ซึ่งเป็น เด็ก เยาวชน และผู้หญิง โดยมีวัตถุประสงค์ในการสร้างศักยภาพของกลุ่มเป้าหมายในการดำรงอยู่อย่างปลอดภัยในสังคม สำหรับงานในระยะแรกๆ ประมาณปี 2535 เริ่มจากการอบรมให้ความรู้แก่เยาวชน สตรี เพื่อป้องกันการถูกล่อลวง การพัฒนาศักยภาพและทักษะการเป็นผู้นำของเยาวชนและสตรี จัดหาทุนการศึกษาแก่เยาวชนและสตรีที่ด้อยโอกาส จัดอบรมการคุ้มครองและเฝ้าระวังปัญหาเด็ก สิทธิเด็ก ซึ่งต่อมาประมาณปี 2537 ได้ร่วมก่อตั้งชมรมกำนันผู้ใหญ่บ้านภาคเหนือภายใต้การสนับสนุนของสมาคม YMCA เชียงใหม่ ซึ่งก็เริ่มเป็นจุดเริ่มต้นงาน การส่งเสริมผู้หญิงให้

¹⁶ อาจารย์อรพินท์ สฟโซคชัย

มีส่วนร่วมในการเมืองท้องถิ่น โดยในช่วงปี 2538-40 ร่วมกับศูนย์ศึกษาเพื่อพัฒนสตรีล้านนา จัดอบรมให้ความรู้และพัฒนาทักษะที่จำเป็นแก่ผู้หญิงในชุมชน เพื่อกระตุ้นให้ลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิก อบต. และได้จัดกิจกรรมดังกล่าวเรื่อยมา และเมื่อในโอกาสการร่างรัฐธรรมนูญปี 2540 ได้จัดอบรมผู้หญิงกับรัฐธรรมนูญ ได้จัดอบรมผู้หญิงกับรัฐธรรมนูญเพื่อให้ความรู้และกระตุ้นความสนใจของผู้หญิงกับการมีส่วนร่วมร่างรัฐธรรมนูญ สำหรับงานด้านเด็กก็ยังคงกระทำควบคู่กันมา เช่น ในปี 2541-42 ทำโครงการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของเด็กด้วยโอกาส จนมาถึงการพัฒนาทักษะชีวิต พิชิตปัญหาเอดส์ และโครงการอาสาสมัครชุมชนบำบัดเอดส์ ในปัจจุบัน

กิจกรรมต่างๆ ที่กล่าวมาเป็นเพียงตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงลักษณะงานที่สอดคล้องกับทิศทางที่ศิริพรได้กำหนดเป็นเป้าหมายไว้ และเมื่อเธอได้มีโอกาสทำงานใน อบต. กิจกรรมต่างๆ ที่จัดในช่วงเวลาดังกล่าว นอกจากจะเน้นไปที่โครงการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนแล้วยังมีโครงการที่พัฒนาสมาชิก อบต. ด้วยกันเอง เพื่อยกระดับความรู้ ความเข้าใจ และวิธีคิดที่ตามทันต่อเหตุการณ์ การเปลี่ยนแปลงของสังคม ซึ่งเธอมองว่าเป็นส่วนสำคัญที่จะทำให้เห็นปัญหาและเกิดความเข้าใจที่ถูกต้องในทิศทางของการพัฒนา เช่น เธอเล่าถึงการผลักดันในส่วนนี้ว่า

“...ทำอะไรจะให้เกิดการพัฒนา กลุ่มเจ้าเองบ่นเน้นการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน แต่เน้นพัฒนาคนเป็นหลัก ทำอย่างใดจะหือคนมีความรู้ ย่อมมีพฤติกรรมที่ดี เกิดกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมชุมชนได้ เขาก็มารวมกัน ครั้งแรกมี 5 คน มีผู้ใหญ่บ้านหญิง กำนันแม่หญิง เจ้าซึ่งเป็นผู้นำสตรี ครูสังกัด สปช. แหม 2 คน พวกกันออกไปอบรม พาไปดู ให้ความเห็นความต้องการของชาวบ้านในตำบลต่างๆ ของลำปางว่าเป็นจะได ผู้ติดเชื่อเป็นอย่างใด เขาต้องไปอบรมร่วมกับเขา ก่อนจะกลับไป อบต. จะได้ยกมือหือเขา สนับสนุนเขาได้ เขาต้องมีอารมณ์ร่วม ถ้าบ่นหันภาพความทุกข์ยากของผู้ติดเชื่อ ญาติ หรือบุตรก็ตาม เขาจะบ่นหันโดยเลย”

ซึ่งอาจกล่าวได้อีกอย่างหนึ่งว่า เป็นยุทธวิธีของศิริพรในการสร้างจิตสำนึกร่วมที่ทำให้เกิดความเข้าใจ เกิดความตระหนักในปัญหา และเห็นความสำคัญร่วมกันในการแก้ไข ซึ่งก็พุ่งเป้าไปที่การพัฒนาศักยภาพของคนเป็นหลัก

จากประสบการณ์และความรู้ในการส่งเสริมผู้หญิงให้มีส่วนร่วมในการเมืองท้องถิ่น ทำให้ศิริพรมองเห็นช่องทางที่ตนเองจะทำงานเพื่อส่วนรวมได้มากขึ้นกว่าการส่งเสริมการเรียนรู้แก่ผู้อื่นเพียงอย่างเดียว เธอเห็นว่า หากได้ทำงานอยู่ในระดับของการมีอำนาจในการตัดสินใจจะทำให้ส่งผลต่อการแก้ไขปัญหามาของชุมชนได้มากกว่า ดังนั้นในปี 2540 เธอจึงตัดสินใจลงสมัครและได้รับเลือกตั้งให้เป็นสมาชิก อบต. ของตำบลพิชัย อ.เมือง ที่เป็นพื้นที่ภูมิลำเนาของตนเอง โดยอาศัยประสบการณ์ความรู้ความสามารถของการเป็นนักพัฒนาที่สะสมมาที่เพื่อนสมาชิก อบต. อื่นไม่มี ทำให้สามารถผลักดันโครงการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนชนบทเข้าสู่แผนของ อบต. ได้ ซึ่งได้รับความสำเร็จอยู่ในระดับหนึ่ง นอกจากนี้ยังได้สร้างเครือข่ายความช่วยเหลือกับหน่วยงานต่างๆ ทั้งจากภาครัฐและเอกชน ให้เข้ามาร่วมงานด้วย เช่น บุคลากรด้านพัฒนาสตรีจากศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคเหนือ สำนักงาน

ประณตศึกษาจังหวัดลำปาง ครูในโรงเรียนประถมศึกษาในพื้นที่ ซึ่งเป็นเครือข่ายที่สร้างขึ้นมานอกเหนือจากเครือข่ายองค์กรเอกชนที่ติดต่อกันอยู่แล้ว

ปัญหาและอุปสรรคในการทำงาน

จากประสบการณ์ในการทำงานหลายๆ ด้านที่ผ่านมาของ ศิริพร เธอพบว่า มิติทางความคิดที่ต่างระดับกัน เป็นประเด็นปัญหาใหม่ โดยเฉพาะในงานพัฒนาในบทบาทของ อบต. เธอพบว่าสมาชิกส่วนใหญ่ยังมีความเข้าใจต่องานพัฒนาที่เป็นกระบวนการที่ซับซ้อนแบบเดิมตามกระแสหลักที่ผ่านมาที่เน้นการพัฒนาวัตถุ โดยเฉพาะการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเป็นหลัก ซึ่งทำให้เธอต้องมีกระบวนการที่ใช้เพื่อต่อสู้ทางความคิดมาก แม้แต่เพื่อนร่วมงานที่เป็นเพศเดียวกันซึ่งเธอเห็นว่า ในกระบวนการส่งเสริมผู้หญิงนั้น ก็ต้องส่งเสริมระดับความคิดควบคู่กันไปด้วย จึงจะช่วยให้เกิดแนวร่วมในการทำงานพัฒนาศักยภาพผู้หญิงได้ เช่น เธอเล่าประสบการณ์การทำงานใน อบต. ว่า

“การต่อสู้ในอบต. ช่วง 1 ปี 6 เดือนแรก มีทุกวัน เพราะในที่ประชุมมีการโต้แย้ง พูดคุย อยู่ถึงเหตุผลของใครดีกว่ากันไป แต่สิ่งหนึ่งที่เธอได้รู้ คือ ความเป็นแม่ของเฮา มีพ่อชาย 25 คน แม่หญิง 3 คน แม่หญิงอีก 2 คนนั้น บ่สามารถช่วยเหลือได้เลย เริ่มน้อยใจแม่หญิงด้วยกันแล้ว น้อยใจมากเป็นแม่หญิงยังบ่เข้าข้างกัน ไปหันโดยกับทางพ่อชายที่มองคุณภาพชีวิตว่า เหมือนโยนหินลงน้ำแล้วละลายหายไปเลย ประโยชน์มันบ่ค่อยมี (ไม่เห็นชัดเป็นรูปธรรม...ผู้วิจัย) แต่นั่นคือ การพัฒนาที่ยั่งยืนที่สุด คือ การพัฒนาคน”

โครงการพัฒนาสตรีและเยาวชนลำพูน : กรณีของคุณศรีนวล เป็งคำตา

คนที่มาทำงานด้านเอชไอวี แม้ว่าตนไม่ติดเชื้อเอชไอวี และไม่มีบทบาทในองค์กรของรัฐ แต่สร้างองค์กรชุมชนของตนเองในลักษณะองค์กรพัฒนาเอกชน ทั้งนี้เพราะมองเห็นว่าเอชไอวีเป็นโรคทางสังคมมากกว่าจะเป็นโรคธรรมดา มองเห็นถึงผู้รับทุกข์และขาดแคลนพื้นที่ทางสังคม โดยเฉพาะผู้หญิงที่ติดเชื้อ หรือผู้หญิงที่มีโอกาสจะได้รับเชื้อ (กลุ่มเสี่ยง)

คุณศรีนวล เป็งคำตา ประธานโครงการ “พัฒนาสตรีและเยาวชนลำพูน” เริ่มต้นงานของตนเองจากการใช้เวทีชุมชนที่ทางพัฒนากรหรือหน่วยงานรัฐลงมาจัดตั้ง นั่นคือกลุ่มสตรีในหมู่บ้าน ขยับสถานะเป็นระดับตำบล มีเครือข่ายการทำงานที่กว้างขวาง ทั้งกับภาครัฐ มหาวิทยาลัย องค์กรพัฒนาเอกชน และสถานศึกษาต่างๆ ทั้งหมดจึงเป็นต้นทุนที่สำคัญที่ทำให้งานสร้างพื้นที่ทางสังคมของคุณศรีนวล เป็งคำตา ยั่งยืนและได้รับการยอมรับ

สร้างงานเพื่อผู้รับผลกระทบ

คุณศรีนวล จัดตั้งองค์กรพัฒนาเอกชนในลักษณะของการทำงานเป็นโครงการ ได้รับทุนสนับสนุนจากต่างประเทศ โดยที่งานในระยะแรกคืองานส่งเสริมอาชีพที่มีกลุ่มเป้าหมายอยู่ที่เยาวชน คือให้พ่อแม่มีอาชีพและสามารถส่งเสียให้ลูกเรียนหนังสือได้ เนื่องจากปัญหาทางสังคมของพื้นที่ลำพูนคือมีปัญหาโสเภณี ยาเสพติดและเอดส์ โดยเฉพาะปัญหาโสเภณีที่รุกรามมาจากที่อื่น (วาทกรรมของพื้นที่ลำพูนคือโสเภณีเป็นของพื้นที่อื่น) กิจกรรมที่สำคัญที่ควรจะสร้างคือการป้องกันมากกว่าที่จะแก้ปัญหา

จากการดำเนินงานในชุมชนมาระยะยาว คุณศรีนวลได้รับการยอมรับจากชุมชนและจากองค์กรอื่นๆ อย่างมาก ยิ่งทำให้เกิดความมั่นใจว่าทิศทางการทำงานเช่นนี้จะสร้างสังคมและชุมชนป่าซางของตนให้เข้มแข็งได้ ด้วยทำที่ที่อ่อนโยน อ่อนหวานและสัมพันธ์กับคนทุกกลุ่มทำให้กลุ่มพัฒนาสตรีและเยาวชนลำพูนมีเครือข่ายกว้างขวางมากตามมา โอกาสที่คุณศรีนวลจะได้รับเชิญเข้าร่วมแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ฝึกอบรม ดูงานทั้งในและต่างประเทศ ทำให้ความรู้และความคิดของสตรีผู้นี้กว้างขวางขึ้น และยกย่องทิศทางการทำงานในลักษณะป้องกัน อย่างไรก็ตาม ชุมชนป่าซางก็แสดงศักยภาพชัดเจนขึ้น ด้วยการมีกลุ่มต่างๆ ร่วมมือร่วมใจกันในกิจกรรมสาธารณะมากขึ้น เพราะก่อนหน้านี้ป่าซางได้ชื่อว่าเป็นชุมชนที่มีความสงบงาม มีความร่วมมือร่วมใจกัน สร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมผ่านงานฝีมือต่างๆ เช่น ผ้าฝ้ายทอมือ

เมื่อป่าซางถูกกระบวนการพัฒนาแบบเมืองและแบบทุนอุตสาหกรรม ทำให้คุณค่าเดิมในทางวัฒนธรรมหายไปเรื่อยๆ ถนนเชื่อมกับเชียงใหม่หรือเมืองอื่นๆ สะดวกรวดเร็ว ภาพลักษณ์ของผู้หญิงภาคเหนือโดยเฉพาะสาวป่าซางถูกนำมาสร้างผลประโยชน์ให้กับระบบทุน ปัญหาทางสังคมที่เกิดขึ้นกับผู้หญิงก็ตามมา ทุกคนในป่าซางอนาถกับปัญหานี้ แต่ไม่ขยับมาดำเนินการอย่างจริงจังแบบรวมหมู่ ปล่อยไปตามกระแสและต่างคนต่างมีวิถีชีวิตของตนเอง ทำให้ความเป็นป่าซางอ่อนแออย่างเห็นได้ชัด

ความตระหนักชัดในปัญหาชุมชนป่าซางโดยเฉพาะปัญหาที่เกิดขึ้นกับผู้หญิงมีความซับซ้อน เพราะการพัฒนาและค่านิยมวัฒนธรรม ในปี พ.ศ. 2531 คุณศรีนวล ได้รับเชิญให้ไปดูงานการเมืองและงานเกี่ยวกับผู้หญิงที่ประเทศเยอรมนี ได้รับรู้ปัญหาโสเภณีไทยในต่างชาติและบางส่วนของโสเภณีไทยในเยอรมนีได้รับเชื้อเอชไอวี (ในขณะนั้น ประเทศไทยยังไม่ค่อยได้รับรู้และเข้าใจเรื่องเอดส์มาก) เห็นการรุกรานของโรคนี้อย่างรวดเร็ว งานของโครงการแทนที่จะเน้นที่ผู้ติดเชื้อแต่มาเน้นที่คนยังไม่ติดเชื้อ จึงสรุปว่าทิศทางการของโครงการควรจะปรับทิศทาง คือเน้นที่เยาวชนมากกว่า โดยเฉพาะเยาวชนหญิง เพราะเยาวชนคือฐานที่สำคัญของสังคมในอนาคตและยังช่วยตนเองไม่ได้

สร้างเครือข่ายระหว่างภาครัฐกับเอกชน

โครงการสตรีฯ นี้ใช้วิธีการที่หลากหลาย นับตั้งแต่ให้เงินในลักษณะทุนการศึกษา ให้เงินฝึกอาชีพ การอบรม (แนวทางป้องกันปัญหา) ให้ความรู้เรื่องเอดส์ ยาเสพติดที่โรงเรียน โดยมีขั้นตอนการทำงานดังนี้

- ให้ทุนการศึกษาเด็กที่อยู่ในภาวะยากจน เพื่อลดภาวะเสี่ยงที่จะไปเป็นโสเภณี โดยที่รายชื่อเด็กยากจนเหล่านี้ โครงการประสานกับทางโรงเรียนที่มีเครือข่าย ผ่านทางข้าราชการของกระทรวงศึกษาฯ และองค์กรพัฒนาเอกชน กำนันผู้ใหญ่บ้าน
- ให้เด็กมีคุณภาพชีวิตที่ดี ในพื้นที่รับผิดชอบของโครงการคือ อำเภอเมือง อำเภอทุ่งหัวช้าง อำเภอลี้ และอำเภอป่าซาง โดยเน้นเด็กผู้หญิงที่ไม่มีพ่อแม่ ทั้งนี้โครงการประสานกับกลุ่มพัฒนาชุมชน ครู และแม่บ้านในพื้นที่ต่างๆ
- เข้าไปสอนในโรงเรียน โดยอาศัยความร่วมมือกับข้าราชการสังกัดสำนักงานการประถมศึกษา ด้วยการเข้าไปสอนในวิชาต่างๆ ที่มีในหลักสูตรประถมศึกษา เช่นในส่วนของหมวดวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต กำหนดเวลาชัดเจนต่อสัปดาห์/เทอม ทางโครงการกำหนดเนื้อหาเอง ไม่มีตัวหลักสูตรชัดเจน แต่ใช้ประสบการณ์ตรงและเทคนิคการฝึกอบรมแบบมีกิจกรรมมากกว่าจะเป็นการบรรยายแบบในชั้นเรียน ในช่วงแรกโครงการดึงวิทยากรที่มีความชำนาญในเรื่องการฝึกอบรมมาสอนเป็นแม่แบบ จากนั้นทีมงานคุณศรินวลก็ดำเนินการเองด้วยการจดจำและพัฒนาตามสถานการณ์ บางครั้งให้ผู้ติดเชื้อเข้าร่วมบรรยายด้วยเพื่อทำให้เกิดความเข้าใจมากขึ้น ในระยะแรกของวิธีการนี้ โครงการได้รับการปฏิเสธจากทางราชการเพราะด้วยกรอบการคิดเรื่ององค์ความรู้ของทีมงานที่ไม่ใช่ผู้ทรงคุณวุฒิตามแนวคิดแบบราชการโรงเรียน แต่เมื่อโครงการมีเครือข่ายและสร้างผลงานในเชิงสังคมให้โรงเรียนตระหนัก จึงได้รับการต้อนรับเข้าสู่พื้นที่การศึกษา
- พื้นที่เป้าหมายของการสอนในโรงเรียนคือนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ในอำเภอป่าซาง 57 โรงเรียน และมีมัธยมศึกษาตอนต้นจำนวน 3 โรงเรียน ในระยะแรกทางโครงการจะขอเวลาโรงเรียนอบรม 1 วัน หลังจากลองผิดลองถูก ทำให้โครงการใช้วิธีจัดเป็นรายวิชาซึ่งจะสอดคล้องกับเนื้อหาในโรงเรียนมากขึ้น นั่นคือใช้เวลา 3 ชั่วโมงในวิชาภาคบ่าย แบ่งเนื้อหาเป็นเรื่องเอดส์ ยาเสพติด โสเภณี สิ่งแวดล้อม แรงงานเด็ก และการเมืองการปกครอง ทั้งหมดรวม 6 ครั้ง /เทอม ในแต่ละชั้นเรียนในโรงเรียนกลุ่มเป้าหมาย
- ในประเด็นเอดส์ โครงการคุณศรินวล เน้นการป้องกันและการให้ความรู้ในเยาวชน โดยใช้เครือข่ายเอดส์ในภาคเหนือและการรู้จักกับผู้ติดเชื้อในลำพูนที่เปิดเผยตัวมาพูดคุยกับเยาวชนในโรงเรียน นอกจากนั้นทางโครงการเข้าร่วมการประชุมและฝึกอบรมด้านเอดส์มานับครั้งไม่ถ้วน ทำให้เข้าใจเนื้อหาเป็นอย่างดีจึงสามารถอบรมได้โดยไม่ต้องอาศัยวิทยากรที่เป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือองค์กรพัฒนาเอกชนอื่น

- ในขั้นตอนการเข้ากลุ่มเป้าหมายที่อยู่ในกลุ่มเสี่ยง ด้วยการเสริมอาชีพ โดยให้เด็กคิดที่จะหาอาชีพที่อยากทำเอง ทางโครงการจะให้ทุนสนับสนุน ในระหว่างนั้นก็ให้ความรู้เรื่องเอดส์ โสเภณี ยาเสพติด มองเห็นว่าการสร้างเสริมอาชีพจะมีคุณค่ามากและอาจจะเป็นต้นทุนสำคัญให้กับเยาวชนที่อยู่ในกลุ่มเสี่ยง จะได้มีช่องทางในการประกอบอาชีพ กลุ่มเสี่ยงนี้จะเน้นที่เยาวชนสตรีมากกว่า และอาศัยความร่วมมือกับผู้นำทางการ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ครู กรรมการหมู่บ้าน ซึ่งเป็นฐานความสัมพันธ์เดิมในเชิงเครือข่าย จึงทำให้การทำงานได้รับการสนับสนุนอย่างมาก

- การสร้างประชาสังคมในระดับจังหวัดของลำพูน พื้นที่จังหวัดลำพูนได้ชื่อว่าเมืองคักรพัฒนาเอกชนที่เข้มแข็งและดำเนินการโดยคนลำพูนเป็นส่วนใหญ่ (เมื่อเปรียบเทียบกับจังหวัดอื่น ที่มีคนต่างถิ่นมาทำงานองค์กรพัฒนาเอกชน หรือทำงานเคลื่อนไหวทางสังคมของจังหวัด) เริ่มจากการที่องค์กรพัฒนาเอกชนหลาย ๆ แห่งมาประชุมกันเพื่อสร้างประชาสังคมของจังหวัดขึ้น กิจกรรมนำร่องและสร้างรูปธรรมก็คือเรื่องเอดส์ สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ในประเด็นเอดส์ ได้นำองค์พัฒนาเอกชน หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และผู้ติดเชื้อเข้าร่วมประชุม สร้างกระบวนการขับเคลื่อนทั้งจังหวัดให้ไปในทิศทางเดียวกัน ระดับพื้นที่กลุ่มผู้ติดเชื้อในอำเภอป่าซางได้รวมตัวกันและให้คุณศรีนวล เป็นที่ปรึกษา ใช้สถานีนามัยเป็นที่ประชุม จากนั้นกลุ่มผู้ติดเชื้อในพื้นที่ต่างๆ ก็มาประชุมพบกัน และเข้าร่วมกับกระบวนการสร้างประชาคมระดับจังหวัดขึ้น ปฏิเสธไม่ได้ว่าการเข้าร่วมในระดับจังหวัดในการสร้างประชาสังคมนี้ได้ขยายฐานของคุณศรีนวลให้กว้างมากขึ้น โครงการสตรีและเยาวชนรับผิดชอบ 3 ตำบลในอำเภอป่าซาง โดยที่ได้พัฒนางานให้มากกว่าประเด็นเอดส์ คือนำประเด็นสตรี เด็ก และยาเสพติดพ่วงไปตลอดเวลา นอกจากนั้นยังผลักดันให้ อบต. ในพื้นที่จัดสรรงบประมาณเพื่อดำเนินกิจกรรมการป้องกันเชื้อเอชไอวีด้วย

กิจกรรมการสร้างชุมชนตามแนวทางของคุณศรีนวล อาจจะมีลักษณะคล้ายกิจกรรมสังคมสงเคราะห์ผสมองค์กรพัฒนาเอกชน แต่ด้วยท่วงทำที่อ่อนนุ่มทำให้พันธมิตรที่เข้าร่วมมีขอบเขตกว้างขวางมาก เป็นตัวประสานระหว่างชุมชนกับองค์กรภายนอก โดยเฉพาะกลุ่มผู้ติดเชื้อและผู้รับผลกระทบได้เข้าถึงกับแหล่งทรัพยากรมากขึ้น ได้รับการยอมรับจากสังคมและได้รับการช่วยเหลือ ชุมชนและผู้ติดเชื้อยอมรับว่าเมื่อคุณศรีนวลจัดประชาคมที่ป่าซาง กลุ่มพวกเขามีโอกาสที่จะถึงทรัพยากรมาก ถือเป็นการเปิดพื้นที่ให้กับผู้ติดเชื้อ โดยเฉพาะอนามัยตำบลรับเป็นองค์กรหลักในการจัดพื้นที่ให้กับกลุ่มผู้ติดเชื้อ และหางบช่วยเหลือผู้ได้รับผลกระทบ

ขีดจำกัดเรื่องทุนและทีมงาน

อย่างที่กล่าวไว้ว่าการทำงานจะเป็นแบบองค์กรพัฒนาเอกชนในระดับท้องถิ่น ที่ใช้ฐานมวลชนระดับรากหญ้าเป็นผู้ปฏิบัติงานที่ต้องพึ่งแหล่งเงินทุนจากภายนอก โดยเฉพาะองค์กรระหว่างประเทศ หรือทุนจากหน่วยงานรัฐ-พัฒนาชุมชน ที่ไม่มากนัก หรือทุนจากองค์กรพัฒนาเอกชนที่คุณศรินทร์ฉันทะชัยด้วย ทุกอย่างเป็นการจัดการ(บริหาร)โดยตัวคุณศรินทร์ฉันทะชัยมากกว่าจะเป็นตัวองค์กร นั่นเท่ากับคุณศรินทร์ฉันทะชัยคือองค์กรนั่นเอง ดังนั้นปัญหาเรื่องเงินทุนหมดหรือหาเงินทุนจึงเป็นปัญหาหลักของโครงการ

อนึ่ง มิติของการพิจารณาในประเด็นผู้นำสตรีนี้คือการดูที่กิจกรรมและเครือข่ายในชุมชนที่สร้างให้ชุมชนป่าชายเข้มแข็งในหลายมิติ

การจัดการหรือบริหารโครงการ/เงินทุน โครงการนี้ใช้ระบบเครือข่ายเป็นแกนหลัก คือให้ลูกสาวและหลานสาวของตนมาเป็นเจ้าหน้าที่โครงการเพื่อแก้ปัญหาการ turn over หรือความไว้วางใจเรื่องเงินทอง ขณะเดียวกันเพื่อให้โครงการเกิดลักษณะที่โปร่งใสตรวจสอบได้ ทางโครงการมักจะให้นักวิชาการหรือพัฒนากรอำเภอ/จังหวัดเป็นที่ปรึกษาโครงการเสมอ กิจกรรมแต่ละกิจกรรมมีระยะเวลาที่แน่นอนและมีทิศทางชัดเจน ดังนั้นประเด็นเอดส์จึงเป็นเพียงกิจกรรมหนึ่งที่รองรับกลุ่มเป้าหมายที่เป็นเยาวชนและผู้หญิง ถ้าจะจัดอบรมหรือกิจกรรมเรื่องเกี่ยวกับเอดส์ก็มักที่จะพ่วงประเด็นโสเภณี ยาเสพติดเข้าอยู่ด้วยเสมอ การปรับทิศทางการทำงานก็จะไม่ห่างไกลจากฐานกลุ่มเป้าหมายที่มีอยู่และจากพื้นที่ที่มีเครือข่าย หรือ จากความชำนาญที่ทีมงานของตนถนัด นั่นคือการฝึกอบรม

ความเป็นเครือข่ายที่เกิดขึ้นทำให้ตัวคุณศรินทร์ฉันทะชัยเป็นสัญลักษณ์ของการเคลื่อนไหวทางสังคมที่สามารถประสานกับคนที่หลากหลายองค์กรและสามารถเข้าถึงทรัพยากรต่างๆ ขณะเดียวกันก็สามารถดึงสิ่งที่เรียกว่าอารมณ์ความรู้สึกของคนป่าชายกลับมาได้อีก หลังจากที่ถูกทำลายไปกับกระแสการพัฒนา ลักษณะเช่นนี้ทำให้งานของคุณศรินทร์ฉันทะชัยผูกติดกับความเป็นลำพูนโดยเฉพาะป่าชายมาก พื้นที่ทางสังคมในที่นี้กินความในทางกายภาพคือลำพูน/ป่าชาย

ปัญหาที่ติดตามมาคือการหาคนรับทอดภารกิจ โดยเฉพาะสตรีในชุมชน ความที่คุณศรินทร์ฉันทะชัยมากประสบการณ์และรับรางวัลระดับประเทศมากมาย ทำให้หาสตรีรุ่นใหม่ที่จะเข้ามาสืบทอดภารกิจนี้ยากเต็มที่ จากการศึกษาคุณศรินทร์ฉันทะชัยกล่าวว่าพยายามสร้างคน แต่ในทางปฏิบัติทีมงานของคุณศรินทร์ฉันทะชัยไม่ขยายไปมากกว่าที่มีตั้งแต่ต้น และมีเสียงสะท้อนจากภายนอกว่าโครงการนี้ไม่เปิดกว้างให้คนอื่น ๆ เข้าร่วม ลักษณะดังกล่าวชี้ว่า กิจกรรมสร้างพื้นที่สาธารณะได้ดีแต่ไม่สร้างพื้นที่ให้กับทีมงาน

อาจได้ข้อคิดประการหนึ่งว่า ผลผลิตของกิจกรรมในพื้นที่สร้างให้พื้นที่เกิดกิจกรรมอื่น ๆ ตามมาหรือสร้างกระแส ปลุกสำนึกของชุมชนให้กลับคืนมา ทำหน้าที่คล้ายกับเป็นเงื่อนไขของการเกิดมากกว่าที่กลุ่ม/โครงการตนเองจะเป็น ดังนั้นตัวโครงการอาจจะจบสิ้นและผลผลิตของโครงการยังคงอยู่

ถ้าถามว่างานของคุณศรีนวลไม่โดดเด่น แต่ทำไมถึงสร้างความเป็นประชาสังคมในพื้นที่ได้ ก็เพราะทำมานาน ค่อยเป็นค่อยไป สร้างเครือข่ายกับภายนอก และดึงเครือข่ายข้างนอกเข้ามาในชุมชน ทำให้ชุมชนเป็นที่รู้จักกับภายนอก ในฐานะเป็นพื้นที่ที่กลุ่มสตรีมีความเข้มแข็ง และมีกิจกรรมการป้องกันโสเภณี ยาเสพติดและเอดส์อย่างต่อเนื่อง ตลอดเวลา พื้นที่นี้เป็นที่ที่ต้อนรับผู้มาดูงานมากที่สุดแห่งหนึ่งของลำพูน และป้าซางก็คือคุณศรีนวล นั่นเอง

ท่วงท่าคุณศรีนวลอาจจะดูจืดและไม่รุกในท่าทีในเชิงเปรียบเทียบกับงานที่คุณศิริพร ดำเนินการ แต่กิจกรรมของคุณศรีนวลเน้นในการรักษาพื้นที่ของตนอย่างชัดเจน พื้นที่นี้มีทั้งทางกายภาพและทางสังคมพร้อมๆ กัน การช่วยให้เด็กเพียงไม่กี่คนได้รับการช่วยเหลือ แต่เด็กเหล่านั้นก็เป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่ควรจะได้รับ การปฏิบัติอย่างเท่าเทียมกัน

ศักยภาพประชาสังคมผู้หญิงชาวบ้านนักพัฒนาในการมีส่วนร่วมแก้ไขปัญหาเอดส์

การเกิดกลุ่มของผู้นำสตรีระดับชาวบ้านนี้มีความแตกต่างจากการเกิดกลุ่มของผู้ติดเชื้อที่มี การรวมตัวเนื่องจากความกดดันของสังคมทำให้ไม่มีทางออก แต่การเกิดกลุ่มของผู้นำสตรีเป็นผล พวงจากการกระตุ้นสนับสนุนของกลุ่มองค์กรต่างๆ โดยเฉพาะที่อยู่ในภาคเอกชนที่มีพื้นฐานแนวคิด ใน "การพัฒนา" ที่แตกต่างไปจากความหมายตามวาทกรรมในกระแสหลักที่เน้นการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานหรือวัตถุ ในขณะที่ความหมายของการพัฒนาในทางเลือกใหม่จะหมายถึง การพัฒนา ศักยภาพของคนให้สามารถพึ่งตนเองและจัดการปัญหาของชุมชนได้ ซึ่งเมื่อพิจารณาตามกระบวนการ ทำงานขององค์กรที่ให้การสนับสนุนเหล่านี้ พบว่า มีหลายส่วนที่เอื้อต่อการสร้างความเป็นประชา สังคม ดังนี้

1. ในด้านอุดมการณ์หรือค่านิยม กลุ่มผู้นำสตรีที่เป็นกรณีศึกษาทั้ง 2 กลุ่มเข้ามามีบทบาท ในการแก้ไขปัญหาด้านเด็ก เยาวชน และสตรี ซึ่งเป็นสมาชิกที่ด้อยโอกาสของสังคม แสดงถึงจิตสำนึกของการเป็นตัวแทน เป็นปากเสียงตลอดจนให้บริการกับผู้อื่นที่ด้อยศักยภาพในการช่วยเหลือตนเอง ซึ่งองค์กรเหล่านี้จัดตั้งขึ้นโดยมิได้มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างผลประโยชน์หรือผลกำไรให้กับ สมาชิกขององค์กรเอง ซึ่งในบทบาทของการทำกิจกรรมที่เป็นการสร้างกระบวนการเรียนรู้และส่งเสริมศักยภาพของคน องค์กรเหล่านี้จึงเป็นตัวกลางในการขยายแนวร่วมทางความคิดและปลูกจิตสำนึกสังคม (Civil consciousness) แก่คนในชุมชนเพื่อนำไปสู่บทบาทในการมีส่วนร่วมแก้ไขปัญหาลดพ้นจากความเป็นปัจเจกชนไปสู่ความเป็นส่วนรวมหรือชุมชนได้ นอกจากองค์กรเหล่านี้จะมีศักยภาพในการขยายแนวร่วมทางอุดมการณ์แล้ว ยังเป็นส่วนสำคัญที่สามารถเชื่อมต่อกับชุมชนได้อย่างใกล้ชิดที่สุด ในการสร้างศักยภาพการแก้ปัญหาด้วยตัวของคนในชุมชนเอง ดังเช่น โครงการอาสาสมัครชุมชนบำบัดเอดส์ของคุณศิริพร ที่ประสานแนวร่วมทั้งจากภาครัฐและเอกชน ตลอดจนชุมชนให้มาร่วมกันคิดวิเคราะห์ กำหนดทางเลือกในการแก้ปัญหา และดำเนินการแก้ปัญหาด้วยคนของชุมชน

เอง หรือโครงการทางสายใหม่ของคุณศรีนวล ที่ประสานความช่วยเหลือให้กับกลุ่มพัฒนาชุมชน ครู และแม่บ้านในพื้นที่ ให้มาร่วมกันดำเนินกิจกรรมเพื่อป้องกันมิให้เยาวชนในโรงเรียนตกอยู่ในภาวะที่เสี่ยงต่อยาเสพติด เอดส์ ตลอดจนการขายบริการทางเพศ เป็นต้น

สำหรับในกรณีของ ศิริพร นั้น เมื่อได้รับเลือกให้เป็นสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลแล้ว เธอได้ใช้เวทีดังกล่าวในการขยายอุดมการณ์เพื่อส่วนรวมหรือจิตสำนึกสังคมนั้นไปสู่เพื่อนร่วมงานและผลักดันแผนงานให้มารับใช้อุดมการณ์ดังกล่าว ดังความพยายามในการพาเพื่อนร่วมงานไปเข้ารับการอบรมสัมมนา หรือการลงไปศึกษาข้อมูลจากพื้นที่จริง เพื่อให้เกิดความตระหนักเข้าใจในปัญหาของชุมชน เพื่อให้การจัดสรรทรัพยากรตามภาระหน้าที่ของสมาชิก อบต. เป็นไปเพื่อการแก้ปัญหาของชุมชนโดยรวมอย่างแท้จริง ดังศิริพรเล่าถึงกิจกรรมที่ อบต. พิชัย จัดขึ้นเพื่อเข้าถึงปัญหาและความต้องการของชาวบ้านโดยแท้จริงว่า “ อบต. พิชัยเอง มีแผนการที่ทำ อบต. สัจจะลงไปพบปะทุกกลุ่มในหมู่บ้านเรามี 9 หมู่บ้าน แล้วถามว่า แต่ละหมู่บ้านมีกลุ่มอะหยังพร่อง มีกลุ่มแม่บ้าน มีกลุ่มอาชีพ มีกลุ่มเอดส์ กลุ่มการศึกษา แล้วกลุ่มต่างๆ เหล่านี้เขาต้องการหือเขาช่วยเหลือเขาหยังพร่อง เขามีปัญหาหยังพร่อง แล้วนำข้อมูลมากำหนดเป็นแผนงาน แผนจึงออกมาค่อนข้างที่จะครอบคลุม” และในการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นเหล่านี้ สมาชิก อบต. ทุกคนไม่ว่าจะเป็นฝ่ายบริหารหรือฝ่ายสภาทาง อบต. พิชัย จะใช้วิธีร่วมมือกันศึกษาปัญหาในพื้นที่และมีส่วนร่วมในการทำแผนทั้งหมด ซึ่งนับว่าเป็นกระบวนการสร้างฐานความเข้าใจตลอดจนอุดมการณ์หรือสำนึกร่วมให้เกิดกับผู้ดำเนินงานทั้งหมดไปพร้อมๆ กัน

2. ด้านรูปแบบการจัดองค์กร กลุ่มสตรีทั้งสองกลุ่มจัดรูปแบบขององค์กรในลักษณะกลุ่มที่เป็นทางการคล้ายคลึงกัน คือมีฝ่ายบริหารและฝ่ายดำเนินงาน จะแตกต่างกันแต่เพียงลักษณะของความสัมพันธ์ภายในกลุ่ม ในกลุ่มประสานงานฯ มีผู้นำที่ยังอยู่ในวัยผู้ใหญ่ตอนต้น แม้จะอ่อนด้วยวัยวุฒิแต่บุคลิกที่แสดงความเชื่อมั่นในตนเอง คล่องแคล่ว จับไวในการตัดสินใจ ตามทันต่อเหตุการณ์ เปิดเผยและใจกว้าง ทำให้สมาชิกให้การยอมรับในการเป็นผู้นำทางความคิดและการดำเนินงาน การเปิดโอกาสให้เพื่อนร่วมงานได้รับการเพิ่มพูนความรู้ และมีส่วนร่วมตั้งแต่กระบวนการวิเคราะห์ปัญหา วางแผน และดำเนินงาน นับว่าเป็นการส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วม (Participation) โดยการลงมือปฏิบัติอย่างแท้จริงไม่ใช่เป็นเพียงวาทกรรมเท่านั้น ความสัมพันธ์ของสมาชิกภายในกลุ่มอยู่ในลักษณะของความเป็นเพื่อนร่วมคิดร่วมทำมากกว่าการบัญชา ความสัมพันธ์ในลักษณะนี้เอื้อต่อการพัฒนาอุดมการณ์และการเรียนรู้ทั้งในด้านวิถีคิดและทักษะการทำงานร่วมกัน จากการเติบโตของเพื่อนร่วมงานทำให้ศิริพรกล่าวอย่างมั่นใจว่า หากเธอขยายงานไปสู่ประเด็นอื่นหรือวางมือเพื่อไปทำหน้าที่อย่างอื่น กิจกรรมต่างๆ ของกลุ่มก็ยังสามารถดำเนินไปได้ด้วยดีด้วยมีตัวแทนที่มีความสามารถเข้ามาทำแทนได้

นอกจากการใช้ความสัมพันธ์แนวราบในการบริหารงานกลุ่มแล้ว ในความสัมพันธ์แนวตั้งกับผู้มีอำนาจเหนือกว่าในฐานะผู้บังคับบัญชาหรือผู้สนับสนุนการดำเนินงานกลุ่ม เธอใช้ความสามารถและความเป็นตัวของตัวเองเป็นเครื่องต่อรองเพื่อสร้างดุลย์อำนาจในการดำเนินงานโดยอิสระตามเจตนารมณ์ของกลุ่มได้ ทำให้แหล่งทุนไม่มากำกัวยในการดำเนินงานของกลุ่มนอกจากการติดตามตรวจสอบหรือให้ความช่วยเหลือเพื่อให้ได้ผลงานที่มีประสิทธิภาพสูงสุดเท่านั้น หรือแม้ในการดำเนินงานกับภาครัฐในฐานะสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ศิริพรใช้ความรู้จากการศึกษาถูกระเบียบและกลไกการบริหารของภาครัฐเป็นเครื่องมือต่อรองหรือสร้างความรู้เท่าทันมิให้เจ้าหน้าที่รัฐเข้ามาควบคุมหรือใช้อำนาจโดยมิชอบในการดำเนินงานของ อ.บ.ต.ได้ เช่น ในการจัดสรรงบประมาณของ อ.บ.ต. เธอมีส่วนในการผลักดันให้เกิดการจัดสรรงบประมาณที่จะนำมาใช้พัฒนาคุณภาพชีวิตและพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในอัตราส่วนที่ใกล้เคียงกัน ซึ่งตามปกติที่ถือปฏิบัติกันทั่วไปงบประมาณของ อ.บ.ต. ส่วนใหญ่จะนำไปใช้ในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานมากกว่า

สำหรับโครงการสตรีและเยาวชนลำพูนนั้น เนื่องจากผู้นำมีความอาวุโสทั้งวัยวุฒิและประสบการณ์ จึงทำให้ความสัมพันธ์ภายในองค์กรจะมีช่องว่างหรือระยะห่างระหว่างความเป็นผู้ใหญ่-ผู้น้อย มีความเกรงใจในความเป็นผู้มีอาวุโส ความเปิดเผยเปิดใจกันจะมีน้อยกว่ากลุ่มที่สมาชิกอยู่ในวัยใกล้เคียงกัน แต่อย่างไรก็ตามจากประสบการณ์กลุ่มในการพัฒนาชุมชนที่มีมานาน ทำให้กลุ่มนี้มีศักยภาพสูงในการดำเนินงานที่นำไปสู่ความสำเร็จ แต่ศักยภาพดังกล่าวนี้ขึ้นอยู่กับความสมานฉันท์เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันภายในกลุ่ม หากมีปัจจัยบางประการมาทำลาย จนทำให้สูญเสียเพื่อนร่วมงาน ก็จะมีผลทำให้ศักยภาพของกลุ่มถูกบั่นทอนลงไปด้วย

3. พื้นฐานด้านทรัพยากร ในด้านนี้ ทั้งสองกลุ่มผู้นำสตรี มีความสามารถในการดึงทรัพยากรจากหน่วยงานที่ให้การสนับสนุนมาเพื่อดำเนินงานพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนได้ โดยที่องค์กรสนับสนุนเหล่านั้นให้อิสระอย่างเต็มที่ในการใช้ทรัพยากรตามแผนงานที่กลุ่มได้วางไว้ ซึ่งเป็นผลมาจากความน่าเชื่อถือในผลการทำงานที่กลุ่มแสดงให้เห็นเป็นที่ประจักษ์ว่าได้ใช้ทรัพยากรไปในทางที่สร้างประโยชน์ตามอุดมการณ์เพื่อส่วนรวมมากกว่าผลประโยชน์ส่วนตน ซึ่งกลุ่มต้องใช้ความระมัดระวังเป็นอย่างยิ่งในการสร้างระบบที่ทำให้สามารถตรวจสอบความโปร่งใสในการทำงานของตนเองขึ้นมา

ภาพของการสร้างประชาคมสตรีเป็นภาพที่ซ่อนอยู่ในการสร้างประชาสังคม กลุ่มองค์กรสตรีนี้พยายามที่จะเข้าไปสร้างประชาสังคม ในขณะเดียวกันก็จะสร้างความเป็นประชาสังคมในกลุ่มตนด้วย ถ้าพิจารณาในระดับความเป็นประชาสังคมจะมากหรือน้อยอาจจะทำให้กลุ่มสตรีเหล่านี้ไม่อยู่ในสายตาหรือไม่อยู่ในวิถีก็ได้ แต่ถ้าดูในความพยายามที่จะสร้างชุมชนเสี่ยงประสานที่เป็นหนึ่งเดียวในการทำงานอาจจะทำให้เห็นว่าสังคมไทยมีลักษณะของกิจกรรมและกลุ่มเหล่านี้มากมายที่จะขับเคลื่อนในการช่วยเหลือตนเอง ลดการพึ่งพิงรัฐลง ประสานความร่วมมือกับภาคเอกชน หรือต่างประเทศให้มากขึ้น สร้างคนและเครือข่ายเพื่อสร้างสรรค์ชุมชน

บทที่ 6

จากรูปธรรมสู่ภาพรวมของความเป็นประชาสังคม

การเคลื่อนไหวในภาคประชาชนในทุกมิติที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีในสังคมถือว่าเป็นประชาสังคม เพียงแต่พลังของกลุ่มที่จะผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสังคมนั้น อาจมีระดับที่แตกต่างกันตามองค์ประกอบของประชาสังคมและองค์ประกอบเบื้องต้นที่จำเป็นอย่างยิ่งต่อการขับเคลื่อนประชาสังคมคือ ระดับจิตสำนึกสาธารณะของแต่ละกลุ่มที่อาจจะไม่เท่ากันหรืออาจจะเหมือนกันก็ได้ จิตสำนึกแบบสาธารณะจำเป็นต้องเกิดขึ้นในระดับปัจเจกบุคคล และจะไม่มีคามหมายในทางประชาสังคมเลยถ้าปัจเจกบุคคลนั้นๆ ไม่รวมตัวกันปฏิบัติการทางสังคม หรือไม่แสดงจิตสำนึกออกมาเป็นรูปธรรม

การเคลื่อนไหวในเรื่องศีลธรรม อารมณ์ความรู้สึกของการเอื้ออาทร เห็นใจผู้ที่ด้อยกว่า หรือช่วยเหลือผู้ที่ด้อยกว่าเป็นปฏิบัติการทางสังคมที่ได้รับการสนับสนุนอย่างง่ายดายในสังคมไทยตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา แต่ความเชื่อและท่าทีดังกล่าวได้รับการท้าทายเมื่อเกิดโรคเอดส์ขึ้น โรคที่สังคมร่วมกันสร้างให้เห็นว่าเป็นโรคติดต่อที่ร้ายแรงไม่มียาใดรักษาให้หายได้(ในบริบทขณะนั้น) ภาวะตกใจกลัวทุกหย่อมหญ้าเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและรุนแรง ทำให้เกิดท่าทีของการปฏิบัติต่อกันในลักษณะที่ไม่เอื้ออาทรต่อกัน เกิดการกล่าวหากว่าโทษกัน บังเกิดความสงสัยต่างๆ มากมาย ผู้ได้รับเชื้อโรคชนิดนี้จึงเป็นผู้รับผลของภาวะตกใจกลัวสุดขีดของประชาชนอย่างตรงที่สุด กระบวนการทางสังคมในการขับไล่หรือกีดกันคนที่ติดเชื้อหรือป่วยจากโรคนี้ออกจากพื้นที่ทางสังคมเกิดขึ้นทุกพื้นที่ของสังคมไทย ผลของกระบวนการขับไล่คนออกจากสังคมที่สำคัญคือ เกิดการรวมตัวกันของคนกลุ่มต่างๆ ที่เป็นทั้งผู้ติดเชื้อโรคนี้และกลุ่มคนที่ไม่ได้รับเชื้อโรค เพื่อช่วยเหลือกันทั้งในเรื่องอารมณ์ความรู้สึก ศีลธรรม เมตตา หรือเอื้ออาทร ๖ การรวมตัวกันเช่นนี้ได้กลายเป็นจุดเริ่มต้นของคลื่นการเคลื่อนไหวทางสังคมที่สำคัญ และเป็นเงื่อนไขให้สังคมไทยต้องถามตัวเองว่าทุนทางวัฒนธรรมไทยในเรื่องการเห็นอกเห็นใจกันยังคงมีอยู่เช่นเดิมหรือไม่ ประชาชนจะรอการแก้ไขจากรัฐเช่นเดิมอีกหรือ

ในบริบททางสังคมของการเกิดการเคลื่อนไหวเพื่อช่วยเหลือตนเองนั้นไม่ใช่แค่เรื่องสุขภาพอนามัยเท่านั้น แต่มีเรื่องของการทำงานหนัก การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การผลักดันให้ผู้หญิงเข้ามามีบทบาททางสังคมและการเมือง และอื่นๆ ดังนั้นเกือบทุกมิติที่ประชาชนต่างประสานและจัดสร้าง

เครือข่ายช่วยเหลือกัน ที่ต่างก็คิดว่าแต่ละมิติต่างมีผลกระทบซึ่งกันและกัน อาศัยช่องทางศีลธรรม จริยธรรม องค์การ สถาบันของรัฐ โครงสร้างการปกครองท้องถิ่น และองค์กรชุมชน ผลักดันแก้ไขปัญหาลังคมดังที่กล่าวมา

จากการศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมทางสังคมของกลุ่มผู้หญิงชาวบ้านใน 3 พื้นที่ทางสังคม ในการแก้ไขปัญหาเอดส์ในชุมชน ได้สร้างความเข้าใจในเงื่อนไขและมิติต่าง ๆ ของความเป็นประชาสังคมที่ปรากฏอย่างเป็นรูปธรรมในความเคลื่อนไหวของกลุ่มสตรี ใน 3 ประเด็น ดังต่อไปนี้

- 1) การก่อตัวหรือการก่อรูปประชาสังคมโดยอิงกรณีศึกษาความเคลื่อนไหวของกลุ่มผู้หญิงชาวบ้านภาคเหนือในการทำงานด้านเอดส์
- 2) ฐานทางวัฒนธรรม ที่ถูกสร้างให้เป็นธรรมชาติของผู้หญิง
- 3) พัฒนาการของการเคลื่อนไหวหรือลักษณะเนื้อหาของกิจกรรมในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

1. การก่อเกิดหรือการก่อรูป

จากการขยายพื้นที่ทางการเมืองของประชาชนในมิติของ “การเมืองสาธารณะ” ที่ไม่ใช่พื้นที่ทางการเมืองของรัฐ (Political society) และไม่ใช่พื้นที่ทางเศรษฐกิจการลงทุน (Economic society) ของนักธุรกิจ (Habermas, 1989 อ้าง ในโกมาตร, 2539, น. 27) ได้เปิดโอกาสให้บทบาทและการเคลื่อนไหวในพื้นที่ทางการเมือง สังคม และวัฒนธรรมของประชาชน ในการขับเคลื่อนสังคมและชุมชน ที่เรียกว่า “ประชาสังคม” มีความโดดเด่นขึ้นมา ในขณะที่ภาพ “ประชาสังคม” เริ่มปรากฏและได้รับความสนใจในสังคมไทยว่าเป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดคุณภาพและประสิทธิภาพของสังคม (ประเวศ วะสี ใน ชูชัย ศุภวงศ์ และยุวดี คาดการณ์ไกล, 2541 : 10) ภาพของผู้มาร่วมสร้างประชาสังคมไม่ได้รับการแจกแจงบทบาททางเพศให้ชัดเจน และหลายคนก็คิดว่าไม่มีความจำเป็นที่ต้องแจกแจงบทบาททางเพศทั้ง ๆ ที่ในทางปฏิบัติและรูปธรรมของสังคม ประชาสังคมหลายส่วนมีผู้หญิงเป็นพลังหลักในการขับเคลื่อนและก่อเกิด ผลจากการศึกษาในประเด็นการมีส่วนร่วมแก้ไขปัญหาเอดส์ของผู้หญิงชาวบ้านในครั้งนี้ได้ขยายภาพประชาสังคมภาคผู้หญิงให้ปรากฏชัดขึ้น

การก่อตัวขึ้นเพื่อก่อรูปกระบวนการประชาสังคมในระดับชาวบ้านในประเด็นงานเอดส์จากการศึกษาครั้งนี้ สามารถแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะคือ

- 1) **ประชาสังคมที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ** จากการที่กลุ่มบุคคลถูกรุกราน ถูกเอารัดเอาเปรียบ หรือถูกจำกัดสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานจนได้รับความเดือดร้อนไม่เป็นสุข เกิดเป็นแรงกดดันให้ผู้ที่เกี่ยวข้องหรือร่วมทุกข์ร่วมปัญหาเดียวกันต้องหันหน้ามาร่วมมือกันหาทางออกให้แก่ตน สโลแกนที่อาจจะดูเก่าเกินไปแต่กลับใช้ได้ดีกับกลุ่มผู้ติดเชื้อเอชไอวี คือ “ปรับทุกข์ ผูกมิตร ปักหลัก ชักชวน จัดตั้ง” จึงมี

ความหมายถึงการสร้างกลุ่มของตน นั่นเอง ทั้งนี้เพราะผู้ติดเชื้อแต่ละคนได้ถูกสังคมกีดกัน และถูกเหมารวมเป็นกลุ่มเดียวกัน (ทั้งๆ ที่ยังไม่รวมกลุ่ม) “ผู้ติดเชื้อ” จึงหาทางออกด้วยวิธีการรวมกลุ่มผืนีกกำลังต่อสู้ การต่อสู้นี้เป็นวิธีการที่เกเชียร เตชะพีระ (2540, อ้างใน กฤษฎา บุญชัย, 2541) เรียกว่า การทะเลาะกันหรือความพยายามในการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งของภาคประชาสังคมนั่นเอง ซึ่งรูปแบบของการทะเลาะกันจะเป็นไปอย่างสันติหรือเป็นความแข็งแกร่งรานั้น ในการศึกษาพบว่า ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขและบริบทของการปรากฏตัวตนที่ชัดเจนของผู้ติดเชื้อ และลักษณะที่ผู้ติดเชื้อถูกกระทำทางสังคม ซึ่งการต่อสู้ของกลุ่มผู้ติดเชื้อที่ผ่านมา งานวิจัยนี้จะเลือกกล่าวใน 2 ลักษณะที่สำคัญ คือ

ลักษณะแรก เป็นการก่อตัวเพื่อแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งในลักษณะที่แข็งแกร่ง ตอบโต้ผู้กระทำการเบียดเบียนที่มีตัวตนชัดเจน ซึ่งปรากฏในประชาสังคมผู้ติดเชื้อเอชไอวีและผู้ป่วยเอดส์ ในการรวมตัวกันครั้งแรกเพื่อตอบโต้ทางการเมืองต่อภาครัฐที่มารุกรานสิทธิในการรักษาพยาบาลตามแนวทางที่ตนเองต้องการและเห็นแล้วว่าเหมาะสมกับภาวะอันเป็นข้อจำกัดของตนเอง การตอบโต้ดังกล่าวจัดอยู่ในรูปแบบของการต่อสู้ แข่งขันไม่ยอมอยู่ใต้วาทกรรมของรัฐในเรื่องสาธารณสุข และกลุ่มผู้ติดเชื้อพบว่าการก่อตัวดังกล่าวทำให้เกิดเป็นพลังที่สามารถต่อรองกับรัฐ กำหนดพื้นที่ของพวกเขาได้ในระดับหนึ่ง ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและความเชื่อศรัทธาของพวกเขา ร้อยรัดกลุ่มพวกเขา ต่ต่อสู้เพื่อไม่ให้รัฐใช้อำนาจเหนือปัจเจกบุคคลที่ไม่เป็นธรรมได้ ผลจากการผนึกกำลังตอบโต้ของผู้ติดเชื้อและระยะเวลาที่ยาวนานในการยึดยืนแนวคิดเรื่องการดูแลสุขภาพผู้ติดเชื้อระหว่างฝ่ายรัฐกับกลุ่มผู้ติดเชื้อ ส่งผลต่อการดำเนินงานของรัฐในระยะเวลาต่อมาในทิศทางที่ค้ำึงถึง “จิตใจ” ของผู้ป่วยและปัญหารอบด้านนอกเหนือจากสุขภาพมากขึ้น

ประชาสังคมลักษณะนี้มีใช้การปฏิเสธความช่วยเหลือของรัฐ แต่เป็นการร้องขอในลักษณะที่รัฐต้องให้พวกเขาใช้วิธีการของเขาในการรักษา ขอให้สิทธิในการเลือกและตัดสินใจ มิใช่จะรอรับและถูกดำเนินการตามวิธีรัฐ และที่สำคัญไม่ให้รัฐใช้มาตรฐานแบบรัฐมาประเมินค่า นักสังคมศาสตร์เรียกการกระทำดังกล่าวว่าเป็นการเคลื่อนไหวทางสังคมที่นำไปสู่การสร้างประชาสังคม การรวมกลุ่มด้วยความ “กล้า” เปิดเผยตัวของผู้ติดเชื้อ เพื่อร้องขอสิทธิ เพื่อคัดค้านวิธีการของรัฐ ด้วยวิธีการไม่ยอมเดินตามแบบที่ตนะของรัฐนั่นเอง

ลักษณะที่สอง เป็นการก่อตัวที่แก้ไขปัญหาคความขัดแย้งในลักษณะสันติวิธี ซึ่งพบได้ในผู้หญิงที่ติดเชื้อเอชไอวีและการรวมกลุ่มของผู้ติดเชื้อในระยะเวลาต่อมาที่รวมกลุ่มเพื่อตอบโต้ (response) กับ การถูกรังเกียจและกีดกันจากสังคมหรือชุมชน ซึ่งสังคมและชุมชนดังกล่าวมีขอบเขตที่กว้างขวางมากจนหาขอบเขตไม่ชัดเจน ไม่ว่าจะอยู่ที่ใด ในความคิด หรือในอาณาบริเวณที่อาศัยอยู่ และขณะเดียวกันก็เป็นการสู้กับชะตาชีวิตที่ถูกกดดันด้วยปัญหาทั้งด้านสุขภาพ เศรษฐกิจ ความรับผิดชอบในครอบครัวจากการติดเชื้อของสามีและตนเอง การรวมกลุ่มในลักษณะที่สองนี้ เป็นการหันหน้ามาพึ่งพา ให้คำปรึกษาและช่วยเหลือกันเองของผู้ประสบปัญหาเดียวกัน โดยผู้ที่ยังมีความเข้มแข็งกว่า ให้ความช่วยเหลือผู้ที่ประสบปัญหาและอยู่ในความอับจนมากกว่า ลักษณะการเห็นใจ และช่วยเหลือ “พวกเดียวกัน”

เป็นฐานทางวัฒนธรรมที่ดีในสังคม การรวมกลุ่มนี้เป็นการตอบกับตัวเองว่า “ต้องอยู่ให้ได้” สร้างวัฒนธรรมการช่วยเหลือชนิดใหม่ขึ้นมา นั่นคือ “การสร้างพลังในการช่วยตัวเอง กลุ่ม และสังคม” ที่เป็นรากสำคัญของการสร้างประชาสังคม

นอกจากนั้น การรวมกลุ่มให้ความช่วยเหลือกันในลักษณะนี้ เท่ากับเป็นการเปิดพื้นที่ทางสังคมด้วยภาพลักษณ์ใหม่ของผู้ติดเชื่อที่ดีกว่าภาพเดิมที่นำรังเกียจที่สังคมवादให้ ตัวตนที่แท้จริงที่ผู้ติดเชื่อต้องการให้เป็นที่ยอมรับต่อสังคมเป็นภาพของผู้ที่ตกเป็นเหยื่อที่ถูกคุกคามด้วยโรคที่ไม่ได้ไปไฝหามา ไม่ได้เกิดจากการทำพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมขัดต่อค่านิยมของสังคม แต่เกิดจากการไม่รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของสังคม และตนเองซึ่งเป็นผู้เคราะห์ร้ายเหล่านี้ มิได้ไร้คุณค่าหรือมีพฤติกรรมเป็นพิษภัยต่อสังคมเช่น โจรผู้ร้ายหรืออาชญากรอื่นๆ แต่ยังเป็นผู้ที่พยายามกระทำการเพื่อช่วยเหลือตนเองให้มากที่สุดและทำประโยชน์ช่วยเหลือผู้อื่น อย่างน้อยก็ให้ความช่วยเหลือผู้คนซึ่งประสบปัญหาเดียวกัน ซึ่งปัญหาดังกล่าวนี้อาจปล่อยให้ป็นหน้าที่ยอมรับของรัฐบาลแต่เพียงผู้เดียวเช่นเดิมๆ ในการบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก้ไขปัญหามิได้อีกต่อไป ขณะเดียวกันเป็นสิ่งที่สะท้อนที่ชัดเจนว่ารัฐซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบดังกล่าว หย่อนสมรรถภาพในการเข้าถึงหรือตอบสนองต่อปัญหาของผู้ติดเชื่ออย่างไม่เท่าเทียม

ประชาสังคมในลักษณะที่สองนี้มิได้ปฏิเสธความช่วยเหลือจากภาครัฐ หากแต่ต้องการให้รัฐหันมาให้ความสนใจ ให้ความช่วยเหลือจัดสรรทรัพยากรให้โอกาสในการพัฒนาตัวตนที่มีศักยภาพ ด้วยการประกาศการมีอยู่ของตัวตนในสังคม เพื่อสิทธิความชอบธรรมในฐานะพลเมืองที่สมควรแก่การได้รับความช่วยเหลือหรือให้โอกาสในรูปแบบต่างๆ (ดูรูปแบบที่ 1 ของการก่อเกิดประชาสังคม หน้า 99)

2) **ประชาสังคมที่ถูกสร้างขึ้นโดยกระบวนการพัฒนา** ซึ่งในการศึกษาค้นคว้าพบว่าการพัฒนาในกระบวนการที่ก่อให้เกิดความยั่งยืน บนฐานของการพัฒนาคนหรือศักยภาพของคน สามารถผลักดันให้เกิดกระบวนการประชาสังคมได้ ดังจะเห็นได้จากบทบาทและพัฒนาการของกลุ่มผู้นำสตรีชาวบ้านที่นำมาเป็นกรณีศึกษา การเกิดกลุ่มของผู้หญิงชาวบ้านนักพัฒนาที่เข้ามามีบทบาทมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาสังคม มิได้เกิดจากการถูกรุกรานด้วยปัญหาที่กดดันให้หาทางออกโดยการรวมกลุ่ม แต่เกิดจากการพัฒนาจิตสำนึกความรับผิดชอบต่อสังคม (Civic consciousness) การสร้างเสริมความตระหนักในศักยภาพแห่งตน ที่จะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงสังคม ตลอดจน การพัฒนาทักษะ ความรู้ ความสามารถในการทำงาน และ การให้โอกาสการปฏิบัติการจริง เพื่อให้เกิดการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมขับเคลื่อนทางสังคมอย่างแท้จริง

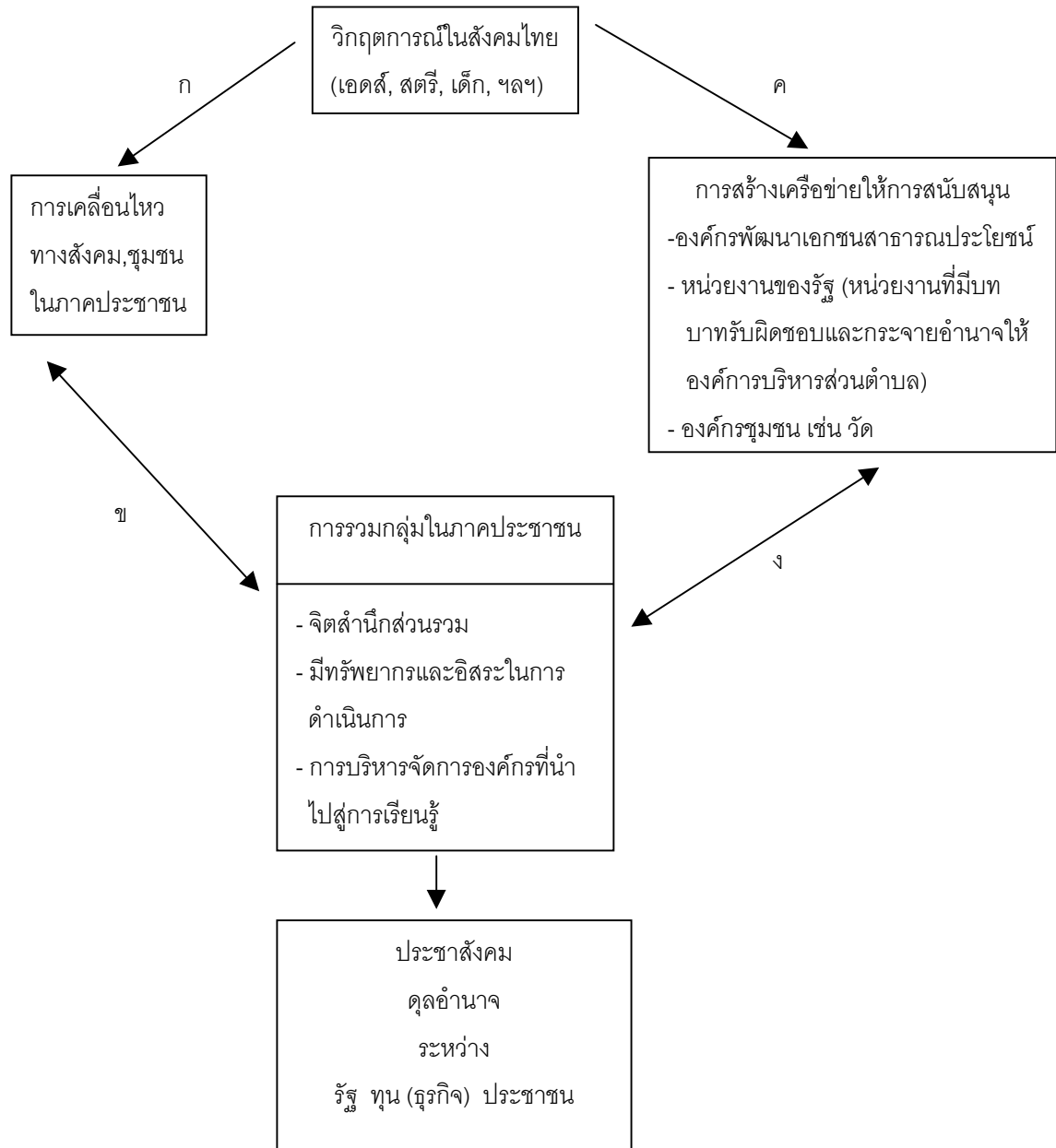
การก่อตัวเป็นกลุ่มปฏิบัติการทางสังคมในรูปแบบของประชาสังคม ค่อยๆ เติบโตเป็นกลุ่มที่มีพลังความร่วมมือ ร่วมจิตสำนึก ตลอดจนอุดมการณ์เดียวกันจากการสร้างทีมงานเข้ามาร่วมเรียนรู้และปฏิบัติงานร่วมกัน กลุ่มผู้นำสตรีที่ก่อตัวในลักษณะนี้ ทั้งที่สามารถแทรกตัวเข้าไปทำงานใน อบต. หรือในองค์กรชุมชนต่าง ๆ ก็ตามจะมีบทบาทในการพัฒนาหรือขับเคลื่อนสังคมในทิศทางที่คล้ายคลึงกัน แต่รูปธรรมงานและรับผิดชอบต่างพื้นที่กัน การปฏิบัติการที่แม้จะต่างพื้นที่กัน แต่ก็ได้สร้างเครือข่าย

ความช่วยเหลือเชื่อมโยงกันทั้งในด้านการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และปฏิบัติงานร่วมกันในบางโอกาส อย่างเช่น กลุ่มคุณศรีนวล เป็งคำตา จะเป็นเครือข่ายกับกลุ่มคุณศิริพร ปัญญาเสน และก็เป็นเครือข่ายกับกลุ่มคุณศรีนวล สุภาวัฒน์ ทั้ง 3 กลุ่ม¹⁷ จะประสานกันในระดับผู้หญิงกับการเมือง ผู้หญิงกับการมีส่วนร่วมแก้ไขปัญหาเอดส์ ผู้หญิงกับการสร้างศักยภาพ ยกเว้น กลุ่มผู้หญิงที่ตำบลสำราญราษฎร์ ที่ยังไม่ได้ประสานเครือข่ายกับกลุ่มทั้ง 3 จะมีก็แต่ประสานกับเครือข่ายเอดส์และองค์กรพัฒนาด้านเอดส์ อย่างไรก็ตามก็ส่งผลให้กลุ่มทั้งหมดเป็นเครือข่ายที่มีพลัง ที่มีอำนาจต่อรองกับภาครัฐในการปรับเปลี่ยนโครงสร้าง หรือการกำหนดนโยบายที่เอื้อต่อการพัฒนาในแนวทางของอุดมการณ์ร่วมของกลุ่มและเครือข่าย โดยเฉพาะการปฏิบัติงานด้านการส่งเสริมความเท่าเทียมระหว่างหญิงและชาย โดยมุ่งเน้นการส่งเสริมศักยภาพและการมีส่วนร่วมของผู้หญิงใน “ปริณทลสาธารณะ” ซึ่งในกรณีของกลุ่มที่นำมาศึกษา ปรากฏว่าศักยภาพการทำงานของกลุ่มเหล่านี้ได้ขยายพื้นที่การทำงานครอบคลุมมาถึงเรื่องการแก้ไขปัญหาเอดส์ในพื้นที่รับผิดชอบของตน (ดูรูปแบบที่ 2 ของการก่อเกิดประชาสังคม หน้า 100)

กล่าวโดยสรุปการก่อตัวของประชาสังคมภาคสตรีในการมีส่วนร่วมแก้ไขปัญหาเอดส์ที่พบจากการศึกษากลุ่มผู้หญิงใน 3 พื้นที่มีรูปแบบดังแผนภูมิที่ 3 ซึ่งปรากฏสอดคล้องตามองค์ประกอบการก่อตัวและการเคลื่อนไหวของประชาสังคมไทยที่ นพ.ชูชัย ศุภวงศ์ (ดูรายละเอียดใน ชูชัย ศุภวงศ์ และยุวดี คาคาการณ์ไกล, 2541 : 169) เสนอ ดังนี้

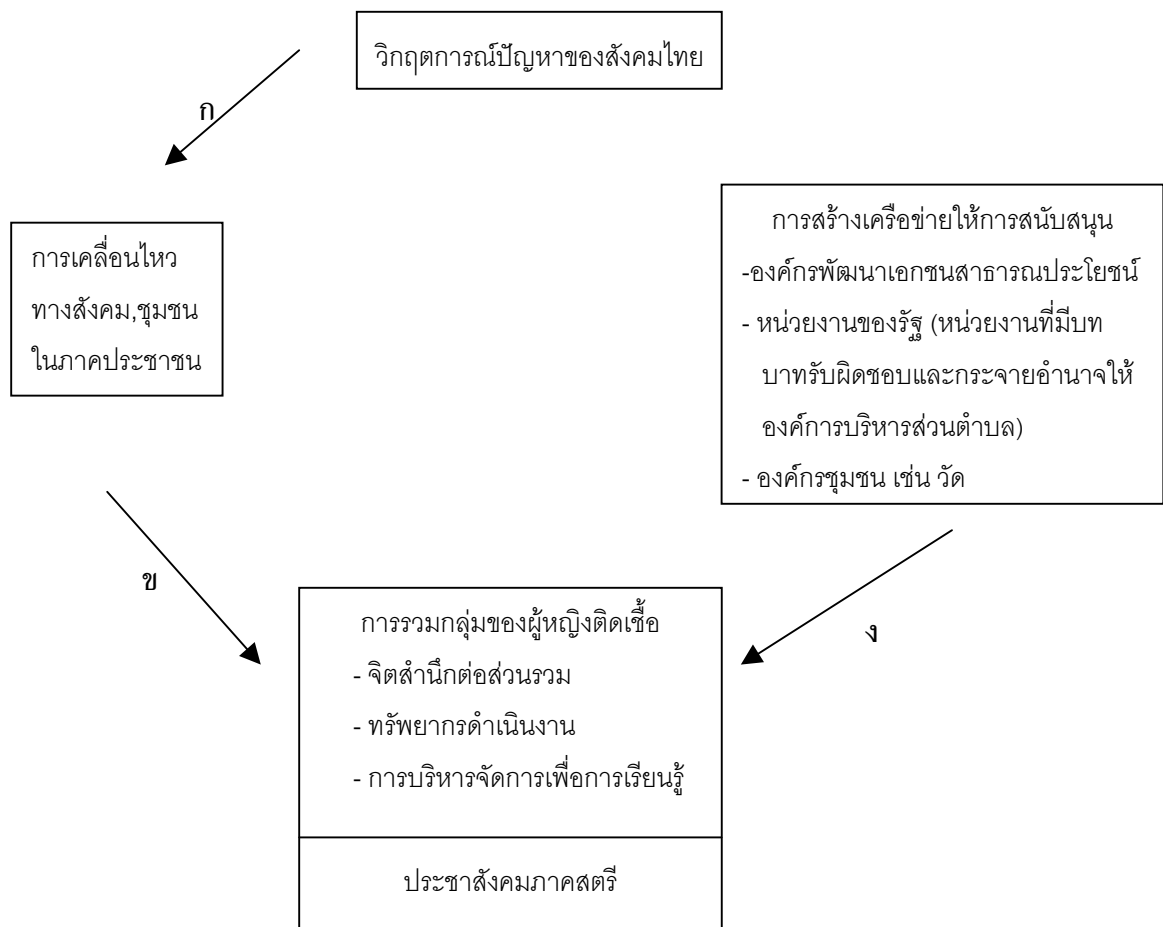
¹⁷ บุคคลเหล่านี้มีการเรียนรู้กระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาในลักษณะที่คล้ายคลึงกันในด้านผู้หญิงกับการพัฒนา ผู้หญิงกับการมีส่วนร่วมทางการเมือง และวิกฤตการณ์ปัญหาเกี่ยวกับโรคเอดส์

แผนภูมิที่ 3 แสดงการก่อตัวและองค์ประกอบของประชาสังคมแก้ไขปัญหาเอดส์

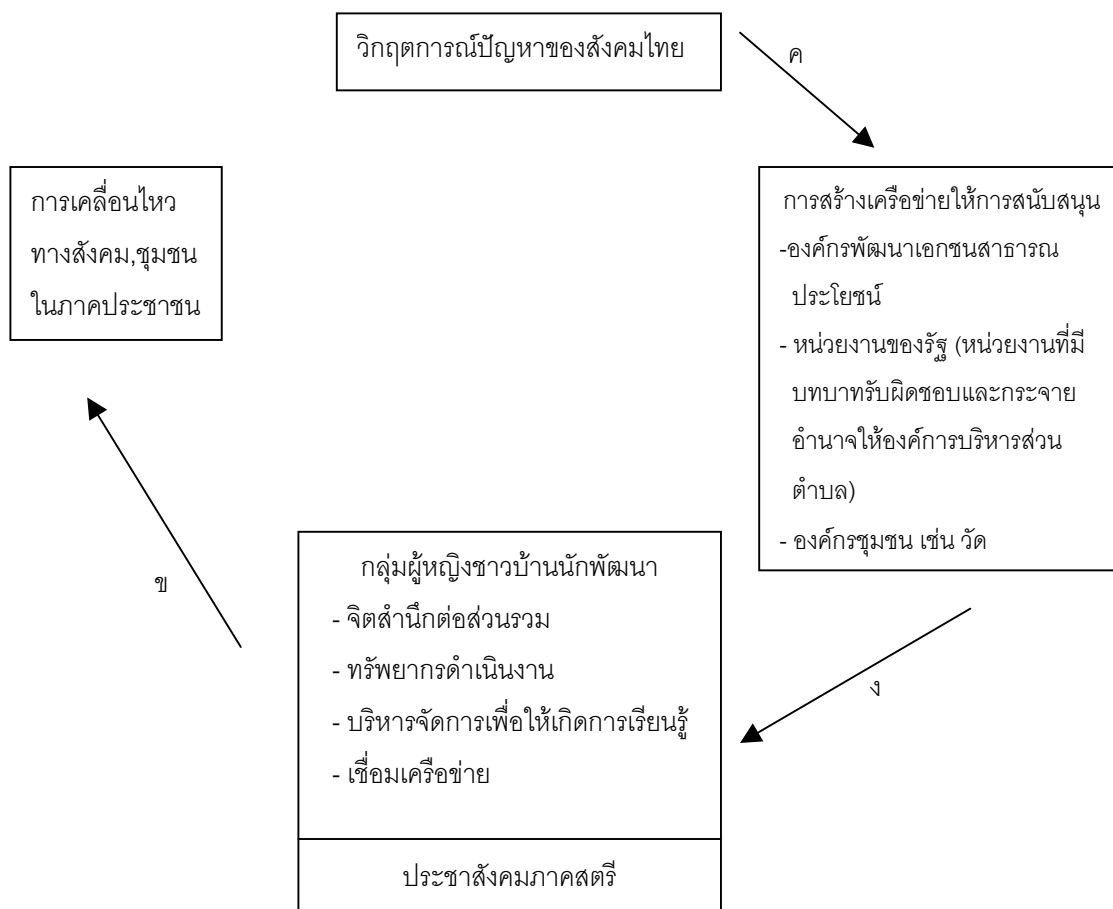

และจากรูปแบบของพื้นฐานการก่อตัวของประชาสังคมไทยดังกล่าวข้างต้น สามารถแยกแยะรูปแบบการต่อสู้ของประชาสังคมภาคสตรีที่มีความแตกต่างกันตามการก่อเกิดของกลุ่มผู้หญิงชาวบ้านที่มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญาเอดส์ในภาคเหนือ ดังนี้

รูปแบบที่ 1 ประชาสังคมภาคสตรีที่เกิดจากความกดดันของวิกฤตการณ์ในสังคมไทยด้านการแพร่ระบาดของโรคเอดส์ทำให้เกิดการรวมกลุ่มของผู้หญิงติดเชื้อ เพื่อหาทางออกในการแก้ไขปัญหาให้กับผู้ที่ตกอยู่ในสถานการณ์ปัญหาเดียวกันโดยเฉพาะการถูกสังคมรังเกียจและแบ่งแยกกีดกัน และในขณะที่กลุ่มตกอยู่ในสภาพที่ต้องหันหน้ามาพึ่งพาอาศัยกันแก้ปัญหาเฉพาะหน้าในด้านจิตใจ เสริมกำลังใจซึ่งกันและกัน และร่วมกันหาทางออกด้านเศรษฐกิจ ในจังหวะนี้เป็นจุดที่จะเปลี่ยนวิกฤติให้เป็นโอกาสในการสร้างกลุ่มให้มีความเข้มแข็งขึ้นจนสามารถช่วยตนเองได้ หากมีเครือข่ายให้การหนุนช่วย สำหรับในกรณีของกลุ่มอำพันเครือข่ายหนุนช่วยในการก่อตั้งกลุ่มตลอดจนการดำเนินการกลุ่มในช่วงแรกจะมีทั้งองค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) และองค์กรของรัฐคือโรงพยาบาล โดยทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงให้ความช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ แต่สำหรับกลุ่มประสานใจทุ่งสะโตก ได้องค์กรในชุมชนคือ เจ้าอาวาสวัด เป็นผู้ให้การสนับสนุน ซึ่งในขั้นตอนต่อมาหากรูปแบบของการให้ความช่วยเหลืออยู่ในลักษณะของการสร้างศักยภาพในการดำเนินงานด้วยตัวเองของกลุ่ม คือให้กลุ่มเกิดการเรียนรู้ จะส่งเสริมให้กลุ่มมีศักยภาพในการดำเนินงานต่อไปได้ ดังขั้นตอนที่สรุปมาดังนี้

รูปแบบที่ 2 ประชาสังคมภาคสตรีที่เกิดจากกระบวนการพัฒนา เช่นในกรณีของการเกิดกลุ่มผู้หญิงชาวบ้านนักพัฒนา คือ คุณศรีนวล เป็งคำตา และคุณศิริพร ปัญญาเสน ที่ริเริ่มทำโครงการพัฒนาเด็กและเยาวชนจนงานขยายตัวสู่การแก้ไขปัญหายาเสพติดด้วย ในรูปแบบนี้ผู้นำสตรีทั้งสองได้รับการชักชวนให้เข้ารับการอบรมเพื่อรับทราบปัญหาเด็กและเยาวชนที่จัดโดยองค์กรพัฒนาเอกชนระหว่างประเทศ ซึ่งเป็นด้านแรกที่ทำให้เกิดความตระหนักในวิกฤตการณ์ปัญหาด้านเด็กและเยาวชนในสังคมไทย และสามารถเชื่อมโยงกับปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมภาคเหนือ ซึ่งขณะนั้นการที่เด็กสาวจากดอกคำใต้ถูกล่อลวงไปขายบริการทางเพศมีจำนวนเพิ่มขึ้น ผู้นำสตรีเหล่านี้มีโอกาสได้เรียนรู้วิธีการทำงานแก้ไขปัญหาคือในช่วงเวลาต่อมา และได้มีโอกาสดำเนินงานจัดทำโครงการแก้ไขปัญหาคือเด็กและเยาวชนในพื้นที่ของตนเอง ซึ่งเป็นเวทีพัฒนาประสบการณ์การทำงานด้านนี้โดยตรง (experiential Learning) และจากการหนุนช่วยขององค์กรที่ทำให้การสนับสนุนในลักษณะของการสร้างศักยภาพของผู้นำเหล่านี้ตลอดจนการมีโอกาสได้ปฏิบัติงานด้านการพัฒนาด้วยตนเอง ที่เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ผู้หญิงชาวบ้านกลุ่มนี้ยังคงมีศักยภาพในการดำเนินงานพัฒนาในชุมชนของตนที่ขยายงานไปสู่ปัญหาด้านอื่นๆ ด้วย เช่น การส่งเสริมพัฒนาศักยภาพของผู้หญิงในชนบทให้เข้าไปมีบทบาทในองค์การบริหารส่วนตำบล และเชื่อมโยงมาสู่การแก้ไขปัญหายาเสพติด ดังสรุปขั้นตอนได้ดังนี้

2. ฐานทางวัฒนธรรมและธรรมชาติที่ถูกสร้างขึ้นของความเป็นผู้หญิง

ในการพิจารณาเจาะจงกระบวนการประชาสังคมภาคสตรี มีสิ่งที่น่าสนใจคือ รูปแบบของบทบาทและความเคลื่อนไหวทางสังคม (การเมืองสาธารณะ) ของผู้หญิงในประชาสังคมนั้น ผู้หญิงทั้งที่เป็นผู้ติดเชื้อและไม่ติดเชื้อ ใช้วิธีการแก้ไขปัญหามองหาทางออกต่อปัญหาด้วยวิธีสันติ ใช้ความอ่อนโยน การดูแลเอาใจใส่และการเป็นผู้ให้และบริการ เป็นฐานในการปฏิบัติการ ใช้ความสามารถที่มีอยู่ รวมทั้งความสามารถที่พัฒนาขึ้นในภายหลัง ปฏิบัติการช่วยเหลือสังคมหรือส่วนรวม เป็นผู้ที่ลงมือกระทำหรือผู้ปฏิบัติการ ช่วยเหลือตนเอง/พวกตนเองเพื่อแก้ไขปัญหา พร้อมๆ กับพยายามเข้าไปในช่องทางการเมืองที่เป็นมิติของการเข้าถึงทรัพยากรและกระบวนการตัดสินใจ เช่นการให้ความช่วยเหลือเครือข่ายการทำงานที่มีเป้าหมายร่วมกันในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวและการหาทางออกของกลุ่มผู้ติดเชื้อทั้งเพศชายและเพศหญิง ไม่ว่าจะเป็นด้านสุขภาพโดยการเยี่ยมเยียนดูแลผู้เจ็บป่วยที่ช่วยตัวเองไม่ได้ หรือร่วมมือกันทำกลุ่มอาชีพเพื่อแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจ (จากการศึกษาพบว่าบทบาทที่กล่าวมา ผู้หญิงทำได้ดีกว่าผู้ชาย หรือแม้แต่การมาร่วมกันสร้างงานเพื่อช่วยเหลือทางเศรษฐกิจ ในกลุ่มประสานใจทุ่งสะโดกหรือกลุ่มอำพัน หรือแม้แต่ในพื้นที่อำเภอสารภี มีแต่ผู้ติดเชื้อผู้หญิงเท่านั้น ที่มาเข้ากลุ่มอาชีพเพื่อทำงานสร้างรายได้) และนี่เป็นทุนทางวัฒนธรรมที่กล่อมเกล้าให้ผู้หญิงมีความอดทนค้ำจุนถึงการรับผิดชอบของครอบครัวโดยเฉพาะลูกมากกว่าความละเอียดจากการติดเชื้อซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญของการรักษาความเป็นครอบครัวของผู้ติดเชื้อให้ดำรงอยู่ได้ในสังคมที่งานวิจัยนี้ต้องกล่าวถึง

ขณะที่กลุ่มผู้นำสตรีชาวบ้าน ใช้วิธีการพัฒนาจิตสำนึก การเรียนรู้ และศักยภาพของผู้ด้อยโอกาสทางสังคม เพื่อขยายฐานการมีส่วนร่วมของกลุ่มคนต่างๆ ในสังคมหรือชุมชนในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวปรากฏรูปธรรมของการมีส่วนร่วมของผู้หญิงในการแก้ไขปัญหที่เข้าถึงตัวปัญหาอย่างแท้จริงได้ชัดเจนเช่นเดียวกับผู้ติดเชื้อดังจะเห็นได้จากกรณีผู้นำชุมชนที่เป็นเพศชายลงมือปฏิบัติการช่วยเหลือเรื่องผู้ติดเชื้อในลักษณะที่เห็นด้วยในหลักการ ไม่ขัดขวาง แต่จะให้ลงมือปฏิบัติด้วยนั้น จะมีรูปธรรมน้อยมาก ในทีมปฏิบัติการของกลุ่มผู้หญิงนักพัฒนา แทบจะไม่มีผู้ชายร่วมด้วย เหตุผลที่ได้รับคือผู้ชายมักจะไม่เห็นความสำคัญของการปฏิบัติการเล็กๆ เหล่านี้ และมองเห็นผลของการปฏิบัติไม่ชัดเจน นัยหนึ่งที่แสดงให้เห็นของการทำงานของกลุ่มผู้หญิงที่ทำงานนอกองค์กรรัฐ คือความคล่องตัวและความเป็นอิสระในการดำเนินงาน กล่าวคือ ผู้หญิงเหล่านี้มีโอกาสที่จะทำงานใน อบต. หรือในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่สนับสนุน แต่ก็ตระหนักว่า การทำงานแบบองค์กรพัฒนาเอกชนอาจจะทำได้มากกว่าและมีอำนาจในการตรวจสอบองค์กรรัฐได้มากกว่าด้วย คุณศรีนวล เป็งคำตา หรือ คุณศิริพร ปัญญาเสน มักที่จะสะท้อนปัญหาชุมชนและเรียกร้องให้อบต. ทำงานตามคำเรียกร้อง มีบ้างที่ได้รับการสะท้อนกลับ แต่ก็บ่อยครั้งที่ไม่มีตอบสนองข้อเรียกร้อง การทำงานเป็นเหมือนองค์กรพัฒนาเอกชนในชุมชนจึงเป็นประชาสังคมที่อยู่นอกภาครัฐอย่างชัดเจน

ขณะเดียวกัน ก็มีผู้หญิงอีกกลุ่มที่เชื่อมั่นว่า การทำงานในภาครัฐเป็นวิถีทางที่มั่นใจกว่า แน่หนอนกว่า และได้รับการยอมรับมากกว่า อย่างในกรณี ของการทำงานใน อบต. ผู้หญิงที่อยู่ใน อบต. ถูกคาดหวังจากชุมชนและสังคมที่นั่น ให้ทำงานทางด้านสุขภาพอนามัย สิ่งแวดล้อม คุณภาพชีวิต ซึ่งผู้หญิงเองอาจจะไม่ต้องการ แต่เมื่อเสียงส่วนมากในสภา อบต. โน้มเอียงไปทางด้านการพัฒนาสาธารณูปโภคพื้นฐาน จนทำให้งานพัฒนาคุณภาพชีวิตและสุขภาพชุมชนเป็นเพียงวาระที่ต้องทำตามโครงสร้าง อบต. เดือนใดดังกล่าทำให้ผู้หญิงที่อยู่ใน อบต. ก็ใช้บทบาทที่ถูกคาดหวังอย่างเต็มที่ทำงานเพื่อชุมชนด้านคุณภาพชีวิตและสุขภาพ ขณะเดียวกันบทบาทนี้ก็ขยายไปถึงการดึงเอาทรัพยากรจากที่อื่นๆ มารับใช้ การดำเนินตามบทบาทนี้ทำไปอย่างมีจิตสำนึกและตระหนักกับตัวเองว่าการพัฒนาชุมชนในเรื่องคุณภาพชีวิตและสุขภาพจะเป็นฐานสำคัญในการสร้างให้ชุมชนพัฒนาอย่างยั่งยืน และขณะเดียวกันชุมชนก็เห็นว่าเป็นบทบาทที่น่ายกย่อง (ที่ไม่ก้าวข้ามบทบาทตามการคิดของชุมชน)

โดยวิธีการปฏิบัติหรือการลงมือปฏิบัติ (actors) ที่ปรากฏในการเคลื่อนไหวสาธารณะของกลุ่มผู้หญิงในองค์กรชุมชนซึ่งเป็นการเปิดพื้นที่ทางสังคมโดยสันติวิธีนี้ มีความคล้ายคลึงกับกลุ่มผู้หญิงที่พยายามเข้าไปเปิดพื้นที่ของผู้หญิงในการมีส่วนร่วมในองค์การบริหารส่วนตำบลซึ่งเป็นการปกครองส่วนท้องถิ่น โดยในพื้นที่การเมืองดังกล่าวได้ถูกครอบครองหรืออาจกล่าวได้ว่าถูกผูกขาดโดยผู้ชายมานาน ความพยายามที่จะได้ผลสำหรับผู้หญิงในการแทรกตัวหรือแข่งขันกับผู้ที่เคยครอบครองพื้นที่อยู่ก่อนก็คือ การพิสูจน์ศักยภาพความสามารถของตนโดยการสร้างสมประสบการณ์การทำงานเพื่อส่วนรวมในชุมชนจนเป็นที่ประจักษ์ ความจริงใจซึ่งเป็นต้นทุนทางวัฒนธรรมที่สำคัญที่ผู้หญิงดังกล่าวสามารถได้รับเลือกเข้าไปทำงานในอบต. เพราะตามลำพังผู้หญิงจะอาศัยความเป็นเพศที่อ่อนแอ อ่อนหวาน หรือสวยเป็นทุนเช่นเดิมๆ ไม่ได้เสียแล้ว เนื่องจากการเมืองท้องถิ่นเป็นเวทีที่ต้องใช้ความสามารถและศักยภาพอย่างมากในการยึดครอง คุณศรีนวล สุภาวัฒน์ ได้รับเลือกถึงสองสมัย เป็นบทพิสูจน์ว่าทุนทางวัฒนธรรม ด้านที่เห็นใจผู้ด้อยกว่า ช่วยเหลือผู้ทุกข์ยากและความแกร่งในตัว ในขณะที่ผู้หญิงอีกสามคนที่ อบต. สำราญราษฎร์พิสูจน์ผลงานด้วยความจริงใจ ความตั้งใจที่จะช่วยชุมชนตามวิถีทางแบบผู้หญิง สรุปได้ว่าทุนทางวัฒนธรรมที่ถูกสร้างขึ้นกลับมีประโยชน์อย่างมากในการเปิดเผยอัตลักษณ์ใหม่ของผู้หญิงแก่สังคมว่าสามารถเข้าไปทำงานในพื้นที่ดังกล่าวได้อย่างมีประสิทธิภาพเช่นกัน

การแบ่งบทบาททางเพศปรากฏอย่างเป็นรูปธรรมในงานการเมือง งานสังคมสงเคราะห์ งานช่วยเหลือที่กลุ่มผู้ติดเชื้อดำเนินการ กล่าวคือ กระบวนการกล่อมเกลางานสังคมทำให้ผู้ชายละเลยงานประเภทบริการอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ดูแลเอาใจใส่ ตลอดจนการดูแลคนแก่ เด็ก และคนอื่นๆ ทุกครั้งที่มียานในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นงานทางวัฒนธรรม งานดูแลสิ่งแวดล้อม หรืออื่นๆ ผู้หญิงจะถูกกระบวนการทางสังคมชักจูงให้มาดูแลเรื่องอาหารการกิน การเงิน ส่วนผู้ชายก็จะดูแลเรื่องจัดเตรียมสถานที่ งานทางด้านเวที หรือนำกิจกรรม เมื่อมาทำงานใน อบต. ผู้ชายก็จะดูแลเรื่องสาธารณูปโภคพื้นฐาน การจัดสร้างถนน อาคาร ส่วน อบต. ผู้หญิงก็จะดูแลเรื่องเด็ก สุขภาพ คนชรา แม้กระทั่ง อาหารการกินของสมาชิก อบต. ในระหว่างมีประชุม ในกลุ่มผู้ติดเชื้อ ผู้ชายที่ติดเชื้อก็รู้สึกว่าคุณจะต้องไปดูแลคนอื่น

แม้กระทั่งภรรยาตัวเอง ตนเองจะเป็นฝ่ายรับการดูแล และยังถ้าให้ต้องออกไปดูแลคนอื่น ๆ นอกครอบครัว ยิ่งไม่ใช่บทบาทที่เคยชิน และเมื่อต้องเปิดเผยตัว ยิ่งไม่ต้องการทำมากขึ้น จึงไม่แปลกใจที่ในกลุ่มผู้ติดเชื้อที่เปิดเผยตัวจะมีผู้ชายเข้าร่วมน้อยมาก หรือแทบไม่มีเลย หรือ ถ้าจะมี ก็มักจะเป็นผู้ชายที่มีลักษณะรักร่วมเพศ ที่ก้าวข้ามบทบาททางเพศแบบผู้ชายแล้ว กิจกรรมที่กลุ่มผู้ติดเชื้อทำเพื่อหาทุนเข้ากลุ่ม เช่น งานหัตถกรรม ก็เป็นงานที่ผู้ชายไม่ถนัด ก็แทบจะทำให้ผู้ติดเชื้อผู้ชายไม่เห็นความจำเป็นที่ต้องเข้ากลุ่ม นั่งอยู่กับบ้านเพื่อรอรับการดูแลจะดีกว่า

ส่วนกลุ่มผู้นำสตรีในชุมชนก็เช่นกัน สมาชิกที่เข้าร่วมไม่มีผู้ชายเลย ทั้งนี้เพราะลักษณะกิจกรรมและการทำงานเป็นทีม ที่ต้องเดินทางไปไหนมาไหนด้วยกัน ทำให้ผู้ชายเข้าร่วมน้อย ขณะเดียวกัน กลุ่มดังกล่าวที่มีผู้หญิงเป็นแกนนำเน้นการทำงานเป็นทีม เน้นการนำที่เป็นผู้หญิง นอกจากนั้น กลุ่มดังกล่าวคิดว่าการประสานกับผู้ชายที่อยู่องค์กรอื่นจะสะดวกและลดปัญหาอื่นๆ ที่ตามมาได้มากกว่าที่จะให้ผู้ชายเข้าร่วมในทีมงาน พร้อมกับเห็นว่าการเปลี่ยนแปลงทัศนคติผู้ชายต่อผู้หญิงในรุ่นราวคราวเดียวกันในวัฒนธรรมชนบทเป็นภาระหน้าที่ที่ใช้เวลานานมาก ซึ่งก็ต้องค่อยๆ ดำเนินไป แต่จะเน้นกลุ่มเป้าหมายที่เป็นผู้หญิงและเยาวชนเพื่อการปรับเปลี่ยนให้มีทัศนคติเกี่ยวกับบทบาททางเพศในมิติที่เท่าเทียมกัน และดึงศักยภาพของผู้หญิงขึ้นมาให้ปรากฏ

เมื่อพิจารณาความเคลื่อนไหวของผู้หญิงกลุ่มต่างๆ ในการมีส่วนร่วมแก้ปัญหาเอชส จะพบเป็นความเคลื่อนไหวทางสังคมที่สะท้อนพลังทางสังคมที่ผู้หญิงมีส่วนร่วมสร้างขึ้นเพื่อการจัดการปัญหาของสังคม ขณะเดียวกันการได้มีโอกาสมีส่วนร่วมปฏิบัติการแก้ไขปัญหาเอชสอันเป็นปัญหาสังคมดังกล่าว ก็เป็นการเอื้อต่อการพัฒนาศักยภาพของกลุ่มสตรีให้เป็นที่ประจักษ์ต่อสังคม ซึ่งเท่ากับเป็นการยกระดับขีดความสามารถของผู้หญิงในปริภูมิสาธารณะในเวลาเดียวกัน ผู้หญิงติดเชื้อช่วยเหลือผู้ติดเชื้อ ผู้หญิงในอบต. ช่วยเหลือผู้ติดเชื้อในชุมชน ผู้หญิงในชุมชนช่วยผู้หญิงในชุมชน ระดับต่างๆ ขยายกว้างขึ้นเรื่อย ๆ กลายเป็นเครือข่ายสำคัญของกลุ่มผู้หญิงที่ไม่อยู่ในพื้นที่ แต่เป็นเครือข่ายในประเด็นปัญหา ที่ใช้ช่องทางต่างๆ ทางสังคมเพื่อแก้ไขปัญหาดังที่กล่าวมา ผลักดันให้เกิดการรวมตัวเป็นกลุ่มหรือชมรมเพื่อแสดงออกซึ่งเจตนารมณ์ หรือทางออกที่ตอบสนองการแก้ปัญหาอย่างแท้จริงของปัจเจกชนผู้ร่วมทุกข์ร่วมปัญหาเดียวกัน และขยายครอบคลุมไปสู่กลุ่มปัญหาอื่นๆ ในสังคม ซึ่งในการศึกษานี้ใช้เป็นนิยามของคำว่า “ประชาสังคม”

3. ศักยภาพของผู้หญิงชาวบ้านในการร่วมสร้างความเป็นประชาสังคม

กิจกรรมและการดำเนินการของกลุ่มผู้หญิงทั้ง 3 พื้นที่ทางสังคมที่ศึกษา ได้สร้างบทเรียนเพื่อการเรียนรู้ร่วมกันอย่างน่าสนใจและเป็นหน่ออ่อนของการพัฒนาความเป็นประชาสังคมให้เกิดขึ้นในชุมชน ชุมชนในที่นี้มิใช่เพียงแค่ขอบเขตทางภูมิศาสตร์ แต่เป็นชุมชนของคนในส่วนต่างๆ ของสังคมที่กลุ่มผู้หญิงทั้ง 3 พื้นที่ทางสังคม เข้ามาร่วมสร้าง ดังนี้

1. รูปธรรมของการศึกษาข้างต้นเป็นคำตอบหนึ่งที่จะอธิบายความหมายของประชาสังคมและการเคลื่อนไหวทางสังคมสมัยใหม่ได้ชัดเจนขึ้น มองเห็นลักษณะที่เป็นพลวัตร ที่ไม่ใช่สูตรสำเร็จ หรือรูปแบบที่หลากหลายมากขึ้นในการเข้าใจประเด็นประชาสังคม การรวมตัวกันของชาวบ้านกลุ่มเล็กๆ จำนวนมากและหลากหลายเป็นฐานรากที่สำคัญของการสร้างประชาสังคมให้เกิดขึ้นในสังคมไทย กลุ่มอำพันหรือกลุ่มประสานใจทุ่งสะโตกจะเติบโตไม่ได้ถ้าไม่มีกลุ่มอื่นๆ นาร่อง ไม่มีเงื่อนไขทางสังคม ไม่มีทุนทางวัฒนธรรมและไม่มีจิตใจสาธารณะที่จะทำงานเพื่อชุมชนของตน กิจกรรมหรือการเคลื่อนไหวที่นำเสนอมาอาจจะไม่ยิ่งใหญ่สักในเชิงเปรียบเทียบ อาจจะไม่ใช่ประชาสังคมตามกรอบแนวคิดที่เสนอกันมา แต่มีคุณค่าต่อพื้นที่เล็กๆ ของพวกเขามาก มีการร่วมมือกันให้ความสนับสนุนเกื้อหนุนระหว่างผู้นำทางวัฒนธรรม คือพระ ผู้นำทางการเมือง กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และคนอื่นๆ ที่ไม่ใช่เป็นเรื่องของสังคมสงเคราะห์เท่านั้น แต่ร่วมมือกันพัฒนาศักยภาพในการช่วยเหลือตนเองของผู้ติดเชื้อในฐานะที่ผู้หญิงติดเชื้อเหล่านี้ไม่ต้องการสร้างภาระให้กับสังคม แต่พยายามช่วยเหลือตนเองและมีศักยภาพในการช่วยเหลือตนเอง จัดโครงสร้างของกลุ่มให้ทุกคนได้มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วม รับผลประโยชน์ และเข้าถึงทรัพยากรอย่างเสมอภาค การจัดทำกลุ่มหรือการบริหารกลุ่มจึงเป็นรูปแบบของประชาสังคมในพื้นที่เล็กๆ ที่สมาชิกกลุ่มล้วนอยู่ในสภาพที่เข้าใจการถูกเบียดและขับไล่ออกจากสังคมและร่วมในกิจกรรมการแก้ปัญหาของกลุ่ม องค์ประกอบเหล่านี้หากพูดแยกแยะตามทฤษฎีจะพบว่าครอบคลุมถึงการเกิดจิตสำนึกเพื่อชุมชนของกลุ่ม การให้การสนับสนุนช่วยเหลือจากเครือข่ายในลักษณะของการพัฒนาศักยภาพของกลุ่มให้เกิดการช่วยเหลือตนเองได้ รวมทั้งมีลักษณะของการบริหารจัดการกลุ่มที่อยู่ในระนาบเดียวกันตามธรรมชาติของวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งทั้ง 3 องค์ประกอบที่ปรากฏในกลุ่มผู้ติดเชื้อทั้ง 2 กลุ่มนี้เป็นเครื่องยืนยันการเข้าสู่ประชาสังคมของกลุ่มผู้หญิงติดเชื้อที่ศึกษา

การยืนยันการมีอยู่ทางตัวตนของเข้างทั้งในทางกายภาพ คือต้องมีชีวิตอาศัยอยู่ในชุมชนที่ตนเองเคยอยู่บนที่ดินของตนเอง และการมีอยู่ทางสังคมที่คนในชุมชนต้องยอมรับและเห็นว่าพวกเขาไม่ใช่ตัวก่อปัญหาทางสังคม เป็นชีวิตที่ดิ้นรนเพื่อช่วยเหลือตนเองให้มากที่สุด ลักษณะกิจกรรมที่กลุ่มอำพันและประสานใจทุ่งสะโตกทำเป็นกระบวนการที่ใช้เวลาอยู่ย่นานที่จะสร้างประชาสังคมให้เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาศักยภาพผู้นำและสมาชิก การประสานความร่วมมือกับคนอื่นๆ ในชุมชน เช่น พระ ชาวบ้าน ผู้นำทางการเมือง แหล่งทุนจากภายนอก ที่เป็นไปอย่างค่อยเป็นค่อยไป ยกระดับการรับรู้ การต่อสู้ ประสพการณ์ และความสำเร็จเล็กๆ ที่สร้างขวัญกำลังใจ พร้อมๆ กับการได้รับการยอมรับจากชุมชนที่ละนิด เป็นการย้ำถึงวิถีทางที่กลุ่มเอดส์ทั้งสองทำว่าเป็นความถูกต้อง

ตัวกลุ่มเองอาจจะไม่คิดถึงว่าเป็นการเคลื่อนไหวเพื่อสร้างการเกิดประชาสังคม แต่ตระหนักในตัวเองชัดเจนขึ้นว่า ชุมชนของตนนั้นเกิดสภาพของพหุภาคี ที่ใช้ผู้นำทางความเชื่อเป็นแกนกลางในการประสาน ผู้หญิงระดับรากหญ้ายอมรับและเห็นความสามารถกันเองมากขึ้น เรียนรู้กันเองมากขึ้น เรียนรู้งานสาธารณะซึ่งไม่เคยเข้าใจมาก่อน ลดการมีชีวิตและดำเนินชีวิตแบบยอมตาม (passive) ลง พึ่งพาตนเองให้มากขึ้น จัดการกันเอง (active) (แบบผิดบ้างถูกบ้าง) มีสถานที่และร้านค้าของกลุ่มตนเพื่อใช้เป็น

สำนักงานและจัดวางสินค้าที่เป็นผลผลิตของพวกเขา ขายให้กับสาธารณะและสุดท้ายคือชุมชนอื่นๆ ยอมรับและเห็นคุณค่าของการทำงานและกระบวนการที่กลุ่มผู้หญิงติดเชื่อเหล่านี้ดำเนินการ เป็นตัวอย่างของการศึกษาและแลกเปลี่ยนอย่างต่อเนื่อง

การมีผู้นำที่เป็นศูนย์กลางของความรู้สึก ทำให้กลุ่มต่างๆ ไม่รู้สึกเคืองเคืองเมื่อเผชิญกับความขัดแย้งอย่างตรงๆ โดยเฉพาะกลุ่มผู้ติดเชื่อ ที่อิงกับผู้นำอย่างมาก ถ้าผู้นำล้ม ความเป็นกลุ่มก็ล้มตาม ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มประสานใจทุ่งสะโตก กลุ่มอำพัน และ ตำบลสารภีที่ผู้ติดเชื่อยอมรับการนำของคุณศรีนวล สุภาวัฒน์ พร้อมกันนั้น ได้ตั้งผู้นำทางความเชื่อ (พระ) ผู้นำทางการ (ประธาน อบต.) มาร่วมกันสร้างและดำเนินกิจกรรมเพื่อให้เกิดความร่วมมือในวงกว้างมากขึ้น เนื่องจากโครงสร้างพื้นฐานของชนบทที่รวมกลุ่มกันได้ง่ายเพราะมีผู้นำที่ได้รับการยอมรับ ผู้นำผู้หญิงที่ได้รับการยอมรับจากผู้หญิงมากกว่าผู้ชายก็ตามที่ แต่ผู้นำผู้หญิงเหล่านี้พยายามที่จะประสานและสร้างความสัมพันธ์กับกลุ่มอื่นๆ ในแนวราบให้มากที่สุด ลดความขัดแย้งหรือการไม่ยอมรับลงด้วยท่าทีที่อ่อนโยน (ยกเว้นกรณี อบต. สารภี ที่คุณศรีนวล ใช้ความแข็งแกร่งแก้ปัญหาในกระบวนการตัดสินใจใน อบต.) ขยายวงความสัมพันธ์ให้มากที่สุด แทรกตัวเข้าไปในพื้นที่ต่างๆ ให้มากที่สุด และนี่เป็นบทบาทผู้นำที่สำคัญที่ทำให้การเป็นชุมชนเข้มแข็งเกิดขึ้นที่ละนิด กลุ่มประสานใจทุ่งสะโตกมีผลผลิตคือมีร้านค้าขายผลิตภัณฑ์ของพวกเขา กลุ่มอำพันมีสำนักงานที่ชัดเจน คุณศรีพร ปัญญาเสน ได้รับเงินสนับสนุนจากแหล่งทุนให้ดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง คุณศรีนวล เปิงคำตา อาจจะมีปัญหาบ้าง แต่ประชาคมจังหวัดลำพูนมองเห็นพื้นที่อำเภอป่าซางเป็นบทนำร่องสำคัญของการสร้างประชาสังคม คุณศรีนวล สุภาวัฒน์ สร้างเครือข่ายเพื่อดึงทรัพยากรมาสู่ชุมชน

2. อบต. ได้รับการพิจารณาว่าน่าจะเป็นแนวทางหนึ่งในการให้การสนับสนุนเสริมสร้างหรือพัฒนาประชาสังคมให้เกิดขึ้นได้ในสังคมชนบทด้วยมีบทบาทและหน้าที่โดยตรงในการพัฒนา แต่ในทางปฏิบัติเกิดขึ้นโดยขาดการเตรียมความพร้อมในการทำบทบาทและหน้าที่ที่ต้องมีจิตสำนึกต่อสังคมส่วนรวม (Social consciousness) และการจัดสรรทรัพยากรที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาศักยภาพของประชาชนในการมีส่วนร่วมขับเคลื่อนประชาสังคม ดังนั้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการเมืองท้องถิ่นส่วนใหญ่จึงยังคงอยู่ในลักษณะของความเคยชินกับการเมืองแบบตัวแทนและอยู่ภายใต้การคิดแบบรัฐเดิม ที่ไม่เห็นคุณค่าของการบริหารจัดการที่โปร่งใสสามารถตรวจสอบได้ หน่วยงานของรัฐในระดับท้องถิ่นนี้จึงยังมีอำนาจและเป็นแหล่งผลประโยชน์แห่งใหม่ มีรูปธรรมความจริงของปัญหาที่เกิดขึ้นมากมาย ไม่ว่าจะเป็นการฆ่ากันตาย การทำลายล้างกันเพราะผลประโยชน์มหาศาล

การทำงานวิจัยนี้เลือกศึกษาบทบาทในการขับเคลื่อนประชาสังคมโดยผู้หญิงที่ผู้หญิงเข้ามาทำงานชุมชนโดยผ่านทาง อบต. เนื่องจากผลงานของผู้หญิงในพื้นที่ทางการเมืองนี้แสดงออกถึงรูปธรรมและมิติที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงให้กับสังคมได้ทางหนึ่ง ลักษณะทางสังคมที่ผู้หญิงถูกสร้างขึ้น ส่งผลให้มุมมองต่างๆ แตกต่างจากผู้ชายมอง การเรียนรู้วิธีการทำงานสาธารณะผ่าน อบต. เป็นประสบการณ์ที่สอนให้ผู้หญิงเห็นว่าการสร้างชุมชนของตนเองนั้นต้องประสานสามัคคีกับคนจำนวนมาก ต้องช่วย

ตนเองให้มากที่สุด และสร้างความร่วมมือกับชุมชน ลดการเอาชนะในเชิงปัจเจกบุคคลลง ตัวอย่างรูปธรรมของ อบต.สาธาณราษฎร์ และอบต. สารภี ชี้ชัดว่า ในตำบลนั้นๆ ก็มีปัญหา และในตัว อบต.เองก็มีปัญหา ผู้หญิงทั้งสองรูปธรรมพยายามที่จะค่อยๆ พัฒนาหรือสร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้น มันอาจจะยังไม่ชัดเจนในขณะนี้ แต่ก็ทำให้พวกเขาเห็นว่าชุมชนของพวกเขาไม่ใช่เป็นการจินตนาการแบบที่มีแต่ความสงบสุข สมบูรณ์ และไม่ใช้มีแต่พวกผู้นำเท่านั้น

กลุ่มผู้หญิงในองค์กรการเมืองท้องถิ่นนี้เป็นตัวอย่างของการเรียนรู้ที่จะต่อสู้และไม่ยอมจำนนในการหาวิธีที่จะให้บรรลุตามอุดมการณ์หรือจิตสำนึกประชาสังคมโดยไม่จำกัดบทบาทตนเองในองค์กร ในกลุ่ม ในตำบลเท่านั้น ทั้งนี้กิจกรรมสาธารณะไม่สามารถใช้พื้นที่แบบที่รัฐกำหนดได้มาตีกรอบ แต่กิจกรรมต่างๆ โยงใยกันผ่านทางความเชื่อ วัฒนธรรม พรรคพวก เครือญาติและเครือข่าย เพื่อเข้าถึงทรัพยากร พึ่งตนเอง อบต.สารภี แสดงลักษณะดังกล่าวอย่างชัดเจน เมื่อผู้หญิงที่เข้าไปใน อบต. ไม่สามารถเข้าถึงทรัพยากรได้ตามที่ต้องการ การดิ้นรนหาทางออกด้วยการใช้เครือข่ายผู้หญิงและงานการเมืองจัดหาทรัพยากรที่อื่นๆ มาเคลื่อนไหวจัดตั้งกลุ่มผู้ติดเชื้อและช่วยเหลือ ชี้ชัดว่า กลุ่มในระดับจุลภาคนี้มีความสำคัญมากในการสร้างให้ชุมชนโดยรวมค่อยๆ เติบโตขึ้น

นอกจากนั้น กลุ่มผู้หญิง ในอบต. พยายามเปิดมิติของงานชุมชนในหลากหลายรูปแบบ ดึงผู้ด้อยโอกาสต่างๆ มาร่วมอย่างให้ความสำคัญ ผู้ติดเชื้อ เด็ก คนชรา คือกลุ่มเป้าหมายหลักที่จะสร้างคุณภาพ หรือ การที่กลุ่มผู้ติดเชื้อประสานกับ อบต. เพื่อขอจัดสรรงบประมาณ หรือเป็นตัวผ่านงบประมาณของรัฐสู่ผู้ติดเชื้อ เช่น งบประมาณสงเคราะห์ ที่รัฐบาลให้กับผู้ติดเชื้อที่เปิดเผยตัว ก็ต้องผ่านทาง อบต. เป็นต้น ขณะที่การจัดฝึกอบรม หรือการเข้าไปสอนหนังสือเยาวชน ผู้นำสตรีที่กล่าวมา ก็ประสานกับ อบต. เพื่อร่วมมือในการสร้างความรู้ และเพื่ออำนวยความสะดวกบางอย่าง

ดังนั้น การปกครองส่วนท้องถิ่นโดยตัวมันเองอาจจะยังไม่สามารถที่จะก้าวข้ามกรอบการควบคุมทางความคิดของรัฐได้ แต่ชุมชน ผู้นำ หรือส่วนอื่นๆ ควรใช้เงื่อนไขสถาบันนี้เพื่อสร้างการเคลื่อนไหวของสังคม เพื่อการทำงาน ตรวจสอบและจัดสรร อย่างเป็นธรรม ซึ่งในระยะยาว อบต. ก็จะกลายเป็นองค์กรที่สามารถทำประโยชน์ให้กับคนในชุมชนอย่างแท้จริง และเปิดโอกาสให้ทุกคนมีโอกาสมีส่วนร่วมโดยไม่กีดกันว่าเป็นพื้นที่ของเพศใดเพศหนึ่ง และกิจกรรมก็จะไม่แบ่งว่าเป็นโครงสร้างพื้นฐานหรืองานคุณภาพชีวิต แต่มองเป็นองค์กรที่มีคุณค่าเท่าเทียมกัน

กล่าวโดยรวมแล้ว การผลักดันการขับเคลื่อนประชาสังคมของผู้หญิงใน อบต. นั้น ยังเป็นไปด้วยความลำบากโดยเฉพาะปัญหาการขาดการพัฒนาจิตสำนึกต่อส่วนรวมของสมาชิก อบต. ส่วนใหญ่เป็นปัญหาสำคัญ และสังคมยังไม่ตระหนักในการสร้างความเท่าเทียมระหว่างหญิงและชายในการเข้ามามีส่วนร่วมในหน่วยงานการเมืองท้องถิ่นระดับนี้เพื่อให้เกิดความสมดุลในการใช้ศักยภาพที่โดดเด่นของแต่ละเพศเข้ามาร่วมในการผลักดันขบวนการประชาสังคม

3. กลุ่มต่างๆ ที่นำเสนอมามีการเรียนรู้และการสื่อสารกันในระดับต่างๆ กัน บ่อยครั้งที่เรารู้ว่าองค์กรบางที่ไม่สามารถคงอยู่ได้ยาวนานเพราะไม่มีการสื่อสารสองทาง ผู้นำรู้แต่เพียงผู้เดียว เป็นต้น

กลุ่มทั้ง 6 ที่ศึกษา มีการจัดระบบการสื่อสารเฉพาะ มีการหมุนเวียนกันไปเรียนรู้แลกเปลี่ยนกับองค์กรอื่นๆ ภายนอก มีการสร้างเครือข่ายข้ามกัน มีความเท่าเทียมกันในความสัมพันธ์ในองค์กร กลุ่มผู้ติดเชื้อผู้หญิงจะมีการสื่อสารกันมากกว่าผู้ติดเชื้อผู้ชาย เพราะพวกเขาพบกันเกือบทุกวัน ร่วมกิจกรรมกัน เช่น ทำผ้าเช็ดตัว ดอกไม้จันทน์ แกะสลักไม้ วางแผนกันว่าจะไปเยี่ยมผู้ติดเชื้อที่ไหน เมื่อไร ใครไปรู้อะไรมาก็แลกเปลี่ยนกัน ในขณะที่ผู้ติดเชื้อผู้ชายจะขาดมิติของการแลกเปลี่ยนตรงนี้ เก็บตัวเงียบอยู่ในบ้าน ปิดกั้นออกจากกลุ่ม กลุ่มผู้ติดเชื้อบางกลุ่มที่ล้มไปไม่ใช้เพราะผู้ทำงานตาย แต่ไม่เกิดการสื่อสารกัน ทุกอย่างเป็นเรื่องของหัวหน้ากับคู่ชีวิต เป็นต้น

ขณะที่คุณศรีนวล เป็งคำตา มีการสื่อสารกับเพื่อนร่วมงานในระยะแรก กลุ่มเข้มแข็งมาก ขยายผลสะท้อนสู่หมู่บ้าน ตำบล และอำเภอของตนเอง ระยะหลังการสื่อสารลดน้อยลง บางคนมองเห็นว่าเป็นกิจกรรมภายในครัวเรือนจนเกินไป จึงค่อยๆ ถอยออกห่าง หรือมีระยะห่างในการร่วมงานกันมากกว่า แต่คุณศรีนวลแก้ปัญหาด้วยการสื่อสารกับคนในชุมชนให้มากขึ้น สื่อสารผ่านเครือข่ายข้างนอก ส่วนของกลุ่มคุณศิริพร ปัญญาเสน มีการสื่อสารแบ่งปันข้อมูล รวมถึงโอกาสต่างๆ ในกลุ่มอย่างเท่าเทียม ร่วมวางแผน กำหนดพื้นที่การทำงาน แบ่งบทบาท ความรู้สึกร่วมของความเป็นทีมมีมาก ทำให้การขับเคลื่อนในกิจกรรมต่างๆ ของกลุ่มคุณศิริพร มีพลังมาก ประสานกับ อบต. หน่วยงานราชการ องค์กรพัฒนาเอกชน กลุ่มคุณศิริพรเป็นโมเดลที่เป็นแบบอย่างกับกลุ่มสตรีรากหญ้าส่วนอื่นๆ ในเรื่องของการสร้างการมีส่วนร่วมของสมาชิกอย่างเสมอภาคกัน

ในพื้นที่ อบต. สารภี การสื่อสารภายในกลุ่มผู้ติดเชื้อกับคุณศรีนวล สุภาวัฒน์ เป็นไปอย่างยอมรับการนำ มีการสร้างโอกาส สร้างคุณค่า แต่คุณศรีนวล ยังไม่สามารถประสานเป็นเนื้อเดียวกับ อบต. ได้อย่างดีนัก ความไม่พอใจกันเป็นการส่วนตัว ทำให้การสร้างประชาสังคมเป็นไปอย่างเชื่องช้าในระดับชุมชน และบางกิจกรรมหยุดชะงักบ้าง ทั้งนี้ปัญหามาจากโครงสร้างทางความคิดเรื่องบทบาทหญิงชายในสังคม อย่างไรก็ตามชุมชนที่นี้ก็ยังสามัคคีกัน ร่วมกันรณรงค์ป้องกันภัยจากโรคเอดส์อย่างมีพลัง ส่วน อบต. สารภีมีฐานทางชุมชนที่รวมตัวกันในลักษณะประนีประนอมและถ้อยทีถ้อยอาศัยกันสูง การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร หรือการหนุนช่วยกันในมิติต่างๆ เสมอ กลุ่มผู้หญิงใน อบต. เป็นสื่อกลางในการสื่อสารของชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ แลกเปลี่ยนปัญหาและข้อมูลต่างๆ บนฐานของกลุ่มแม่บ้านในชุมชน งานอาชีพ งานวัฒนธรรมและงานสาธารณสุข ทำให้ชุมชนรับรู้การเคลื่อนไหวของสังคมโดยองค์รวม

เป็นที่น่าสังเกตว่า ผู้หญิงในกลุ่มต่างๆ พยายามที่จะเน้นจุดเด่นของกลุ่มพวกตนด้วยการเปิดเผยข้อมูลให้สมาชิกกลุ่มรับรู้ เป็นไปอย่างโปร่งใสเท่าที่จะทำได้ ความเข้มแข็งของกลุ่มจึงอยู่ที่ความโปร่งใสด้วย กรณีของกลุ่มศรีนวล เป็งคำตา เป็นบทเรียนที่ชัดเจนว่าทำไมกลุ่มเริ่มอ่อนแอลง สมาชิกกลุ่มเกิดความสงสัย ในขณะที่เดียวกันกลุ่มต่างๆ ก็จะเป็นแกนนำที่จะนำพาชุมชนมาร่วมตรวจสอบการทำงานในส่วนต่างๆ ของชุมชน กรณีของตำบลสารภี ที่มีคุณศรีนวล สุภาวัฒน์ เป็นแกนนำ สุดท้ายคือพยายามที่จะให้คนในส่วนต่างๆ เข้าร่วมกิจกรรมอย่างสม่ำเสมอและเท่าเทียม และเป็นที่รับรู้ของชุมชน

4. พัฒนางค์กรของตนเองให้เป็นตัวเชื่อมกับกิจกรรมในมิติต่าง ๆ ในบางครั้งไม่อาจจะปฏิเสธได้ว่าการทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชนมีลักษณะแบบสังคมสงเคราะห์ องค์กรเอกชนที่กลุ่มผู้หญิงสร้างขึ้นในจุดหมายแรกก็เพื่อช่วยเหลือกลุ่มผู้หญิงด้อยโอกาส เป็นสะพานเชื่อมข้อมูล แหล่งทุน และลดทอนปัญหาทางกายภาพและปัญหาทางสังคมลง ผู้หญิงในกลุ่มต่างๆ ได้ทำให้ภาพขององค์กรพัฒนาเอกชนเป็นภาพที่เป็นด้านบวกที่เข้ามาช่วยเหลือชุมชน ขณะเดียวกันกลุ่มตนเองก็เรียนรู้และเติบโตจากโอกาสที่องค์กรพัฒนาเอกชนสร้างขึ้น ดังนั้นการทำงานของกลุ่มผู้หญิงเหล่านี้ มักจะใช้ท่วงทำนองแบบองค์กรพัฒนาเอกชน ที่สร้างความเป็นประชาธิปไตย เน้นความสัมพันธ์ในแนวราบ ลดอำนาจการสั่งการ ขยายเครือข่ายข้ามพื้นที่หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ และจังหวัด เป็นเครือข่ายปัญหามากกว่า และเน้นที่กลุ่มผู้ด้อยโอกาส พร้อมกับเน้นการสร้างสำนึกใหม่ให้เกิดขึ้นกับทีมงานและชุมชนแวดล้อม กลุ่มคุณศิริพร ปัญญาเสน ขยายเครือข่ายข้ามจังหวัด ลำปาง ลำพูน เชียงใหม่และเชียงราย ประสานกับแหล่งทุนจากต่างประเทศ คุณศรีนวล สุภาวัฒน์ และคุณศรีนวล เป็งคำตา ใช้เครือข่ายงานการเมือง เครือข่ายหญิงชาย เข้าถึงแหล่งทรัพยากร นำมาสู่ชุมชน ประสานกับเครือข่ายผู้ติดเชื้อระดับจังหวัดและระดับภาค สร้างการต่อรองกับหน่วยงานรัฐได้ในระดับหนึ่ง เป็นต้น

งานของคุณศิริพรเป็นการขับเคลื่อนแบบแนวนานและแนวดิ่งในเวลาเดียวกัน รวมทั้งมีทุนลงในการเคลื่อนไหว ทุนที่ทีมงานลงคือการให้ความรู้ เพราะมีการกระจายทุนต่อ ทำแบบเดียวกับที่แหล่งทุนให้กับตัวเขา ใช้รูปแบบอาสาสมัคร รูปแบบสังคมสงเคราะห์ที่อาจจะยังมีความจำเป็นอยู่ในพื้นที่ชนบทที่ประชาชนยังไม่ได้รับทรัพยากรอย่างเท่าเทียม ในทางกลับกันกลุ่มคุณศิริพรใช้เครือข่ายของทีมงาน ขอบเขตข้ามแดนทางกายภาพ มีความเท่าเทียมกันในการฝึกอบรม ซึ่งจริง ๆ แล้ว พื้นที่หลักคือ ลำปาง แต่ขอบเขตงานข้ามเขต พันธมิตรที่ช่วยเหลือกันจะข้ามเขตกัน สร้างเครือข่ายในงานอื่นๆ เช่นงานด้านเอชไอวี การเขียนหลักสูตรก็ช่วยกัน บทบาทผู้นำความสำคัญ สมาชิกยอมรับการนำ มันปฏิเสธไม่ได้ที่บุคลิกลักษณะของหัวหน้ากลุ่มมีความเฉพาะที่จะสร้างความเข้มแข็งและเด็ดขาดในการทำงาน แต่ก็พยายามให้สมาชิกเข้าถึงทรัพยากร จัดการ และเปลี่ยนให้มากที่สุด เป้าหมายในแนวดิ่งของเคลื่อนไหวของกลุ่มคือการเปลี่ยนแปลงความคิดของชุมชนที่มีต่อผู้หญิงและการทำงานการเมืองในระดับชาติที่จะเข้าไปแก้ไขในระดับนโยบาย

5. ให้กลุ่มและปฏิบัติการของกลุ่มเป็นฐานในการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสังคม ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในที่นี้หมายถึงการข้อย่่างการนิยามความหมายและการสร้างอัตลักษณ์ อำนาจมิใช่เพียงแค่เรื่องการเมือง แต่เป็นอำนาจที่จะกำหนดชีวิตและวิถีงานของตน การพลิกบทบาทจากที่ย่อมจำนนมาเป็นไม่ยอมจำนนด้วยเหตุผลที่ตนเองสร้างขึ้น จึงเป็นลักษณะของการจัดความสัมพันธ์เชิงอำนาจในชุมชนใหม่ ลักษณะเช่นนี้มีใช้ว่าจะเกิดขึ้นในเชิงปัจเจกชนได้ง่ายๆ การกระทำในลักษณะรวมหมู่จะสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจได้ดีกว่า กลุ่มผู้ติดเชื้อ ขอนิยามตัวตนและคุณค่าของตนเองผ่านการทำงาน คุณค่าของชีวิตพวกตน อบต. ผู้หญิง มิใช่ไม้ประดับในอบต. แต่เป็นกลไกที่ผู้ชายจะประมาทไม่

ได้ กลุ่มผู้หญิงในชุมชนยังเป็นการเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจในความหมายอำนาจรัฐที่ชัดเจน ไม่พึ่งพิงองค์กรรัฐก็ทำกิจกรรมได้ และอาจจะพัฒนาเป็นองค์กรประชาชนที่เข้มแข็งเพื่อตรวจสอบได้เช่นกัน

อาจสรุปได้ว่า รูปธรรมของปฏิบัติการของผู้หญิงในสามพื้นที่ มีส่วนในการสร้างประชาสังคม ดังนี้

1. ปฏิบัติการพื้นฐานคือการสร้างความเป็นประชาธิปไตยบนฐานของการให้แต่ละคนแสดงศักยภาพ พัฒนาความสามารถ และพึ่งตนเอง ไม่ใช่ยอมจำนน
2. ปฏิบัติการที่ประสานกับกลุ่มต่างๆ ในชุมชน ไม่โดดเดี่ยวตนเอง ทำเพื่อชุมชนไม่ใช่ทำเพื่อตนเอง ลดปัญหาทางสังคมของชุมชน
3. ปฏิบัติการที่เข้าไปเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์เชิงอำนาจในส่วนต่างๆ เท่าที่จะทำได้ ไม่ยอมจำนนหรือยอมตาม หนึ่งเคยเพิกเฉยต่อสังคม พัฒนาอารมณ์ความรู้สึกเอื้ออาทรเป็นอารมณ์ร่วมของชุมชน
4. ปฏิบัติการที่เข้าไปมีส่วนร่วมของสังคมในการแก้ปัญหา บนฐานที่เห็นว่าสังคมไม่ใช่ของใครกลุ่มเดียว เมื่อมีปัญหาที่ต้องแก้ไขด้วยการเข้าไปตัดสินใจ แบ่งปันทรัพยากรทางสังคมอย่างเสมอภาค
5. ปฏิบัติการที่จะร่วมกันสร้างสำนึกสาธารณะให้กับชุมชนในระยะยาว สร้างจารีตทางสังคมใหม่ให้กับบทบาทหญิงชายและร่วมปกป้องสิทธิขั้นพื้นฐานร่วมกันในชุมชน

ในทั้งสามส่วนที่กล่าวมา ประชาสังคมกับกลุ่มต่างๆ ที่สร้างการเคลื่อนไหวทางสังคมนั้นผสมผสานซ้อนทับกันอยู่ กลุ่มผู้ติดเชื่อรวมกันทางธรรมชาติเพื่อสร้างอัตลักษณ์ โดยไม่ตั้งใจไม่มีแผนมาก่อน การทำงานของกลุ่มนี้ชี้ชัดว่ารัฐควรที่จะสนับสนุนให้กลุ่มนี้เป็นข้อต่อการสร้างประชาสังคม ขณะเดียวกันตัวเขาก็เป็นประชาคม รัฐ/องค์กรพัฒนาเอกชน ต้องสร้างขยายฐานในภาคประชาชน ต้องหากกลไกในการเสริม อย่างน้อยภาพของกลุ่มประชาชนที่ด้อยโอกาสขยายชัดเจนเป็นแนวทางสังคมหนึ่งที่ ไม่ยอมจำนนในวงของรัฐใหญ่

กลุ่มผู้หญิงมารวมกันมิใช่เป็นประชาสังคมในช่วงแรกแต่เป็นการผลึกจากองค์กรพัฒนาเอกชน ต่อมาพัฒนาเอง พัฒนาคนอื่นและสังคม กลุ่มผู้หญิงรากหญ้านี้รวมกันเพื่อเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาชุมชนในหลายระดับ ไม่ยอมรับบทบาทเดิมๆ ที่สังคมสร้างให้เป็นธรรมชาติทางเพศ แต่ใช้ธรรมชาตินี้สร้างงานให้กว้างขวางและหลากหลายมากขึ้น แนวทางสังคมที่ปรากฏเป็นวงที่บทบาทหญิงชายมีความสำคัญเกือบเท่ากัน บทบาทรัฐ เอกชนถูกดึงมาเพื่อสร้างให้แนวทางสังคมของกลุ่มตนขยายตัวทั้งในแนวราบและแนวดิ่ง

ส่วนอบต. เป็นกลไกรัฐในการสร้างประชาสังคม องค์กรพัฒนาเอกชนบางส่วนสร้างผู้หญิงให้เข้ามาใน อบต. ผู้หญิงเหล่านี้มักจะพบอุปสรรคในการสร้างประชาสังคมผ่าน อบต. แต่ความพยายามที่

จะต่อสู้และยืนหยัดใน อบต. เพราะเห็นว่าเป็นช่องทางรัฐที่สำคัญ ที่จะนำทรัพยากรมาใช้กับชุมชนในทิศทางเรื่องคุณภาพชีวิตและสุขภาพ ภาพของแนวทางสังคมของกลุ่มนี้จะเป็นวงที่เติบโตในวงของรัฐ เชื่อมร้อยกับแนวทางสังคมของชุมชนและองค์กรพัฒนาเอกชนอื่น

ประชาสังคมที่เกิดขึ้นมาแล้วหรือกำลังจะเติบโตอย่างไรให้เข้มแข็ง ทั้งนี้ก็เพื่อเข้าไปดูแลงานที่มีผลกระทบต่อเอตส์ การขับเคลื่อนภาคประชาชนของกลุ่มที่ไม่ต้องต่อสู้กับตนเอง แต่สู้เพื่อคนอื่น ใช้ฐานสุขภาพชุมชน เด็ก ผู้หญิง ผู้สูงอายุ กลุ่มเหล่านี้จะทำงานได้ดี ส่วน อบต.จะเชื่อมกับฐานผู้ติดเชื้อและผู้นำสตรีเพื่อการจัดสรรทรัพยากร และผู้หญิงใน อบต.นั้นมองเห็นฐานดังกล่าว พยายามใช้เงื่อนไข อบต.ให้เป็นประโยชน์กับงานชุมชน

ในทั้ง 3 พื้นที่ที่ผู้หญิงเข้าไปมีส่วนร่วมขับเคลื่อนประชาสังคมนั้นพบว่ามีระดับของจิตสำนึกประชาสังคมที่น่าสนใจสามระดับคือ

1. ระดับของการเลี้ยงตัวเอง ที่พึ่งพิงรัฐอย่างเดียวไม่พอและต้องการพื้นที่ของกลุ่มพวกตน ซึ่งเป็นการปฏิบัติการแบบเป็นฝ่ายกระทำ
2. ระดับของการใช้ฐานงานการเมืองและยื้อแย่งทรัพยากรทั้งแบบประนีประนอมและแบบการเมือง ซึ่งเป็นการช่วงชิงทรัพยากรมาให้กับผู้ด้อยโอกาส
3. ระดับของการสร้างจิตสำนึกให้กับคนอื่น ๆ ในสังคมในหลากหลายระดับนับตั้งแต่เยาวชนสตรีและผู้ด้อยโอกาสอื่น ๆ ซึ่งเป็นคล้ายกับองค์กรพัฒนาเอกชน

ข้อคิดส่งท้าย

ในทางปฏิบัติการคงต้องหากลไกที่จะมาทำหน้าที่ผลักดันให้องค์กรชุมชนในระดับต่าง ๆ ทำงานและเกิดสภาพ autonomous ลดการยอมจำนน เห็นคุณค่าของกันและกัน และใช้ทรัพยากรทางสังคมร่วมกัน เพราะคนในชุมชนมักจะด้อยและขาดในทุกสภาพ เราต้องมีแนวทางในการส่งเสริมและให้เขามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาทั้งตนเองและส่วนรวมกล้าทวงสิทธิมากขึ้น กล่าวคือกลุ่มที่ด้อยโอกาสเหล่านี้สามารถลุกขึ้นมาช่วยพัฒนาสังคมเสริมแรงที่เข้มแข็ง เพราะกลุ่มเหล่านี้คือประชากรส่วนใหญ่ของสังคมงานวิจัยนี้ได้ให้รูปธรรมของการเคลื่อนไหวเล็กๆ เห็นว่าประชาชนสามารถทำงานพัฒนาสังคมได้ ถ้ารัฐกระจายทรัพยากรทางสังคม ต้องเปิดเวทีการทำงานด้วยการพัฒนาศักยภาพในการทำงานในทุกระดับและมีมิติการสร้างประชาคมที่เข้มแข็ง

- ต้องพัฒนามนุษย์
- ให้ทรัพยากรพร้อมกับเวทีในการทำงาน
- เครือข่ายแนวตั้งและแนวราบ
- บริหารจัดการแบบแนวระนาบ สร้างการเรียนรู้ให้กับสมาชิก
- การประเมินแก้ไขปรับปรุง

- กลุ่มต้องสร้างบทบาทที่ไม่ใช่เพียงแ่่งงานบริการเท่านั้น (service) ต้องให้เหมาะสมที่อยู่บนฐานประสบการณ์ ให้เวทีในการฝึกการมีส่วนร่วม ทั้งหมดที่กล่าวมาต้องขับเคลื่อนด้วย จิตสำนึกที่จะช่วยสังคมอย่างไม่จำแนกที่แต่ละคนจะมีไม่เท่ากัน ต้องมีกลไกในการสร้างให้ตระหนัก ในจิตสำนึกพร้อมกับที่ต้องไม่ทำลายสำนึกของชุมชนด้วย

ข้อเสนอแนะ

บทบาทภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

1. รัฐต้องปรับเปลี่ยนแนวคิดในการให้ความช่วยเหลือให้อยู่ในรูปแบบของการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยเน้นการเพิ่มศักยภาพในการพึ่งตนเองและรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือผู้อื่นที่ประสบปัญหาในลักษณะของประชาสังคม

2. กระบวนการให้ความช่วยเหลือของรัฐพึงตอบสนองต่อความต้องการและให้ความเหมาะสมกับลักษณะและความสามารถของผู้ที่ต้องการความช่วยเหลือ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 รัฐพึงจัดสรรทรัพยากรที่จะใช้ดำเนินการแก้ไขปัญหาเอดส์ที่เข้าถึงกลุ่มผู้ติดเชื้อโดยตรง และให้อิสระของกลุ่มที่จะเรียนรู้การบริหารจัดการและดำเนินการแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง โดยมีบุคลากรของรัฐเป็นผู้อำนวยความสะดวกและความช่วยเหลือตามความต้องการของผู้ติดเชื้อ

2.2 ในมิติของการพัฒนาผู้หญิงชาวบ้านให้เป็นนักพัฒนา รัฐควรมีบทบาทในการพัฒนาศักยภาพของผู้หญิงให้มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหของชุมชนให้มากขึ้นนอกเหนือจากส่งเสริมด้านเศรษฐกิจด้วยการทำอาชีพเสริม ทั้งนี้ด้วยค่านิยมที่ปลูกฝังให้ผู้หญิงมีความกตัญญูความคั่นเคยในเรื่องสุขภาพ เด็ก ผู้สูงอายุ ซึ่งหากรัฐเปิดพื้นที่ด้านนี้ให้แก่ผู้หญิง น่าจะส่งผลให้การแก้ไขปัญหาด้านต่าง ๆ เหล่านี้เป็นไปอย่างทั่วถึงและเข้าถึงปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ในกรณีนี้หมายถึงการส่งเสริมให้ผู้หญิงชาวบ้านเหล่านี้เข้ามามีบทบาทร่วมในการแก้ปัญหาร่วมกับภาครัฐนั่นเอง ซึ่งจะส่งผลดีในทางอ้อมให้ผู้หญิงมีโอกาสได้เรียนรู้และมีบทบาทเพื่อส่วนรวมมากขึ้น อันจะส่งผลลดช่องว่างความไม่เสมอภาคระหว่างหญิงและชายลง

3. ในการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นผ่านองค์การบริหารส่วนตำบลนั้น รัฐควรสร้างระบบหรือกฎเกณฑ์ที่เอื้อต่อการส่งเสริมให้ผู้ที่มีจิตสำนึกต่อส่วนรวมได้มีโอกาสเข้ามาทำงานบริหารปกครองระดับ อบต. ให้มากขึ้น โดยเฉพาะการส่งเสริมให้เกิดการเพิ่มสัดส่วนของผู้หญิงเข้ามาใน อบต. มากขึ้นเนื่องจากสัดส่วนและจากการดำเนินงานของ อบต. ที่เป็นกรณีศึกษา จะพบว่าหากสมาชิก อบต. ได้รับการส่งเสริมให้เกิดความตระหนักในปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนและสร้างเครือข่ายเข้ามาร่วมงานซึ่งจะเป็นการทำหน้าที่ตรวจสอบไปด้วยในขณะเดียวกันก็จะสามารถผลักดันให้ อบต. มีการดำเนินงานที่โปร่งใสและเป็นไปในทิศทางที่เอื้อต่อการขับเคลื่อนประชาสังคมเพื่อแก้ไขปัญหาสังคมได้ด้วย

บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชน

1. องค์กรพัฒนาเอกชนควรประสานงานกับรัฐที่มีอุดมการณ์ร่วมและดึงทรัพยากรจากรัฐมาผลักดันการขับเคลื่อนประชาสังคม หรืออีกนัยหนึ่งร่วมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนในงานพัฒนาด้านต่าง ๆ
2. องค์กรพัฒนาเอกชนควรทำหน้าที่สอดส่องแทนรัฐในการเข้าถึงและนำเสนอปัญหาในส่วนที่รัฐมองไม่เห็นหรือไม่ได้ดำเนินการ ทั้งนี้เพื่อเป็นการกระตุ้นรัฐและนำในการดำเนินงานที่นำไปสู่การแก้ไขปัญหให้กับประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยในประเด็นต่อไปนี้

1. บทบาทในลักษณะใดของเครือข่ายระดับต่าง ๆ ในชุมชนที่เอื้อต่อการขับเคลื่อนประชาสังคมภาคสตรีในการแก้ไขปัญหาเอดส์ (หรือปัญหาเด็ก หรือปัญหายาเสพติด)
2. ศักยภาพการมีส่วนร่วมขับเคลื่อนและผลักดันการแก้ปัญหาในระดับนโยบายของกลุ่มผู้หญิงติดเชื้อในชุมชน
3. รูปแบบหรือวิธีการส่งเสริมศักยภาพขององค์กรบริหารส่วนตำบลในการวางแผนและดำเนินงานเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน

เอกสารอ้างอิง

- กฤษฎา บุญชัย. 2541. “แนวคิด ทฤษฎีในการศึกษาชุมชนและประชาสังคม” วารสารร่วมพลัง ปีที่ 17 เล่มที่ 1 มิถุนายน-กันยายน.
- โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์. 2539. “ประชาสังคม: มิติใหม่ของการเมืองสาธารณะข้อพิจารณาในการสร้างสรรค์สังคมเพื่อสุขภาพ”. ประชาสังคมกับการพัฒนาสุขภาพ: บทวิเคราะห์ทางวิชาการ. เอกสารประกอบการนำเสนอในที่ประชุมวิชาการประจำปีครั้งที่ 1 ของสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข.
- ชูชัย ศุภวงศ์ และ ยุติ คาคการณ์ไกล (บรรณาธิการ) 2541. ประชาสังคม : ทรรศนะนักคิดในสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร. สำนักพิมพ์มติชน.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. 2540. ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่/ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในต่างประเทศ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิภาษา.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร 2542. วาทกรรมการพัฒนา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วิภาษา.
- ธวัช มณีผ่อง, สุรศักดิ์ พรหมน้อย, และแสงศิริ ตรีมรรคา. มปป. รายงานสรุปบทเรียนเรื่อง กระบวนการก่อเกิดกลุ่มผู้ติดเชื้อและปฏิสัมพันธ์กับชุมชน. เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนเอดส์ภาคเหนือ. สนับสนุนงบประมาณโดย มูลนิธิฟอร์ด (ประเทศไทย).
- บุบผา วัฒนาพันธุ์. 2543. ประเมินผลกระทบโครงการ HIV/AIDS Intervention และโครงการสานสัมพันธ์เด็ก-ครอบครัว. สนับสนุนโดยองค์การนานาชาติแพลน
- พิมพ์วัลย์ บุญมงคล, เพ็ญจันทร์ ประดับมุข, ศันสนีย์ เรืองสอน (บรรณาธิการ) 2541. องค์ความรู้ของงานวิจัยเอดส์ด้านสังคมศาสตร์และพฤติกรรมศาสตร์. โครงการจัดตั้งสำนักงานศึกษานโยบายสาธารณสุข คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.
- วิพุธ พูลเจริญ และคณะ. 2543. สู่การปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติ. กรุงเทพมหานคร : โครงการสำนักพิมพ์ สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข.
- เวทีสรุปบทเรียนการดำเนินงานด้านเอดส์ภาคเหนือตอนบนของโครงการสาธารณสุขประโยชน์ที่ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากกระทรวงสาธารณสุข ปี 2540-2541. 28-30 มีนาคม 2542 ณ โรงแรมโลตัสปางสวนแก้ว จังหวัดเชียงใหม่ จัดโดย สำนักงานควบคุมโรคติดต่อเขต 10 คณะกรรมการองค์กรพัฒนาเอกชนด้านเอดส์ภาคเหนือ มูลนิธิพัฒนาเครือข่ายเอดส์ และเครือข่ายผู้ติดเชื้อภาคเหนือตอนบน.

ศศิธร ไชยประสิทธิ์ และคณะ. 2540. พัฒนาการและยุทธศาสตร์งานพัฒนาด้านเอดส์ : เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนภาคเหนือ. เอกสารนำเสนอในการประชุมสัมมนา “งานวิจัยเพื่อการพัฒนาสังคมกับยุทธศาสตร์งานพัฒนาของชบวน อพช. ภาคเหนือ” 6-7 ธันวาคม 2540 ณ มูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ

สถาบันวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยขอนแก่น. 2540. องค์การชุมชน : กลไกเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาสังคม ประสบการณ์จากภาคอีสาน. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 2539. เอดส์ : แนวทางความร่วมมือระหว่างสถานบริการสาธารณสุขของรัฐและองค์กรท้องถิ่นในการดำเนินงานการดูแลรักษาผู้ติดเชื้อ ผู้ป่วยเอดส์.

สถาบันส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชนภาคเหนือ (กป.อพช. ภาคเหนือ). 2540. งานวิจัยเพื่อการพัฒนาสังคมกับยุทธศาสตร์งานพัฒนาของชบวน อพช. ภาคเหนือ. รายงานการประชุมสัมมนาเพื่อพัฒนาโครงการศึกษาวิจัยของเครือข่ายสมาชิก กป.อพช.ภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

สุนทรี แรงกุล. 2541. ผู้หญิงกับการจัดการปัญหาเอดส์ : ศึกษาเฉพาะกรณีโครงการมิตรภาพหญิงอำเภออดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาเทคโนโลยีสังคม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกริก.

สุวิทย์ วิบูลผลประเสริฐ และคณะ. 2539. ประชาสังคมกับการพัฒนาสุขภาพ : บทวิเคราะห์ทางวิชาการ. เอกสารประกอบการนำเสนอในที่ประชุมวิชาการประจำปีครั้งที่ 1 ของสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข เรื่อง “ปฏิรูปเพื่อสุขภาพ ยุทธศาสตร์ใหม่สู่การพัฒนาระบบ” วันที่ 1-2 กุมภาพันธ์ 2539 ณ โรงแรมรอยัลลอร์ดคิด เซอรادتน์ กรุงเทพมหานคร.

เสรี พงศ์พิศ. 2539. 20 ประสบการณ์การทำงานเกี่ยวกับโรคเอดส์ภาคเหนือ การสัมมนาระดับชาติ เรื่องโรคเอดส์ ครั้งที่ 6 26-28 สิงหาคม 2539 ณ โรงแรมโซฟิเทล ราชาออดิด จังหวัดขอนแก่น.

สมพันธ์ เตชะอธิก, วิเชียร แสงโชติ, มานะ นาคำ และอกนิษฐ์ ป้องภัย. 2540. การพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน. สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

อนุชาติ พวงสำลี และกฤตยา อาชวนิจกุล (บรรณาธิการ). 2542. ชบวนการประชาสังคมไทย : ความเคลื่อนไหวภาคพลเมือง. กรุงเทพมหานคร : โครงการวิจัยและพัฒนาประชาสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

อนุชาติ พวงสำลี และอรทัย อาจอำ. 2542. การพัฒนาเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคมไทย.สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

อเนก เหล่าธรรมทัศน์. 2542. ประชาสังคมในมุมมองตะวันตก : อ่านและสอนที่จอห์นส์ ฮอบกินส์. กรุงเทพมหานคร : สถาบันการเรียนรู้และพัฒนาสังคม (Civicnet Institute)

Fowler, Alan. 1996. Strengthening Civil Society in Transition Economies From Concept to Strategy: Mapping an Exit in a Maze of Mirrors. Feb, Unpublished paper.

Lyman, Stanford, M. ed. 1995. Social Movements : Critiques, Concepts, Case studies. London: Macmillan.

----- . "Social theory and Social movements: Sociology as sociodicy", in Social Movement: critiques, concepts case studies.

Radley, Alan. ed. 1993. World of Illness: Biographical and cultural perspectives on health and disease. London: Routledge.